

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
București

Cota 8272

Inventar 781627

Biblioteca Centrală Universitară
BUCUREȘTI
Cota 8272
Inventar 781.627

772/04

8272
se lega de RC 108

RC 206/04

B.C.U. Bucuresti

C781627

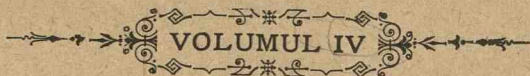
amici mei V. comp. Florin
Suaviter affectus
G. Danielopol
DIVERSE

FRAGMENTE JURIDICE

DE

GEORGE DANIELOPOLU

DOCTOR IN DREPT DIN FACULTATEA DIN PARIS, LAUREAT AL ACELEAȘI FACULTĂȚI,
PROFESOR LA FACULTATEA DE DREPT DIN BUCUREȘTI.

BUCURESCI
TIPOGRAFIA CURȚII REGALE, F. GÖBL FII
19, Strada Regală, 19
1898.

COMENTARIUL TITLU I, CARTEA II DIN INSTITUȚIUNELE LUI JUSTINIANU

De divisione rerum et qualitate — (Despre divisiunea și calitatea lucrurilor)

În cartea I, Instituțiunile lui Justinian se ocupă de persoane, adică de drepturile personale, de drepturile ce o persoană poate să aibă independent de orî ce patrimoniu, de orî ce avere, adică de drepturile ce o persoană poate să aibă în societate ca om liber, în cetate ca cetățian roman, și în familie ca membru al unei familii civile din care face parte. Și cu această ocaziune am vădut că persoanele în societate se împart în libere și servile, în cetate în cetățeni și peregrini, în familie sau ginte, în *patres familias* și *filii familias*, și *patres familias* în *patres familias* în tutelă sau curatelă și *patres familias* afară de orî ce tutelă și de orî ce curatelă.

De la cartea II încolo, Justinian se ocupă de drepturile asupra lucrurilor, de drepturile patrimoniale. Acesta formeză obiectul Cărții II și cărții a III. În cartea IV Justinian se ocupă despre acțiuni, adică despre meșteșurile silite ce Statul pune la dispoziția unei persoane pentru a-și exercita drepturile sale, fie personale, fie patrimoniale, când aceste drepturi nu sunt respectate ci violate de una sau mai multe alte persoane.

Subt numirea de lucruri, *res* în limba juridică ro-

mană, nu se 'nțelege, ca în științele naturale, toate lucrurile din lumea externă cu care suntem în raport prin simțurile noastre, ci numai acelea care sunt susceptibile de a procura omului o utilitate oarecare înavuțindu-l, care au sau pot avea o valoare reală, fie că prin legi aceste lucruri sunt susceptibile de o apropiatiune individuală, fie că nu sunt, destul numai ca după natura lor aceste lucruri să pótă avea o valoare venală. Sunt lucruri foarte utile, dar care ne având valoare venală sunt excluse din domeniul dreptului. Ast-fel este lumina, căldura, aerul etc. Lucrurile care formésă obiectul dreptului se mai numesc și *bona*, adică bunuri, pentru că după natura lor pot forma patrimoniul omului. Vorba *bona* derivă de la *beatus*, căci bunurile facú fericirea omului : *Si l'argent ne fait pas le bonheur*, dice un proverb francesú, *il y contribue cependant puissamment*.

Lucruri în sensul dreptului, *res* synonyme de *bona*, sunt acelea care facú sau folosința unei comunități, fără a fi proprietatea exclusivă a nîmului, sau formează proprietatea exclusivă a cui-va.

Comunitatea pótă fi mai întinsă sau mai restrînsă. Întinsă de tot este genul humanú întreg.

Mai restrînsă este o națiune, poporul Romanú de exemplu. Și mai restrînsă este o cetate, un municipiú, un collegiú, collegiul flaminilor diali, de exemplu.

Când lucrurile servescú spre folosința unei comunități, fără a fi proprietatea exclusivă a nimului, se numescú lucruri affară din patrimoniul nostru (*res extra patrimonium nostrum*), când elle aparțin cui-va sau cel puțin sunt susceptibile de a aparține cui-va ca proprietar, elle se numescú lucruri din patrimoniul nostru (*res in nostro patrimonio*).

Cele d'ântăiú potú fi commune când folosescú genului humanú întregú, tutulor națiunelor, măcar că nu ar face parte din Statul romanú, altele pot fi publice, afectate usului membrilor unei națiuni speciale,

de exemplu poporului romană, altele ale unei universităţi juridice mai restrânse de cât un popor, de exemplu unui municipiū.

Pe lângă lucrurile publice şi ale unei *universitas*, care fac parte din domeniul publică ală poporului şi ală universităţii juridice, fie-care popor, fie-care *universitas* mai pôte avea, în domeniul său privată, lucruri relativă la care să se compôrte ca un proprietar particular, de care să usese, să se folosescă, pe care să le închiriese sau arendese, de care să dispue, cu ôre-care restricţiuni pentru această persoană morală, restricţiuni ce nu sunt impuse particulariloră.

Avemă mai multe divisiuni ale lucrurilor, după punctul de vedere sub care le priivimă.

Divisiunea principală, de care se ocupă Justinian, copiând pe Marcian, este în *res intra patrimonium nostrum si res extra patrimonium nostrum*, adică în lucruri care sunt susceptibile de apropiare individuală şi lucruri care nu sunt susceptibile de apropiare individuale.

Res extra patrimonium nostrum, adică lucruri nesusceptibile de apropiare individuale sunt *res communes*, *res publicae* şi *res universitatis* după cum am arătat mai sus.

Lucruri comune sunt acele a căror proprietate este a nimului, iar ală căror usă este, conform dreptului ginţilor, commun tutulor ômenilor, prin urmare şi cetăţenilor Romani şi peregrinilor. Ast-fel este aerul. Elă este în atăta mare cantitate în cât n'are nimenea interesă a şi'lă apropria. Bină înţelesă, dacă cine-va va închide aeră într'ună recipientă, şi altul îi va da drumul, acesta din urmă va putea fi supusă la despăgubire, nu pentru valórea aerului care este în imensă cantitate, ci pentru osteneala ce 'şi-a dat şi cheltuiala ce a făcut pentru închiderea aerului.

Putem dice că aerul nu are nici valóre venală, aşă în cât propriū şiă elă face mai mult parte din do-

menul științelor fizice, de cât al dreptului. Tot așa este și cu apa curgătoare din mare și din riuri. Este atâta de multă și în mare și în riuri, în cât este pentru totă lumea. Cu toate acestea, în orașe, apa curgătoare, din cauza osteneții adusului, capătă valoare, în cât, bine înțelesu, apa adusă pe socotela cui-va devine proprietatea lui, numai în riū saū în mare este comună. Asemenea este și ususul mării. De aceia totă lumea poate naviga pe mare, pescui în mare.

Termul mării, *littus maris*, este asemenea un lucru comunu.

Termul mării este după definițiunea lui Ciceron acea parte de uscat după marginea mării până unde se întind apele mării în timpul celui mai mare fluxu, pe care textele îl declară că are locu *iarna*. Usul termenului mării este comunu, usul lui aparține tuturor ómenilor. Orī-cine poate să se servescă de densul spre a arunca plasa în mare, a o scóte, a o întinde și a o usca. Orī-cine asemenea poate construi pe densul o cabană spre a se adăposti într'ēnsa, în interesul serviciului ce aduce termenul mării pentru pescuit. Și acēsta nu contradice ideia că nimenea nu e proprietarū pe termenū. Căci mai întâiū acēstă construcțiune nu o poate face de câtū cu autorisațiunea autorității, a pretorului saū a proconsulului, cum o spune Pomponiū în legea 50 D. *De adquiriendo rerum dominio*; alū doilea că nu atribue constructorului asupra locului de cât o posesiune provisorie, care nu ține de cât, cât ține ușóra construcțiune, care încetēză la destrucțiunea construcțiunei, intrând locul în condițiunea anterioră de lucru comunu, de care altul poate usa în urmă, construi pe elū, și deveni la rândul sēu posesor provisoriū pe cât va ține și construcțiunea lui; în fine acēstă construcțiune nu poate avea locū de cât cu condițiunea ca să nu genese usul publicū alū termenului după cum prea bine o spune Scævola în legea 4 D. titlul 8 alū Cărții XLIII.

Eacă textele care se ocupă de lucrurile comune :

§ 1, din titlul nostru I, alū Cărții a doua din Instituțiunile lui Justinian, împrumutat din Marcianū, Cartea 3 a Instituțiunilor sale, care formésă în Digeste legea 2 § 1 și legea 4, principium *De divisione rerum* (I, 8):

„Et quidem naturali jure communia sunt omnium haec: aer, aqua profluens, et mare, et per hoc litora maris.

Nemo igitur ad litus accedere prohibetur, dum tamen villis et momentis et aedificiis absteineat; quia non sunt juris gentium, sicut et mare.—

Și în adevărū după dreptul natural lucruri comune sunt acestea: aerul, apa curgătoare a riului și marea, și prin urmare țermul mării.

Prin urmare nimenea nu pôte fi împedecat de a se apropia și de a se plimba pe țermul mării, cu condițiune de a respecta vilele și monumentele clădite pe țermū, căci ele nu sunt de dreptū a ginților ca marea și țermul ei.“

Paragraful 2. este împrumutat din legea 96, principium, *De verborum significatione* (L. 16), extrasă din Cartea 25 a Digestelor lui Celsus. Vom transcrie și traduce textul lui Celsus care este mai desvoltat:

„Litus est quousque maximus fluctus a mari pervenit, idque Marcum Tullium aiunt, quum arbiter esset, primum constituisse.—Se numește țermū partea de uscatū pe care o udă valurile mării cândū se întindū mai multū, în timpul celui mai mare fluxū, și acéstă se dice că s'a stabilit pentru prima oră de Marcus Tullius (Cicero), într'unū procesū pe care l'a judecat ca arbitru.“

Paragraful 5, este împrumutat din legea 5 § 1 și legea 6, principium, D. *De divisione rerum*, împrumutate cea d'ânteiū din Gaius, Cartea 2 *Res Quotidianae sive Aurea*, cea d'a doua din Marcianus, Cartea 3 a *Instituțiunelor* sale. În locū de paragra-

ful 5 vomă traduce textele lui Gaius și Marcianu, căci sunt mai dezvoltate :

„In mare piscantibus liberum est casam in litore ponere, qua se recipiant.

In tantum, ut et soli domini constituentur, qui ibi aedificent, sed quamdiu aedificium manet; alioquin, aedificio dilapso, quasi jure postliminii revertitur locus in pristinam causam, et, si alius in eodem loco aedificaverit, ejus fiet.—

Celor ce pescuesc în mare le este permisă a construi pe țărmu case în care să locuiască.

Intru atât în câtă să devie proprietari și ai solului cei ce construiesc pe țărmul mării, dar numai pe câtă dură construcțiunea; căci, derămându-se construcțiunea, ca printr'unu drept de postliminiu locul se reintorce în starea și condițiunea primitivă, și dacă altul va construi pe același loc, locul va deveni proprietatea lui.“

Lucrurile comune se disting de cele publice întru aceia că usul celor d'ânteu aparține tuturilor omenilor, tuturilor locuitorilor după globu, pe când usul lucrurilor publice nu aparține de cât membrilor unei națiuni, națiunei în teritoriul căria se află situate.

Lucruri publice sunt de exemplu porturile, riurile, malurile riurilor. De aceia pôte cine-va naviga pe riu, a se servi de maluri pentru a lega luntrile, a usca mreșile pentru prinsul peștelui, a pescui într'ensele. Asemenea și amfitreatrele sunt lucruri publice.

Textele relative la lucrurile publice sunt paragrafele 2 și 4 extrase celă d'ânteu din legea 4 § 1 *De rerum divisione*, cea d'a doua din legea 5 principium și § 1 același titlu :

„Flumina autem omnia et portus publica sunt. Ideoque jus piscandi omnibus commune est in portu fluminibusque.

Riparum quoque usus publicus est jure gentium, sicut ipsius fluminis : itaque navem ad eas adplicare,

funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen navigare: Sed proprietates illarum eorum est, quorum praediis haerent; qua de causa arbores quoque in iisdem natae eorundem sunt.—

Tóte (Marcianu dice mai tóte) riurile și porturile sunt publice.

De aceia dreptul de a pescui în riuri și în porturi este comunu tutulor.

Usul maluriloru riuriloru ca și al riuriloru este asemenea publicu după dreptul ginților; și de aceia ori-cine este liber a se apropia și a se atinge cu navea sa cu luntrea de maluri, de a o lega de arborii crescuți pe ele, ca și de a naviga pe riuri. Daru proprietatea malurilor este a proprietarilor malurenii, care din această cauză sunt proprietari și pe arborii crescuți pe maluri.“

Lucruri ale unei *universitas*, sunt lucrurile unei asociațiuni de persoane mai restrânse de cât asociațiunea membrilor unei națiuni, cum de exemplu o cetate (*civitas*), o corporațiune religioasă, cum e corporațiunea augurilor, vestalelor etc.

Vorba *universitas* are la Romani trei sensuri. Intr'un primu sensu ea însemnează o asociațiune de persoane cu caracteru de persoană juridică, morală, acordat printr'o lege, unu Senatusconsult sa o constituțiune imperială. Intr'unu alu duoilea sensu însemnează mânuchiul de drepturi coprinse într'unu patrimoniū, drepturi reale, creanțe, obligațiuni. Astfel este hereditatea unei persoane, care este patrimoniul unu defunctu deferitu hereșilor seii testamentari sa ab intestat. Intr'unu alu treilea sensu însemnează reuniunea de mai multe lucruri corporale, și atunci ia numirea de *universitas facti*, cum e o turmă de oi, o ciredă de boi, o herghelia de cai, etc.

Paragraful 6, se ocupă de lucrurile care sunt în domeniul publicu alu unei *universitas*. Acest para-

grafă este împrumutat din legea 6 § 1 D. *De rerum divisione*, extrasă din Cartea 3 a *Instituțiunilor* lui Marciană. Vomă transeri și traduce textul lui Marciană, căci este mai desvoltat:

„Universitatis sunt, non singulorum, veluti quae in civitatibus sunt theatra, et stadia, et similia, et si qua alia sunt communia civitatum. Ideoque nec servus communis civitatis singulorum pro parte intelligitur, sed universitatis. Et ideo tam contra civem, quam pro eo posse servum civitatis torqueri, divi fratres rescripserunt. Ideo et libertus civitatis non habet necesse veniam edicti petere, si vocet in jus aliquem ex civibus.—Sunt ale universității (persónei morale), iar nu a fie-căruia din membrii care compună universitatea, de exemplu theatrele, stradele și altele asemenea ce se găsescă prin cetăți, și ori-ce alte lucruri comune cetățiloră. Și de aceia nici servul comună al unei cetăți nu este considerat că aparține fie-căruia cetățeană, ci cetății, persónei morale, universității. Și de aceia servul unei cetăți póte fi pusă la tortură atât în contra unui cetățiană, cât și în favórea lui, după cum aă decisă printr'ună rescriptă divii frați (Marcu Aureliă și Lucius Verus). Și de aceia și libertul unei cetăți n'are trebuință să cêră voia de la magistrat, cândă vrea să chieame în judecată pe vre-unul din cetățeni.“

Altă divisiune a lucrurilor este aceia în lucruri *divini juris* și lucruri *humani juris*. Gaius în *Instituțiunile* sale nu vorbește de divisiunea d'ânteia, dar vorbește de acésta din urmă. Lucrurile *divini juris* și ele sunt afară din patrimoniul nostru, adică nesusceptibile de o apropiare individuală. Lucrurile *divini juris* se subțîmpartă în lucruri *sacre*, *religióse* și *sancte*. Lucrurile sacre și cele sancte intră în categoria lucrurilor unei *universitas*. Cele religióse de și lucruri *nullius*, adică nesusceptibile de apropiare individuală, totuși usulă loră

nu e comună mai multor persoane, ci afectată usual membrilor familiei a căria un membru îi a dat prin îngropare de mort caracterul de lucru religios.

În timpul religiunii păgâne lucrurile sacre erau acelea care erau consacrate zeilor superiori, adică zeilor Olympului. În mythologia greacă ca și în cea Romană erau trei feluri de zei: *dei superi* sau ai Olympului unde locuia Jupiter, Junone, Apollon, Marte, etc., *dei inferi* sau ai infernului, ca Pluton, Charon și alții, *dei mărilor* ca Neptun, Eol și alții. Consacrarea avea loc prin pontifici în virtutea unui ritual solemn și în puterea unei legi, unui Senatus-consult și mai târziu a unei Constituțiuni imperiale. Astfel erau templele al căror teritoriū rămânea sacru chiar după derămarea templului, dacă nu avea loc o desinaugurare, adică o ceremonie religioasă în sens invers și o lege de declasare. În timpul religiunii creștine, consacrară avea loc printr-o ceremonie religioasă celebrată de episcopi fără intervenția a nici unui act al puterii legiuitoare. Astfel erau bisericile, și toate odorele bisericilor, policandrelele, candelale, sfitele și altele.

Lucrurile religioase erau locurile unde se îngropaū morții. Fie-cine îngropând un mort în locul său, îl face religios și în dreptul classic și în dreptul justinianeū. Vorba *religiosus* vine de la *relictus*, și însemnă că pe când lucrurile sacre sunt consacrate zeilor superiori, cele religioase sunt *relictae*, lăsate zeilor inferiori. În adevăr pe lângă Pluton și alți zei, Romanii considerău ca zei și sufletele morților, care locuiau sub pământ în infern și veneau la morminte, de se ospătau din nutrimentul și vinul ce descendenții puneau pe mormintele ascendenților lor. În adevăr cum dice Ciceron în tractatul său *De legibus*, II, 22, strămoșii Romanilor au voit ca cei ce trec din lumea acăsta în cea-laltă să trecă în numărul zeilor:

Majores nostri eos qui ex hac vita migraverunt in deorum numero esse voluerunt.

Ca unŭ locŭ să pŭtă deveni religiosŭ prin inhumățiunea unŭ mortŭ trebuie :

1. Ca locul să aparție celui ce îngropă saŭ să fie celŭ puținŭ coproprietatea lui, saŭ în fine să aibă voie anterioară saŭ ratificare posterioară din partea proprietarului.

Nudul proprietar nu pŭte îngropa fără voia usufructuarului, proprietarul unŭ fond servient fără voia titularului fondului dominant;

2. Să aibă dreptul a îngropa cadavrul;

3. Ingroparea să se facă într'unŭ locŭ unde legea permite să se facă îngropări.

La început fie-care îngropa în casa sa. Acésta este ceva fŭrte vechiŭ la Greci și la Romani (Euripidŭ, Helena, 1163—1168, citat de Fustel de Coulanges, Cité antique, 11-a edițiune, paginile 34 și 35).

Mai târziu, îngroparea se făcea afară din casă, într'o câmpie vecină.

Mormântul era al familiei, al gintei.

Mai târziu însă, inhumățiunea nu putu să se facă de câtŭ afară din orașe. Acésta este starea de lucruri de sigurŭ în timpul lui Paul (Paul Sentințe, Cartea I, titlu 21 § 2).

Violarea lucrurilor sacre constituia unŭ sacrilegiŭ, crimă a căria pedépsă putea merge până la mŭrte.

Violarea lucrurilor religioase da locŭ la o *actio popularis* a căria consequență putea să fie infamia saŭ o pedépsă pecuniară. Violarea cadavrului atrăgea o pedépsă și mai mare, condamnarea la deportățiune și câte o dată *in metallum*.

Lucruri sancte, sunt lucrurile ferite de orŭ-ce atingere, de orŭ-ce violare prin legi, a căror parte privitoare la pedépsa inflessă violatorilorŭ se numea pentru aceia *sancțiune*. Astfel erau ȃidurile și porțile cetăților. La cei vechi fie-care cetate era înconjurată de ziduri

în care erau lăsate deschidături sub numire de porți. Acesta din cauza resbóielor perpetue ce erau la cei vechi. Acest obicei s'a conservat și în evul mediu, și în Brașov și Viena zidurile și porțile au fost în ființă până după jumătatea secolului acestuia.

Caușa era pentru că fundarea cetăților era precedată de o ceremonie religioasă care avea de obiectă determinarea incintei orașului. De aceea la început și proprietățile imobiliare rurale erau lucruri sancte, pentru că delimitarea proprietății imobiliare se făcea, consultându-se auspiciu, și era însoțită de sacrificii. Și era unu zeu, numit Terminus, care presida la respectarea hotarelor. Totuși Gaius ne spune că lucrurile sancte, porțile și murii cetăților erau *quodammodo* numai, óre-cum numai de drept divin. Caușa e probabil că ele nu erau consacrate zeilor, nici *Superi* nici *Manes*, de și sanctificarea se făcea printr'o ceremonie religioasă.

Să transcriem acum și să traducem textele relative la lucrurile *divini juris*, adică la lucrurile sacre, religioase și sancte.

Avemă mai întâi paragrafele 2—11 din Comentariul II ală Instituțiunelor lui Gaius:

„Summa itaque rerum divisio in duos articulos deducitur, nam aliae sunt divini juris, aliae humani. Divini juris sunt, veluti res sacrae et religiosae. Sacrae sunt, quae Diis superis consecratae sunt; religiosae quae Diis manibus, relictæ sunt. Sed sacrum quidem solum existimatur auctoritate populi Romani fieri; consecratur enim lege de ea re lata, aut Senatusconsulto facto. Religiosum vero nostra voluntate facimus, mortuum inferentes in locum nostrum, si modo ejus mortui funus ad nos pertineat. Sed in provinciali solo placet plerisque solum religiosum non fieri, quia in eo solo dominium populi Romani est vel Caesaris, nos autem possessionem tantum et usum fructum habere videmur: utique tamen ejusmodi lo-

cus, licet non sit religiosus, pro religioso habetur, quia etiam quod in provinciis non ex auctoritate populi Romani consecratum est, quanquam proprie sacrum non est, tamen pro sacro habetur. Sanctae quoque res, velut muri et portae, *quodammodo* divini juris sunt. Quod autem divini juris est, id nullius in bonis est, id vero quod humani juris est, plerumque alicujus in bonis est, potest autem et nullius in bonis esse; nam res hereditariae, antequam aliquis heres existat, nullius in bonis sunt. Hae autem res quae humani juris sunt, aut publicae sunt aut privatae. Quae publicae sunt, nullius in bonis esse creduntur; ipsius enim universitatis esse creduntur: privatae autem sunt, quae singulorum sunt.—

Aşa dar principala divisiune a lucrurilor are două subdivisiuni: căci lucrurile unele sunt de drept divin, altele de drept human (sau profan). Sunt de drept divin, de exemplu lucrurile sacre şi religioase. Sacre sunt lucrurile consacrate zeilor superiori, religioase cele lăsate (relictæ) zeilor mari. Solul însă e considerat că devine sacru prin autoritatea poporului Roman, căci este consacrat printr'o lege într'adinsă propusă, sau printr'un Senatusconsult într'adinsă făcut. Religios însă facem locul prin voinţa noastră, îngropându un mort în locul nostru, numai să avem drept a îngropa cadavrul celui mort. Dar în sol provincial (îngropându) cei mai mulţi sunt de părere că nu poate solul să devie religios, căci asupra celui sol proprietatea este a poporului Roman sau a Cesarului; iar noi suntem consideraţi că nu avem asupra lui de cât posesiunea şi usufructul: totuşi acel loc de şi nu devine religios este considerat ca religios, căci şi locul care este consacrat în provincii nu prin autoritatea poporului Roman, de şi nu e propriu sacru, este însă considerat ca sacru. Şi lucrurile sancte, precum zidurile şi porţile cetăţilor, sunt *ore-cum* de drept divin. Ceia ce însă

este de drept divin, nu face parte din bunurile nimului: ceea ce este însă de drept human, este în cea mai mare parte din cazuri între bunurile cui-va; poate însă să nu facă parte din lucrurile nimului; căci lucrurile hereditare, înainte de adițiunea de hereditate, nu fac parte din bunurile nimului. Lucrurile de drept human sunt sau publice sau private. Lucrurile publice sunt considerate ca nefăcând parte din bunurile nimului, căci sunt considerate ca fiind chiar ale universității ca corp, ca persoană morală; lucrurile însă private sunt acele care aparțin particularilor.

Să transcriem și să traducem acum fragmentele din *Digeste* relative la lucrurile de drept divin:

Marcianu legea 6 paragrafele 2, 3, 4 și 5 titlu nostru în *Pandecte*, extras din Cartea 3 a *Instituțiilor* sale:

„*Sacrae res, et religiosas, et sanctae in nullius bonis sunt. Sacrae autem res sunt hae quae publice consecratae sunt, non private; si quis ergo privatim sibi sacrum constituerit, sacrum non est, sed profanum. Semel autem aede sacra facta, etiam diruto aedificio, locus sacer manet. Religiosum autem locum unus quisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. In commune autem sepulcrum, etiam invitis ceteris, licet inferre. Sed et in alienum locum, concedente domino, licet inferre; et licet postea ratum habuerit, quam illatus est mortuus, religiosus locus fit.*

Cenotaphium quoque magis placet locum esse religiosum, testis in ea re est Virgilius.

Ulpianu, legea 7 titlul nostru, extras din Cartea 25 asupra *Edictului*:

Sed divi fratres contra rescripserunt.—

Lucrurile sacre, religioase și sancte nu fac parte din bunurile nimului.

Lucrurile sacre sunt însă acelea care sunt conso-

crate în mod public, iar nu privat; deci dacă cine-va va fi întocmit pentru sine un lucru sacru în mod privat, acel lucru nu e sacru, ci profan. O dată însă ce edificiul a fost consacrat în mod regulat, chiar după dărămarea lui, locul rămâne sacru.

Fie-care poate însă după simpla sa voință să facă un loc religios, spre acesta n'are de cât să îngrope un mort în acel loc dacă este al său. Poate cine-va însă să îngrope un mort într'un sepulchru comun, și fără voia celor-l'alți. Dar poate să îngrope și într'un loc străin cu voia proprietarului; și chiar dacă a îngropat înainte de a-i da voie, și apoi ratifică proprietarul, locul devine tot religios.

Cenotaphiul (mormânt funerar gol care nu conține corpul persoanei pentru care a fost construit) e de preferat a-l considera ca religios după cum o atestă Virgiliu.

Cu toate acestea divii frați au dat un rescript în sens contrariu, „dice Ulpian care repetă același lucru într'un alt fragment extras tot din Cartea 25 a Commentariului său asupra Edictului, care formese în Digeste legea 6 § 1 *De religiosis, et sumptibus funerum, ut funus ducere liceat*, XI, 7 (Despre lucrurile religioase, despre cheltuelile înmormântărilor, și despre permisiunea de a duce cadavrele spre înmormântare).

Decisiunea Impăraților e rațională, căci ceia ce face ca lucrul să devie religios este înhumățiunea. (Justinian din neatenția a inserat în Pandecte textele contradictorii ale lui Marcian și Ulpian.

Calistrat legea 41 D. *De religiosis*, extrasă din Cartea 2 a Instituțiilor sale:

„Si plures sint domini ejus loci, ubi mortuus infertur, omnes consentire debent, cum extranei inferantur; nam ex ipsis dominis quemlibet recte ibi sepeliri constat, etiam sine ceterorum consensu, maxime cum alius non sit locus ubi sepeliretur.— Dacă

sunt mai mulți coproprietari pe acelașu locu, toți trebuie să consimță la îngroparea unui strein, dar dacă este vorba să se îngrope vr'unu coproprietar, elu pôte fi îngropat chiar fără consimțimentul celorl'alți, mai cu sémă daca nu este alt loc unde să fie îngropat."

Florentin, legea 62 D. *De religiosis*, extrasă din Cartea 7 a Instituțiunelor sale :

"Monumentum generaliter res est memoriae causa in posterum prodita; in qua si corpus vel reliquiae inferantur. fiet sepulcrum; si vero nihil eorum inferatur, erit monumentum memoriae causa factum, quod Graeci νενοτάριον appellant.—Monumentu în regulă generală se numește lucru întocmit pentru aducerea aminte a posterității; în care daca se îngropă vre-unu cadavru sau rămășițe mortuare, devine sepulcru; daca nu se îngropă nimic, rămâne monumentu făcut pentru aducere aminte, ceia ce Grecii numescu νενοτάριον."

Florentin, legea 211 *De verborum significatione*, extrasă din Cartea 8 a Instituțiunilor :

"*Fundi* appellatione omne aedificium et omnis ager continetur; sed in usu urbana aedificia aedes, rustica villae dicuntur. Locus vero sine aedificio in urbe area, rure autem ager appellatur. Idemque ager cum aedificio fundus dicitur.—Sub numirea de *fondă* se înțelege orî-ce construcțiune și orî-ce țarină; dar obicinuit construcțiunile urbane se numescă casse, cele rustice ville. Locul însă fără construcția în orașe se numește locu viran, la țară *țarină*. Iar țarina cu casă pe dânsa se numește *fondă*."

Marcian, legea 8 principium, paragrafele 1 și 2 D., *De reram divisione*, extrasă din Cartea 4 a Regulilor :

"Sanctum est, quod ab injuria hominum defensus atque munitum est. Sanctum autem dictum est a sagminibus. Sunt autem sagmina quaedam herbae,

quas legati populi Romani ferre solent, ne quis eos violaret, sicuti legati graecorum ferunt ea, quae vocantur cerycia. In municipiis quoque muros esse sanctos, Sabinum recte respondisse Cassius refert, prohiberique oportere, ne quis in his immiteretur. — Sanctū este ceia ce este apërat și garantat în contra injuriei ómenilor. Vorba *sanctum* vine de la *sagmina*, un fel de iarbă ce obicinuiaū a purta legații popoului Român ca să fie feriți de violare, precum legații Grecilor pórtă ceia ce se numește *cerycia* (neste bețe). In municipiū asemenea ȕidurile sunt sancte, după cum referă Cassius că a răspunsū Sabinus, și că trebue prohibit orī și cine de a arunca. saū de a depune ceva pe dënsese.

Instituțiunile lui Justinian § § 8 și 10: „Sacrae res sunt quae rite et per pontifices consecratae sunt veluti aedes sacrae, et donaria, quae rite ad ministerium Dei consecrata sunt.

Quae etiam per nostram Constitutionem alienari et obligari prohibuimus, excepta causa redemptionis captivorum...

Sanctae quoque res, veluti muri et portae, quodammodo divini juris sunt, et ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus, quia poena capitis constituta sit in eos qui aliquid in muros deliquerint. Ideo et legum eas partes, quibus poenas constituimus adversus eos qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus.—

Lucruri sacre sunt acelea care sunt consacrate de pontifici cu ritualul într'adinsū stabilit, precum edificiele sacre, și cele-l-alte obiecte mobile consacrate cultului chreștinescū, dedicate lui Dumneȕeū după ritualul ad hoc prescrișū.

Care nu pot fi nici alienate nici hypothecate conform constituțiunei noastre ¹⁾ afară numai pentru cauza de rescumpărare de captivi.

Asemenea și lucrurile sancte, precum zidurile și porțile sunt ore-cum de drept divin, și de aceea nu intră între bunurile nimului. De aceea numim zidurile sancte pentru că este stabilită o pedepsă capitală în contra acelor care ar comite vr'unu delict în contra lor, le ar murdări, le ar strica. Și de aceea și acele părți ale legilor prin care se stabilesc pedepse în contra acelor care le calcă, se numesc sancțiuni.“

Lucrurile susceptibile de apropiare individuală, sau *res singulorum*, cum le numeau Romanii, adică susceptibile de a fi ale fie-căruia, se sub împărțeau în lucruri *mancipi* și lucruri *nec mancipi*, în lucruri corporale, și incorporale, divisiune de care ne vom ocupa în titlul 2 al Cărții a II-a, în lucruri fungibile și nefungibile, în lucruri care se consumă sau se deteriorează prin primul usă și în lucruri care nici se consumă nici se deteriorează prin primul usă.

Lucrurile sunt mobile când se mișcă prin sine înseși sau printr'o forță streină, lucruri imobile când nu se pot prin nici un mediu mișca din loc. Pe cele d'ântéiu Romanii le numeau *res mobiles*, pe cele d'ală duoilea *res soli*.

Interesul acestei divisiuni exista sub mai multe puncturi de vedere : 1° Lucrurile mobile se usucapau printr'ună lapsă de timp mai scurtă de cât cele imobile; 2° Interdictul relativ la posesia mobilelor era interdictul *utrubi*, cel relativ la posesiunea imobilelor era interdictul *uti possidetis*, și aceste

¹⁾ Constituțiunea la care se referă Instituțiunea este legea 21 în Condiță *De sacrosanctis ecclesiis, et de rebus, et de privilegiis earum*, I, 2 (Despre sacrosanctele ecclesi și despre lucrurile și privilegiile lor). Ință printr'o constituțiune posterioară, novella 120, capitolul 10, Justinian permite vândarea sau topirea vaselor sacre superflue pentru aquitarea de datorii.

două interdicte erau guvernate de reguli deosebite; 3° După legea *Julia de adulteriis*, imobilele dotale nu se puteau aliena de bărbat fără consimțimentul femeii sale, pe când pentru alienarea mobililor dotale bărbatul ca și în trecut n'avea trebuință de consimțimentul femeii sale.

Lucruri *mancipi* erau lucrurile susceptibile de modul de acquisițiune de drept civil, unică la început și applicabil la toate operațiunile asupra patrimoniului, susceptibile adică de mancipațiune, lucruri *nec mancipi* erau acelea ce nu erau susceptibile de mancipațiune și care la început nu erau susceptibile de cât de tradițiune, mod de acquisițiune derivat, de drept al ginților, imprumutat de Romani de la cele-lalte popore. Într'adevăr tocmai târziu s'a creat ca mod de acquisițiune între vii *cessiunea in jure* care s'a aplicat și lucrurilor *mancipi* și lucrurilor *nec mancipi*.

Lucruri *mancipi* erau la Romani imobilele situate în Italia sau în acele părți din provincii a căror sol se bucura de *jus italicum*, fie rustice cum e o țărână, fie urbane, cum e o casă; 2° servii; 3° animalele domestice quadrupede cunoscute Romanilor când s'a făcut clasificarea, care se încarcă pe spinare, sau se înjugă sau se înhamă, *quae dorso collove domantur*, precum erau boii, caii, catării, măgarii. Sabinianii erau de părere că ele erau *res mancipi* din momentul nașterii. Proculianii din momentul domesticirii sau ajungerii la acea etate la care obicinuit se domesticesc. 4° Servituțile prediale rustice.

Toate cele-lalte lucruri erau lucruri *nec mancipi*.

Acastă clasificare e foarte antică, e făcută la o epocă în care tot Statul roman nici că se întindea în totă Italia, înainte de sigur de resbóiele lor cu Pyrrhus când pentru prima óră au cunoscut elefanții; de aceia elefanții și cămilele măcar că sunt qua-

drupede domestice care se încarcă pe spinare, nu erau clasificate între lucrurile *mancipi*; când mai târziu le-au cunoscut Romanii și s-au servit cu ele prin Africa, lista era închisă, și Romanii fideli celor antice au păstrat clasificarea cum era când s'a făcut. De aceia și dintre servituți numai cele antice erau considerate ca *res mancipi*. Cele urbane pôte nici nu exista, sau de și exista n'aveau importanță mare la un popor în care casele de prin cetăți erau foarte puține una lângă alta, în cât să se nască utilitatea servituților urbane; pe când cele rustice au trebuit să presinte utilitate unui popor agricol ca Romanii chiar din cele d'ânteu timpuri.

Textele la lucrurile *mancipi* și *nec mancipi* sunt paragrafele 15, 16 și 17 din Commentariul II alu Instituțiunelor lui Gaius:

„Omnes res aut mancipi sunt aut nec mancipi. Mancipi sunt praedia in italico solo, tam rustica, qualis est fundus, quam urbana, qualis domus; item servi, et quadrupedes quae dorso collove domantur, veluti boves, muli, equi, asini. Sed haec animalia nostri quidem praeceptores statim ut nata sunt, mancipi esse putant. Nerva vero Proculus et ceteri diversae scholae auctores non aliter ea mancipi esse putant, quam si domita sunt; et, si propter nimiam feritatem domari non possunt, tunc videri mancipi esse, cum ad eam aetatem pervenerint. cujus aetatis domari solent.—Nec mancipi sunt velut ursi, leones; item ea animalia quae ferarum bestiarum numero sunt, velut elephantes, et cameli; et ideo ad rem non pertinet, quod haec animalia etiam collo dorsove domantur. quorum mancipi esse, quaedam non mancipi sunt.—Item fere omnia quae incorporalia sunt, nec mancipi sunt, exceptis servitutibus praediorum rusticorum; nam haec quidem mancipi res sunt, quamvis sunt ex numero rerum incorporalium.—Tôte lucrurile sunt sau *mancipi* sau *nec*

mancipi. Sunt lucruri *mancipi* fondurile de pe sol^u italic^u, atât rustice precum este o moșie, cât și urbane, precum este o casă; asemenea și servii și quadrupedele care se înjugă, sau se înhamă sau se încarcă pe spinare, precum boii, catării, caii, asinii. Preceptorii noștri însă sunt de părere că aceste animale sunt lucruri *mancipi* de îndată ce se nasc, Proculus însă și cei-l'alți autori ai sc^ulei contrarie sunt de părere că ele nu devin^u lucruri *mancipi* de cât după ce se domesticesc, și, dacă nu se pot^u domestici din cauza prea marei lor^u s^ulbăticii, atunci sunt considerate lucruri *mancipi* când ajung^u la acea etate la care obicinuit se pot^u domestici. Lucruri *nec mancipi* sunt de exemplu urșii, lei^u, precum și acelle animale care fac parte dintre animalele s^ulbatice, precum sunt elefanții și cămilele, și puțin importă că aceste animale se înhamă și se încarcă pe spinare. . . . — Asemenea sunt lucruri *nec mancipi* mai t^ute lucrurile incorporale, afară de servituț^ule prediale rustice, care sunt lucruri *mancipi* de și fac^u parte din lucrurile incorporale.

Lucruri fungibile sunt acelea care se represintă una printr'alta, *res quarum altera alterius vice fungitur*, care n'au val^ure prin identitatea lor^u. ca op^uositul lor^u *res certae sa^u species*, care au val^ure prin identitatea lor^u, din care una nu p^ute într'un^u mod^u exact fi înlocuită printr'alta. Acestea sunt lucrurile care se m^usoră, se cântăresc sau se num^ureă, *res quae mensura, pondere numerove constant*, din care o m^usură egală, o greutate egală, un^u num^ure egal^u de lucruri de aceeași natură și calitate are absolut aceeași val^ure, în cât e tot^u una a avea alte lucruri de aceeași natură și calitate în aceeași greutate, m^usură sau num^ure în locul acelor^u predate. E tot una a avea din aceeași bucată de postav^u Țece metrii ori de la începutul, ori de la mijlocul bucății. E tot una a avea Țece libr^ue de făină de aceeași calitate din același sac^u, ori de la începutul ori de la

mișlocul sacului. E tot una a avea dece aurei dintr'o pungă ori dintr'alta, din cei bătuți în anul 806, sau în anul 810 de la fondarea Romei. Pe când nu e tot una a avea fondul Cornelian sau fondul Sempsonian, de și sunt unul lângă altul și au aceeași întindere și calitate de pământ, chiar când ar avea aceeași valoare venală, căci poate să le diferențiese valoarea de afecție, pe când la lucrurile fungibile nu există valoare de afecție. În regulă generală lucrurile fungibile sunt cele ce se consumă sau deteriorésă prin primul usă. Cu toate acestea potă să fie lucruri fungibile și cele ce nici se consumă nici se deteriorésă prin primul usă, dacă intenția părților contractante le-a dat caracterul de lucruri fungibile. Așa o carte, ună boă nu se consumă nici se deterioră prin primul usă, și de aceea în regulă generală nu sunt lucruri fungibile, ci *species*. Se poate însă ca părțile să le dea caracterul de lucruri fungibile, astfel ună boă între două măcelari, o carte între două librari poate lua caracterul de lucru fungibilă. Măcelarul ce a dat unui alt măcelară ună boă împrumut, i l'a dat ca să i dea altul în schimbă, de aceeași greutate și calitate. Asemenea ună librară care a împrumutat unui alt librară ună *Manuale juris synopticum*, ediția I-a de Pellat, i l'a dat ca acesta să i dea ună altă exemplar din aceeași ediție. Ideea părților face dar ca lucrurile să fie fungibile. Și când e îndoială asupra intenției loră, ea se poate deduce din profesia loră. Și e mare interesă a ști dacă ună lucru e fungibilă sau nu : căci în cazul d'ânteiă se restituie *tantumdem*, în cazul al douălea *idem*, în cazul înteiă nu e *furtum usus* la Romani, abusu de încredere la moderni, în cazul d'ală douălea este.

Lucrurile care se consumă sau se deterioră prin primul usă, sunt acellea de care nu putemă usa fără a le consuma, fără a dispune de dênsele în modă definitivă, *res quarum usus in abusu consistunt*, ast-

fel e griul, vinul, banii, saŭ a căror usŭ de și se pôte repeti, însă nu în timpŭ îndelungat, cum sunt vestimentele, care după unŭ anŭ, două, se deteriorésă cu desăvârșire. Interesul a le distinge de cele ce nici nu se consumă, nici nu se deterioreă prin primul usŭ, este că numai aceste din urmă sunt susceptibile de unŭ adevărat drept de usufruct saŭ de usŭ, cele d'ântêiŭ nu, și de aceia relativŭ la ele s'a inventat unŭ drept analogŭ care se numește quasi-usufruct.

Asupra lucrurilor susceptibile de apropiare individuală, asupra *res singulorum*, putemŭ avea deosebite feluri de drepturi.

Aceste drepturi se împartŭ în două mari categorii, în drepturi reale și drepturi de creanță.

Prin drepturi reale înțelegemŭ acelea care ne punŭ în contact direct cu lucru, fără necesitatea intervențiunei vre-unei persóne, pe care le putem exercita directŭ asupra lucrului, fără iutervenția vre-unei persóne, pe care le putemŭ oppune orî-cărui persóne, care există, cum dicŭ Romanii, *adversus omnes*, pe care nu știmŭ a priori cine ni le pôte contradice, și care orî-cine le ar contradice, îl putemŭ împedeca de a o face. Ele se numescŭ reale pentru că ne punŭ în contact direct cu lucru, și le putemŭ exercita fără intervențiunea vre-unuia saŭ mai multor persóne determinate.

Prin drepturi de creanță, pe care unii le numescŭ impropriu drepturi personale, înțelegemŭ drepturile pe care le avemŭ în contra unia saŭ mai multor persóne determinate, de care nu ne putemŭ folosi fără concursul unia saŭ mai multor persóne determinate, și de aceia unii interpreți le numescŭ drepturi personale, dar rău facŭ, căci acéstă denumire pôte da naștere la mai multe confusiuni: în adevărŭ pe de o parte avemŭ și drepturi reale care sunt personale, se stingŭ cu persóna titularului lorŭ, astfel sunt usufructul, usul și habitațiunea; iar pe de alta avemŭ și

drepturi personale nepatrimoniale, de care ne-am ocupat în Cartea I, drepturile de om liber, de cetățean, de membru dintr-o familie civilă etc. De aceea e de preferat a numi opusul drepturilor reale, drepturi de creanță. Ele există în favoarea unia sau mai multor persoane determinate care se numesc creditor sau creditori și în contra unia sau mai multor persoane determinate care se numesc debitor sau debitori: și raportul dintre ele se numește obligația. Drepturile de creanță, cu deosebire de cele reale, nu sunt opozabile de cât debitorului și hereșilor lui. Nu succedă activ la dăsele de cât hereșii creditorului. Nu sunt transmisibile pasiv de cât hereșilor debitorului. Pe când drepturile reale sunt transmisibile nu numai hereșilor și succesorilor *per universitatem*, ci și succesorilor cu titlu particular, cumpărătorilor, legatarilor, donatarilor. Și sunt opozabile tuturor, nu numai unei anume persoane determinate și hereșilor săi cum sunt drepturile de creanță.

D'între drepturile reale, cel mai important este dreptul de proprietate.

Dreptul de proprietate este dreptul cel mai absolut, cel mai complet ce poate avea cine-va asupra unui lucru, și exclusiv de orice amestec al oricărui alte persoane. Când este cine-va proprietar asupra unui lucru, el poate, și numai el poate, face cu lucru ce vrea, trage din el toate serviciile, toate foloșele, dispune de el în orice mod. Și dreptul este atât de complet și ne supus la nici o restricțiune, în cât dreptul de proprietate quiritar, *dominium ex jure Quiritium*, cum îl numesc Romanii, nu e supus relativ la imobilele italice, asupra cărora singure el se poate concepe, la nici un impus.

Dreptul de proprietate prin excelență este *dominium ex jure Quiritium*, dominiul recunoscut de dreptul civil roman. El este recunoscut de dreptul

civil romană, fie asupra lucrurilor *mancipi*, când modul de aquisitione este de drept civil, fie asupra lucrurilor *nec Mancipi*, când modul de aquisitione este de drept al ginților, cum e tradițiunea.

Afară de *dominium ex jure Quiritium*, avemă ceia ce interpreții dreptului romană numescă *dominium bonitarium*, iar jurisconsultii romani prin perifrasede : *habere in bonis, esse in bonis alicujus*, ceia ce are locă când se aplică tradițiunea ca mod de alienare la *lucrurile Mancipi*, presupunând că toate condițiile de transmisiune există, calitatea de proprietară și capacitatea de a aliena a tradentului, voința lui de a transmite proprietatea acieipientului care are voința de a o căștiga, dar numai forma lipsește, în locă să se aplică *mancipatiunea* sau *cessiunea in jure*, se întrebuintesă tradițiunea. Într'ună asemenea casă, probabil în cele d'antăiu timpuri ale dreptului romană, tradițiunea nu transmitea de cât posesiunea, mai târziu însă se admise ca tradițiunea în asemenea casă să transmită mai mult de cât posesiunea, ună felă de proprietate de drept a ginților a căror efecte să fie mai egale cu ale dominiului quiritar, mai mari chiar de cât ale posesiunei de bună credință de care vomă vorbi în curând, căci pe când revendicarea proprietarului înainte de usucapiune în contra posesorului de bună credință nu pôte fi respinsă prin nici o excepțiune de către posesoru de bună credință, din contră revendicarea dominiului *ex jure Quiritium* în contra dominiului bonitariu pôte fi respinsă prin *exceptiunea doli mali* sau *in factum concepta, rei venditae et traditae*, dacă tradițiunea procede *ex venditione, rei donatae et traditae*, dacă tradițiunea procede *ex donatione* etc. De altmintre-lea atât dominul bonitariu cât și *bonae fidei possessorul* au trebuință de usucapiune pentru a deveni *domini ex jure Quiritium*. În fapt însă dominul bonitariu are toate avantagele dominiului *ex jure Qui-*

ritium. Atâta numai că dominul bonatariu al unui servu, dacă îl manumite, nu-l face de cât Latinu junian, pe când dominul *ex jure Quiritium* dacă îl manumite îl face cetățianu roman și dacă servul e impuber, devine tutor legitimu alu lui, pe când dominul bonitariu manumițendu pe servu nu devine tutore legitimu al lui, și la mórtea lui nu-l ia bunurile *jure patronatus*, ci *jure peculii*. *Dominiul ex jure Quiritium* nu pôte exista de cât asupra fondurilor italice, saũ în provincii asupra solurilor bucurându-se de *jus italicum*. Asupra restului solului provincial, fie că provincia e cucerită în timpul Republicii, în numele Senatului și popoului roman, fie că provincia e cucerită în timpul imperiului în numele Impăratului, nu există unũ adevărat dominiũ quiritar, ci unũ dominiũ *sui generis*, pe care îl putemũ numi provincial, supusũ plății unui imposit fonciar anual și ordinar numit *stipendium* pentru provinciile republicane, *tributum* pentru cele imperiale, plus a unui imposit extraordinar numit *aurum coronarium* plătit o dată la avenimentul pe tronũ a fie-cărui Impărat. Gaius ne spune relativũ la imobilele situate în provinciile stipendiare saũ tributare, că dominiul era al Senatului saũ al Impăratului, iar că particularii nu aveau asupra solului provincial de cât *quandam possessionem et quemdam usufructum*, adică unũ fel de posesiune și unũ felu de usufructũ, ceia ce este inexact, căci titularii unor asemenea fonduri aveau mai mult de cât posesiunea, căci nimenea nu putea revendica în contra lor și a-i desposeda, mai mult de cât usufructul, căci la mórtea lorũ ei transmiteau fondurile moștenitorilor lorũ.

Acțiunea care garanta dominiul *ex jure quiritium* era *vindicatio ex jure Quiritium*. Acțiunea care garanta dominiul bonitariu ca și posesiunea de bună credință era acțiunea publiciană, de origine pretoriană pe când *vindicatio* era de origină civilă. Acțiunea

care garanta dominiul provincială era o *vindicatio sui generis, juris gentium*.

Avantajele pe care le are proprietarul, drepturile în care se descompune *jus domini* sunt: 1° *jus utendi*, dreptul de a trage din lucru toate serviciile ce el îl e menit a procura după natura și destinația sa; 2° *jus fruendi*, adică dreptul de a lua produsele lucrului atât naturale și periodice cât și extraordinare, pe când *jus fruendi* în mâna usufructuarului se reduce la dreptul de a lua numai fructele lucrului, adică produsele sale naturale și periodice; 3° dreptul de a dispune de lucru, de a face de el un us definitiv care să nu se mai pōtă repeta cel puțin pentru acelaș proprietar; *jus abutendi*, dreptul de a usa de lucru astfel în cât să'ți iasă din mâini, să te speli pe mâini de el, cum ȳice Românul, adică al consuma saă ală aliena.

În regulă generală proprietarul unui lucru îl posedă în acelaș timp, adică în regulă generală proprietatea și posesiunea lucrului sunt reunite în aceleași mâini. Prin excepțiune însă se pōte întâmpla ca proprietatea și posesiunea unui lucru să fie în mâini deosebite, ca unul să fie proprietar al unui lucru fără a'l posedea, iar altul posesor al unui lucru fără a'l avea în proprietate. Posesiunea este exercițiul dreptului de proprietate. Posesiunea când se află în mâna proprietarului n'are interesă a fi studiată. Posesiunea însă presintă interesă cândă este în mâna altuia de cât a proprietarului. La început, în cele d'antēiū timpuri ale istoriei dreptului roman, posesiunea nu era recunoscută și investită de efecte și protegiată de cât când procedea *ex justa causa* și era de *bună credință*. Atunci numai dreptul, și acest drept era dreptul civil, o recunoștea, și de aceia se și numea *posesiă civilă*, îi da avantajul de a procura fructe titularului, și de a 'l conduce după un timp ôre-care prin usucapiune la *dominiul ex*

jure Quiritium. Orî-ce altă posesiune, nu producea nici un efect după dreptul civil. Și nici un alt drept, nici chiar cel pretorian, nu o recunoștea la început. Puțin însă câte puțin începu să se introducă o schimbare în legislațiunea romană, și după cât-va timp dreptul pretorian începu să proteje acea posesiune care se compunea din *corpus* și din *animus dominii*, măcar că nu avea *bona fides* nici procedea *ex justa causa*. În cât în cele după urmă timpuri ale dreptului roman, avem trei grade de posesiune :

1° *possessio naturalis* sau *detentio*, compusă numai de *corpus*, adică de faptul material al detențiunei, al averii lucrului la dispozițiunea sa ;

2° *possessio praetoria* sau *ad interdicta* compusă din *corpus* și din *animus dominii*, adică din voința de a posedea ca proprietar, fiî nu fiî proprietar, știî ori nu știî că nu ești proprietar ;

3° *Possessio bonae fidei* sau *civilis* sau *ad usucapionem*, compusă : 1° din *corpus* ; 2° din *animus dominii* 3° din *justa causa*, adică din o sorginte recunoscută de dreptul civil care constituie o cauză translativă de proprietate, o cauză care conține din partea tradentului voința de a transmite și din partea accipientului voința de a câștiga proprietatea ; 4° din *bona fides*, adică din credința eronată în fapt că tradentul era proprietar și capabil de a aliena.

Să examinăm pe rând fie-care din aceste trei grade de posesiune. Și mai înteu să vorbim despre *possessio naturalis* sau *detentio*.

Vorba *possessio* când este întrebuințată singură este tot-d'auna sinonimă de *possessio* cu *corpus* și *animus*. În cât primul grad de *possessio*, care nu coprinde de cât *corpus*, și pe care interpreții dreptului romanu o mai numesc și *detentio* se designă în limba jurisconsultilor romani prin *possessio naturalis*. Detentor sau posesor natural este acela care n'are de cât faptul material al detențiunei, al posi-

bilității de a dispune de lucru, fără *animus dominii*, fără voința de a deține ca proprietar, recunoscând din contră calitatea de proprietară altei persoane, în cât elă nu posedă pentru elă, ci pentru altul, este ună instrumentă al posesiunei altuia, cum dică textele : *naturaliter tantum possidet, non quidem ipse possidet, sed alius per se possidet, præbet ministerium possessionis suae alio*.

Astfel este depositarul care posedă pentru deponent.

Astfel este commodatarul care posedă pentru commodant.

Astfel este locatarul care pe de o parte posedă pentru locatar pe care îlă recunăște de proprietar, dar care posedă și pentru sine, în sensul acesta că posedă lucru pentru a usa și a se folosi de elă, conformă contractului de locațiune prin care locatarul îi a remisă lucrul pentru a se servi și folosi de elă, ba încă s'a îndatorat chiar a'lă face să pôtă usa și a se folosi, cu deosebire de nudul proprietară, care lasă numai pe usufructuar să usese și să se folosescă de lucru.

Astfel este creditorul pigneratițiă, care pe de o parte posedă pentru debitorul pignorator pe care îlă recunăște de proprietar, iar pe de alta posedă pentru el, căci reține lucrul ca asigurare a creanței sale până la plată.

Astfel este precaristul care pe de o parte posedă lucrul pentru concedent în precariă, iar pe de alta îlă posedă pentru elă, pentru a usa și a se folosi de elă, ca și commodatarul ună lucru mobil.

Drepturile decurgând din *detentio* sunt :

1° Dreptul de *retentio* exercitat prin *exceptio doli mali* în contra proprietarului lucrului care îlă revendică și cere restituirea lui fără a plăti impensele utile făcute de detentor.

2° Dreptul de a'si define posesiunea întrebuintând chiar violența, și de a se restabili prin violență în

posesiunea lucrului de care a fost deposedat prin violență (l. 1 C., *Unde vi*, VIII, 4 și legea 17 D., *De vi et de vi armata*. XLIII, 16).

3° Dreptul de a se apăra ca ori-ce defendor, fără a avea nimic a proba în contra revendicantului și de a câștiga procesul în contra lui dacă revendicantul nu dovedește dreptul său de proprietate.

Ală duoilea gradă de posesiune, este posesiunea propriu ăisă, care se mai numește și pretoriană, pentru că ea este garantată de pretorū prin interdicte, și de aceia se mai numește și interdictală.

Ea se compune din *corpus* și din *animus*.

Corpus este faptul material al detențiunei, ală averi lucrului la dispoziția sa. Spre acest sfârșit, de și în regulă generală cel ce are *corpus* deține în fapt lucru, dar acéstă detentio nu e neapărat necesară. E destul ca să aibă cine-va lucrul la dispoziția sa, să pôtă imediat dispune de el, de și pentru moment nu'l deține. Așa acela care a cumpărat o carte ce i s'a adusă a casă are *corpus* relativ la acea carte mai nainte de a intra în casă și de a pune mâna pe ea, căci nu atărnă de cât de el de a intra în casă la el când va vrea și să pue mâna pe carte. Așa și bărbatul care încă nu e în casa sa, are posesia femeii din momentul ce a fost adusă în casa sa, de și pentru moment el încă nu e în casă, căci n'are de cât să vie acasă când va vrea și să aibă pe femeia la dispoziția sa.

Animus său mai bine *animus dominii* este voința, intenția de a poseda ca proprietar, adică pentru sine, iar nu pentru altul. Acéstă este independent de *bona fides*, care este credința că cel ce a priimit posesia lucrului a priimit'o de la adevăratul proprietar capabil de a aliena. Pôte cine-va avea *animus dominii*, fără să aibă *bona fides*. Așa furul are intenția cea mai accentuată de a poseda pentru sine, iar nu pentru altul, și totuși este cel mai de rea credință

posesor, căci știe că nu e proprietar al lucrului furat.

Posesor propriu ȃisă este mai întăiă furul, cum ȃiserămă.

Mai este posesorul de rea credinăă al unăi immobil, care a intrat în posesiunea lui fără violenăă, nici clandestinitate, ci ȃiua înamiăă mare și fără îngăduirea altuia.

Drepturile care rezultă din posesiunea propriă ȃisă este pe lângă acelea ce rezultă din *detentio*, și garantarea posesiunei prin *interdictul utrubi* pentru mobile, prin interdictul *uti possidetis* pentru imobile. Aceste interdicte saă acăiuni posesorii aă fost pentru prima orăă introduse de către pretor pentru garantarea posesiunei compusă din *corpus* și din *animus*.

Ca să existe o asemenea posesiune, trebuie ca ea nu numai să se compue din *corpus* și din *animus*, dar încă posesorul să nu fi intrat în posesiune cu violenăă, nici cu clandestinitate, nici îngăduit de altul. De aceia în formula ambelor interdicte se găsesă expresiunile: *nec vi, nec clam, nec precario*.

Pentru a putea exercita interdictul *uti possidetis*, aplicabil la imobile, se cere: 1° ca să fie posesorul turburat în posesia sa; 2° ca posesorul să nu fi încetat de a poseda. Acest interdict este dar la origină celă puțină ună interdict *retinendae possessionis*.

Iacă formula lui: „*Uti nunc nec vi, nec clam, nec precario alter ab altero possidetis, quominus ita possideatis, vim fieri veto*.—Cum posedaăi acum unul față cu cel-l'alt în mod neviolent, neclandestin și nu prin îngăduire, opresă ca prin violenăă să fiă împedicaăi unul de către altul de a poseda astfel.“

Pentru a putea intenta interdictul *utrubi* trebuie 1° ca posesorul să fie turburat în posesiunea sa; 2° ca cel celă intentă să fi posedaă în cursul anului, computat îndărăt de la data cererii interdictului, ună lipsă de timpă mai lungă de cât adversarul.

Eacă formula interdictului *utrubi*: „*Utrubi hic homo, quo de agitur, majore parte hujusce anni nec vi nec clam nec precario fuit, quominus is eum ducat vim fieri veto.* — La care din două a fost servul de care e vorba cea mai mare parte a acestui an, posedat de el în mod neviolent, neclandestin și fără îngăduire față cu adversarul, opresc că să i se facă violență de către adversar întru a-și lua servul îndărăt.“ Și cum ne spune Gaius, Inst. Com. IV § 150, în interdictul *uti possidetis* învinge acela care posedă în momentul dării interdictului față cu adversarul *nec vi, nec clam, nec precario*, iar în interdictul *utrubi* învinge acela care în cursul anului calculat îndărăt a posedat mai mare parte din timp față cu adversarul *nec vi, nec clam, nec precario*. Și cum, adaugă jurisconsultul Licinnius Rufinus, în legea 156 D., *De verborum significatione* (L, 16), chiar dacă în cursul anului îndărăt calculat dintre cei două adversari unul a posedat două luni, și altul mai puțin, cel d'ânteu totuși va triumfa în interdictul *utrubi*.

Prin urmare nu era necesar în dreptul clasic să posedez cine-va în momentul cererii interdictului. Acest interdict era prin urmare în același timp *et retinendae et recuperandae possessionis*, pe când interdictul *uti possidetis*, la început cel puțin, era *retinendae possessionis*. Cu toate acestea cu timpul s'a simțit necesitatea ca să se acorde în privința pășunilor de vară și de iarnă (*saltus aestivi et hiberni*) interdictul *uti possidetis* și spre a recupera posesiunea perdută a acestor pășuni. La Romani în adevăr, erau locuri ca și la noi, unde se pășuna numai vara, cum era în nordul și în centrul Italiei, pe văile munților înalți, Alpi sau Apenini; dar erau și locuri unde nu se pășuna de cât iarna cum era în Calabria și Sicilia, unde în Iunie, Iulie și August, e imposibil a sta oamenii și animalele fără insolație. Apoi iarna pentru pășunile de vară, vara pentru cele de iarnă,

acele locuri nu erau păzite, și dacă ar fi fost destul ca cine-va să se introducă acolo, mai înainte de a se întorce ciobanii cu oile, ar fi fost dificil a se conserva posesiunea. De aceea, *utilitatis causa*, s'a admis că posesiunea relativă la ele se conservă pentru *saltus aestivi* iarna, pentru *saltus hiberni* vara, *animus tantum*, fără *corpus*, fără a le posedea efectivă nici prin sine, nici prin alții, și de aceea s'a acordat relativă la ele interdictul *uti possidetis*, chiar pentru a recupera posesiunea pierdută în timpul în care ele obicinuitor nu se păzesc (Paul, Sentențe, Cartea V, titlu 2 § 1, Papinian legea 46 De *adquirenda vel amittenda possessione*, XII, 2, Gaius, *Instit. Com.* IV § 153). Pe urmă această doctrină s'a întins și la celelalte imobile, cum ne spune Ulpian în legea 1 § 25 D., *De vi et vi armata* (XLIII, 16), în care Ulpian ne spune că acesta era deja părerea lui Proculus.

Justinian asimilă interdictul *uti possidetis* cu interdictul *utrubi*, cerând ca pentru amândouă, ca să pôtă triumfa cine-va, să posedă față cu adversarul în momentul litis contestațiunei *nec vi, nec clam, nec precario*.

În interdictul *utrubi*, în legislația clasică, era loc la juncțiune de posesiune, putea cine-va triumfa dacă a posedat mai mult timp de cât adversarul în cursul anului calculat în dărăt, servindu-se nu numai cu posesiunea sa, ci și cu a autorului său, de exemplu a defunctului, sau a donatorului, sau a vîndătorului, ceea ce nu putea avea loc în interdictul *uti possidetis*. (Gaius C. IV § 151). În legislațiunea lui Justinian nu mai pôte fi vorba de juncțiune de posesiune nici în interdictul *utrubi*.

Cîndu pe lângă *corpus* și *animus* se mai adaugă și *justa causa* și *bona fides*, atunci avem cel d'ală treilea grad de posesiune, și cel mai avantajos, posesiunea așa numită de bună credință, *possessio*

bonae fidei cum o numeău Romanii, saū posesiunea civilă, *possessio civilis*, pentru că era singură de care se ocupă dreptul civil, saū *possessio ad usucapionem*, pentru că duce prin usucapiune la proprietatea quiritară.

Iusta causa este titlul translativă de proprietate, recunoscută, consfințită de *jus*, adică de dreptul civil romană, acea operațiă juridică care conține din partea tradentului intențiunea de a transfera proprietatea, și din partea accipientului intențiunea de a o câștiga. Așa este vîndarea, donațiunea, constituirea, de dote. Așa de exemplu vîndătorul cînd trădeseă cumpărătorului lucrul vîndut, are intențiunea de a i transmite proprietatea, iar cumpărătorul de a o câștiga. Locațiunea nu este o *causa transferendi dominii*, căci locatarul cînd remite lucrul locat locatarului n'are intențiunea de a i transfera proprietatea, ci numai posesiunea spre a usa și a se folosi de lucru în timpul termenului locațiunei. Dar nu e destul ca tradițiunea să emane dintr'o cauză translativă de proprietate, ci trebuie în acelașu timpă acastă cauză să fie recunoscută de dreptul civil. Așa femeia cînd primește ună lucru de la bărbatul ei cu titlu de donațiune între vii în timpul căsătoriei, nu lă primește ex *iusta causa*, ci ex *causa injusta*, căci la Romani donațiunile între bărbat și femeia în timpul căsătoriei erau nule. *Iusta causa* se mai numește câte o dată în texte și *justum titulum*, acastă expresiune însă este mai rară, ea se întrebuinteșă mai adesea de moderni care dică: *posséder à juste titre*, a posede cu justu titlu, în locă de *posséder en vertu d'une juste cause*, a posede în virtutea unei juste cause.

Bona fides este credința din partea accipientului că tradentul era proprietar și capabil de a aliena, saū că cel puțină avea mandat din partea proprietarului de a aliena.

Ea constituie o eróre de faptă, eróre în care se gă-

seşte în faptă accipientul asupra calităţii de proprietar şi capacităţii de a aliena a tradentului.

Ambele aceste definiţiuni şi a *justeî cause* şi a *bunei credinţe*, rezultă în mod evident dintr'un text relativ la acquisitiunea fructelor de către posesorul de bună credinţă. În adevăr posesiunea *ex justa causa* şi cu *bona fide*, are îndoitul efect de a face pe posesorul de bună credinţă în momentul percepţiunei fructelor, de a deveni proprietar al lor prin simplul fapt al percepţiunei şi în acelaşi timp de a duce la proprietate prin usucapiune când dură neîntrerupt un an pentru mobile şi două pentru imobile. Acestea sunt cele două efecte suplimentare ce posesiunea de bună credinţă produce pe lângă efectele ce produce posesiunea pretoriană. Textul la care facem alusiune este paragraful 35 din titlul 1 al Cărţii II a *Instituţiunelor* lui Justinian : „Si quis a non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione aliave qualibet justa causa aequae bona fide acceperit, naturali ratione placuit fructus quos percepit ejus esse...—Dacă cineva a cumpărat un fund de la un non proprietar pe care îl credea proprietar, sau l'a priimit în virtutea unei donaţiuni sau în virtutea oricărei alte juste cause, totu cu bună credinţă, s'a decis în virtutea raţiunei naturale ca fructele ce a perceput să fie ale lui.” Vorbele *si quis fundum emerit vel ex donatione, aliave qualibet justa causa acceperit* se referă la justa causa : vîndarea, donaţiunea sau orice altă justă cauză de tradiţiune. Vorbele *daca cineva de la un non proprietar pe care-l credea proprietar cu bună credinţă a priimit* servesc a defini buna credinţă. Buna credinţă este dar distinctă de *justa causa*, ea e erorea asupra calităţii de proprietar şi capacităţii de a aliena a tradentului, n'are a face cu *justa causa*, care e titlul translativ de proprietate legitimă; calitatea de proprietar pöte

lipsi, ea e înlocuită prin erórea asupra existenței ei din partea tradentului. Titlul translativă de proprietate nu póte lipsi, credința eronată în existența lui nu face parale. Acésta mai resultă și din paragraful 43 a Comentariului I a Instituțiunelor lui Gaius care dice : „*Ceterum etiam earum rerum usucapio nobis competit, quae non a domino nobis traditae fuerint, sive Mancipi sint eae res, sive nec Mancipi, si modo eas bona fide acceperimus, cum crederemus eum qui tradiderit dominum esse* — Pe lângă acésta ne competă usucapiunea și a acelor lucruri care ne-au fost trădate de unū non proprietar, fie *Mancipi* acele lucruri, fie ele *nec Mancipi*, des-tul ea să le fi primitū cu bună credință creșend, că cel ce ni le-a trădat este proprietarū.” Aci definițiunea *bunēi fide* este și mai accentuată : Textul ne dice : *le-amū priimit de la unū non proprietarū cu bună credință, creșend* că acel non proprietarū este proprietarū. Acelașū lucru o repetă și alienea întēiū alū principiului titlului 6 alū Cărții II din Instituțiunile lui Justinian, care mai definește pe lângă *bona fides* și *justa causa*. Acelașū lucru mai repetă și Modestinū relativū la *bona fides* in legea 109 D. *De verborum significatione* : *Bonae fidei emptor esse videtur, qui ignoravit eam rem alienam esse ; aut putavit eum qui vendidit, jus vendendi habere, puta procuratorem aut tutorem esse.* — Cumpărător de bună credință se consideră acela care a ignorat că lucrul (ce a cumpărat) este streinū : saū a creșut că celū ce a vëndut avea dreptul de a vinde, creșend de exemplu că era procurator saū tutor.”

Buna credință am đisū că este o eróre de faptū.

Erórea de drept nu constituie pe posesor de bună credință. Așa cel ce crede că donațiunea între bărbat și femeia este o *justa causa*, nu e de bună credință pentru a usucupa cel puțin. Buna credință nu e dar credința in existența causei saū in legitimita-

tea ei. Cel ce crede că locațiunea pe timp lung și cu totă chiria plătită o dată este ea și vîndarea translativă de proprietate este în eróre de drept, dar nu e de bună credință.

De aceia și Paulu în legea 136 D. *De regulis juris* dice: „*Bona fides tantumdem possidenti praestat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non est.*—Buna credință atât dă posesorului cât îi ar fi dat veritatea, de câte ori însă legea nu se împotrivește.“ Prin urmare de câte ori legea se împotrivește, nu e bună credință folositore posesorului. Decî *error juris* nu constituie în mod utilu pe posesor de bună credință. În materie de usucapiune acésta este siguru. Pomponius, în legea 4 D., *De juris et facti ignorantia*, formulésă regula în mod neîndoios: „*Juris ignorantiam in usucapione negatur prodesse: facti vero ignorantiam prodesse constat.*— În materie de usucapiune se négă că ignoranța de drept folosește: pe când este constant că ignoranța de faptu folosește.“ Și acésta este lesne de înțelesu: În eróre de faptu cadu ómenii cei mai prudenți, în eróre de drept cu băgare de sémă eviți de a cădea, n'ai de cât să consulți unu jurisconsult, cum observă Neratius în legea 2 D., *eod. tit.* Cu tóte acestea se póte întâmpla ca să crédă cine-va în existența unei juste cause și să póta usucapa, dacă credința sa provine dintr'o eróre de faptu. Așa amu însărcinat pe unu servu să'mi cumpere unu imobilu. Elu ilu ia cu chiriă și intră ca locataru în posesiunea lucrului, plătind totă chiria pe tot termenul locațiunei de o dată, și mă face să cređu că a intrat în posesiunea lucrului ca cumpărătoru. După duoî ani de posesiune, dacă voiú poseda eu imobilul, deviú proprietaru prin usucapiune. Acésta este o derogatiune de la principiile dreptului și nu s'a admisu de cât *utilitatis causa, benigni ratione*. În ceia ce privește însă *acquisitiunea fructelor*, erórea de drept profită ca și cea de

fapt. In adevăr e mai puțin gravă a lua fructele unui om de cât a'î lua lucru, și apoi posesorul s'ar ruina dacă ar restitui fructele, căci în cea mai mare parte din casuri, el le-a cheltuit *lautius vivendo*. Acesta o declară în mod pozitiv Gaius în legea 48 princ. *De acquirendo rerum dominio* (XLI, 1), : „Bonae fidei emptor non dubie percipiendo fructus etiam ex aliena re suos interim facit, non tantum eos qui diligentia et opera ejus pervenerunt, sed omnes : quia quod ad fructus attinet, loco domini pene est. Denique etiam priusquam percipiat, statim ubi a solo separati sunt, bonae fidei emptoris fiunt. Nec interest ea res, quam bona fide emi longo tempore capi possit, necne : veluti si pupilli sit, aut vi possessa, aut praesidi contra legem repetundarum donata, ab eoque abalienata sit bonae fidei emptori.—Cumpărătorul de bună credință face fructele ale sale prin percepțiune măcar că provin dintr'unu lucru strein, și nu numai pe acelea care vin din diligență și cheltuiala sa, ci pe toate fructele : căci în cea ce privește fructele, el e mai puțin pus pe aceeași linie cu stăpânul lucrului. De aceea chiar înainte de a le percepe devin ale cumpărătorului de bună credință de îndată ce sunt separate de sol. Și puțin importă că lucrul pe care l'am cumpărat cu bună credință, poate sau nu fi usucapat (Textul dice câștigat prin lungu timp, *longo tempore capi*, de siguru jurisconsultul a disu *usucapi*, și comisarii lui Justinian au schimbat vorba *usu* prin *longo tempore*): de exemplu dacă lucrul este alu unui pupil, sau posedat cu violență, sau dăruit unui president de provincie în contra legii Julia relativă la concesiune, și de către pupil sau posesorul violent sau presidentul de provincie a fost alienat unui cumpărător de bună credință.” Acest textu este important sub mai multe puncte de vedere. El ne arată mai înteu că posesorul de bună credință câștigă fructele

nu numai când le-a perceput el, și din momentul percepțiunei, ci din momentul separării de sol, oricine le ar fi perceput, cu deosebire, după cum vom vedea, de usufructuară, care câștigă fructele numai când au fost percepute de el sau de altul în numele lui sau pe socotela lui. Alu douăilea textul ne arată că chiar când posedă cine-va un lucru ce nu poate usucapa, pentru că are un viciu care 'lă face impropriu usucapiunei, așa a eșit din mâna proprietarului prin violență, sau e un bun rural al unui pupil care a fost alienat de tutor fără decretul magistratului, sau un imobil rural dăruit unui preșident de provincie în contra legii Julia *repetundarum* și alienat de acesta unui cumpărător de bună credință care ignora toate aceste vicii, el nu 'lă poate usucapa, căci buna sa credință repausă pe o eror de drept, iar nu de fapt, cumpărătorul ignora că imobilul rural al unui pupil nu poate fi alienat fără decretul magistratului, nici că președintele unei provincii nu poate primi în dar un imobil situat în provincia ce administră, erora sa de drept nu 'lă constituie de bună credință pentru a usucapa, îl constituie însă de bună credință pentru a câștiga fructele, ceea ce dovedește că pentru acquisițiunea fructelor și erora de drept profită ea și erora de fapt.

Vice-versa în paragraful 1 Paulu ne arată o altă diferență între acquisițiunea fructelor și usucapiune, acesta în favorea usucapiunei și în detrimentul acquisițiunei fructelor. Pentru a câștiga fructele trebuie cine-va să fie de bună credință în momentul percepțiunei lor, în cât dacă era de bună credință în momentul intrării în posesiune, și pe urmă a aflat că lucrul ce cumpăraseră nu era al vîndătorului, nu mai poate câștiga fructele, de și poate usucapa, căci buna credință se cere la începutul posesiunei pentru usucapiune, *in usucapionibus initium possessionis spectandum est, mala fides superveniens non impedit*

usucapionem : „In contrarium quaeritur, si eo tempore, quo mihi res traditur, putem vendentis esse, deinde cognovero alienam esse: quia perseverat per longum tempus capio, an fructus meos faciam? Pomponius verendum, ne non sit bonae fidei possessor, quamvis capiat: hoc enim ad jus, id est capionem; illud ad factum pertinere, ut si quis bona aut mala fide possideat. Nec contrarium est quod longum tempus currit: nam e contrario is qui non potest capere propter rei vitium, fructus suos facit.—In sensu contrariu, se întreabă, dacă în momentul când mi se tradă lucru credu că este al vîndătorului iar după aceea aflu că este alu altuia: fiind că continuă usucapiunea (textul dice *per longum tempus capio*, de sigur jurisconsultul scrisese *usucapio*), dacă câștigu fructele? Pomponius dice că e de temut să nu fie cumpărătorul posesor de bună credință de și usucape: căci usucapiunea se referă la o questiune de drept, pe când câștigarea fructelor la o questiune de faptu, questiune dacă în faptu (la percepțiunea fructelor) posedă cu bună sau cu rea credință. Și nu e lucru contrariu că curge usucapiunea (textul dice *longum tempus currit*, jurisconsultul dicea de siguru *usucapio currit*): căci și în sensu contrariu celu ce nu pôte usucapa din cauza vițiului lucrului câștigă cu tôte acestea fructele.”

Posesiunea propriu disă, compunindu-se de *corpus* și de *animus*, se câștigă naturalmente *corpore et animo*, adică cându câștigămă și *corpus* și *animus*.

Prin *corpus* se înțelege faptul material al averii lucrului la dispoziția sa, care obicinuit se capătă prin apprehensiune, care apprehensiune însă nu e necesară în tôte casele; e destul ca să aibă cine-va lucrul la dispoziția sa, fără a’lă apprehenda, fără a’lă deține în fapt, pentru ca să aibă *corpus*.

Așa pentru immobile nu e necesar ca cine-va să cutureere tôte părțile immobilului pentru a intra în

posesiunea lui, ci e destul să calce pe o parte din el, cum dice foarte bine Paulu în legea 3 § 1 D., *De acquirenda vel amittenda possessione* (XLI, 2), nici chiar a călca pe pământ, e destul a sta dincoace de limite și a i se arăta fundul ce i se predă cum adaugă Celsus în legea 18 § 2 *eod. tit.*

Așa pentru mobile e destul ca ele să fie aduse în casa mea, fără să fiu în casă, nici să le atingă cine-va din partea mea, pentru ca să începă a le poseda, cum dice același jurisconsultu Celsus în aceeași lege 18 § 2 titlul nostru în Pandecte, pentru că atârnă de mine să intru când voi vrea în casă și să pună mâna pe ele. De aceia și când mi se vinde marfa din o magasie și mi se remite cheile, eu intru în posesia mărfii mai nainte de a deschide magasia și a pune mâna pe marfă, după cum dice Gaius în legea 9 § 6 D., *De acquirendo rerum dominio* (XLI, I), și Justinian în paragraful 45 Cartea II, titlu I, destul numai ca cheile să mi se remită lângă magasia, cum dice foarte bine Papinian în legea 74 D., *De contrahenda emptione et de pactis inter emptorem et venditorem compositis, et quae res venire non possunt* (XVIII, 1), pentru ca să pociu intra imediat în magasia, căci altmintrelea până să ajungă acolo se poate să facă vânzătorul să fiu împedecat de a deschide magasia. În cât nu e necesară a explica, cum facu unii interpreți, aci acquisiția posesiunii prin ceia ce numescu ei o tradițiune simbolică, adică prin remiterea cheilor, simbolul mărfii din magasia, căci atunci ar fi destul, ceia ce nu e exact, să mi se remită cheile cât de departe de magasia. În cât ceia ce dicu unii că *corpus*, în majoritatea casurilor, constă într'o *apprehensio ficta* este ceva cu totul inexact. Erórea celor ce susținú o asemenea teoriă falsă constă în idea eronată ce'și facu de *corpus*, care cred că constă într'o apprehensiune corporală, într'o atingere, și de aceia când vedú că nu e atingere și totuși este în-

ceput de posesiune ei, încurcați, dicu că este o aprehensiune fictivă. Dar, cu explicația ce dăm noi vorbeii *corpus*, adică averea lucrului la dispoziția sa, îl vei atinge sau nu, nu este necesar a mai imagina o aprehensiune fictivă, cum o făceau cei vechi, precum Doneau, Comentariul V capit. 9, S. P. Gasser *De apprehensione possessionis*, Capit. 1 și 2, și glossatori înainte de Doneau. Celu d'antău care ne-a dat adevărata idee despre *corpus* este nemuritorul Savigny, în celebra sa scriere *Das Recht des Besitzes*, tradusă în franțuzește după a șéptea edițiune de Henri Staedtler (veđi paginile 181—210 ale traducțiunei), și după dênșii nemuritorii profesori de la Facultatea de drept din Paris, Pellat, la cursul său din 1857—1858, și Machelard (*Textes de droit romain sur la possession*, § 2). Căci în adevăr cum ăize fôrte bine Paulu în legea 1 § 21 D., *De acquirenda vel amittenda possessione* (XLI, 2): „... Non est enim corpore et actu (după alții, precum Savigny, tactu) necesse apprehendere possessionem, sed etiam oculis et affectu. —..... Căci nu e trebuința să se apprehende posesiunea cu corpul și cu fapta (după Savigny cu tactul) ci e destul să se apprehendese cu ochii și cu voința.”

O aplicațiune importantă a ideii că *corpus* însemnă punerea lucrului la dispozițiunea posesorului o găsimu în legea 3 § 3 D., *De acquirenda vel amittenda possessione*: „Neratius et Proculus solo animo non posse nos adquirere possessionem, si non antecedit naturalis possessis. Ideoque si thesaurum in fundum meum positum sciam, continuo me possidere, simul atque possidendi animum habuero: quia, quod desit possessioni naturali, id animus implet. Ceterum quod Brutus et Manilius putant, eum qui fundum longa possessione cepit, etiam thesaurum cepisse, quamvis nesciat in fundo esse, non est verum: is enim qui nescit, non possidet thesau-

rum, quamvis fundum possideat: sed et si sciat, non capiet longa possessione: quia scit alienum esse. Quidam putant Sabini sententiam veriore esse, nec alias eum qui scit, possidere, nisi si loco motus sit, quia non sit sub custodia nostra, quibus consentio — Neratius și Proculus sunt de părere că nu putem câștiga numai cu voința de a poseda pentru noi, posesiunea unui lucru, dacă nu precede posesiunea naturală (adică *corpus*). Și de aceea dacă știu că în fundul meu se află un *thesaur*, îl posedu îndată ce voi avea voința de a-l poseda pentru mine: căci ceea ce lipsește posesiunii naturale îl împlinește voința de a poseda. Pe de altă parte părerea lui Brutus și Manilius că cel care a usucapat un fond, a usucapat implicit și *thesaurul* din acest fond, de și ignora că se află ascuns în fond, nu este adevărată: căci cel care nu știe despre existența *thesaurului*, nu posedă *thesaurul*, de și posedă fondul în care se găsește *thesaurul*: dar chiar de știe despre *thesaur*, nu-l usucapă, de ore-ce știe că este al altuia. Unii însă cred mai adevărată părerea lui Sabinus care crede că nici dacă știe despre existența *thesaurului* (măcar că ignoră că este al altuia) totuși nu-l posedă până nu l-o scote din pământ, căci nu se află sub păstrarea sa. Cu această părere mă unesc și eu." Paul expune aci două păreri deosebite: una după care cel care posedă un loc, posedă și *thesaurul* din acest loc, de îndată ce află de existența lui, mai înainte de a-l scote; alta după care nu-l posedă decât după ce l-a scote, căci numai atunci se poate dice propriu că-l are la dispoziția sa, căci până atunci, poate să-l scote altul; nu dă că trebuie contactul material ca să fie *corpus*, dar pentru că până la scotere nu se poate dice că *thesaurul* este la dispoziția posesorului fondului. Căci poate să-l scote altul și atunci va fi jumătate al lui ca inventor, și jumătate al proprietarului locului care poate să fie al-

tul de cât posesorul locului. O altă aplicațiune analogă avemă aci pentru usucapiune. Celu ce posedă unū fondū nulū usucapă de cât pe elū, nu usucapă și thesaurul ce ignoră că se află în elū. Dar chiar dacă află de thesaurū, după opiniunea lui Neratius și Proculus îlū usucapă, căci după părerea lor începū de a'lū poseda din momentul ce află despre existența lui. După opiniunea însă a lui Sabinus numai din momentul scōterii thesaurului, căci numai de atunci după elū, începe să'lū posédă. Totū așa vomū vedea că celū ce posedă o casă nu usucapă materialul din care a fost construită, măcar că a posedat casa cu bună credință și *ex justa causa* duoi ani, căci n'a posedat materialul distinct. Și de aceea dacă se dērămă casa din întâmplare, proprietarul materialului îlū va putea revendica înainte de împlinirea de unū anū de posesiune distinctă a materialului de la dērâmarea casei, pentru ca să se împlinēscă usucapiunea anuală a materialului posedat separat de solū.

O altă aplicațiă a ideii că *corpus* însemnēsă averea lucrului la dispozițiă, posibilitatea a dispune de lucru, o găsimū în ceia ce privește ocupațiunea aplicată la unū animalū selvaticū. După opiniunea care a prevalut vênătorul devine posesor (și fiind că lucrul este *nullius*) și proprietar al animalului nu din momentul chiar alū atingerii corporale, nu iarăși din simplul moment al rănirii, ci din momentul în care după ce l'a rănit, urmărirea lui să devie sigură, ceia ce are locū când animalul e lovit de mōrte, de și încă nu a pusū mâna pe dēnsul, și de și încă nu a murit, dacă e rănit în câmpū liberū unde nu pōte făcēnd câte-va salturī să se ascundă. Trebatius conformū doctrinei adoptate pentru cazul thesaurului de Neratius și Proculus, decidea că e al vênătorului din momentul rănirii pe cât timpū încă e subț ochii vênătorului în cât să'lū pōtă urmări. Opinia care a prevalat decide contrariul pentru că măcar că e subț ochii

vânătorului și se poate urmări, multe se poate întâmpla ca să scape din ochi și să nu mai potă fi urmărit, și de aceea este inexact a decide că dacă în urmă altul l'ar prinde, sau l'ar lovi de mörte, ar comite furtu de ar pune mâna pe elu (Gaius, l. 5 § 2 D., *De acquirendo rerum dominio*, și Justinian, Instituțiuni, Cartea II, titlu 1 § 13).

E destul ca să căpătăm *corpus* și *animus* pentru ca să câștigăm posesiunea, puțin importă că am câștigat ambele elemente în mod simultan sau în momente diferite. De aceea pociu câștiga *corpus* înainte, și *animus* în urmă, fără să fie necesitate în momentul câștigării voinței să se repete prin transferare și retransferare *corpus*. Așa ađi Primus depune în mâinele lui Secundus unu obiectu ore-care. Secundus a câștigat *corpus* ca depositar. După aceea Primus vinde același obiectu lui Secundus. Din momentul acela Primus transferă lui Secundus *animus dominii*. Secundus care până acum poseda *nomine alterius*, începe a poseda *nomine suo*, elu din momentul acesta chiar devine posesor adevărat. Nu e necesitate ca Secundus să trădese lucrul lui Primus ca să se libereze de obligația lui de depositar și după aceea Primus să i retrădese lucrul lui Primus în execuțiunea contractului de vânđare. In cât e inexact a ăice aci, cum ăicü unui interpreți ai dreptului roman, că este o *traditio brevi manu*, adică o eliminare de tradiții în sensu inversu. Cu explicația noastră că tot ce se cere este să se transmită *corpus* și *animus*, și că ele pot să se transmită în acelașu timpü și chiar în timpuri diferite, scăpăm de tóte aceste încurcături, de tradiția *brevi manu*, precum adineaórá amü scăpat de *apprehensio ficta*, de tradițiunea *symbolică*. Incă o dată, onóre și glorie nemuritorului Savigny care a elucidat aceste puncturi, și care a făcut din materia *possessiunei*, care înaintea lui era

la *bouteille à l'encre*, o materie limpede, sigură (Veđi Savigny, *op. cit.* pag. 211—220).

Ală douilea elementă ce trebue să câştigămă, ca să câştigămă posesiunea propriă ăisă este *animus domini*, adică voinăa de a poseda pentru noi ca proprietară, puţin importă că credemă saă nu în qualitatea noastră de proprietară. De aceia celă ce nu pôte avea voinăa, cum e nebunul şi pupilul *infans*, nu potă câştiga posesiunea, căci ne având nici ună *intellectus*, nu potă voi. Pupilul eşit din *infantia* fiind că pôte avea o voinăa incomplectă, pôte câştiga posesiunea, complectându-i-se voinăa prin autorisaăia tutoruluă. Prin urmare pentru *infans*, *stricto sensu*, ar fi fost imposibilă acquisiăiunea posesiunei, căci tutorele nu l'ar fi putut represinta, intrând el şi în posesiunea de fapt a lucruluă, şi având *animus domini* pentru pupilă, căci posesiunea fiind o questiune de fapt nu se pôte câştiga prin represintant. Totuăi *utilitatis causa* s'a admisă că tutorele pôte câştiga pentru *infans* posesiunea, şi prin consequenă s'a admisă că infantele pôte câştiga posesiunea căpătând elă *corpus* şi autorisându-lă tutorele întră acésta, adică complectându-i saă mai bine ăisă supleându-i elă *animus domini*. Acésta resultă din două texte celebre care aă dat naştere la multe controverse, legea 32 § 2 D., *De acquirenda vel amittenda possessione* şi legea 3 C., *De acquirenda et retinenda possessione* (VII, 32):

Eacă textul đin Pandecte : „*Infans possidere recte potest, şi tutore auctore coepit : nam iudicium infantis suppletur auctoritate tutoris: utilitatis enim causa hoc receptum est : nam alioquin nullus consensus infantis est accipiendi possessionem.*—Infantele pôte valabil poseda, daca a apprehendat lucru cu autorisarea tutoruluă : căci voinăa infanteluă este suplinită prin autorisarea tutoruluă : în adevără acésta s'a admisă pentru causă de utilitate : căci de altmintrelea

nu p^ote fi vorba de vr'un^u consensus al^u infantel^ui pentru c^oştigarea posesiunei." Eac^o acum textul din Condi^oc^o: „Donatarum rerum a quacumque persona infanti vacua possessio tradita corpore quaeritur. Quavis enim sint auctorum sententiae dissentientes : tamen consultius videtur interim, licet animi plenus non fuisset affectus, possessionem per traditionem esse quaesitam : alioquin sicuti consultissimi viri Papiniani responso continetur, nec quidem per tutorem possessio infanti poterit acquiri.—Posesiunea lucrurilor d^oruite de or^u-ce pers^on^o se c^oştig^o prin simpla tradi^oiune f^ocut^o infantel^ui, prin simplul *corpus* al infantel^ui. C^oc^o de ^o sunt p^orer^u de jurisconsult^ui contrari^u, cu t^ote acestea este mai chibzuit a decide c^o in intervalul im^ubert^oti^u trebuie s^o se c^oştig^o posesiunea prin tradi^oiune f^ocut^o infantel^ui de ^o nu are plin^o voin^ota : c^oc^o altm^untrelea, dup^o cum ^oice Papinian^u cel^u f^orte bine chibzuit intr'un^u r^os^uns^u al^u s^ou, nici chiar prin tutore nu s'ar putea c^oştiga pentru infante posesiunea."

Adopt^oam^u in^u t^ote versiunea textelor dat^o de Savigny ^o interpretarea ce le d^o lor^u acest mare jurisconsult.

Putem^u c^oştiga posesiunea nu numai *animo et corpore nostro*, ci ^o *animo nostro et corpore alieno*. A^o o putem^u c^oştiga prin serv^u ^o fi^u n^ostri de fam^uli^o, de in^odat^o ce am^u luat cuno^oştin^ota de intrarea lor^u in posesiune, ^o, *ex peculiari causa*, chiar inainte de a lua cuno^oştin^ota despre intrarea lor^u in posesiune, dup^o cum am aratat in volumul I a ^u *Fragmentelor mele juriaice*.

Asemenea putem^u c^oştiga posesiunea *et per liberam et extraneam personam*, adic^o prin mandatar^u, chiar inainte de luarea in cuno^oştin^ota de c^otre mandant de intrarea in posesiune a mandatarului, dar in ceia ce prive^ote usucapiunea, ea nu incepe de c^ot din momentul acestei lu^ori de cuno^oştin^ota : „Per liberam personam ignorant^u quoque acquiri possessionem, et

postquam scientia intervenierit, usucapionis conditionem inchoare posse, tam ratione utilitatis quam juris pridem receptum est. — S'a admisă atât pentru cuvânt de utilitate cât și pentru cuvânt de drept că să se pótă câștiga de mandant chiar ignorând posesiunea prin liberă persoană (adică prin mandatar), și din momentul aflării intrării în posesiune a mandatarului să începă chiar a usucapa.“

Prin tutor putemă câștiga posesiunea chiar *ad usucapionem* ignorând intrarea în posesiune a tutorului.

Tot așa și persoanele morale (universitates) potă câștiga posesiunea chiar *ad usucapionem* prin mandatară (l. 1 § 22 et l. 2 D., *De acquirenda vel amittenda possessione*).

Precum pociu prin altul câștiga posesiunea, asemenea pociu înceta de a posedea pentru mine, constituindu-mă posesor pentru altul. Acesta este ceia ce se numește *constitutum possessorium*, expresiune care de și nu există în textele de drept roman, totuși exprimă unu lucru eminamente exact. Eacă textul care pune în privința acesta regula generale: Elu este legea 18 principium, D., *De acquirenda vel amittenda possessione*, în care jurisconsultul Celsus se exprimă astfel: „Quod meo nomine possideo, possum alieno nomine possidere: nec enim muto mihi causam possessionis, sed et desino possidere, et alium possessorem ministerio meo facio: nec idem est possidere, et alieno nomine possidere. Nam potsidet, cujus nomine possidetur. Procurator alienae possessioni praestat ministerium.—Ceia ce posedu în numele meu, pociu să posedu în numele altuia: în adevăru nu'mi schimbă mie cauza posesiunei, ci încetesu de a posedea și facu pe altul posesor prin ministeriul meu: și nu e tot una a posedea și a posedea în numele altuia. Căci posedea acela în numele căruia se posedea. Procuratorul prestésă ministeriul său posesiunei altuia.“ În cazul constitutului po-

sesoriu, posesorul adevărat de până acum fără a înceta de a deține lucrul, fără a trăda lucrul altuia, transferă *animus* de la elă la altul, și prin acesta chiar elă încetă de a posedea, și acelă altul începe a posedea prin elă: nu e în asemenea casă, cum ăice foarte bine Celsus, o schimbare de cauză de posesiune, ci o pierdere de posesiune; cum ăice elă foarte elegant, alta e a posedea, și alta a posedea pentru altul, când posedea cine-va pentru altul, nu el posedea, ci altul posedea prin elă.

Constitutul posesoriu nu se presumă.

Elă trebuie să fie expresă, adică voința părților trebuie să fie expresă din partea actualului posesor de a înceta de a posedea pentru elă, și de a începe a posedea pentru altul, și din partea acestuia de a începe a posedea prin intermediul celui d'ântei.

Totuși elă pôte rezulta în mod implicit din altă actă, ca consecință fatală a lui. Dar aceste acte formează excepția. Așa de exemplu elă pôte rezulta din luarea cu chirie din partea vândătorului al obiectului ce vinde cumpărătorului. Când Primus vândând o casă lui Secundus convine cu el, ca fără să i-o predea, să o reție pe fitor ca chirie. prin acesta chiar fatalemente el se constituie posesor în numele și pe comptul cumpărătorului.

Totă așa și celă ce transferă altuia nuda-proprietate, reținând usufructul, se constituie tacitamente posesor în numele concesionarului usufructului.

Asemenea debitorul care constituie ună obiectă în *pignus* unui creditor, reținându *precariter* lucrul constituit în gagiă, se constituie tacitamente posesor în numele și pe comptul concesionarului pignului.

Totă asemenea și în societatea *universorum bonorum*, fie-care asociat n'are trebuință să facă tradițiune coasociaților săi a părților indivise pe care voește a le transmite lor în posesiune și proprietate,

ci implicitamente se constituie posesor a acestor părți indivise în numele și pe comptul coasociaților săi.

Este evident că posesiunea adevărată compunându-se din *corpus* și din *animus domini*, ea se conservă pe cât timp cine-va conservă ambele elemente.

Și nu e necesar ca să se conserve ca în fapt să fie lucrul la dispoziția de fie-care moment a posesorului, e destul ca să se pótă cu ușurință reînnoi facultatea de a dispune. Așa de exemplu conservă posesiunea unei case de țară, sau a unei moșii, măcar că pentru moment m'am depărtat dintr'ênsa și că altul nu o deține în numele meu, e destul să pociu ușorū reveni acolo, și să nu fi intrat altul în posesiunea lucrului, ca să mă pótă opri de a dispune de dênsa.

Dar când unul din cele două elemente dispare, posesiunea încetêsă de a mai exista, căci ea este formată din suma lorū. Așa e evident că prin urmare posesiunea se pierde nu numai prin pierderea ambelor elemente, și a lui *corpus* și a lui *animus*, dar și prin pierderea unuia numai din ele, ea se pierde *corpore vel animo tantum*. Acêsta este atât de evident, în cât nu ar avea trebuință de demonstrațiă. Sunt cu tôte acestea și texte care o demonștră. Avemū mai înteiū legea 44, § 2 D., *De acquirenda vel amittenda possessione*, care nu lasă cea mai mică îndoială în acêstă privință. Intr'ênsa jurisconsultul Papinian se exprimă astfel : „... *Nam ejus quidem quod corpore nostro teneremus, possessionem ammitti vel animo, vel etiam corpore* ...—Căci a lucrului ce posedămū prin noi înșine, pierdemū posesiunea cândū pierdemū sau *animus* sau *corpus*.” Cu tôte acestea este unū textū care pare că ar decide că pentru pierderea posesiunei se cere pierderea ambelor elemente în mod cumulativ. Acestū textū este legea 153 D., *De diversis regulis juris antiqui* (L, 17), în care jurisconsultul Paulū ȑice : „Fere, quibuscumque obli-

gamur, iisdem in contrarium actis liberamur: cum quibus modis acquirimus, iisdem in contrarium actis amittimus. Ut igitur nulla possessio adquiri nisi animo et corpore potest: ita nulla amittitur nisi in qua **utrumque** in contrarium actum.“ Totul depinde de sensul ce dămū vorbeī *utrumque*. *Uterque* în regulă generală însemnă *și unul și altul*, în opozițiă cu *alteruter* care în regulă generală însemnă *unul sau altul*. Prin excepțiă *uterque* însemnă *și unul sau altul*. Așa acelașu jurisconsultu Paulu, în legea 10 § 13 D., *De gradibus* (XXXVIII, 10), întrebuintăsa vorba *utrumque* în amândouă sensurile, la începutul legiī în sensu disjunctivū, iar la fine în sensu conjunctivū: „Frater quoque per *utrumque* parentem accipitur, id est, *aut* per matrem tantum, *aut* per patrem, *aut* per *utrumque*.—Vorba frate se pôte lua în raportu cu fie-care din genitorī, adică sau numai față cu tatăl, sau numai față cu muma, sau față cu amândouă.“ Așa vorba *uterque* e luată în sensu disjunctivū în următorea propozițiă a lui Ciceron, *De officiis*, III, 15: „*Uterque*, si ad eloquendum venerit, non plus quam semel eloquetur.—Orī-care din duoi de va veni să vorbescă, nu va vorbi de cât o dată.“ Unii traducū pe *Utrumque* din legea noastră în sensu conjunctivū, și atunci decidū că Paulu cere pierdere ambelor elemente pentru pierderea posesiunei. Alții o traducū în modu disjunctivū, cum o traducea Savigny în cele două d'ânteiū ediții ale tractatului său asupra posesiunei, și atunci textul e de acord cu regula de bună simțu și însemnă că posesiunea se pierde când se pierde unul numai din cele două elemente, or numai *corpus* or numai *animus*. În edițiunile posterioare, prin urmare și în a șéptea, după care e făcută traducțiă francesă a lui Staedtler. Savigny dă altă explicație textului. Elū dice că vorba *utrumque* se referă la *corpus* și la *animus*, dar fără intențiă precisă de conjunctivitate sau disjunctivitate,

că scopul jurisconsultului nu a fost de a spune că pentru pierderea posesiunii se cere pierderea cumulativă a lui *corpus* și a lui *animus*, sau pierderea numai unuia din ele, ci de a arăta că pentru fie care din aceste două elemente, necesare amândouă pentru acquisiția posesiunii, trebuie să se manifeste un act contrariu fie pentru un element, fie pentru altul, fără să spuie dacă se cere pierderea amândurora sau numai a unuia din ele pentru pierderea posesiunii. Așa ca să intru în posesiune, trebuie să capăt *corpus*, să încep a avea lucrul la dispoziția mea, ca să pierd posesiunea trebuie un fapt contrariu, să încetesc de a mai avea lucru la dispoziția mea, nu e destul să se depărtese posesorul de la imobil pentru ca să 'lă piardă, ci trebuie să încetese de a 'lă mai putea avea la dispoziția sa. Așa ca să intru în posesiune trebuie să am voința de a posedea pentru mine : ca să pierd posesiunea trebuie să am voința contrară, să nu mai vrea să posed pentru mine, nu e destul să pierd conștiința despre posesiunea lui, ci trebuie să vrea să nu 'lă mai posed pentru mine. Așa pociu să plec și să nu mai mă gândesc la lucru nici la posesia lui, nu e destul ca să pierd posesiunea, ca să o pierd trebuie să vrea să nu mai posedes pentru mine, să 'lă abandon, o intra altul în lucru sau nu. Așa în cât iacă după ultima părere a lui Savigny cum ar trebui tradus textul : „Mai adesea ne liberăm de obligațiile noastre prin moduri contrarii aceloră după care ne-am obligat : pierdem un drept prin acte în sens contrariu modurilor după care am câștigat dreptul. Așa prin urmare precum nici o posesiune nu se poate câștiga fără *corpus* și *animus*, tot așa nici o posesiune nu se pierde fără un act contrariu și corpului și animului.“

Posesiunea se pierde și s'a pierdut în toate timpurile legislației romane când posesorul a pierdut ani-

mus, a încetat de a mai voi să posede pentru sine. Cât pentru pierderea numai a *corpului*, ar fi trebuit conform regulii să fie tot așa, și pierderea corpului, adică încetarea din partea posesorului de a mai avea lucrul la dispoziția sa, la o dispoziție facilă, ar fi trebuit prin ea însăși să facă pe posesor să piardă posesiunea, ori-care ar fi voința sa de a continua de a posede, ceia ce nu mai poate posede.

Cu toate acestea, *utilitatis causa*, s'a admis excepțiunii la această regulă, și s'a decis mai întâi pentru salturile *estive și hiberne*, apoi și pentru toate celelalte imobile, conservarea posesiunii lor, nu numai în tot timpul cât altul n'a intrat în ele, dar și după intrarea altuia, până la aflarea posesorului despre această intrare. Și de aceea am arătat că până atunci posesorul conservă interdictul *uti possidetis* pentru a face să iasă usurpatorul, și dacă acesta care a intrat în posesiune, se împotrivește cu violență, atunci posesorul va putea să'l lăse afară prin *interdictul unde vi*. Acesta rezultă anume din legea 46 D., *De adquirenda vel amittenda possessione*, în care Papiniană dice: „Quamvis saltus proposito possidendi fuerit alius ingressus, tamdiu priorem possidere dictum est, *quamdiu possessionem ab alio occupatam ignoravit*. — De și cine-va a intrat într-o liveadă cu scopul de a o posede, totuși primul posesor este considerat că continuă de a posede pe cât timp n'a aflat că posesiunea livezei este ocupată de altul.”

Putem conserva posesiunea unui lucru prin altul, cu toate că de fapt ne-am desinvestit de *corpus*. Acesta se întâmplă când închiriăm, *commodăm*, depunem sau dăm în uzufruct un lucru altuia. Noi continuăm a posede prin locatar, *commodatar*, *depositor* și *usufructuar*.

După ce am vorbit de posesiune, să revenim la proprietate, la *dominium ex jure Quiritium*. *Dominium ex jure Quiritium* se câștiga la Romani

în diferite moduri, care nu sunt întocmai aceleași în legislațiunea clasică și în legislațiunea lui Justinian.

Să vorbim mai întâiu de legislațiunea clasică. Modurile de acquisițiune a proprietății quiritare se împart în legislațiunea clasică în moduri de acquisițiune de drept civil și în moduri de acquisițiune de drept al ginților.

Gaius ne o spune într'un fragment extras din Cartea II a **Lucrurilor sale quotidiane sau a Aureelor**, care formésă în Pandecte legea 1, principium, *De acquirendo rerum dominio* (Despre acquisițiunea proprietății lucrurilor), Cartea XLI, titlu 1, unde se exprimă astfel: „*Quarumdam rerum dominium nanciscimur jure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peraeque servatur; quarumdam jure civili, id est jure proprio civitatis nostrae...* A unor lucruri câștigăm proprietatea după dreptul ginților, care conform rațiunii naturale este observat de o potrivă la toți ómenii; a unor lucruri din contră câștigăm proprietatea după dreptul civil, adică după dreptul propriu cetății noastre.“

Să nu credem că sunt două feluri de proprietăți, una *juris civilis* sau *Quiritium*, care se câștigă după modurile de acquisițiune de drept civil, și alta *juris gentium* care se câștigă după modurile de acquisițiune de drept a ginților. Nu, atât după modurile de acquisițiune de drept al ginților cât și după modurile de acquisițiune de drept civil, câștigăm un singur fel de proprietate, proprietatea quiritariă, *dominium ex jure quiritium*. Așa prin tradițiune a unui lucru *nec Mancipi*, un peregrin pòte câștiga un adevărat *dominium ex jure Quiritium*, ca și prin *mancipațiune* a unui lucru *mancipi* un cetățian roman. E adevărat că sunt interpreți care au creșut contrariul. Dar, cum a demonstrat nemuritorul Pellat, sunt în eróre cei ce cred că prin tradițiune un peregrin nu pòte câștiga asupra unui lucru *nec*

mancipi de cât unû *dominium juris gentium* (Veđi Pellat, *Exposé des principes généraux sur la propriété...*, §§ 32—34).

Aşa Gaius, *Instit.*, Comm. II § 19, ne spune că lucrurile *nec Mancipi* corporale se pot aliena prin tradiţiune. Şi în § 20 adaugă : că de exemplu daca iţi voiû trăda o haină... saû în virtutea unei vëndări, saû în virtutea unei donaţiuni, saû în virtutea vreunei alte cause, *haina devine a ta, tuă fit*, expresiune care indică proprietatea ta, fără să adauge *ex jure gentium*. Iar Ulpian, în Regulele sale, titlu XIX § 2, dice că proprietatea (*dominia*), fără să adauge *ex jure Quiritium*, căci prin *dominium* se înţelege *dominium ex jure Quiritium*, se câştigă de noi asupra lucrurilor singulare prin *mancipaţiune*, prin tradiţiune, prin *usucapiune*, prin *in jure* cesiune, prin *adjudicaţiune*, prin lege, amestecându la unû locû tradiţiunea mod de drept al ginţilor cu cele-lalte moduri care sunt de drept civil.

Şi, în adevărû, de îndată ce Romanii zû intrat în contact mai frequent cu peregrinii, şi prin pretorul peregrinû au cunoscut instituţiunile celor-lalte popore, între care tradiţiunea, mod de *acquisiţiune* de drept al ginţilor, ei au împrumutat acest mod ca şi altele din dreptul ginţilor, le au aplicat nu numai peregrinilor, ci şi cetăţenilor lorû, şi introducându-le în legislaţia romană, le au făcut să producă acelaşû efect, *dominium ex jure Quiritium*. Interesul sub-sistă însă şi după introducere a distinge modurile de *acquisiţiune* de drept civil de modurile de *acquisiţiune* de drept al ginţilor : el constă întru acésta că numai modurile de drept a ginţilor sunt aplicabile şi peregrinilor şi cetăţenilor Romani, pe când pe modurile de drept civil, Romanii după, ca şi înainte de introducerea lorû de pretorul peregrinû, le rezervară numai cetăţenilor Romani.

Să vorbim mai întâi de modurile de acquisițiune de drept civil.

Modurile de acquisițiune a proprietății după dreptul civil sunt:

1° mancipațiunea (*mancipatio*), 2° cesiunea *in jure* (*in jure cessio*), 3° adjudicațiunea (*adjudicatio*), 4° legatul *per vindicationem* (*legatum per vindicationem*), 5° usucapiunea (*usucapio*) și 6° legea (*lex*).

Gaius nu enumără în Instituțiunile sale într'unu mod complet modurile de acquisițiune. El nu vorbește în paragrafele 23, 24 și 65, Com. II, de cât de mancipațiune, de *in jure* cesiune și de usucapiune, dintre cele de drept civil, și de tradițiune, dintre cele de drept al ginților. Ulpianu însă vorbește în mod complet de modurile de acquisițiune de drept civil în paragrafele 2—17, titlul XIX a Regulelor sale.

Atât numai că elu amestecă la unu locu *legatul per vindicationem* și legea (§ 17), ceea ce este inexact, căci în cazul legatului *per vindicationem* voința testatorului, confirmată numai de lege, transmite proprietatea ca și în cas de mancipațiune, cesiune *in jure*, pe când, în cazul de acquisițiune a caducului și a ereptoriului, voința singură a legiuitorului, în contra chiar a voinței testatorului, operă acquisițiunea.

Mancipațiunea (*mancipatio*, cum o numescu Romanii), este o vorbă care vine de la *mancipi*, contractiune din *mancipii*, genitivu al lui *mancipium*, pentru că *mancipatio* este un mod propriu de alienațiune a lucrurilor *mancipi*. Gaius, *Inst. Com.* I, § 22 dice în mod inexact că lucrurile *mancipi* se numescu astfel pentru că ele se alienesă prin *mancipatio*, ca cum *mancipi* ar veni de la *mancipatio*, ceea ce nu se pôte, căci vorba cea mai lungă derivă în tot-d'una de la vorba cea mai scurtă. Vorba *mancipium*, ca și vorba *mancipatio*, derivă de la *manu capere*. În adevăru cea mai mare parte a lucrurilor impor-

tante ale Romanilor primitivi au fost cucerite în războaie, *manu ab hostibus captae*, astfel au fost caii, servii și pământurile cele d'ânteiu, situate toate în Italia, și acestea constituiau cea mai mare parte din lucrurile *mancipi*.

Mancipațiunea era la început chiar un mod universal de acquisițiune nu numai a proprietății, dar și a desmembramentelor dreptului de proprietate, un mod de a dispune chiar de o *universitas*, căci, în timpul legii celor 12 Tabule, testamentul se făcea *per aes et libram*, era în același timp un mod de acquisițiune de creanțe, de contractare de obligațiuni, și un mod de stingere de obligațiuni (Gaius, Instit. Com. III, §§ 173 și 174), în cât toate operațiunile relativă la un patrimoniu se făceau la început prin mancipațiune.

Pe urmă s'a introdus *cessiunea in jure* și s'a împrumutat din dreptul ginților tradițiunea pentru lucrurile *nec Mancipi*. Cât pentru *adjudicațiune*, creșu că ea este contemporană cu mancipațiunea, căci principiul eșirei din indivisiune a trebuit să existe încă din cele d'ânteiu timpuri ale dreptului Romanu.

Mancipațiunea mai era aplicabilă și pentru vânzarea persoanelor libere sau constituirea lor în stare de *mancipium*, putere analoă cu servitutea. Ea mai servea și pentru adopțiune și emancipațiune. Și de aceea Gaius trimite în § 23 al Com. II. pentru forme. la Comentariul I, la § 119, unde vorbește de mancipațiune a proposito de *coemptio* care și ea este un fel de *mancipatio*. În acest paragrafu și în paragrafele următoare 120, 121 și 122, Gaius intră în multe amănunte cu ocaziunea mancipațiunei. Să dăm textul și traducerea acestor paragrafe.

§ 119. „Est autem mancipatio.... imaginaria quaedem venditio: quod et ipsum jus proprium civium Romanorum est; caque res ita agitur, adhibitis non minus quam quinque testibus, civibus romanis pube-

ribus, et praeterea alius ejusdem conditionis, qui libram aeneam teneat, qui appellatur libripens; is qui mancipio accipit, rem tenens ita dicit: hunc ego hominem ex jure Quiritium meum esse aio, isque mihi emptus est hoc aere aeneaeque libra; deinde aere percutit libram, idque aes dat ei a quo mancipio accipit, quasi pretii loco.—Mancipațiunea este..... o vânzare imaginară: și ea este un drept propriu al cetățenilor Romani. Și ee se petrece astfel întrebuințându-se nu mai puțin de cinci martori cetățeni romani puberi, și pe lângă acesta o altă persoană de aceeași condițiune, care să ție în mână un cântar de aramă, care se numește cântăritor; acel care primește lucrul în *mancipium*, ținând lucrul dice: acest serviu sustiu că este al meu după dreptul Quiritilor, și el a fost cumpărat de mine cu această bucată de aramă și prin acest cântar de aramă: după această lovește cântarul cu bucata de aramă, și dă bucata de aramă aceuia de la care a primit lucrul în *mancipium*, ca drept preț.

§ 120. „Eo modo et serviles et liberae personae mancipantur: animalia quoque quae mancipi sunt, quo in numero habentur boves, equi, muli, asini; item praedia tam urbana quam rustica, quae et ipsa mancipi sunt, qualia sunt italica, eodem modo solent mancipari.—In acest mod se mancipă și persoanele servile și cele libere: asemenea și animalele care sunt lucruri *mancipi*, în numărul cărora intră boii, caii, catarii, asinii; asemenea și fondurile atât cele urbane cât și cele rustice, precum sunt cele italice, se obișnuiește a se mancipa în același mod.”

§ 121. „In eo solo praediorum mancipatio a ceterorum mancipatione differt, quod personae serviles et liberae, item animalia quae mancipi sunt, nisi in praesentia sint, mancipari non possunt: adeo quidem, ut eum qui mancipio accipit, apprehendere id ipsum quod ei mancipio datur, necesse sit: unde etiam man-

cipatio dicitur, quia manu res capitur. Praedia vero absentia solent mancipari.—Intru acesta numai se deosebete mancipațiunea fondurilor de mancipațiunea celor l'alte lucruri, că persoanele servile și libere, precum și animalele care sunt lucruri *mancipi*, nu se potů mancipa de cât când sunt prezente: și acesta intru atât în cât acelů care primește lucrul în mancipiů. trebuie să apuce cu mânia lucrul ce i se dă în mancipiů: de unde și operațiunea se numește mancipațiune, căci lucrul se apucă cu mânia. Pe când fondurile se potů mancipa și în absența lor.“

Mancipațiunea este o operațiune solemnă în care figurésă transmitentul, *is qui mancipat*, acquisitorul, *is qui mancipio accipit* sau *cui mancipatur*, cinci persoane cetățeni romani și puberi ca martori, care reprezentau cele cinci clase ale comițiilor centuriate, înaintea cărora se făcea mancipațiunea, și unů libripendů sau unů cântăritorů cu unů cântarů de aramă. La început cântărirea era reală, se mancipa unů lucru alů căruia prețů era fixat la atâtea libre de aramă, căci monede nu existau, sau de și existau de aramă, darů valórea lorů era nu convențională, ci reală constând în greutatea lor, pentru care verificarea se făcea prin cântărire. Mai târziu, când Romanii începură să aibă monede de aurů și argintů cu valóre fixă, nu se mai făcea cântărirea, dar simulacrul cântăririi îi luă locul *propter veteris juris imitationem*, și de aceea tot mai figura libripendul cu cântarul de aramă, dar în loců de cântărire, celů căruia se mancipa isbea cântarul de aramă cu o *bucățică de aramă, pro forma*. În această operațiune vorbea numai acquisitorul care, apucând lucrul cu mânia, dacă era mobilů, dicea: Sustiiu că acestů calů, de exemplu, este alů meů după dreptul Quiriților, și că l'am cumpărat prin mijlocul acestui cântarů de aramă și drept prețů dau această bucată de aramă, și, dicând acestea, lovea cu bucata de aramă cântarul de aramă.

Textul nu dice că se adresa și către martori, ca în testamentul *per a.s et libram*, care era tot o *mancipatio*, dicându: *Et vos cives, testimonium mihi perhibetote* (Gaius Com. II § 104). Totuși e probabil că acestu supplementu de formalitate avea locu în toate mancipațiunile. Mobilele se mancipau fiind presente și apucate, sau atinse celu puțin cu mâna. Imobilele dice Gaius că se mancipau și în absența lor. E probabil însă că la început se mancipau la localitate, că în urmă se făcea mancipația în absența lor, aducându-se de la fondurile rustice o brasă, de la cele urbane o țiglă care se apuca cu mâna, și că, în cele din urmă, a dispărut și aducerea brasei sau a țiglei. Ceia ce mă autorisă a crede acesta, este că acesta se petrecea la revendicarea imobilelor în timpul procedurii *per sacramentum*, după cum ne spune Gaius, Com. IV § 17. La început revendicarea se făcea la localitate, după aceea și departe de locul situațiunei, dar aducându-se înaintea magistratului o brasă sau o țiglă (Vezi Fragmentele mele juridice Vol. I pag. 31 și 32).

§ 122. „Ideo autem aes et libra adhibetur, quia olim aereis tantum nummis utebantur; et erant asses dupondii, semisses, quadrantes, nec ullus aureus vel argenteus nummus in usu erat, sicut ex lege duodecim tabularum intelligere possumus: eorumque nummorum vis ac potestas, non in numero erat sed in pondere nummorum: veluti asses librales erant; et dipondii tum erant bilibres: unde etiam dipondius dictus est, quasi duo pondo: quod nomen adhuc in usu retinetur; semisses quoque et quadrantes pro rata scilicet portione librae aeris habebant certum pondus. Item qui dabat olim pecuniam non adnumerabat eam, sed appendebat: unde servi quibus admittitur administratio pecuniae dispensatores appellati sunt, et adhuc appellantur.—Pentru acesta însă se întrebuintesa arama și cântarul, pentru că o dată Romanii

se serveau numai de bani de aramă; și erau ași dupondii, jumătăți și sferturi de as, și nu era în uz nici un ban de aur sau de argint, după cum putem să înțelegem din legea celor douăsprezece tabule : și puterea și valoarea acestor bani nu sta în numărul lor, ci în greutatea lor : erau de exemplu ași de o libră, ași de două libre, care se numeau dipondii, pentru că aveau de două ori greutatea unitară a unei libre : numire de dipondii care până azi este în uz ; erau și ași de o jumătate de libră, și de un sfert de libră, care adică aveau greutatea unei fracțiuni din greutatea unei libre. Asemenea celor da o dată bani, nu i numără, ci i cântărea : de unde și servi cărora li se încredințase administrația banilor, se numesc dispensatori (de la *dispendere*, adică a distribui prin cântărire), și și astăzi se numesc ast-fel.

In jure cessio este un alt mod de transmisiune a proprietății după dreptul civil. Cu deosebire de *mancipatio*, care nu se aplică de cât la lucrurile *mancipi*, în *jure cessio* se aplică și la lucrurile *mancipi* și la lucrurile *nec mancipi*, ceea ce dovedește că acest mod este introdus posterior muncipatiunii, și după introducerea tradițiunii din dreptul ginților aplicabilă numai lucrurilor *nec mancipi*, adică după introducerea pretorului peregrin, care după cum am văzut, în introducere, devenind prin alegere pretor urban, a introdus în dreptul civil instituțiunii din dreptul ginților aplicabil peregrinilor.

De *in jure cessio* ne vorbește Gaius în Com. II § 24 și Ulpian în Regulele sale, titlu XIX §§ 9 și 10. Gaius dând mai multe amănunte, vom transcrie și parafrasa § 24 din Instituțiunile sale :

„In jure cessio autem hoc modo fit. Apud magistratum populi Romani, velut praetorem, vel apud praesidem provinciae, is cui res in jure ceditur, rem tenens ita dicit : *hunc ego hominem ex jure Qui-*

ritium meum esse aio ; deinde postquam hic vindicaverit, praetor interrogat eum qui cedit, an contra vindicet ; quo negante aut tacente, tunc ei qui vindicaverit eam rem addicit. Idque legis actio vocatur ; quae fieri potest etiam in provinciis apud praesides earum. — Cesiunea *in jure* se face în modul următor : Înaintea magistratului popoului Romanu, de exemplu înaintea pretorului sau a presidentului provinciei, acela căruia se cedesa lucrul *in jure*, ținend lucrul în mână ȑice : *Sustiū că acest servū este alū meū după dreptul Quiriȑilor* ; apoi, după ce acesta revendică în acești termenī, pretorul întrébă pe celū care cedesa. daca revendică în sensū contrariū ; și acesta negandū, sau tăcendū, atribue atunci lucrul aceluia care l'a revendicat. Și acesta se numește acȑiune a legiī, și pôte să aibă locū și în provinciī înainte presidentilor lorū. "

În *jure* cesiunea este unū procesū fictivū, unū simulacru alū revendicării în forma acȑiunei legiī *per sacramentum*.

În revendicarea adevărată, fie-care dintre litiganȑi, înainte magistratului popoului Romanu, revendică în sensū contrariū unul în contra altuia, și celū ce nu posedă lucrul și celū ce'lū posedă. Primus de exemplu vrea să revendice în modū seriosū servul Stichus de la Secundus, care-lū posedă. Se duce cu elū sau de bună voie sau aducându'lū cu forȑa, *oborto collo*, înainte magistratului poporului Romanu, și acolo ilū revendică astfel : *hunc ego Stichum ex jure Quiritium meum esse aio secundum suam causam, sicut dixi : ecce tibi vindictam imposui*, adică : *sustiū că acest servū Stichus este al meū după dreptul Quiriȑilor, după causa sa după cum ȑiseiū : și iacă că și am pusū pe elū vindicta*. Și ȑicendū acestea atingea cu o festucă. cu o vergea pe sclavū. Secundus, la rândul sēū, revendicand în sensū contrariū, ȑicea : *Ego contra aio hunc servum Stic-*

hunc meum esse ex jure Quiritium, secundum suam causam et ecce tibi vindictam imposui. Și dicându aceste vorbe, lovea și el cu vergeaua pe servul. Apoi, după câte-va alte formalități, magistratul, după ce acorda posesia provizoriă a servului unuia dintre ei, trimitea pe amândoi înaintea Tribunalului centumviral, în timpurile mai vechi, care să judece în fapt care din doi era proprietarul. După această *actio legis sacramenti* de revendicare au imaginat Romanii să formese un mod de transmisiune a proprietății, și acesta este cesiunea *in jure*. Celu ce vrea să transmită se duce cu cel ce vrea să câștige înaintea magistratului poporului roman, și acolo transmitentul care se numește *cedens in jure* lasă pe fiitorul *acquirent* care se numește *is cui ceditur* să pronunțe o parte din vorbele revendicațiunei: *hunc hominem meum esse ex jure Quiritium*, suprimându-se vorbele *secundum suam causam, sicut dixi: ecce tibi vindictam imposui*. Cedentul nu revendică în sensul contrariu, pentru că este de acord cu cesionarul, și de aceea la întrebarea ce-i face magistratul dacă el revendică în sensul contrariu, el sau tace sau răspunde că nu, și atunci magistratul atribuie (*addicit*) proprietatea servului cesionarului. Cum ne spune Gaius, în paragraful următor 25, mancipațiunea este mai frecventă de cât cesiunea *in jure* căci este mai lesne să strângi șese amici de cât să te duci înaintea magistratului. Gaius nu adaugă că cesiunea *in jure*, care este o *actio legis sacramenti* fictivă în revendicare a proprietății, se poate face chiar afară din tribunalul magistratului, adică pe drum chiar, cum spune că se poate opera manumisiunea *vindicta*, care este și ea o *actio legis sacramenti* fictivă în revendicare a libertății, într'un fragment al Cărții I din *Res quotidianae sive Aurea* care formese legea 7 D., *De manumissis vindicta* (XL, 2), în cât nu putem, în privința acesta, asimila aceste două

acte de jurisdicțiune grațiosă, și se poate în adevăr ca în favoarea libertății să se fi făcut derogarea ca manumisiunea *vindicta* să se potoa face afară din tribunal, pe când, în lipsă de texte care să ne o spuie, trebuie să decidem că cesiunea *in jure* nu se putea face de cât *pro tribunali*.

Un alu treilea modu de acquisițiune a proprietății după dreptul civil este adjudicațiunea.

Precum magistratul în cesiunea *in jure* are puterea de a confirma voința părților pentru transmisiunea proprietății, totu așa și judecătorul de fapt, dar numai în trei casuri, în acțiunea *communi dividundo*, în acțiunea *familiae herciscundae*, și în acțiunea *finium regundorum*, are puterea de a transmite proprietatea, în virtutea purului său *arbitrium*, adică puterei de a judeca. Acesta ne o spune Ulpian în Regulele sale, titlul XIX, § 16 în termenii următori: „Adjudicatione dominia nanciscimur per formulam familiae herciscundae, quae locum habet inter coheredes; et per formulam communi dividundo, cui locus est inter socios; et per formulam finium regundorum, quae est inter vicinos. Nam si iudex uni ex heredibus aut sociis aut vicinis rem aliquam adjudicaverit, statim illi acquiritur, sive mancipi sive nec mancipi sit.—Căștigămă prin adjudicațiune proprietatea lucrurilor în acțiunea pentru împărțirea unei moșteniri, care are locu între cohereși; și în acțiunea în împărțire a unuia său mai multe lucruri commune, care are locu între coproprietari; și în acțiunea în regulare de hotare, care are locu între vecini. Căci dacă judecătorul va adjuceca unu lucru ore-care unui coherede său unui coproprietar său unui vecinu, de îndată acelu lucru devine proprietatea adjudicatorului, fie acelu lucru *mancipi* său *nec mancipi*.”

Judecătorul, în virtutea purului său oficiu, purelor sale atribuțiuni, are puterea în două acțiuni divisorii, adică de împărțire, în acțiunea de împărțire a unei

moșteniri și în acțiunea de împărțire a unui lucru comun, precum și în acțiunea de regulare de hotărâre, a transmite proprietatea de la unul din litiganți la cel-l'altu.

Eacă cum se întâmplă acesta în fie-care din aceste trei acțiuni. Să vorbim mai întâiu de acțiunea *familiae herciscundae*.

Acastă acțiune se numește așa pentru că are de obiectu împărțirea unei moșteniri; *familia*, în adevăr, între alte semnificațiuni, are și aceia de *patrimoniu*, de universalitate a bunurilor unei persoane vii sau morțe, și prin urmare și aceia de moștenire, adică patrimoniul unui mortu, iar *herciscere* înseamnă a divide, a împărți.

Patrimoniul unei persoane vii sau morțe se poate compune : 1° de lucruri corporale asupra cărora persoana să aibă dreptul de proprietate; 2° de creanțe; 3° de datorii. Tote aceste drepturi reunite într'unu mănunchiu constituie o *universitas*. Creanțele și obligațiunile se împartu *ipso jure* între mai mulți co-creditori sau codebitori conjuncți sau între heredi ai unui creditor sau debitor unicu. Principiul acesta este consacrat deja de legea celor XII Tabule în modul următor : **Inter coheredes nomina ercta cita sunt**, adică : **Intre cohereți creanțele (și prin urmare și datoriile) să fie divise de plinu dreptu**. Așa în cât față cu debitorul răposatulu, fie-care herede *ipso jure* nu e creditor de câtu pentru o parte virilă a creanței, față cu creditorul răposatulu fie-care herede nu e debitor de cât pentru o parte virilă a datoriei. Daru judecătorul acțiunei *familiae herciscundae* între cohereți, poate arangia altfel lucrurile, poate pune o creanță întrégă în lotul unuia din heredi, poate impune plata unei datorii întregi unuia din heredi. Cu alte cuvinte în raportul dintre creditor și heredi, debitoru și heredi, nu e trebuință de împărțire, împărțirea are locu de plinu dreptu. Intre heredi însă poate

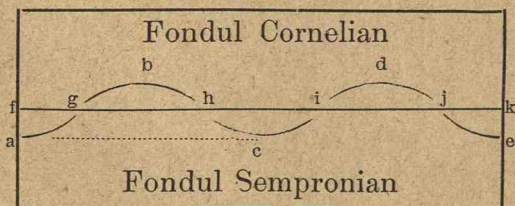
să se facă împărțirea și a creanțelor și a datoriilor, și atunci heredele singur împărțășitū de creanță, va putea *nomine proprio* cere partea sa virile de la debitorul defunctului și, ca *procurator in rem suam*, părțile cohereșilor puse în lotul său, heredele singurū impusū la plata unei datorii, de nu o va plăti integral creditorului, va putea fi urmărit de creditor pentru partea sa virile, va putea și fie-care din cohereși să fie urmărit pentru partea sa virile, dar coherețele care va fi silit a face plata, va putea cere restituirea a ce va fi plătit de la heredele singurū impusū prin acțiunea *familiae herciscundae*.

Darū pentru lucrurile corporale ele nu se dividū *ipso jure*, ele rămānū indivise între hereși. Fie-care herede se găsește într'o stare de *condominium*, de coproprietate, de *communio*, cum diceau Romanii, asupra fie-căruia din lucrurile corporale cuprinse în moștenire. În cât daca presupunemū două hereși, Primus și Secundus, și două lucruri corporale, fondul Cornelian și fondul Sempronian, o datorie către Gaius de zece mii de sesterți, și o creanță în contra lui Seius de zece mii de sesterți, Primus va fi coproprietarū pe o jumătate indivisă din fondul Cornelian și pe o jumătate indivisă din fondul Sempronian, dator către Gaius cinci mii de sesterți, creditorū al lui Seius de cinci mii de sesterți, și Secundus totū așa. Starea însă de indivisiune asupra lucrurilor corporale este contrariă interesului publicū și interesului fie-cărui proprietarū, care se pōte să nu se înțeleagă cu coproprietarul său asupra modului exploatării fondurilor commune, așa în câtū exploatarea să se facă rău sau să rămāiā în stagnațiune, interesului publicū, căci când averile particulare nu sunt exploatate sau rău exploatate, venitul descrește și Statul pierde, căci pe de o parte Statul strānge mai puține imposite, pe de altă parte se compune din locuitori săraci, și sērăcia locuitorilor diminueasă importanța Sta-

tului. De aceea, încă din cele d'ânteiu timpuri de civilizația a popórelor antice, și la Greci și la Romani, s'a stabilit ca principiu de ordine publică că nimenea nu este ținut să stea în divisiune, că ori-ce coproprietar are dreptul să cêră de la justiția să facă să încetese indivisiunea între el și coproprietarii săi. Spre acest sfârșit s'a stabilit între moștenitori acțiunea în împărțire a moștenirii, numită *actio familiae herciscundae*, cum am arêtat mai sus, între coproprietari, rezultând din altă sorginte juridică de cât moștenirea, acțiunea *communi dividundo*, pentru a face să încetese indivisiunea. În specia noastră fie-care dintre moștenitori va putea cere împărțirea moștenirii în contra celui-l'alt. Să presupunem că Primus e acela care intentă acțiunea *familiae herciscundae* în contra lui Secundus, și că judecătorul, înaintea căruia îi a trimis magistratul, a nume Sempronius, pune în lotul lui Primus fondul Cornelian și în lotul lui Secundus fondul Sempronian, dicându : *adjudico Primo fundum Cornelianum, adjudico Secundo fundum Sempronianum*, prin acêsta el face o adevărată translațiune de proprietate, căci transferă lui Primus jumătatea indivisă ce avea Secundus în fondul Cornelian și în schimb transferă lui Secundus jumătatea indivisă ce avea Primus în fondul Sempronian. Totu așa se va întâmpla dacă Primus și Secundus în loc să fie comoștenitori, sunt coproprietari ai fondurilor Cornelian și Sempronian pentru că le-au cumpêrat împreună, sau li s'au dăruit, sau li s'au legat împreună. Eșirea din divisiune între dênșii, care sunt *socii*, cum îi numește textul, comuniști cum îi numim noi în limba juridică modernă, va avea loc prin intentarea acțiunei *communi dividundo* (adică pentru împărțirea unuia sau mai multor lucruri comune când comunitatea rezultă din altă sorginte de cât moștenirea). Dacă Primus va intenta acțiunea *communi dividundo* în contra lui Secundus, și ma-

gistratul îi va trâmite înaintea judecătorului Sulpicius, și Sulpicius va pune în lotul lui Primus fondul Cornelian și în lotul lui Secundus fondul Sempronian, prin acesta, ca și adineaoră, el va opera o transmisiune de proprietate, căci va transmite lui Primus jumătatea indivisă ce avea Secundus în fondul Cornelian și în schimbă va transmite lui Secundus jumătatea indivisă ce avea Primus în fondul Sempronian.

Să trecem acum la acțiunea *finium regundorum*. Ce este această acțiune? Să nu o confundăm cu acțiunea în hotărnicie din legislațiunea noastră. În acțiunea în hotărnicie, celă ce se pretinde călcăt revendică de la adversară o cătățime de pământă ce preține că este a sa de mai nainte în virtutea unui act anterior translativă de proprietate, vëndare, donațiune etc., și judecătorul care ordonă restituirea nu face de cât să confirme titlul anterioră, să declare o proprietate anterior existentă, iar să nu transmită o proprietate de la unul la altul. În acțiunea *finium regundorum*, din contră, judecătorul, ca și în acțiunile *familiae hereiscundae* și *communi dividundo*, operă o adevărată transmisiune de proprietate. Căci ea are de obiect a transforma, pentru causă de utilitate publică, pentru a evita o amestecare de hotare, o linăă curbă saă șerpuită saă sfărîmată, necontestată, într'o linie dréptă. Să presupunemă de exemplu că între Primus și Secundus vecină, cel d'ântéiă cu fondul Cornelian, cel d'al duoilea cu fondul Sempronian, linia de hotar necontestată între ei, este linia șerpuită următóre : *a b c d e*, și că judecătorul Ceci-

lius, după cererea unuia din vecină, Primus, care a

intentat în contra lui Secundus acțiunea *finium regundorum*, însărcinat de magistrat care îi a trimis înaintea lui spre a le îndrepta linia de hotar, a stabilit pe fiitor între ei ca linia de hotar linia dréptă *fghijk*, prin acésta el a făcut mai multe transmițiuni de proprietate, căci a transmis lui Primus bucățile de pământ *gbh* și *idj*, care erau ale lui Secundus în schimbul bucăților de pământ *fag*, *hci* și *jke*, care de la el Primus le a transmis lui Secundus.

În Condica Caragia și în Condica Callimach, și în o bună parte din legislațiunile moderne, împărțirea este, ca și la Romani, translativă de proprietate. Din contră, în Condica Napoleon, Condica Alexandru Ión I, și legislațiunile care au imitat Condica Napoleon, împărțirea este declarativă de proprietate. Printr'o ficțiune a legiuitorului fie-care moștenitor sau coproprietar este considerat că a fost în tot-d'auna, încă dinainte de împărțire, proprietar unic al immobilului, sau a fracțiunii de immobil pus în lotul său. Nu e locul a discuta și a compara aci ambele sisteme roman și frances. Totuși cât pentru mine, care prefer în tot-d'auna realitatea ficțiunii, mai cu sémă în materie de legislațiune, prefer systemul roman systemului frances.

Un al patrulea mod de acquisițiune al proprietății după dreptul civil este *usucapiunea*. Instituțiunile lui Justinian, consacrandu-i un titlu special, titlul 6 din Cartea II, vom explica și noi acésta instituțiune, când vom explica titlul 6, atât în legislațiunea clasică cât și în legislațiunea justiniană.

Un al cincilea mod de acquisițiune a proprietății după dreptul civil este *legatul per vindicationem* și *legatul per praeceptionem*.

În legislațiunea clasică sunt mai multe feluri de legate: *legatul per vindicationem*, *legatul per damnationem*, *legatul sinendi modo*, și *legatul per praeceptionem*.

În legatul *per vindicationem* testatorul transportă direct proprietatea unui lucru legatarului care devine proprietar *ipso jure*, prin însăși puterea testamentului. a lucrului legat în momentul adițiunei de hereditate, fără intervențiunea heredelui căruia legatarul n'are a'î cere de cât remiterea posesiunei, căci proprietatea a câștigat-o fără intervenția sa. Totu așa se întâmplă și în legatul *per praeceptionem*, care este făcut unui herede pe d'asupra părții sale din hereditate, pe când legatul *per vindicationem* este făcut unui strein. Și în legatul *per praeceptionem*, legatarul preciputar devine *ipso jure* proprietar al întregului obiectu legat în data ce cei-l'alți heredi au făcut adițiune de hereditate. În legatul *per vindicationem* nu numai termenii legatului, dar și numele indică translațiunea directă a proprietății de la testator la legatar, căci acest legat după numele său arată că transportă *vindicatio*, acțiune care garantează proprietatea de la testator direct la legatar.

În legatele *per damnationem* și *sinendi modo*, proprietatea obiectului legat trece de la testator la herede, care este numai obligat a transfera această proprietate legatarului, care câștigă astfel un singur drept de creanță în contra heredelui obligat *ad dandum*, iar nu un drept real *adversus omnes* ca în legatele *per vindicationem* și *per praeceptionem*. Compară Gaius C. II, §§ 194, 217, 220 și 222 cu Gaius, Com. II § § 204 și 213.

Alu șeselea modu de acquisitiune a proprietății după dreptul civil este legea.

Legea Julia și legea Papia Poppaea decidu că dacă unu instituit sau unu legatar nu se găsescu însurați și cu copii legitimi în momentul morții testatorului sau cel mai târziu până în una sută de zile de la deschiderea testamentului, liberalitatea făcută lor devine caducă pentru totu, dacă sunt celibi, pentru jumătate, dacă sunt însurați dară fără copii, și sau totu

liberalitatea saŭ jumătate o atribue, în contra voinței testatorului, celor-l'alți beneficiari coprinși în testamentŭ daca sunt *patres*, adică daca sunt însurați și aŭ copii, care astfel beneficiasă nu numai de ceia ce a voit să le dea testatorul, dar și, în contra voinței testatorului, în virtutea purului capriciŭ alŭ legiŭ, de ceia ce testatorul a voit să dea altora.

Totŭ așa se întâmplă și în casŭ de *ereptorium*. Prin *ereptorium* se înțelege hereditatea testamentară saŭ ab intestatŭ răpită de lege din mâna celui chemat la dânsa saŭ prin testament saŭ ab intestat prin dreptul civil saŭ pretorian, care a deschis testamentul și a făcut adițiune de hereditate saŭ a făcut adițiune de hereditate ab intestat, saŭ a cerut *bonorum possessiunea* ab intestat a bunurilor unui defunct omorit, înaintea instruirii și judecării procesului de omorŭ și supunerii la tortură a servilor defunctului omorit. Succesiunea e răpită din mâna chematului la dânsa și atribuită de lege fiscului. Acêsta în virtutea Senatusconsultului Silanian combinat cu Senatusconsultul Claudianŭ și cu Senatusconsultul Neronianŭ (Paulŭ. **Sentențe**, Cartea III titlu 5, §§ 1, 5 și 10, Ulpianŭ legea 1, principium, și legea 3 § 29, Cartea XXIX, titlu 5).

În legislațiunea lui Justinian, ne mai fiind deosebire între lucrurile *mancipi* și *nec mancipi*, mancipațiunea a dispărut. Cesiunea *in jure* a devenit o simplă cesiune care se operă înaintea magistratului de ori-ce tréptă, care judecă și în drept și în fapt de la Dioclețian încolo, și înaintea căruia cedentul și cesionarul se presintă și declară, celŭ d'ânteiŭ că cedésă, celŭ d'alŭ duoilea că primește proprietatea lucrului ce formésă obiectul cesiunei. Acêsta cesiune se face prin ori-ce expresiuni, ori-ce solemnitate fiind abolită în privința acêsta. Adjudicațiunea subsistă cu aceleași efecte și în legislația lui Justinian. Legatul transmite pe fiitor proprietatea *ipso jure*, ori-care ar fi forma lui, numai testatorul să fie proprietar și ca-

pabil de a aliena. Legea nu mai operă transmisiune în casu de caducă, căci caducele s'aŭ desființat printr'o constituțiune a lui Justinian din anul 534, legea unică în Condiacă, Cartea VI, titlu 51. Daru totuși operă transmisiune în casu de *ereptorium*, căci dispozițiile Senatusconsultului Silanianu sunt conservate, textele jurisconsultilor care tractau despre densusul fiind inserate în Pandecte, în titlu 5 alu Cărții XXIX ce amău menționat mai susu.

Să vorbimă acum de modurile de acquisițiune a proprietății după dreptul ginților.

În privința loră, puține modifițiuni s'aŭ adus de legislațiunea byzantină dreptulu clasicu.

De aceia vomă studia pe fie-care dintr'ensele, și relativă la fie-care vomă arăta modificările aduse.

Aceste moduri sunt ocupațiunea, tradițiunea și o sumă de casuri de acquisițiune relativă la care Romanii dică că e conformă rațiunei naturale ca să se câștige proprietatea, sau că proprietatea e câștigată ca accesoriu unu lucru principalu, și pe care interpreții dreptulu romanu le au grupat sub denumire de accesiune, denumire sub formă de substantivă care figurăsă forțe rară în textele romane, cum e în paragraful 26 din titlu 1 al Cărții II a *Instituțiunelor* lui Justinian, căci Romanii mai adesea exprimă ideea prin întrebuintărea verbulu *cedere* ca în paragrafele 29, 32, 33, 34. Nu tôte aceste moduri cadrăsă cu ideea de accesiune, după cum vomă vedea.

Să vorbimă mai întâiu de ocupațiune.

Ocupațiunea este ună modă de acquisițiune originară în opozițiune cu tôte cele-l'alte moduri fie de drept civilu, fie de drept al ginților, care sunt derivate, care constituiescă nu numai moduri de acquisițiune ci și de transmisiune, unul transmite și altul câștigă, pe cândă ocupațiunea e ună pură modă de acquisițiune fără transmisiune, ună modă de acquisițiune originară care se aplică la lucrurile *nullius*,

care adică nu au pentru moment stăpânuri de și sunt susceptibile de apropiataune individuală, fie că nu au avut nici o dată stăpânuri, fie că au avut dar acum nu mai au, căci proprietarul lor le a abandonat într'unu. mod definitiv. Ocupațiunea constă întru luarea în posesiune a acestor lucruri. Prin ocupațiune câștigămuri în mod imediat posesiunea acestor lucruri și în mod mediat și concomitentă proprietatea asupra lor. Și de aceia când proprietarul pierde posesiunea lor pierde în același timp și proprietatea.

Instituțiunile lui Justinian vorbescuri foarte pe larguri de ocupațiune în paragrafele 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 47 și 48, împrumutate cea mai mare parte din *Res quotidianae sive Aurea* a lui Gaius.

Vomuri transcrie, traduce și explica pe rînduri pe fie-care din aceste paragrafe.

§§ 12 și 13. Aceste paragrafe sunt în mare parte reproducțiunea leguri 1 § 1, leguri 5 principium, și § 1 D., *De acquirendo rerum dominio* (XLI, 1), extrase din Cartea II a scrierii lui Gaius intitulată *Res quotidianae sive Aurea*.

„Ferae igitur bestiae, et volueres, et pisces, id est, omnia animalia quae mari, coelo et terra nascuntur, simul atque ab alio captae fuerint, jure gentium statim illius esse incipiunt: quod enim ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur. Nec interest feras bestias et volucres utrum in suo fundo quisque capiat, an in alieno. Plane qui in alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia, potest a domino, si id providerit, prohiberi ne ingreditur. Quidquid autem eorum ceperis, eousque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coercetur; cum vero evaserit custodiam tuam, et in naturalem libertatem se receperit, tuum esse desinit, et rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, ut difficilis sit ejus persecutio.—

Illud quaesitum est, an, si fera bestia ita vulnerata sit, ut cepi possit, statim tua esse intelligatur. Quibusdam placuit statim esse tuam, et eousque tuam videri, donec eam persequaris; quod si desieris persequi, desinere tuam esse, et rursus fieri occupantis. Alii non aliter putaverunt tuam esse, quam si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quia multa accidere possunt ut eam non capias. — Aşa dar animalele sălbătice şi pasările, şi peştii, adică toate animalele care se nască în mare, în cer şi pe pământ, de îndată ce au fost prinse de cine-va, devin imediat după dreptul ginţilor proprietatea lui: căci ceia ce este înainte al nimelui, se concedă după raţiunea naturală ocupantului. Şi puţin importă că a prins cine-va animalele sălbătice şi pasările în fondul său sau al altuia. Bine înţeles că acel care intră pe fondul altuia cu scop de a vena sau de a prinde în laţ, poate fi împedecat de stăpân ca să intre, dacă acesta bagă de seamă. Or-ce vei prinde însă, până atunci se consideră că este al tău, până când va fi subţ paza ta; de îndată însă ce a scăpat de subţ paza ta, şi şi a recăpătat libertatea naturală, încetă de a mai fi al tău, şi devine din nou al celui ce îl va prinde. Este considerat că şi a recăpătat libertatea naturală. sau când a scăpat de subţ ochii tăi. sau când urmărirea lui devine dificilă de şi-l mai vezi încă cu ochii. — S'a întrebat dacă un animal sălbătic este rănit astfel în cât să-l poţi prinde, devine de îndată proprietatea ta. Unii au fost de părere că este de îndată al tău, şi că este considerat ca al tău pe cât timp îl urmăreşti; iar dacă încetă de a-l urmări, încetă de a mai fi al tău şi devine al celui ce-l va prinde. Alţii au fost de părere că nu devine al tău de cât din momentul în care vei pune mâna pe el. Noi confirmăm această din urmă părere, căci multe se pot întâmpla ca să nu-l poţi prinde.“

Animalul sălbatic, fie ferosă sau nu, ca și pasărea, devine al tău prin ocupațiune, ca și peștele din apă, căci este lucru nimului până ce-l prindă tu, și nimic mai natural ca să devie al tău. Textul lui Justinian dice *paserile care se nasc în aer*. Nimic mai inexact, paserile se nasc pe pământ, dară sboră numai în aer, și de aceea Gaius se ferește de a dice ce dice Justinian. A fost chestia controversată dacă animalul devine al vânătorului din momentul ce-l a rănit și-l poate urmări, în cât să-l prindă, sau numai din momentul prinderii. Trebatius era de părerea d'ântei și de aceea considera ca fur pe cel care rănește un animal deja rănit și pune mâna pe el. Gaius însă aprobă părerea celor mai mulți, pe care o aprobă și Justinian, după care animalul rănit nu devine al vânătorului de cât din momentul prinderii, căci de și rănit rău, în cât de sigur are să cadă jos, se poate să cadă într'un tufiș, sau într'o apă, unde să-l pierdă de urmă și să nu-l mai găsești. Precum animalul prins devine al tău de îndată ce ai pus mâna pe el, asemenea încetă să de a mai fi al tău din momentul ce a eșit din paza ta, și și a recăpătat libertatea naturală.

Ocupațiunea a fost modul primitiv de acquisițiune a proprietății. Așa a fost la început și pentru imobile, căci la început pământul nu era apropiat de nimine, fie-care îl ocupa până îl cultiva și-l lua rodul, apoi îl părăsea, lua alt pământ odihnit și-l cultiva pe acesta. Tocmai mai târziu a început omul să se așeze și să manție definitiv pământul ce a ocupat. Până astăzi încă sunt părți ale globului unde pământul nu e proprietatea exclusivă a nimui, de și acesta pe și ce merge devine mai rar. La început oamenii își au apropiat animalele, apoi locurile de casă și apoi țerinele. În timpul Romanilor erau mult mai multe lucruri *nullius* de cât astăzi, cu toate că și în timpul lor numărul lor era mult.

reducu de ce fusese cu secole înainte. Dar totuși și astăzi mai sunt lucruri *nullius*, și prin urmare și astăzi ocupațiunea își are aplicațiune. Așa și astăzi sunt animale sălbătice, păsări, pești care sunt lucruri ale nimului. Cu toate că azi în regulă generală nu se poate vîna nici pescui pe pămîntul seî, în apa altuia, de cît în virtutea unei *permisiuni* care se cumpără cu bani.

§ § 14 și 15. Aceste paragrafe sunt reproducțiunea legii 5 § § 2, 3, 4 și 5 D., *cod. tit.*, extrase din aceeași Carte a același scrieri a lui Gaius :

„*Apium quoque natura fera est. Itaque quae in arbore tua consederint, autequam a te alveo includantur, non magis tuae intelliguntur esse, quam volucres quae in arbore tua nidum fecerint; ideoque si alius eas incluserit, is earum dominus erit. Favos quoque, si quos effecerint, quilibet eximere potest. Plane integra re, si provideris ingredientem fundum tuum, poteris eum jure prohibere ne ingrediatur. Examen quoque quod ex alveo tuo evolaverit, eousque intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis ejus est persecutio; alioquin occupantis fit.*—*Pavonum et columbarum fere natura est: nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine avolare et revolare solent; nam et apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Cervos quoque ita quidam mansuetos habent, ut in silvas ire et redire soleant, quorum et ipsorum feram esse naturam nemo negat. In iis autem animalibus quae ex consuetudine abire et redire solent, talis regula comprobata est ut eousque tua esse intelligantur, donec animum revertendi habeant; nam si revertendi animum habere desierint, etiam tua esse desinunt, et fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur desinere habere, cum revertendi consuetudinem deseruerint.*—Și natura albinelor este sălbatică. Și de aceia albinele care s’au pusă pe copaciul tîu, până ce nu le vei închide

în stupă nu sunt ale tale, precum nu sunt ale tale nici păsările care au făcut cuibă în copaciul tău; și de aceea, de le va închide altul în stupă, elă va fi proprietarul lor. Și faguri de voră face, ori cine le pôte lua. Bine înțelesă, dacă pe câtă lucrurile sunt încă în întregimea loră, vei vedea pe celă ce vrea să intre în fondul tău, poți cu tot dreptul să'lă împedici de a intra (și de a intrat să'lă dai afară). Asemenea și roiul care va fi sburat din stupul tău până atunci se consideră ca ală tău până când îlă veđi încă cu ochi, și poți să'lă urmărești cu inlesnire: altmintrelea devine ală celui ce'lă va prinde.—Asemenea și natura păunilor și a porumbilor este sêlbatică; și puțin importă că ei au obiceiul de a se duce și de a se întorče; căci și albinele a căror natură este constantă că este sêlbatică, au asemenea obiceiă. Chiar și pe cerbi ună îi îmblânDESCĂ și domesticescă astfel în căt iaă obiceiul de a se duce prin păduri și de a se întorče, și de natura lor niminea nu pôte tăgădăi că este sêlbatică. Relativă la animalele care au obiceiul de a se duce și de a se întorče s'a aprobat regula ca să fie considerate ca ale tale, până când au încă intențiunea de a se întorče; căci, dacă au pierdut acéstă intențiune, încetăsă de a mai fi ale tale, și devină proprietatea a celor ce le voră prinde. Sunt considerate însă că au pierdut intențiunea de a se mai întorče, când au pierdut obiceiul de a se mai întorče.

Sunt animale care nu staă pe locă, de și sunt domestice, care plécă, se ducă și se întorcă. Aceste animale nu putemă fi considerați că am încetat de a le posede și prin urmare de a fi proprietari asupra lor, de îndată ce au plecat de la locuința loră, căci așa le e obiceiul de a se duce și a se întorče. Astfel sunt porumbi, albinele, cerbi. De aceea conservămă posesiunea și prin urmare proprietatea asupra loră

pe cât timpŭ aŭ intențiunea de a se întorce, adică obiceiul de a se întorce, care obiceiŭ nu sunt considerate că l'aŭ pierdut de cât când a trecut atât de lungŭ timpŭ de când aŭ plecat în cât să se piardă ori-ce speranță de întorcere.

Paragraful 16 este împrumutat din legea 5 § 6 D. titlul nostru, extrasŭ din aceeași Carte a același scrieri a lui Gaius.

„Gallinarum autem et anserum non est fera natura; idque ex eo possumus intelligere, quod aliae sunt gallinae quas feras vocamus, item alii anseres quos feros appellamus. Itaque si anseres tui aut gallinae tuae aliquo casu turbati turbataeve evolaverint, licet conspectum tuum effugerint, quocumque tamen loco sint, tui tuaeve esse intelliguntur, et qui lucrandi animo ea animalia retinet, furtum committere intelligitur.—Natura însă a găinilor și a găștelor nu este sêlbatică. Și acêsta lesne o putemŭ înțelege căci sunt și alte găini și alte găște pe care le numimŭ sêlbatică. De aceia dacă găștele sau găinele tale speriate vorŭ sbura și vorŭ eși chiar de subt ochii tăi, n'aŭ încetat de a fi ale tale, și celŭ ce le va reține cu scopŭ de a se folosi de dênsele, e considerat că a comisŭ unŭ furtŭ.”

Sunt animale care aŭ congenererele lorŭ sêlbatică. Astfel sunt găștele, găinele, rațele. Sunt găște, găini, rațe domestice, și găini, găște, rațe sêlbatică. Pe cele domestice nimenea nu le pôte prinde. De le va fi prinsŭ, nu devine proprietarŭ, ci comite chiar unŭ furtŭ.

Paragraful 17 este împrumutat din legea 5 § 7 D., titlul nostru, extrasŭ din aceeași Carte a același scriere a lui Gaius.

„Item ea quae ex hostibus capimus, jure gentium statim nostra fiunt: adeo quidem ut et liberi homines in servitutem nostram deducantur; qui tamen

si evaserint nostram potestatem, et ad suos reversi fuerint, pristinum statum recipiunt.“

Orî-ce cine-va prinde de la unŭ poporŭ inamicŭ în timpŭ de răsboiŭ saŭ chiar și în timpŭ de pace, daca poporŭl nu este nici amicŭ, nici aliatŭ, e bun căpătatŭ, devine prin simpla luare în posesiune proprietatea aceluî ce l'a prinsŭ. Și acêsta se aplică nu numai la lucrurile neînsuflețite și la animale, dar chiar și la ômenî liberî, care știm că devenind captivî, devin proprietatea celorŭ în mânele căroră aŭ cădŭt. Atâta numai că, după cum știmŭ, la captivî există beneficiul postliminiulŭ în virtutea căruia daca captivŭl vorŭ fi scăpatŭ din mâna inamicilor și vorŭ fi trecut peste hotarul țerii unuî popolŭ amicŭ saŭ aliat cu poporul Roman, a fortiori în Statul romanŭ, redevinŭ cu efect retroactivŭ liberî, ca și cum nu ar fi cădŭt nici o dată în servitute.

Paragraful 18 este împrumutat din legea 3 D., *De divisione rerum* (I, 8), care este extrasă din Cartea 6 a *Instituțiunelor* jurisconsultulŭ Florentinŭ :

„Item lapilli, et gemmae, et cetera quae in littore inveniantur, jure naturali statim inventoris fiunt. — Asemenea și pietrele scumpe, mărgăritarul (adăugați coraliul) și orî-ce se găsește pe țermul mării (saŭ chiar în mare) devinŭ după dreptul natural proprietatea celui ce le-a găsit.“

În adevărŭ aceste lucruri nefiind ale nimuluî e natural să devie proprietatea primuluî ocupant.

Gaius se ocupă și în Instituțiunile sale de câștigarea lucrurilor *nullius* prin ocupațiune, dar fôrte pe scurt, în paragrafele 66, 67, 68 și 69.

Paragrafele 47 și 48 sunt relative la câștigarea prin ocupațiune a lucrurilor abandonate. Aceste lucruri aŭ fost o dată ale cui-va, dar proprietarul lorŭ, abandonându-le în mod definitivŭ, cu scopŭ de a se desbrăca și de proprietatea și de posesiunea lorŭ, ele devinŭ lucruri ale nimuluî și prin urmare devinŭ pro-

prietatea primului ocupant, ca și lucrurile nimului care nu au fost nici o dată proprietatea vre unui particular. Este un argument de analogie de a decide acesta.

Dintre paragrafele precedente, paragraful 48 este împrumutat din legea 9 § 8 D., *De adquirendo rerum dominio*, extrasă din aceeași carte a aceluiași scrieră a lui Gaius.

„Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto a domino habitam occupaverit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id rerum suarum esse nollet, ideoque statim dominus esse desinit. — Alia causa est carum rerum quae in tempestate maris, levandae navis causa, ejiciuntur; hae enim don inorum permanent, quia palam est eas non eo animo ejici quod quis eas habere non vult, sed quo magis cum ipsa navi maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsas vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum committit; nec longe discedere videntur ab his quae de rheda currente, non intelligentibus dominis, cadunt. — Pentru același cuvânt este mai adevărat a decide că dacă cineva va lua un lucru considerat ca abandonat de stăpânul său, devine imediat proprietar al acelui lucru. E considerat însă ca abandonat lucru aruncat de stăpânul său cu intențiune de a-l scote dintre lucrurile sale, și de aceea abandonatorul încetă în asemenea cas de îndată de a fi stăpânul lucrului. — Alta însă este sorta lucrurilor care se aruncă în mare în cas de tempeastă pentru ușurarea corăbiilor: acestea rămân ale stăpânilor lor, pentru că este evident că ei nu le au aruncat cu intenția de a nu mai fi proprietari asupra lor, ci cu intenția de a scăpa de pericolul tempestii împreună cu corabia. De aceea, dacă cineva va lua aceste lucruri, fie că le va găsi aruncate de valuri pe țărm, fie că le va scote din

mare, comite furtu. Aceste lucruri nu diferă mult de lucrurile care fără observarea stăpânilor lor cadu din căruță pe când merge.“

Justinian consideră ca *res nullius* lucrurile abandonate și de aceia le declară proprietatea *ex jure Quiritium* a primului ocupant. Intru acesta elu adoptă opiniunea lui Julian. Proculus era însă de altă părere, după cum ne spune Paulu în legea 2 § 1 D., *Pro derelicto*, XLI, 7.

In paragraful 48 Justinian dice că lucrurile aruncate în mare în casu de tempeastă nu sunt considerate ca abandonate, și prin urmare nu devinu *res nullius*. Elu adoptă părerea lui Gaius din titlul expusū mai susu și a lui Julianu din legea 8 *De lege Rhodia de jactu*, Cartea XIX, titlu 2. Ulpian însă într'unu textu inserat de acelașu Justinian în Pandecte, distinge, și de siguru această distincțiune este rațională și Justinian a admis'o înserându textul lui Ulpian în Pandecte. Acest textu este legea 43 § 11 D., *De furtis* (XLVII, 2), și Ulpian într'ensul face distincțiunea următoare: Daca a aruncat cu intenția de abandonu, și acesta este ceia ce vomu presume până la probă contrariă, căci probabil a cređut că lucrul o să se prăpădescă, lucru devine *nullius*, și aparține primului ocupant. Daca însă a aruncat lucrul cu intenția de a'lă căuta după scăpare, sau de se va găsi să fie tot al lui, ceia ce va trebui să probeze aruncătorul, atunci lucrul nu devine *nullius*, și celū ce'lū găsește comite furtu.

Să ne ocupămū acum, în ordinea paragrafelor din Instituțiunile lui Justinian, de casurile de acquisițiune numite accesiune de interpreti dreptului romanu, și apoi, după aceia vomu vorbi de tradițiune.

Casurile de accesiune sunt împărțite de interpreți în casuri de accesiune în materie imobiliară și casuri de accesiune în materie mobilă. La cele d'ânteu sunt relative paragrafele 20, 21, 22, 23, 24, 29,

30, 31 și 32 din titlu nostru 1 ală Cărtii II, la cele d'ală duoilea se referă paragrafele 25, 26, 33 și 34 din acelașu titlu.

Să explicăm aceste paragrafe.

Paragraful 20 este împrumutat din legea 7 § 1 D., *De adquirendo rerum dominio*, extrasă din aceeași Carte și scriere a lui Gaius.

„Praeterea quod per alluvionem agro tuo flumen adjecit, jure gentium tibi acquiritur. Est autem alluvio incrementum latens; per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligere non possis quantum quoquo momento adjiciatur.—Pe lângă acésta ceia ce riul adaugă la țarina ta prin aluviune, devine proprietatea ta după dreptul ginților. Aluviunea însă este o creștere latentă; prin aluviune se consideră adăugatū ceia ce se adaugă așa de încetū, în cât să nu se pótă observa ceia ce s'a adăugat în fiecare moment.“

Aluviunea este adăugarea încetă și îndelungă, produsă pe nesimțite din molecule de nisipū saū argilū saū humă saū alt-fel de pământū, cărate de apa riului, deslipite din țérinele de maī susū, fără să se știe de unde, și alipite la țérina de maī josū după malul riului. Acestū acrescământū nu se știe din ale cui molecule sunt produse, deosebitū că deslipirea lorū nu presintă interesū pentru proprietarii acestor molecule daca s'ar cunóshte. Elū e natural darū ca să devie proprietatea proprietarului málurean. Aci este o adevărată accesiune, căci este o adevărată alipire. Gaius tractésă de aluviune și în Instituțiunile sale, Comentariul II § 70.

Să nu confundămū aluviunea cu ruptura, despre care tractésă paragraful următor 21, împrumutat din legea 7 § 2 D., *eod. tit.*, extrasă din aceeași Carte ai același scrieri a lui Gaius:

„Quod si vis fluminis partem aliquam ex tuo praedio detraxerit, et vicini praedio attulerit, palam est

tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo vicini tui haeserit, arboresque quas secum traxerit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore *videntur* vicini fundo *adquisitae* esse. — Daca forța rîului va fi ruptă o parte din fondul tău, și o va fi alipită de fondul vecinului, este evident că acea parte rămâne a ta. Este evident însă că daca acea parte va fi stat alipită mai mult timp de fondul vecinului tău, și arborii pe care îi va fi tirît cu dînsa, vor fi prinsă rădăcinii în acel fond, ei se consideră câștigați din acel moment fondului vecinului.“

Acest text a dat naștere la o dificultate.

Evident că partea ruptă rămâne proprietatea proprietarului locului de unde s'a rupt, măcar că s'a alipit la fondul vecinului. Prin urmare el o va putea revendica. Se poate însă întâmpla ca ea să stea mult timp alipită de fondul vecinului, în cât după un timp ore-care prin molecule de pământ, prin foile putredite ale arborilor ce erau pe dînsa, locul de alipire să fie astfel de astupat și să ajungă să semene atât partea lipită cu fondul de care s'a lipit, în cât să nu se mai distingă una de altul și să nu se cunoască unde s'a făcut lipitura și pe de altă parte arborii din acea parte alipită să'și fi întins rădăcinile în fondul vecinului atât de mult în cât din succul lui să se fi nutrit și devenit mult mai mari de cum erau. Ce se întâmplă atunci cu arborii și cu acea parte de pământ? Cât pentru arbori nu e cea mai mică îndoială, că ei din momentul ce au început să se nutrească din fondul vecin, devin proprietatea vecinului, căci e un principiu la Romani că arborel e al celui din fondul căruia se nutrește, iar nu al cui a fost, el e considerat că are prea puțină importanță prin el însuși, că importanța lui reală începe din momentul din care a prins rădăcinii în locul unde a fost plantat, de aceia până atunci, cum decide paragraful 31, el rămâne încă al pro-

prietarului vechiū, nu e ca cărămidele care din momentul în care sunt legate prin mortierū, uscatu-s'a saū nu mortierul, devinū proprietatea proprietarului solului. Dar pentru partea de pământū, questiunea e controversată între interpreții dreptului Romanū. Unii credū, după textul paragrafului 21 din Instituțiunile lui Justinian, că numai arborii deveneau proprietatea vecinului, căci textul ȕice *adquisitae* și pare să se refere numai la arbori. Alții credū că și bucata de pământū, după textul lui Gaius legea 7 § 2 D., *De acquirendo rerum dominio*, din care e imprumutat paragraful 21, care lege 7 § 2 pōrtă *adquisita*, referindu-se de sigurū la partea alipită, căci pentru arbori n'avea trebuinȕă Gaius s'o spuie. Este în adevērū evident că din momentul prinderii de rădăcinī în fondul vecinului ei aū devenit proprietatea vecinului, și apoi jurisconsultul nu'și propusese a spune ai cui sunt arborii, ci partea ruptă și alipită în opozițiune cu pământul adăugat prin aluviune. Partea ruptă până nu se confundă cu fondul de care s'a alipit rămāne a proprietarului seū, din momentul în care nu se mai pōte cunōște punctul de alipire, devine a vecinului, căci nu mai pōte fi distinctū indicată ca să mai pōtă fi revendicată: *si extinctae res vindicari non possunt, condici tamen possunt*, cum ȕice paragraful 26, așa în cāt din momentul confundării, în locul reverdicării stinse, se dă proprietarului părții, o *condictio*, o acțiune în despăgubire pentru valōrea acelei părți. În edițiunea Galisset, textul lui Gaius coprinde singuritul *adquisita*. Este însă o altă edițiune a Pandectelor, *Vulgata*, în care se vede imulțitul, *adquisitae*, ca și în Instituțiunile lui Justinian. Dar, după cum am arētat mai susū, este evident că versiunea *adquisita* este mai exactă.

Accarias, Précis de droit romain, ediȕia 4-a, susține opiniunea d'ântēiū, invocānd paragraful 71 din Com. II alū *Instituȕiunelor* lui Gaius, fără să bage de

sémă că Gaius nu se ocupă de casul în care bucata de pământ adjunctă a stat mult timp alipită în cât să nu se mai cunoscă punctul de joncțiune. În cât Gaius în Instituțiuni nu se poate invoca nici *pro* nici *contra*. Iar în Pandecte e tocmai un text al lui Gaius, extrasă din *Res quotidianae sive Aurea*, care e transcrisă în mod divers în cele două edițiuni, Florentina și Vulgata. Sunt fericit că interpretarea acesta pe care o dau eu și motivarea ei ce am scris anul acesta 1897, în Campina, în luna August, fără să am la îndemână nici pe Accarius, nici pe vr'un alt scriitor, acum în Septembrie, întorcându-mă în București, și consultându pe Vinnius, le găsesc împărțite întocmai de marele jurisconsult holandesă, și că raționamentul său sémănă atât cu al meu. El ne spune că marele Cujas conservă înmulțitul, de și este de părere că și partea alipită devine împreună cu arborii proprietatea vecinului. Compară pe Vinnius, Comentariu asupra acestui paragraf cu Cujas, *Nota asupra Instituțiunelor lui Justiniană*, Cartea II, capitolul 1, nota 49. Voet. *Commentarius ad Pandectas*, Cartea XLI, titlu 1 § 16, este de aceeași părere cu Cujas, și este indiferent a citi *adquisitae* sau *adquisita*, declară însă că de la alipire încolo partea alipită devine proprietatea vecinului până într-atât în cât nu acordă fostului proprietar al părții alipite în locul revendicării stinse nici o acțiune în despăgubire, pe când Vinnius și chiar Cujas îi acordă *vindicatio utilis*, sau *o acțiune in factum*. Îi am putea prin analogia a paragrafului 26, să îi acordăm și *condictio*, în virtutea principiului: *extinctae res vindicari non possunt, condici tamen possunt*.

Paragraful 22 este împrumutat din legea 7 § 3 D., *eod. tit.*, care este extrasă din aceeași Carte ale aceiași scrieri a lui Gaius.

„Insula quae in mare nata est, quod raro accidit, occupantis fit; nullius enim esse creditur. In flumine

nata, quod frequenter accidit, si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum qui ab utraque parte fluminis prope ripam praedia possident, pro modo latitudinis cujusque fundi, quae latitudo prope ripam sit; quod si alteri parti proximior sit, eorum est tantum qui ab ea parte prope ripam praedia possident. Quod si aliqua parte divisum sit flumen, deinde, infra unitum, agrum alicujus in formam insulae redegerit, ejusdem permanet is ager cujus et fuerat.—Insula care se naște în mare, ceia ce se întâmplă foarte rară, este a primului ocupant, căci este considerată ca lucru *nullius*. Cea născută în riă, ceia ce se întâmplă adesea, dacă ocupă partea mediă a riului, este comună acelor care posedă predie aproape de mală de ambele părți ale riului, în proporția cu lățimea fie-cărui fondă, lățime d'a lungul malului. Dacă însă insula este mai aproape de una din părți ale riului, ea este proprietatea numai a acelor care posedă fonduri de acea parte a riului aproape de mală. Dacă însă apele riului se dividă și apoi iar se împreună mai în josă, în câtă să transforme țarina cui-va în formă de insulă, țarina rămâne proprietatea a cui era mai înainte."

Forțe rară se naște o insulă în mare. Ca acesta să se întâmple trebuie să presupunemă să că apele mării au scădut atât de multă, în cât vre-o proeminență ore-care să apare d'asupra apii, să că focul internă ală pământului să ridice d'asupra mării sub formă de proeminență o parte a fundului mării. Când acesta se va întâmpla, ceia ce va fi foarte rară, fiind că marea nu e a nimului, acest pământ descoperit va fi considerat ca *res nullius*, și de aceia va deveni proprietatea primului ocupant.

Nu este tot așa pentru albia riului. Acestă prin secarea apii riului în partea unde este proeminență poate apare sub formă de insulă. Acestă insulă aparține proprietarilor mălurenă. Și eacă de ce. Proprie-

tarii mălurenii sunt considerați proprietari până în mijlocul riului, până la o liniă mediă presupusă descrisă în mijlocul riului. Și dacă cât apa acopere albia, ei nu se pot folosi de albiă, este numai pentru că proprietatea e paralisată în mâinele lor. Când această paralyse dispăre, pentru că o parte din albiă e descoperită, exercitiul proprietății devine posibilă asupra acestei părți. Și de aceea, dacă presupunem că descriind o liniă în mijlocul albiei riului, această liniă va tăia insula în două, partea care va cădea spre stânga, va fi a proprietarilor de pe malul stâng, partea care va cădea spre dreapta, va fi a proprietarilor de pe malul drept. Și dacă presupunem că sunt mai mulți proprietari pe un mal în fața părții de insulă ce cade în fața aceluși mal, atunci, ca să împărțim acea parte a insulei între ei, vom scobi din punctul de separațiune a proprietăților lor după mal o perpendiculară pe liniă din mijlocul riului, care perpendiculară va despărți în două bucăți acea parte a insulei, și fie-care proprietar va lua bucata ce vine în fața proprietății sale după mal. Dacă insula nu e tăiată în două de liniă mediă din mijlocul riului, ci cade totă într-o parte în fața numai a unui mal, atunci acea insulă va aparține numai proprietarilor de pe acel mal, care vor împărți-o între dînșii cum am arătat mai sus. Să nu confundăm formarea insulei prin descoperirea unei părți a albiei, cu insula ce se formează prin separarea la un punct a apelor riului în două brațuri și împreunarea lor mai la vale, în câtă să dea pământului de la mijloc forma unei insule. Acesta nu e insulă, acesta aparține cu aparținea pământul mai înainte. Paragraful 23 și 24 sunt împrumutate din legea 7 §§ 5 și 6 din aceeași Carte și scriere a lui Gaius.

„Quod si naturali alveo in universum derelicto alia parte fluere coeperit, prior quidem alveus eorum est qui prope ripam ejus praedia possident, pro modo

scilicet latitudinis cujusque agri, quae latitudo prope ripam sit; novus autem alveus ejus juris esse incipit, cujus et ipsum flumen, id est publicus. Quod si post aliquod tempus ad priorem alveum reversum fuerit flumen, rursus novus alveus eorum esse incipit qui prope ripam ejus praedia possident. — Daca unŭ riŭ părăsește complectamente albia sa naturală și'și formésă o nouă albiă aiurea, albia vechie aparține acelora care sunt proprietari pe malul albiei vechi, fie-căruia în proporția cu lățimea fondului fie-căruia d'a lungul malului; iar noua albiă începe să devie publică ca și riul. Iar daca, după cât-va timpŭ, riul se va întorce la vechia albiă, noua albiă devine proprietatea celor ce posedă fonduri pe malul ei."

Avemŭ aci aplicarea aceluiași principii, că albia aparține proprietarilor mălurenî, cât este chiar acoperită cu apă, atât numai că proprietatea e paralisată prin apă cât curge apă în albiă. Și acest principii merge până acolo cu consecvențele în cât chiar daca riul abandonă noua albie și reintră în cea vechiă, acéstă nouă albiă nu e dată neapărat celui ce a posedatŭ pământul ei, înainte de a'și fi schimbat riul albia, ci celor care se vor găsi proprietari pe malul riului care curge în noua albiă, abandonată acum și ea.

Condica Napoleon în articolul 563 decide altmintre-lea, ea dă albia părăsită ca despăgubire proprietarilor a căror pământuri sunt ocupate de noua albiă. Condica noastră civilă Alexandru Ión I, articolul 502 n'a urmat în privința acésta Condica Napoloon, ci dreptul roman. Preferŭ Condica Napoleon, ca mai equitabilă, cu tótă logica dreptului roman, mai cu sémă că dreptul roman duce la consecvența nedreptă ce am arătat când riul abandonă noua albiă și revine în cea vechiă.

§ 24. „Alia sane causa est, si cujus totus ager inundatus fuerit: neque enim inundatio fundi speciem commutat: et ob id, si recesserit aqua, palam est eum fundum ejus manere cujus et fuit. — Alta

este sórta fondului inundat de apă, căci inundațiunea nu schimbă natura fondului, și de aceea când se va trage apa, fondul evident va reintra în posesiunea aceluia ce-l ū poseda mai nainte.“

Nu este în cazul acesta albiă nouă, nu se schimbă proprietatea a cărui numai exercițiu este împedecat momentanŭ.

Paragrafele 29, 30, 31 și 32 sunt aplicațiunea principiilor: *omne quod inaedificatur solo cedit, omne quod in solo plantatur vel seritur solo cedit.*

Paragraful 29 este împrumutat din legea 7 § 20 D., *De acquirendo rerum dominio*, extrasŭ din aceiași Carte și scriere a lui Gaius.

„Cum in suo solo aliquis ex aliena materia aedificaverit, ipse intelligitur dominus aedificii: quia omne quod inaedificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is qui materiae dominus fuerat, desinit dominus ejus esse; sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qua cavetur ne quis tignum alienum aedibus suis junctum eximere cogatur, sed duplum pro eo praestet per *actionem* quae vocatur *de tigno adjuncto*. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua aedificia fiunt. Quod ideo provisum est, ne aedificia rescindi necesse sit: sed si aliqua ex causa dirutum sit aedificium, potest materiae dominus, si non fuerit duplum jam persecutus, tunc eam vindicare et ad exhibendum de ea re agere. — Daca cineva clădește pe pământul său cu materialŭ străinŭ, elŭ însuși e considerat ca proprietarŭ alŭ edificiului: căci tot ce se construște pe unŭ pământŭ ôre-care cedésă pământului. Pentru acésta însă proprietarul materialului nu încetéză de a fi proprietarŭ asupra lui, atât numai că de o cam dată nu póte relativŭ la elŭ intenta nici acțiunea *ad exhibendum*, nici acțiunea în revendicare, din cauza legii celor 12 tabule care decide că nimenea nu póte fi silit să scóță ma-

terialul străin din clădirea sa, ci să plătească îndoitul valorii sale prin acțiunea numită *de tigno adjuncto*. Prin numire de *tignum* se înțelege orî-ce material din care se construesc edificiile. Acesta a fost prevădut pentru ca nu cumva să fie nevoie să se dărime edificiile: dar, dacă dintr'o cauză óre-care, se va dărîma edificiul, proprietarul materialului va putea relativu la el să intente acțiunea *ad exhibendum* sau acțiunea în revendicare, bine înțelesu dacă nu va fi obținut deja îndoitul valorii acelui material prin acțiunea *de tigno adjuncto*."

Primus construște cu materialul lui Secundus pe pămîntul sîu, puțin importă că a cumpărat saŭ a primit ca dar saŭ în virtutea altei cause materialul cu bună credință, creșdînd că cel de la care 'l ține era proprietar, saŭ cu rea credință, știind că nu e proprietar. Dacă ar fi fost să urmăim principiile de drept comun, Secundus nu ar fi încetat de a fi proprietar al materialului, și ar fi putut intenta acțiunea *ad exhibendum* spre a obține dărîmarea casei și exhibițiunea materialului pe care în urmă l'ar fi putut revendica. Legea însă a celor XII Tabule, într'un interesu de ordine publică, pentru înfrumusețarea orașelor, ca să nu se dărîme casele, a decisu că, pe cît timp casa va sta în picioare, ea nu póte fi dărîmată, acțiunea *ad exhibendum* și acțiunea în revendicare trebuie să stea paralyse. Dacă, din întemplantare, fie din cutremur, fie din chiar voia proprietarului locului, pe care legea în același scop de ordine publică îl declară proprietar al casei, casa se va dărîma, atunci, dar atunci numai, proprietarul materialului il va putea revendica. Dar, fiind că ar fi fórté duru ca să aștepte atâta timp, legea celor XII Tabule, a decisu că dacă materialul a fost furat, adică dacă a eșit prin furt din mîna proprietarului sîu, ceia ce se va putea întempla fórté desu, căci la Romani *furtum* coprinde și abuzul de încredere,

care se numește *furtum usus*, măcar că cel ce l'a întrebuințat și 'lă a procurat de la o persoană pe care o credea proprietară, atunci proprietarul materialului va putea intenta acțiunea de *tigno juncto* prin care va obține îndoitul valorii acelui material.

Că materialul trebuie să fi eșit prin furt din mâna proprietarului său, rezultă din legea 1 principium D. *De tigno juncto*, Cartea XLVII, titlul 3. Prin numirea de *tignum* se 'nțelege oră ce material din care se fac casele, de și strictă *tignum* înseamnă grindă, și s'ar aplica vorba numai la grinzi. Acesta o spune nu numai textul nostru și fragmentul lui Gaius din care este împrumutat, dar și Ulpian în legea 1 § 2 D., *De tigno juncto*. Dacă însă materialul nu a eșit prin furt din mâna proprietarului său, ceea ce, de și rară, se pôte întâmpla, în cazul de exemplu în care el a fost vândut de heredele depositarului care ignorea depositul, căci *nullum furtum sine animo furandi, nullum delictum sine animo delinquendi*, atunci dacă cel ce l'a cumpărat a fost de rea credință, se va intenta în contra proprietarului edificiului de rea credință cumpărător al materialului *acțiunea ad exhibendum* nu pentru a obține exhibițiunea materialului, căci acesta o define legea celor 12 Tabule, ci pentru a obține valoarea materialului fixată cu jurământ de proprietarul său, cum țice foarte bine Ulpian în legea 1 § 2 D. *De tigno juncto*: *non enim sic eum convenimus quasi possidentem, sed ita, quasi dolo malo fecerit quominus possideret*. Dacă însă materialul nu numai nu a fost de furat, dar și proprietarul solului și 'lă a procurat cu bună credință, atunci nu numai nu se va putea da contra lui acțiunea de *tigno juncto*, dar nici acțiunea *ad exhibendum*, ci simpla *condictio*, pentru a obține numai valoarea materialului, fixată de judecător, în virtutea principiului că *extinctae res vindicari non*

possunt, condici tamen possunt, principiū a cărui aplicațiune am făcut'o și mai susū.

Paragraful 12 alū legei 7 D., *De acquirendo rerum dominio* se întrébă ce se va întâmpla dacă constructorul posesor al casei zidite pe pământul său cu material străinū va vinde casa unui cumpărător de bună credință? Putea-va acest cumpărător de bună credință dacă va poseda casa atât timp cât îi ar trebui să o usucape, dacă ar fi cumpărat-o cu bună credință *a non dominio*, să usucape materialul în cât să scape de revendicarea materialului, de s'ar dărîma în urmă casa. Și Gaius răspunde cu drept cuvânt că nu, căci el nu a posadat materialul distinct, separat de casă, ca să'lū pótă usucape. Dacă însă după dărîmarea casei, va poseda unū anū materialul, el în dreptul elasicū, îlū va usucapa, și fostul său proprietar nu 'lū va mai putea revendica.

Paragraful 30, împrumutat din legea 7, § 12 D., *De acquirendo rerum dominio*, extras din aceiași carte și scriere a lui Gaius, prevēde casul inversū, casul în care cineva cu materialul său și cu manopera sa construēște pe pământū străinū.

„Ex diverso, si quis in alieno solo sua materia domum aedificaverit, illius fit domus cujus et solum est. Sed hoc casu materiae dominus proprietatem ejus amittit, quia voluntate ejus intelligitur alienata, utique si non ignorabat se in alieno solo aedificare: et ideo, licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest. Certe illud constat, si in possessione constituto aedificatore, soli dominus petet domum suam esse, nec solvat pretium materiae et mercedes febrorum, posse eum per exceptionem doli mali repelli, utique si bonae fidei possessor fuerit qui aedificavit, nam scienti alienum solum esse potest objici culpa quod aedificaverit temere in eo solo quod inteligeret alienum esse. — Vice-versa, dacă cine-va a construit cu materialul său o casă pe pământ străinū, casa

devine proprietatea proprietarului pământului. Dar în acest cas proprietarul materialului pierde proprietatea lui, căci este considerat că l'a alienat prin voința sa, bine înțeles dacă nu ignora că construște pe pământ strein. Este evident constant, că dacă constructorul posedă încă locul cu casa, și proprietarul solului îi cere casa ca a sa, și nu plătește prețul materialului și al manoperei, el va putea fi respins prin excepțiunea de dol, bine înțeles dacă constructorul e posesor de bună credință, căci acelui care știe că locul este al altuia, i se poate imputa culpa că într'un mod temerar a construit pe un loc ce știa că este al altuia.

Primus construște pe locul lui Secundus cu materialul său și cu meșterii plătiți de el. În virtutea principiului *aedificium solo cedit*, locul este al lui Secundus. Primus însă are drept, după ore care distincțiuni, și în ore care casuri a fi despăgubit. În privința acesta trebuie să distingem patru ipoteze: I-a ipoteză. Primus a construit cu bună credință, crezând că construște pe locul său și este încă în posesiune. În cazul acesta el n'are de cât să se definească. Dacă Secundus va revendica, el va opune excepțiunea *doli mali*, prin care judecătorul este autorizat să respingă revendicarea lui Secundus, dacă acesta nu plătește lui Primus sau plus-valuta sau valoarea materialului și a manoperei, plus-valuta dacă e mai mică plus-valuta de cât costul construcțiunei, costul construcțiunei dacă prin extraordinar este mai mic costul construcțiunei de cât plus-valuta. În cazul d'întăiu Secundus va răspunde lui Primus: dacă 'ți plătesc plus valuta, eu nu mă îmbogățesc în detrimentul tău, de și tu păgubești. În cazul d'ală duoilea va răspunde lui Primus: De și mă îmbogățesc, dar nu în detrimentul tău, căci îți plătesc cât te-a costat construcțiunea. Așa decide Justinian în paragraful 30 și Gaius în legea 7 § 12 D, *De ad-*

quirendo rerum dominio. Cu toate acestea, acesta este ceia-ce va decide obicinuît judecătorul. Celsus însă în Pandecte, legea 38 D., *De rei vindicatione*, Cartea VI, titlul I, arată şi alte soluţii ce va putea da judecătorul după împrejurări. Aşia dacă proprietarul locului este sărac şi n'are mijloce a plăti nici plus valuta nici costul construcţiunei, dar el are fondul de vîndare, nu ţine la el, şi constructorul poate să 'i plătească valoarea locului, atunci judecătorul va condamna pe constructor să plătească proprietarului solului această valoare. Dacă însă nu are atâtea parale, şi ţine la loc, căci îl are de la moşi de la strămoşi, dar poate plăti cât ar costa materialul după ce s'ar derima casa, va fi condamnat a plăti numai atât. Dacă nici acesta nu poate face şi ţine la loc, cum am şis mai sus, constructorul, deşi de bună credinţă, va fi autorisat numai a derima casa şi a ridica materialul.

II. Primus a construit cu rea credinţă, dar posedă încă locul cu casa. În acest cas Gaius şi Instituţiunile lui Justinian nu 'i acordă nimic: ei decid că constructorul de rea credinţă este considerat că a dăruit materialul şi salariul meşterilor proprietarului solului. Această soluţiune este prea draconiană, şi măcar că a fost inserată în compilaţiunile lui Justinian, adică în Pandecte şi în Instituţiuni, nu e aceea care a prevalut, şi chiar Justinian a inserat în aceleaşi Pandecte o altă soluţiune mai umană a lui Ulpian, sub legea 37 D., *De rei vindicatione*, după care constructorul de rea credinţă va putea să derime casa şi să ridice materialul. De sigur acesta e soluţiunea cea mai dreaptă şi care a prevalut, căci: 1° donaţiunile nu se presumă; 2° *neque adversu latronem cum jactura ejus aliquis locupletari debet*, adică nici în paguba hoţului, necum a unui simplu posesor de rea credinţă, e permisă cui-va să se îmbogăţească.

III. Hypothesă. Constructorul e de bună credinţă, dar nu mai e în posesiunea edificiului. În cazul acesta

în textele de drept roman nu găsim să se fi acordat vre-o acțiune constructorului spre a obține vre-o despăgubire.

Julian se întreabă dacă i se poate da *condicțiunea indebiti*, și răspunde că nu, căci cel ce a plătit indebitul, intră în raport de afaceri cu cel cui îi plătește, pe când cel ce intră în posesia locului său cu casa construită de altul, nu intră în nici un raport de afaceri cu acesta (Julian l. 33, Cartea XII, titlu 6). S'ar putea dice mai bine, cel ce plătește altuia intră în raport cu el, cel care construiește pentru el, iar nu pentru altul, nu intră în raport de afaceri cu nimenea.

S'ar putea invoca prin analogie ceia ce dice același Julian în legea 6 § 3 D., *De negotiis gestis*. Eacă specia. Primus gerese afacerile lui Secundus, nu de dragostea lui Secundus, ci pentru ca să folosescă, ca să câștige. Póte intenta acțiunea *negotiorum gestorum contraria* pentru impensele ce a făcut? Textul dice că da. S'ar putea dice: Veđi: Aceluia care nu în interesul stăpânului, ci pentru al lui, cheltuește pentru lucrul altuia, care cheltueli în parte folosesc stăpânului, în limita folosinții i se dă *actio negotiorum gestorum contraria*. De ce să nu se dea și celui ce cheltuește pe fondul altuia, de și în interesul său?

Răspunsul este: în cazul legii 6 § 3 *De neg. gestis* cel ce gerese știe că gerese lucrul altuia, de și în folosul său, pe când în cazul nostru cel ce construiește pe locul altuia, crede, fiind că e de bună credință, că gerese lucrul său, prin urmare nu póte fi locu la *actio negotiorum gestorum contraria*, nici chiar *utilis*, adică trasă de pėrű, prin analogie, căci nu e analogie posibilă.

Vinnius se întreabă dacă s'ar putea da o acțiune *in factum*, și răspunde că nu, căci, dice elű, acțiunea *in factum* se dă de câte ori cel în contra cui se dă a comisű, a făcut vre-unű faptű óre-care, apoi în

specie proprietarul n'a făcut nimic. Inșă nicăieri ~~nu~~ se limitează astfel aplicarea acțiunei *in factum*. Ea se dă de câte ori pretorul, în lipsă de principiu de drept civil, care să legitimese o acțiune, găsește că în faptu este equitabil a se da acțiunea. Mărturisesc că textu nu e care să acorde în asemenea casu o acțiune *in factum*, în cât se pôte să nu se fi dat. Dar constat că, cu principiul largu alu equității, ce servă de basă acestei acțiuni, nu e de mirare ca pretorul să fi acordat în casul nostru o acțiune *in factum*. Cine știe dacă între fragmentele neînserate în Pandecte nu o fi existat vre-unu textu? (Veđi Vinnius asupra paragrafulu nostru). Cujas e de părere că se pôte da constructorulu de bună credință *condictio incerti* pentru a repeta posesiunea perdută, și încă numai în casul în care din eróre a restituit proprietarulu casa, și apoi, dacă proprietarul loculu și al casei ar revendica casa, i se pôte da *exceptio doli mali* pentru a se despăgubi. (Veđi Cujas *Observationes*, Cartea X, capitolul 4). Dar de siguru dacă casa se derimă altmintrelea de cât prin faptul constructorulu, el va putea revendica materialul. Acesta rezultă pozitivu din legea 2 C., *De rei vindicatione* (III, 32).

IV. *Hypothesă*. Constructorul e de rea credință și nu posedă. În acestu casu de siguru constructorul nu are nici o acțiune în despăgubire. Instituțiile lui Justinian și Gaius îi refușă chiar dreptul de a revendica materialul în cas de derimare. De siguru acestă soluțiune e nedréptă. Ea nu a prevalut. Legea 2 C., D., *De rei vindicatione*, citată mai susu, dă acest drept nu numai constructorulu de bună credință dar și constructorulu de rea credință. Și comisarii lui Justinian din nebagare de sémă, au reprodus în colecțiunile lor și părerea rigurosă a lui Gaius și părerea equitabilă a Impăratulu Antoninu Caracalla ex-

primată prin Constituțiunea sa care formésă legea 2 D., *De rei vindicatione*.

Paragraful 31 este împrumutat din legea 7 § 13 D. *De acquirendo rerum dominio* (XLI, 1), extrasă tot din Cartea 2 a scrierii *Res Quotidianae sive Aurea* a lui Gaius :

„Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit; et ex diverso si Titius meam plantam in Maevis solo posuerit, Maevis planta erit: si modo utroque casu radices egerit; ante enim quam radices egerit, ejus permanet cujus et fuerit. Adeo autem ex eo tempore quo radices agit planta, proprietates ejus commutatur, ut si vicini arbor ita terram Titii presserit, ut in ejus fundum radices egerit, Titii effici arborem dicamus; *rationem enim non permittere ut alterius arbor esse intelligatur, quam cujus in fundum radices egerit*. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.—Dacă Titius a plantat în solul său o plantă străină, a lui e planta; și vice-versa dacă Titius a plantat planta sa în solul lui Mevius, a lui Mevius este planta; dacă însă în ambele cazuri planta a prins rădăcină este a cui era mai înainte. Întru atât este de adevărat că planta nu își schimbă proprietarul de cât din momentul în care ea prinde rădăcină, în cât dacă arborele vecinului va fi apăsător întru atât solul lui Titius în cât toate rădăcinile sale vor fi pătrunsă în solul lui Titius și se vor nutri pe viitor numai dintr'însul, arborele va deveni proprietatea unică a lui Titius; *căci rațiunea nu permite ca arborele să fie al altuia de cât al aceluia în al cărui fondă îi au crescut rădăcinile*. Și de aceea arborele plantat lângă limita a două proprietăți, dacă și întinde rădăcinile și în proprietatea vecinului, devine comună.“

Arborele aluia nu devine proprietatea proprietarului solului în care a fost plantat de cât din mo-

mentul în care a prinsă rădăcină în acel sol, nustrindu-se dintr'ensul; până atunci el rămâne proprietatea celui al cărui era; nu e ca cărămida care de îndată ce se unesce prin mortar, mai înainte chiar de a se usca mortarul, în cât să facă un tot, devine proprietatea proprietarului solului. Codica Napoleon, art. 555, și Codul Civil Alexandru Ión I, art. 494, declară plantațiile proprietatea proprietarului solului din momentul facerii lor, mai înainte ca plantele să fi prinsă rădăcină. Soluțiunea modernă e mai echitabilă și mai folositoare progresului. În ceea ce privește dreptul de despăgubire al proprietarului plantei aplicăm aceleași soluțiuni ca și în materie de construcțiuni.

Paragraful 32 este împrumutat din legea 9, principium, D. *De acquirendo rerum dominio*, extrasă din aceeași Carte a aceleiași scrieri a lui Gaius: „Qua ratione autem plantae quae terra coalescunt solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque quae sata sunt, solo cedere intelliguntur. Ceterum sicut is qui in alieno solo aedificaverit, si ab eo petat aedificium, defendi potest per exceptionem doli mali, secundum ea quae diximus, ita ejusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is qui alienum fundum sua impensa bona fide construxit. — In virtutea aceleiași rațiuni după care plantele care se hrănesc din pământ cedă pământului, și semințele care se sîmăna în pământ cedă pământului. Bine înțeles că întocmai precum acela care a construit pe pământ străin, poate în contra proprietarului pământului, care revendică clădirea, să se apere prin excepțiunea de dol, după cum am vădit, tot cu ajutorul acestei excepțiuni se poate defende și acela care cu bună credință a semănat cu cheltuiala sa o țarină străină.“

Precum construcțiile cedă solului, asemenea și plantele cedă solului, și tot așa și semințele cedă solului, dar semințele din momentul semănării,

înainte de a prinde, căci ar fi lipsă de orîce utilitate de a scormoni în pămînt şi a le scôte chiar înainte de a prinde. Pentru despăgubirea proprietarului seminţelor se aplică aceleaşi reguli ca şi pentru construcţiuni.

Amă terminat cu accessiunea în materie imobiliară. Să trecem acum la accesiunea în materie mobilă.

Şi să explicăm pe rând paragrafele relativ la dînsa din Instituţiunile lui Justinian.

Şi mai întîi să explicăm paragraful 25, relativ la specificaţiune.

Acest paragraf este împrumutat din legea 7, § 7 D., *De acquirendo rerum dominio*, extrasă din Cartea II a scrierei lui Gaius *Res Quotidianae sive Aurea*. Fiind însă că paragraful 25 din Instituţiunile lui Justinian expune o opinie intermediară între cele două a Sabinianilor şi a Proculianilor relativ la specificaţiune, de aceea vom transcrie, traduce şi explica şi fragmentul lui Gaius şi paragraful lui Justinian.

Legea 7 § 7 D. *De acquirendo rerum dominio*:

„Quum quis ex aliena materia speciem aliquam suo nomine fecerit, Nerva et Proculus putant, hunc dominum esse, qui fecerit, quia quod factum est, antea nullius fuerat. Sabinus et Cassius magis naturalem rationem efficere putant ut, qui materiae dominus fuerit, idem ejus quoque, quod ex eadem materia factum sit, dominus sit, quia sine materia nulla species effici potest, veluti si ex auro vel argento, vel aere tuo vas aliquod fecero, vel ex tabulis tuis navem, aut armarium, aut subsellia fecero, vel ex lana tua vestimentum, vel ex vino et melle tuo mulsum, vel ex medicamentis tuis emplastrum aut collyrium, vel ex uvis, aut olivis, aut spicis tuis vinum, vel oleum, vel frumentum. Est tamen etiam media sententia recte existimantium, si species ad materiam reverti possit, verius esse, quod et Sabinus et Cassius

senserunt; si non possit reverti, verius esse quod Nervae et Proculo placuit; ut ecce vas conflatum, ad rudem massam auri vel argenti vel aeris reverti potest: vinum vero, vel oleum, vel frumentum ad uvas, et olivas, et spicas reverti non potest: ac ne mulsum quidem ad mel et vinum; vel emplastrum, aut collyria ad medicamenta reverti possunt. Videntur tamen mihi recte quidam dixisse, non debere dubitari quin alienis spicis excussum frumentum ejus sit, cujus et spicae fuerunt: cum enim grana quae spicis continentur, perfectam habeant suam speciem; qui excussit spica, non novam speciem facit, sed eam, quae est, detegit. — Când cine-va dintr'o materie streină face în numele său și pentru sine o nouă specie, Nerva și Proculus sunt de părere că specificatorul este proprietar al speciei noi, căci specia nouă în momentul ce este din mâna specificatorului este lucru *nullius* (și este drept să fie al lui ca primul ocupant). Sabinus și Cassius din contra dic că e mai conform rațiunii naturale ca să fie specia nouă a aceluia din a cui materie s'a făcut, căci fără materie nu se putea face specia, de exemplu dacă am făcut un vas dintr'o bucată de aur, de argint sau de aramă a ta, sau vre-o navă, dulap, scaune din scândurile tale, sau vre-un vestmânt din lână ta, sau muls din vinul și mierea ta, sau vr'un plastru sau colyriu din medicamentele tale, sau vin, ulei, grâu din struguri, măslinile sau spicele tale. Este însă și o părere intermediară a unora care *cu dreptă cuvântă* cred că este mai adevărată părerea lui Cassius și Sabinus, când specia se poate întorce la materia primitivă, și din contră e mai adevărată părerea lui Nerva și Proculus în cazul în care specia nu poate reveni la materia din care a fost făcută; așa de exemplu vasul se poate transforma în masă rudă de aur, argint sau aramă din care a fost făcut; vinul însă, uleiul și grâul nu se poate transforma

în struguri, măslina saŭ spice, nici mulsul în miere și vinŭ, nici plastorul saŭ collyriul în substanțele medicamentose din care a fost făcut. Sunt însă unii care mi-au ȑisŭ cu drept cuvânt cã nu încap e îndoiială, cã grâul scosŭ din spice trebuie să fie al proprietarului spicelor, cãci bóbele de grîu ce se coprindŭ în spice, aŭ deja forma lorŭ perfectă în spice, și celŭ ce scutură spicele, celŭ ce bate snopii, nu face o specie nouă, ci descoperă specia deja existentă.“

§ 25 din Instituțiunile lui Justinian :

„Cum ex aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo, quaeri solet quis eorum naturali ratione dominus sit, utrum is qui fecerit, an ille potius qui materiae dominus fuerit; ut ecce si quis ex alienis uvis auit olivis aut spicis vinum aut oleum aut frumentum fecerit, aut ex alieno auro vel argento vel aere vas aliquod fecerit, vel ex alieno vino et melle mulsum miscuerit, vel ex medicamentis alienis emplastrum aut collyrium composuerit, vel ex aliena lana vestimentum fecerit, vel ex alienis tabulis navem vel armarium vel subsellium fabricaverit. Et post multas Sabinianorum et Proculianorum ambiguitates placuit media sententia existimantium, si ea species ad materiam reduci possit, eum videri dominum esse, qui materiae dominus fuerit: si non possit reduci, eum potius intelligi dominum, qui fecerit: ut ecce, vas conflatum potest ad rudem massam aeris vel argenti vel auri reduci; vinum autem aut oleum aut frumentum ad uvas et olivas et spicas reverti non potest, ac ne mulsum quidem ad vinum et mel resolvi potest. Quod si partem ex sua materia partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis, veluti ex suo vino et alieno melle mulsum fecerit, aut ex suis et alienis medicamentis emplastrum aut collyrium, aut ex sua lana et aliena vestimentum fecerit, dubitandum non est hoc casu eum esse dominum qui fecerit, cum non solum operam suam dedit, sed et partem ejusdem

materiae praestaverit. — Dacă cine-va face o specie nouă dintr'o materie străină, se întreabă obicinuît cine după raţiunea naturală trebuie să fie considerat stăpânul speciei, specificatorul său proprietarul materiei; de exemplu, dacă cine-va a făcut din struguri, măslinile sau spicele altuia vin, ulei sau grâu, sau din aurul, argintul sau arama altuia un vas, sau din vinul şi mierea altuia *mulsum*, sau din medicamentele altuia plastru sau colyri, sau din lâna altuia un vestmânt, sau din scândurile altuia o navă, un dulap sau un scaun. Şi după multe îndoieli între Sabiniani şi Proculiani a prevalat o opiniune intermediară a unora care decideau că dacă specia poate reveni la materia primitivă, proprietarul speciei să fie proprietarul materiei, iar dacă nu, specificatorul; aşa de exemplu vasul se poate reduce la masa de aur, argint sau aramă din care a fost făcut, vinul însă sau uleiul sau spicele nu se pot preface în struguri, măslini sau spice, nici mulsul în vin şi miere. Dacă însă cine-va a făcut o specie nouă parte din materia sa, parte din materie străină, de exemplu din vinul său şi mierea altuia *mulsum*, din medicamentele sale şi ale altuia plastru sau collyri, din lâna sa şi a altuia un vestmânt, în acestu cas fără îndoială specificatorul este stăpânul speciei noi, de oare-ce el a întrebuinţat nu numai industria sa dar şi o parte din materie.

Se dice că este specificaţia când dintr'o materie străină se face o specie nouă, atât de nouă în cât substantivul designator al speciei nu e tot acelaşi cu acel ce designa materia, ci altul nou. Aşa din aurul lui Titus Gaius face un inel. Substantivul speciei este *inel*, al materiei *aur*. Din lemnul lui Titus Gaius face un dulap, din struguri lui Titus Gaius face vin, din mierea şi vinul lui Titus Gaius face *mulsum* sau *oenomel*, o băutură dulce plăcută Românilor şi Grecilor. Gaius şi Justinian între alte

exemple de specificație, citéză și scóterea griului din spice. Gaius însă în același paragraf mai la vale adaogă că acestu exemplu nu este unu exemplu de adevărată specificația, și că aprobă părerea acelor care susținú acésta, și care dicú că aci este descope-rirea unei specie existente, iar nu crearea unei specie noú. Sabinianii tipicari, diceau: fără materie nu se póte face specie nouă, materia e principalul, meș-teșugul, industria accesoriul; decí accesoriul cedênd principalului trebuie a decide că proprietarul materiei trebuie să fie proprietarul speciei noú și acésta fără a distinge dacă specia nouă se póte întórce sau nu la materia primitivă. Proculianii din contră, mai progresiști, încuragiatori ai industriei, declaraú pe specifi-cator proprietar al speciei noú. Ei raționaú ast-fel: alt substantiv designe specia nouă, materia a dispărut căci nici nu se mai numește specia nouă cu substan-tivul cu care se designa materia, specia nouă este dar unú lucru noú, care se găsește pentru prima oră în mâna specificatorului, și prin urmare trebuie să'i aparție lui ca primú ocupant. Ast-fel colorau ei cu argumente juridice soluțiunea lorú care în rea-litate era o inovațiune făcută pentru protecțiunea industriei. Și ei decideau ast-fel, fie că specia nouă nu se póte întórce la materia primitivă, fie că se póte întórce. *Forma dat esse rei*, diceau ei în ambele casuri; forma nouă dă o nouă esență și existență lucrului. Dătătorul formei noú trebuie dar să fie pro-prietarul speciei noú.

Gaius în Instituțiunile sale, care nu pot fi bănuite de interpolațiune, Com. II, § 79, expune ambele pă-reri ale Sabinianilor și Proculianilor, fără a mai vorbi de o a treilea părere. Cu tóte acestea, în Pandecte, în fragmentul ce amú citat și trêdus, vedemú pe Gaius menționând o a treilea părere, aceia pe care o aprobă și o adoptă redactorii Instituțiunelor lui Justinian, după care trebuie să distingemú daca specia nouă se póte

reduce saŭ nu la materia primitivă, și, în cazul dîntăiŭ să dăm proprietatea speciei proprietarului materiei, în cazul d'alŭ duoilea s'o dămŭ specificatorului. Și ceia ce e curiosŭ Gaius, în Pandecte, găsește mai bună acêsta a treilea părere, elŭ în adevêrŭ ȃice *recte existimantium*, iar nu numai *existimantium*. Mie nu 'mŭ vine să credŭ una ca acêsta. În Instituțiunŭ nici nu vorbește de a treilea părere, și în *Res Quotidianae sive Aurea* să vorbêscă și să o și aprobe. Și chiar daca am admite, cum susține Pellat, că *Res Quotidianae sive Aurea* este desvoltarea Instituțiunelor, și că prin urmare a putut Gaius într'o scriere mai desvoltată să vorbêscă și de a treilea opiniune, totuși după mine vorba *recte* este interpolată, căci nu credŭ ca Gaius, Sabinian și logicŭ, să admită tocmai opiniunea stupidă a distincțiunei, care face proprietar pe proprietarul aurului din care unŭ artist distinsŭ a făcut o cupă artistică, neȃiind socotêlă de arta care aci e mare, iar din contră să facă proprietar al uleiului pe acela care și-a dat mica ostenêlă de a comprima niȃel măslinile, pentru a face să curgă din ele uleiul, unde industria este insignifiantă și arta încă mai puțin importantă. Dacă e să judecămŭ, nu se pôte alege, de cȃt dintre cele douê opiniuni extreme a Sabinianilor și a Proculianilor, una logică, și alta equitabilă, și în legislaȃia a se pronunȃa pentru a Proculianilor. Opiniunea mediă e stupidă, și numai niște comisari puțin inteligenȃi ca ai lui Justinian aŭ putut aproba o asemenea opiniune.

Condica Napoleon, în articolele 570 și 571, și după ea Condica Alexandru Iôn I, în articolele 508 și 509, aŭ admisŭ o altă soluȃiune, cu alte distincȃiuni mai stupide de cȃt soluȃiunea adoptată de comisarii lui Justinian, căci e stupidŭ a distinge după valôrea industriei, dacă trebuie să 'ŭ dămŭ preferenȃa ei, ori materiei, și să dămŭ ast-fel soluȃiunea unei questiuni de drept, de purŭ principiu, în mâna judecȃtorului

faptului, căci după mine cea mai bună legislație este aceea care lasă mai puțin arbitriului judecătorului, mai cu seamă la moderni, și la popoarele neo-latine, la care nu se găsesc judecători ai faptului de talia judecătorilor ai faptului din timpul clasic roman.

Justinian adaugă la sfârșitul paragrafului 25, că în cazul în care specificatorul va fi pus pe lângă industria sa și o parte din materie, atunci chiar dacă s'ar putea reduce specia nouă la materia primitivă, totuși proprietarul va fi specificatorul. Cum se va despăgubi acum în opinia Sabinianilor specificatorul, în opinia Proculianilor proprietarul materiei? În opinia Sabinianilor specificatorul de este în posesiune, ceea ce se va întâmpla mai adesea, și este de bună credință, prin excepțiunea *doli mali* va obține despăgubire pentru opera sa în limitele plus-valutei bine înțelesă, dacă e de rea credință măcar că e în posesiune excepțiunea *doli mali* nu i va servi la nimic. Dacă nu mai posedă, chiar de este de bună credință, nu se vede a fi avut vre-o acțiune, afară numai dacă nu s'ar admite, după părerea mea, că i s'ar da o acțiune *in factum*. În opinia Proculianilor dacă, după cum se va întâmpla mai adesea, specificatorul este în posesiune, se va da o acțiune în revendicare *utilis* sau o condicțiune proprietarului materiei pentru a cere valoarea materiei, și dacă materia i s'a furat chiar o acțiune *furti manifesti* sau *nec manifesti* în contra autorului furtului, după cum ne spune Gaius în Instituțiunile sale, paragraful 79, citat mai sus. Iar dacă din întâmplare lucrul va fi intrat în mâna proprietarului materiei atunci la revendicarea specificatorului va opune proprietarul materiei excepțiunea *doli mali* cu ajutorul căreia va obține valoarea materiei.

§ 26. „Si tamen alienam purpuram vestimento suo quis intexuit, licet pretiosior est purpura, accessionis vice cedit vestimento. Et qui dominus fuit purpurae,

adversus eum qui subripuit, habet furti actionem et conditionem, sive ipse sit qui vestimentum fecit, sive alius: nam *extinctae res, licet vindicari non possint, condici tamen a furibus et quibusdam aliis possessoribus possunt*. --Dacă cine-va a țesut în vestmântul său fire de purpură streine, ele vorû ceda vestmântului cu titlu de accesiune. Și stăpânul firelor de purpură va avea contra furului acțiunea furti și condițiunea, fie că el e autorul țesării, fie că este altul; *căci lucrurile stinse, de și nu se mai pot revendica, se pôte însă relativă la ele intenta condițiunea în contra furilor lorû, și altor câți-va posesori ale lorû*.

Purpura este o culóre roșă foarte prețioasă, provenită principalemente din Phenicia. Cu asemenea culóre se colorau vestmintele, și mai adesea fire de mătase sau lâna care se țeseau numai în vestminte. În specia noastră proprietarul unui vestmânt a înțesut fire de purpură streine în vestmânt. Aceste fire de purpură potû să aibă mult mai mare valóre de cât vestmântul. Totuși vestmântul e considerat ca principalul, și firele de purpură ca accesoriul și prin urmare ele devinû proprietatea proprietarului vestmântului. Iar proprietarul firelor de purpură n'are de cât o acțiune în despăgubire. Firele de purpură, de și se vedû în vestmânt, în interesul industriei nu se vorû putea scôte din vestmânt, nu se va da acțiunea *ad exhibendum* pentru scôtirea lorû, ele sunt considerate ca stinse, și, în locul revendicării, se va da condițiunea spre a se cere valórea lorû, *furtiva* în contra furului, simplă în contra posesorului de bună credință a firelor de purpură care le a înțesut sau a făcut să se țesă în vestmânt, iar dacă posesorul acelor fire le-a țesut cu rea credință, știind că nu sunt ale lui, de și nici nu le-a furat el, nici e complice al furtului, atunci se va da în contra lui acțiunea *ad exhibendum*, nu pentru scôtirea firelor,

ci ca în contra unei persoane *quae dolo malo fecit quominus possideret*, pentru a fi condamnată la valoarea firelor de purpură fixată nu de judecător ca în casă de *condictio*, ci de însuși proprietarul firelor după jurământul său. În contra furului se va da, cum dice textul, și acțiunea *furti manifesti* sau *nec manifesti*, pentru condamnarea lui cu titlu de amendă privată în favoarea proprietarului firelor de purpură la împătritul său în dobitul valorii firelor de purpură. În acest paragraf e o adevărată accesiune, și textul, unul din cele rare în astă privință, pomeneste chiar de numele *accessio*, *vice accesionis* dice el în adevăr.

Alături cu specia prevădută în paragraful 26, putem arăta ceia ce decideau Romanii într'un alt cas de accesiune, în casă de *adjuncțiune*.

Când două lucruri mișcătoare se unesc unul cu altul, cu sau fără interpozițiune de un agent străin, avem ceia ce se numește *adjuncțiune*.

Romanii în casă de adjuncțiune decideau că dacă lucrurile adjuncte se pot despărți fără deteriorare, atunci își va lua fie-care din proprietari lucrul său. Așa de exemplu la statua mea de marmură am adăogit un braț sau un picior ce era al tău prin interpozițiune de un agent străin, căci marmura de marmură nu se lipește. În acest cas, pe care Romanii îl numiau *adplumbatură*, pentru că mai obișnuit agentul interpus era plumbul, proprietarul brațului de nu era în posesiune, cazul cel mai frecvent, intenta în contra proprietarului statuei acțiunea *ad exhibendum* pentru a obține separațiunea, și apoi vindica (Paulus legea 23 § 5 *De rei vindicatione*, VI, 1), pentru că numai lucrurile distincte se puteau vindica. Dacă însă obiectele adjuncte nu se puteau separa fără deteriorare, atunci proprietarul lucrului accesoriu pierdea proprietatea lucrului său și devenea creditor a unei indemnități în contra proprietarului lucrului principal care devenea proprie-

tară și pe lucrul accesoriu. Și, ca să decidă care era lucrul principal și care accesoriu, Romanii se refereau numai la natura lucrurilor, iar nici de cum la valoarea lor. Era principală acela pentru a căruia ornamentul său complectare s'a adjunctul celălalt lucru, fiă el mai mult sau mai puțin prețios de câtă acesta. Așa de exemplu dacă la o statuă de bronz s'a adjunctul un braț fără interpozițiune de agent străin, ci numai prin încălzire a extremităților acestor două obiecte și lipirea lor, ceea ce Romanii numiau *ferruminațiune*, atunci proprietarul statuei devenea definitiv proprietarul brațului, fără a se mai teme de separațiune, și fostul proprietar al brațului avea numai o acțiune în indemnitate (legea 23 § 5 D., *De rei vindicatione*). Asemenea dacă în vestimentul meu am țesut firele tele de purpură, acestea de și mult mai prețioase, încetă de a fi ale tale și devin ale mele, și tu n'ai în contra'mi de cât o acțiune în indemnitate (Instit. lui Justinian, Cartea II, titlu 1 § 26).

În dreptul românesc, Condica lui Caragia, nu pomeneste nimic despre adjunctiune.

Pe de altă parte atât din *Porunca domnescă de punerea în lucrare a legiuirei lui Caragia*, cât și din *Anafora obștească a părinților Archierei și a Dumnealor Boerilor*, adresată către M. S. Domnul Caragia pentru primirea și votarea Condice, rezultă că dreptul roman la noi în puncturile cele netractate de Condica Caragia, nu mai are autoritate de lege, ci numai de *rațiune scrisă*, adică că soluțiunile lui pot fi adoptate de judecători în cauzele neprevădute când vor fi raționabile, equitabile. Să vedem dacă în zilele noastre soluțiunile romane sunt equitabile. Cât pentru mine, cu tot respectul și admirațiunea ce am pentru această monumentală legislațiune, cu totă circumspecțiunea ce trebuie să observe cineva în revocarea autorității sale celei forte,

mi se pare, de și p^ote m^e înșel^u, cu t^ote c^ă aștept^u cu cea m^{ai} mare plăcere a fi convins^u de al^{ții} c^ă sunt în er^ore, mⁱ se pare c^ă solu^{ți}unile ei nu sunt equitabile întru t^ote. Solu^{ți}unea romană este f^orte ra^{ți}onabilă, equitabilă, în cazul când^u lucrurile unite se pot^u separa fără deteriorare. Atunci nimic^u m^{ai} just^u de cât^u să se separe și să^și ia fie-care al^u s^{eu}. Dar^u în cas^u când^u lucrurile nu se pot^u separa, nu mⁱ se pare just^u ca tot^u-d^auna să răm^{ai}ă tot^u la proprietarul obiectului principal^u, adică al^u aceluia pentru ornamentul s^{eu} complectarea căruia s^a adăugit lucrul accesori^u, fiă acela chiar de mult m^{ai} mică val^ore de cât^u acesta. Bine să admitem^u ac^{es}ta când obiectul principal^u este de m^{ai} mare val^ore sa^u de o val^ore egală sa^u chiar de o val^ore f^orte puțin m^{ai} mică de cât^u obiectul accesori^u, pentru c^ă atunci într'o parte avem^u calitatea de obiect^u principal^u și o val^ore m^{ai} egală, pe când dincolo avem^u num^{ai} o val^ore puțin m^{ai} superi^oră. Dar^u când obiectul principal va fi de o val^ore mult m^{ai} mică de cât^u obiectul accesori^u, precum în cazul când^u la un vestm^{en}t^u de 30 galbeni s^a țesut purpură de 100 galbeni, și când^u p^ote proprietarul purpurei ține cu drept cuv^{en}t la purpură, căci vine de la strămoșii s^{ei}, pe când proprietarul vestm^{en}tului p^ote să nu aibă cuv^{en}t a ține la vestm^{en}t, și când proprietarul vestm^{en}tului este insolvabil și de rea credință, cum atunci să dăm proprietarului purpurei, să^ș i dăm^u num^{ai} o ac^{ți}une în indemnitate, care fiind în contra un^{ui} insolvabil nu^ș va procura nimic, și chiar fiind în contra un^{ui} solvabil^u i p^ote aduce l^ui num^{ai} val^orea venale care pentru d^{en}sul e mult m^{ai} mică de cât^u val^orea l^ui de afec^{ți}une. Și să nu ni se opuiă c^ă aci e vorbă de drept^u, iar nu de morală, căci dreptul când se ține prea mult strins^u de logică, cade în iniquitate, *summum jus summa injuria*, dreptul m^{ai} cu s^emă în timpⁱⁱ modernⁱ, trebuie să m^{er}gă cât se

póte mai aprópe de equitate, și cându e vorba a sacrifica pe una din două, pe logică orî pe equitate, mai bine să se sacrifice prima și să se urmeđe secunda.

Chiar Romanii, într'un casu analogu, în cazul de construcțiune țineau socotéla de *affectiune*, de și este adevărat, pentru a da o soluțiune contrariă proprietarului materialurilor, proprietarului accesoriului, și favorabile proprietarului locului, proprietarului principalului. Dar e vorba că totu ținea comptu de afectiune, de equitate, căci da dreptu constructorului a lua numai materialurile saũ a priimi valórea ce ar avea după dărimarea lorũ, pe cându logica 'i da drept la costul materialurilor și a manoperei saũ la plus-valută (Celsus l. 38 D. *De rei vindicatione*.)

Paragraful 27, de și nu e relativu nici la materia ocupațiunei, nici al accesiunei, nici al tradițiunei, fiind că este intercalat între casurile de accesiune (Justinian imitând în privința acésta pe Gaius paragraf 8 alũ legii 7 D., *De acquirendo rerum dominio*) il vomũ traduce și noi și 'lũ vomũ explica.

„Si duorum materiae ex voluntate dominorum confusae sint, totum id corpus quod ex confusione fit, utriusque commune est; veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflaverint. Sed et si diversae materiae sint, et ob id propria species facta sit, forte ex vino et melle mulsum, aut ex auro et argento electrum, idem juris est; nam et eo casu communem esse speciem non dubitatur. Quod si fortuito et non voluntate dominorum confusae fuerint vel diversae materiae, vel quae ejusdem generis sunt, idem juris esse placuit. — Daca s'aũ confundat materialele a două persóne după a lorũ voință, corpul rezultat din confusiune este comunũ alũ amândorora; de exemplu daca s'a amestecat vinul meũ cu vinul tẽũ, aurul meũ cu al tẽũ, argintul meũ cu al tẽũ. Totũ așa va fi și daca materialele sunt diferite, în cât să se facă o specie nouă, precum daca s'a

amestecat vinul meu cu mierea ta și să se facă *mulsum*, sau argintul meu cu aurul tău și să se facă *electrum*. Căci și în acest caz nu e îndoială că specia este comună. Dară totu așa a prevalut să se decidă că trebuie să fie, chiar dacă confusiunea a avut locu prin casu fortuitu.

Acestu paragrafu nu e relativu la accesiune.

Elu are de scop a arăta că dacă două materii fie liquide, fie solide, care s'au topit împreună și apoi răcindu-se au făcut unu corpă solidu, s'au amestecat la unu locu, fie că amestecarea sau confusiunea a avut locu prin voința ambelor proprietari, fie prin casu fortuitu, fie numai prin voința unuia, fără știrea sau învoirea celui-l-alt, fie materiile de același felu, fie diferite, precum vinu cu miere, auru cu argintu, corpul produsu va fi comunu. Și nici că putea să fie altmintrelea, fiind că nu se pôte considera unu ca principal și altul ca accesoriu, și nici nu e mijloc de a despărți aurul meu de al tău, vinul meu de al tău, nici mierea mea de vinul sêu, nici argintul meu de aurul tău, din care s'a făcut ceia ce Romanii numeau *electrum*, pentru că Romanii nu cunoșteau ca modernii mijlocul chimicu de a despărți aurul din argintu. Masa dar va fi comună, și fie-care va fi coproprietar alu masei, în proporțiune cu cătățimea materiei sale și cu valôrea ei. Așa de exemplu dacă aurul meu fiind de o libră dar nu valéză de cât trei mii sestertii, pe când alu tău de și tot de o libră valésă trei mii cinci sute, eu nu voiă avea în masa comună o parte egală cu tine, ci eu voiă avea $\frac{6}{13}$ din masă, iar tu $\frac{7}{13}$. Pentru constatarea quotei părți a fie căruia, se dă o *vindicatio incertae partis*, și pentru împărțirea masei comune, acțiunea *communi dividundo*.

Să nu confundăm casul paragrafului 27, unde avem ceia ce se numește, *confusio* cu casul prevădut de paragraful următor 28 unde avem *mixtio*. În

paragraful 28, care și elă e streină de orî-ce idee de accesio, se prevede casul în care două grămești de corpuri solide amândouă, s'aă amestecatū între dēn-sele, în cāt să se pōtă la nevoie separa corpurile, de și cu mare dificultate.

„Quod si furmentum Titii frumento tuo mixtum fuerit, si quidem ex voluntate vestra, commune erit; quia singula corpora, id est, singula grana, quae cujusque propria fuerunt, ex consensu vestro communicata sunt. Quod si casu id mixtum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse, quia singula corpora in sua substantia durant; nec magis istis casibus commune fit frumentum, quam grex intelligitur esse communis, si pecore Titii tuis pecoribus mixta fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum retineatur, in rem quidem actio pro modo frumenti cujusque competit; arbitrio autem judicis continetur, ut ipse aestimet quale cujusque frumentum fuerit. — Daca grîul lui Titius s'a amestecat cu grăul tēu, din voința vōstră, grāmada va deveni comună, căci fie-care corpū, adică bobul de grău, care până acum era alū unuia, a devenitū comunū prin voința sa și a celui-l-alt, și fie-care bobū care era a celui-l-alt a devenit comun prin voința sa și a celui d'ântēiū. Daca însă amestecarea s'a produsū prin cas fortuit saū prin voința numai a unuia, grāmada nu devine comună, căci fie-care bobū de grîu își conservă substanța și individualitatea sa, și în cazul acesta grāmada de grău nu devine comună, cum nu devinū comune capetele mele de vite care se amestecă cu ale tale, cum nu devine comună cîrēda în care s'aă amestecat. Dar dacă unul din voi reține singurū grāmada de grău, se acordă fie-cărui din voi în contra celui-l-alt o acțiune *in rem*, în oficiul judecătorului căria intră dreptul de a estima cătățimea și calitatea (prin urmare valórea) grăului fie-căruia.“

În cazul de amestecare a lucruri solide, cum e în cazul amestecării grâului meu cu al tău, nu e ca în cazul confuziunii adică contopirii solidelor sau amestecării liquidelor. Când amestecarea se face cu voința tuturilor, atunci evident se dă efect voinței părților și grămada devine comună. Dar în toate celelalte cazuri, fie că amestecarea are loc prin casă fortuită, fie că are loc prin voința numai a unuia sau a unora dintre proprietari, fiind că corpurile își conservă individualitatea lor, fiind că bóbele de grâu ale unuia se pot distinge de ale celui-l-alt, grămada nu devine comună. Prin urmare *stricto jure* se poate da fie-căruia acțiunea *ad exhibendum* și revendicarea pentru a-și lua bóbele sale de grâu. Dar, fiind că, în practică, acesta ar fi absurd, căci ar fi foarte greu a alege cu gimbistra bóbele mele dintr'ale tale, de aceea, în practică, ajungem la un rezultat analog cu cel din cazul de confuziune, și se va da o *vindicatio incertae partis* celui ce nu posedă contra celui ce posedă grămada pentru a-și fixa quota sa parte de coproprietate din grămadă, în care judecătorul va ține compt și de cătățimea și de calitatea și prin urmare de valórea grâului fie-căruia, și care va isbuti ca rezultat la condamnarea detentorului a plăti revendicantului valórea părții sale din grămadă.

Paragrafele 33 și 34 conțin adevărate cazuri de accesione.

Paragrafal 33 este împrumutat din legea 9 § 1 D., *De acquirendo rerum dominio*, extrasă din aceeași carte a aceleiași scrieri a lui Gaius:

„Literae quoque, licet aureae sint, perinde chartis membranisque cedunt, ac solo cedere solent ea quae inaedificantur aut inseruntur; ideoque si in chartis membranisve tuis carmen vel historiam vel orationem Titius scripserit, hujus corporis non Titius sed tu dominus esse videris. Sed si a Titio petas tuos libros tuasve membranas, nec impensas scripturae solvere

paratus sis, poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali, utique si earum chartarum membranarumve possessionem bona fide nactus est. -- Asemenea și litterele, măcar că ar fi scrise cu tinctură aureă, cedesă chartei și membranei, întocmai precum cedesă solului, ceia-ce se construe pe elū saū se sémână într'ensul, și de aceia daca pe charta saū pe membrana ta Titius va fi scrisū vre-o poesiă, vre-o istoriă saū vre-o orațiune, nu Titius ci tu vei fi considerat ca proprietar alū manuscriptului. Dar daca vei cere de la Titius cartea ta saū membrana ta, fără a fi gata să 'i plătești costul scrierei, Titius se va putea de-finde prin excepțiunea de dolū, bine înțelesū daca el a intrat cu bună credință în posesiunea chartei saū a membranei."

Pe pergamentul teū cu tinctura sa, fie orī-cât de scumpă, fie chiar aureă, Titius scrie ceva, o odă, unū fragment historic. Scriptura este considerată ca accesoriul pergamentului, cedă pergamentului, prin urmare tu vei deveni proprietar al manuscriptului. Avemū aci unū adevărat casū de accesiune. Acum, bine înțelesū, Titius trebuie despăgubit de valōrea tincturei și a muncēi sale. Daca posedă încă manuscriptul, ceia ce se va întâmpla mai adesea, și este de bună credință, el se va despăgubi pe cale de excepțiune, pe calea excepțiunei *doli mali*, de la tine, când vei revendica manuscriptul, va obține costul tincturei și al manoperei. Daca însă scriitorul de și în posesiune e de rea credință, adică își a procurat charta saū membrana de la o persōnă care știa că nu e proprietară, atunci excepțiunea *doli mali* ce elū ar opune acțiunei în revendicare nu i ar servi la nimicū. Daca însă nu mai posedă, de și de bună credință, nu găsimū în texte în regulă generală dându-i-se nici o acțiune, nici lui, nici constructorului de bună credință, dar în imitațiune cu acesta, am putea să 'i dămū după mine o acțiune în *factum*. Când nu e nici în

posesiune, nici de bună credință, evident că nu are nici un mijloc de despăgubire.

Paragraful 34 este împrumutat din paragraful 79 alu comentariului II a Instituțiunelor lui Gaius. Elu se ocupă de cazul picturei făcută pe o tabulă străină :

„Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturae cedere; aliis videtur picturam, qualisquique sit, tabulae cedere. Sed nobis videtur melius esse tabulam picturae cedere: ridiculum est enim picturam Apellis vel Parrhasii in accessionem vilissimae tabulae cedere. Unde si a domino tabulae imaginem possidente, is qui pinxit eam petet, nec solvat pretium tabulae, poterit per exceptionem doli mali submoveri. At si is qui pinxit possideat consequens est ut utilis actio domino tabulae adversus eum detur; quo casu, si non solvat impensam picturae, poterit per exceptionem doli mali repelli, utique si bonae fidei possessor fuerit ille qui picturam imposuit. Illud enim palam est quod, sive is qui pinxit subripiuit tabulas, sive alius, competit domino tabularum furti actio.—Daca cine-va a depinsu pe o tabulă străină, unii sunt de părere că tabula trebuie să cedese picturei; alții din contră susțin că pictura, ori-care ar fi calitatea ei, trebuie să cedese tabulei. Noi însă credemă mai bună părerea după care tabula trebuie să cedese picturei. În adevăr este ridicul ca pictura unui Apelles sau unui Parrhasiu să cedese unei vile tabule. Prin urmare dacă în contra stăpânului tabulei, în posesiune a tabloului, pictorul va intenta acțiunea în revendicare, fără să plătescă prețul tabulei, el va putea fi respinsu prin excepțiunea de dol. Dacă din contră pictorul este în posesiunea tabloului, e cuviincios să se dea stăpânului tabulei o acțiune în revendicare utilă în contra pictorului și atunci, dacă nu va plăti prețul picturei, el va putea fi respinsu prin excepțiunea *doli mali*, bine înțelesu dacă a fost de bună credință pictorul.

Este evidentă că stăpânul tablei are acțiunea *furti* în contra furului tablei, fie acesta pictorul, fie altă persoană.“

În cazul în care cine-va, de exemplu Gaius, a făcut o pictură pe tabula altuia, de exemplu a lui Seius, jurisconsultii Romani erau în disensiune. Paulu, în legea 23 § 3 D., *De rei vindicatione*, decide, ca și în casu de manuscriere, că proprietarul materiei, adică a tablei, este proprietarul tabloului. Gaius în Instituțiunile sale spune că opiniunea contrară a prevalut, după care tabula trebuie să cedese picturei, dar critică această soluțiune, zicându că nu vede cu-vânt a se distinge casul picturei de casul manuscrierii, iar în *Res quotidianae sive Aurea*, Cartea II, într'unu fragmentu inserat în Pandecte sub legea 9 § 2 *De acquirendo rerum dominio*, zice iarăși că opiniunea care a prevalut este că tabula trebuie să cedese picturei, dar nu critică această opiniune. Justinian adoptă această din urmă opiniune. Motivul este că pictura are o valoare mai însemnată de cât manuscrierea: nu trebuie, zice Justinian, ca o pictură a unui Parrhasiu sau a unui Apelles să cedese unei vile tabule. Opiniunea care a prevalut este rațională. Dar motivul dat de Justinian este prostu. Căci nu qualitatea picturei face să se decidă astfel. Cât de próstă ar fi pictura, tot așa trebuie să decidem și se decide în opiniunea care a prevalut. Causa deosebirei între scriere și pictură e alta. În scriere nu se identifică opera intelectuală a autorului cu manuscrisul. Virgil, Ciceron, Tacitu rămâne stăpân pe Eneida, Orațiunea sa în Verrem, Analele sale, iar manuscrisul e numai o reproducțiă a operei autorului, se póte dar sacrifica manuscrisul pergamentului, căci prin acesta nu se sacrifica opera autorului. În pictura nu e așa, opera genială a pictorului se confundă cu culorile, e un tot opera artistului, nu e o copiă după pictura sa originală, și ar fi fost duru a se sa-

crifica opera artistică unei tabule. Acesta este cu atât de adevărat, în cât dacă manuscrisul ar fi el însuși o operă artistică, o operă caligrafică de mare valoare, în care inițialele să fie scrise cu fiorituri artistice ar trebui rațional să decidem că și pentru pictură. Cum însă se va despăgubi proprietarul tabulei? Dacă posedă pictorul, ceea ce se va întâmpla mai adesea, se va da proprietarului tabulei în locul acțiunii în revendicare, *directa*, care este stinsă, o acțiune în revendicare utilă prin care el va cere de la pictor valoarea tabulei. Dacă însă se va întâmpla să posedă tabloul proprietarul tabulei, atunci se va da pictorului acțiunea în revendicare directă contra căria proprietarul tabulei va putea prin excepțiunea *doli mali* să obțină prețul tabulei.

Paragrafele 35, 36, 37 și 38 fiind relative la așiziunea fructelor de către usufructuar și posesor de bună credință, le trimitem la materia usufructului, unde își au locul lor, spre a le explica acolo.

Paragraful 39 se ocupă de așiziunea tesaurului. Până la ore-care punct să pôte dice că așiziunea părții de tesaur cuvenită proprietarului locului unde a fost descoperit, are loc prin accesiune.

„Thesaurus, quos quis in loco suo invenerit divus Hadrianus naturalem equitatem secutus, ei concessit, qui invenerit; idemque statuit si quis in sacro aut religioso loco fortuito casu invenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera sed fortuito invenerit, dimidium inventori, dimidium domino soli concessit. Et convenienter, si quis in Caesaris loco invenerit, dimidium inventoris, dimidium Caesaris esse statuit. Cui conveniens est, ut, si quis in fiscali loco vel publico invenerit, dimidium, ipsius esse, dimidium fisci vel civitatis. — Thesasurele pe care cineva le-a descoperit în locul său, divul Hadrian, conformă equității naturale, le-a atribuit inventorului; și totu așa a hotărît în cazul în care cineva a gă-

sit din întâmplare unŭ thesaurŭ într'unŭ locŭ sacru sau religios. Dacă însă cine-va găsește unŭ thesaurŭ în locul altuia, din întâmplare, iar nu pe căutate, elŭ l'a atribuit jumătate inventorului, jumătate proprietarului locului. Și în consecință dacă cine-va a găsit unŭ thesaurŭ într'unŭ locŭ privat al Cesarului, divul Hadrianŭ l'a atribuit jumătate inventorului, jumătate Cesarului. Prin urmare este consequent ca dacă cine-va găsește unŭ thesaurŭ într'unŭ locŭ alŭ fiscului său publicŭ, să fie jumătate alŭ lui, jumătate al fiscului său alŭ cetății. "

Definițiunea thesaurului ne este dată de jurisconsultul Paulŭ în legea 31 § 1 D., *De acquirendo rerum dominio*: „Thesaurus est, ŭice Paulŭ, vetus quaedam depositio pecuniae cujus non extat memoria, ut jam dominum non habeat, la care trebue să adăugămŭ cu Instituțiunile lui Justinian, *non data ad hoc opera sed fortuito casu inventa*: sic enim fit ejus qui invenerit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucri causa, vel metus, vel custodiae, condiderit sub terra, non est thesaurus; cujus etiam furtum fit. — Thesaurul este o valoare depusă de multŭ timp, de atât de îndelungŭ timpŭ în cât nu'și mai aduce aminte nimenea de depunerea sa, care prin urmare n'are stăpânŭ, găsită din întâmplare iar nu pe căutate : acea valoare în acest casŭ devine a inventorului, căci nu este a nimului. Altminterea dacă cineva sau pentru cauză de câștig, sau de frică, sau pentru păstrare va ascunde ceva în pământ, acesta nu este thesaurŭ : celŭ ce'l va găsi și lua comite chiar furtŭ. "

Thesaurul este jumătate alŭ inventorului, *jure occupationis*, jumătate al proprietarului locului, *jure accessionis*, se acordă lui ca product extraordinar, nici periodicŭ, nici naturalŭ, și de aceia în casŭ de desmembrare al usufructului de proprietate, elŭ aparține nu usufructuarului ci nudului proprietar. Prin urmare

când un thesaură a fost găsit de către însuși proprietarul locului, elă aparține întregă lui, jumătate *jure occupationis*, jumătate *jure accessionis*. Totă așa se întâmplă și când e găsit într'ună locă sacru saă religiosă, saă într'ună locă făcendă parte din domeniul publică ală statului saă ală cetății, precum într'o piață saă cale publică, căci ele nu aparțină nimului în particular, ca să pôtă fi atribuită jumătate din thesaură proprietarului locului. Dacă însă este găsit într'ună locă din domeniul privat ală Cesarului, ală fiscului, saă al unei cetăți (în acestă sensă trebuie luate vorbele *loco publico* de la finele paragrafului 39), atunci aparține jumătate inventorului, jumătate Cesarului saă fiscului saă cetății. Textul ăice că tôte aceste soluțiuni aă fostă date de Hadrian. De sigură însă elă a confirmat ceia ce exista încă de mai nainte prin tradițiune.

A mai rămasă să vorbimă despre ultimul modă de acquisițiune de drept ală ginților, adică despre tradițiune. Tradițiunea este obicinuit ună modă de acquisițiune a posesiunei. Cu tôte acestea prin tradițiune, în ôre-care condițiuni, se pôte căștiga și proprietatea concomitentă cu posesiunea. Pentru acesta în dreptul clasică se cerea: 1° ca tradentul să fie proprietar și capabil de a aliena; 2° ca tradițiunea să emane *ex justa causa*, adică dintr'o causă translativă de proprietate recunoscută de dreptul civil, cum este vândărea, îndeștrărea, donațiunea între vii saă *mortis causa* etc.; 3° în dreptul clasică ca lucrul să fie *nec mancipi*, căci tradițiunea lucrurilor *mancipi* nă transfera accipientului *dominium ex jure Quiritium*, ci punea numai lucrurile *in bonis ejus*, ă transfera, cum ăică interpreții dreptului romană, numai dominiul bonitară, pe care ca să'lă transforme în dominiă quiritară, se cerea ca accipientul să usucape lucru, posedându'l timpul necesară pentru a'lă usucapa. Acestă

ne o spune Gaius, în Comentariul al II-lea, paragrafele 40, 41 și 42.

„Sequitur ut admoneamus, apud peregrinos quidem unum esse dominium; itaque aut dominus quisque est, aut dominus non intelligitur. Quo jure etiam populus Romanus olim utebatur; aut enim ex jure Quiritium unusquisque dominus erat, aut non intelligebatur dominus; sed postea divisionem accepit dominium, ut alius posset esse ex jure Quiritium dominus, alius in bonis habere.—Nam si tibi rem mancipi neque mancipavero, neque in jure cessero, sed tantum tradidero, in bonis quidem tuis ea res efficietur, ex jure Quiritium vero mea permanebit, donec tu eam possidendo usucapias: semel enim impleta usucapione, proinde pleno jure incipit, id est et in bonis et ex jure Quiritium tua res esse, ac si ea mancipata vel in jure cessa esset.—Usucapio autem mobilium quidem rerum anno completur, fundi vero et aedium biennio: et ita lege XII tabularum cautum est.—Urmeasă să anunțăm că la peregrini nu e de cât un singur fel de proprietate, căci ori e cine-va proprietar, ori nu e. Și acesta era la început starea dreptului și la Romani (înainte ca să se împrumute din dreptul ginților tradițiunea ca mijloc de transmite a proprietății): căci ori era cine-va proprietar *ex jure Quiritium*, ori nu era de loc proprietar. În urmă însă s'a introdus divisiunea proprietății, astfel în cât unul să pótă fi proprietar *ex jure Quiritium*, altul să aibă lucru *in bonis*.—Căci dacă în loc de a'ți mancipa sau ceda *in jure* un lucru *mancipi*, mă voi mărgini a ți-l trada, lucru va trece între bunurile tale, dar va rămânea al meu *ex jure Quiritium* (dominiul meu *ex jure Quiritium* se numește *nudum*, mai *nudum* de cât al nului proprietar față cu usufructuarul), până când tu posedându-l timpul cerut de lege, îl vei usucapa: căci o dată împlinită usucapiunea, de aci încolo lucrul de-

vine ală tău într'ună modă complectă, adică și *ex jure Quiritium* și *in bonis*, ca cum 'ți-ar fi fost mancipat sau cedat *in jure*. — Usucapiunea însă se împlinește pentru mobile printr'ună ană de posesiune, iar pentru fonduri și case prin două ani de posesiune : și acesta a fost prevădută astfel prin legea celor XII table."

Condițiunea d'a treia, adică ca lucrul să fie *nec Mancipi*, nu se mai cere în legislația lui Justinian, de ôre-ce a încetat ori-ce deosebire între lucrurile *Mancipi* și cele *nec Mancipi*, precum și între *fondurile italicice* și cele *provinciale*.

Și de aceia paragraful 40 din titlul nostru se exprimă astfel :

„Per traditionem quoque jure naturali res nobis adquiruntur : nihil enim tam convenientis est naturali aequitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi.

Et ideo *cujuscumque generis* sit corporalis res, tradi potest, et a domino tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque et tributaria praedia eodem modo alienantur : vocantur autem stipendiaria et tributaria praedia quae in provinciis sunt : inter quae nec non et italica praedia ex nostra constitutione (l. unică C. 3 *De nudo jure Quiritium tollendo*, VII, 25) nulla est differentia.

Sed, si quidem ex causa donationis aut dotis aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur. —

Asemenea și prin tradițiune, conformă dreptului natural, câștigăm proprietatea lucrurilor : căci nimic mai conformă equității naturale nu este, ca voința stăpânului care vrea ca lucrul său să fie transferat în proprietatea altuia, să își producă efectul.

Și de aceia de ori-ce genă ar fi lucrul corporal, se pôte trăda și dacă se trădese de către stăpân, se alienese. De aceia în același mod se potă aliena

și fondurile stipendiare și tributare : se numesc însă fonduri stipendiare și tributare acele care sunt situate în provincii : între care și fondurile italice în virtutea Constituțiunei noastre (legea unică în Condiță, *despre abolitiunea nudului drept al Quiriților*) nu mai este nici o deosebire.

Însă, dacă sunt trădate în virtute de donațiune sau de constituțiune de dote sau în virtutea unei alte cause, de sigur se transferă în proprietatea altuia.“

După cum vedem nu mai este nici o deosebire între fondurile italice și provinciale, lucrurile corporale de orîce gen se pot transfera prin tradițiune, dreptul nud al Quiriților este desființat, prin urmare nu mai e dominiu bonitariu, prin urmare nu mai e diferență între lucrurile *mancipi* și *nec mancipi*, prin urmare toate lucrurile se pot transfera în proprietatea altuia prin tradițiune. Și când cauza translațiunei nu e o vîndare, ci orîce altă cauză în legislația clasică, e destul în legislația clasică cele trei condițiuni sus-menționate, în legislația justiniană cele două d'antîi.

Când este vorba de vîndare, când tradițiunea provine *ex causa venditionis*, atunci se cere o condițiune mai mult, după cum ne spune celebrul paragraf 41 din titlul nostru :

„Venditae vero res et traditae non aliter emptori acquiruntur, quam si is venditori pretium solverit, vel alio modo ei satisfecerit, veluti expromissore aut pignore dato. Quod cavetur etiam lege duodecim tabularum, tamen recte dicitur et jure gentium, id est, jure naturali, id effici. Sed si is qui vendidit, fidei emptoris secutus est, dicendum est statim rem emptoris fieri — Însă lucrurile vîndute și trădate nu devin proprietatea cumpărătorului, de cât dacă cumpărătorul a numărat vîndătorului prețul, sau dacă i a dat o satisfacțiune equipolentă, de exemplu un pignu sau un expromisoru. Acesta este prevăzut în adevăr

și de legea celor XII tabule, cu toate acestea cu drept cuvânt se ține că acesta se operează și în virtutea dreptului ginților sau natural. Dar dacă vânzătorul s'a încreșut în cumpărător, trebuie să decidem că de îndată lucrul devine proprietatea cumpărătorului."

Cându cauza tradițiunei este vânzarea, pe lângă condițiunile indicate mai sus, se cere, și în legislația clasică și în legislația lui Justinian, ca cumpărătorul să plătească prețul vânzătorului pentru ca să devie proprietar al lucrului cumpărat, sau să i dea altă satisfacțiune, de exemplu un fidejutor sau un pignu pentru asigurarea plății prețului, după cum o spune paragraful 41 și Gaius în legea 53 D., *De contrahenda emptione*, XVIII, 1, sau ca vânzătorul să fi făcut novațiune prin schimbare de debitor, să fi priimit ca altul să se oblige ca *expromisoru* în locul vânzătorului să plătească o sumă egală cu prețul, când atunci cumpărătorul este liberat. În regulă generală însă, până la plata prețului, vânzătorul măcar că a făcut tradițiune rămâne proprietar, și prin urmare, dacă cumpărătorul nu i plătește prețul, poate revendica lucrul vândut în mâna cumpărătorului sau a oricărei alte persoane. Causa pentru care vânzătorul reține proprietatea, este că altmintrelea în dreptul roman el ar putea fi păcălit. Cumpărătorul ar vinde, sau ar dăruia lucrul altuia care ar deveni proprietar. În mâna lui vânzătorul n'ar putea să urmărească lucrul; iar în contra vânzătorului urmărirea prețului ar putea să devie ilusoriă, dacă acesta s'ar arangia să devie insolubil sau să pară insolubil ascundându'și averea.

Condica Napoleon, în art. 1583 și Condica noastră civilă în art. 1295, au adoptat alt sistem. Ele au declarat pe cumpărător proprietar în virtutea simplului contract al vânzării, înainte chiar de orice tradițiune, care, la Francesi ca și la noi, n'are utilitate de cât pentru transmiterea posesiunei, dar ven-

datorul rămâne de plin drept creditor hypothecar privilegiat pentru plata prețului, și astfel în virtutea hypothecei sale privilegiate care se conservă fără chiar necesitatea vre-unei inscripțiuni prin simplul efect al transcripțiunei vânzării imobilului, vânzătorul poate urmări imobilul vândut în orî-ce mâini s'ar afla. Care din aceste două sisteme este mai bună? Amîndouă sunt bune și fie-care din ele e potrivit stării de civilizația a poporului pentru care a fost edictat. Romanii nu puteau edicta systemul modern, căci ei n'aveau destul pergament pentru a face registre pentru toate alienările imobiliare. D'abia aveau atât cât să ajungă pentru insinuarea donațiunilor de o valoare însemnată. Modernii l'au putut adopta, căci au hârtie multă. Și bine au făcut că l'au adoptat, căci la moderni circulabilitatea sigură a bunurilor presintă mare interes, și dacă terțiul cumpărător n'ar fi știut că cumpără în mod eficace, afară numai de sarcina de a plăti restul prețului în mîna vânzătorului primitiv neacquitat, el nu ar fi cumpărat și cu chipul acesta transacțiunile ar fi rămas în stagnațiune.

În locul proprietarului poate face tradițiunea un mandatar special, după cum ne spune paragraful 42, sau chiar un mandatar general cu liberă administrațiune, cum o declară paragraful 43, mandatar care poate face chiar tradițiunea unui imobil în virtutea orî-cărîi alte cauze afară de aceia a unei donațiuni, căci dacă intră într'o liberă și deplină putere de administrația și dreptul de a vinde imobile și a pune valoarea lor în loc în patrimoniul, nu poate intra însă dreptul de a dărui, căci prin donațiuni nu se administrează, ci se slește un patrimoniu.

Paragraful 44 este împrumutat din legea 9 § 6 D. *De acquirendo rerum dominio*, extrasă din aceeași Carte a aceluiași scrieră a lui Gaius:

„Interdum etiam sine traditione nuda voluntas do-

mini sufficit ad rem transferendam, veluti si rem quam tibi aliquis commodavit aut locavit aut apud te deposuit, vendiderit tibi aut donaverit; quamvis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit, eo tamen ipso quod patitur tuam esse, statim tibi adquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tradita fuisset.—Câte o dată chiar și fără tradițiune simpla voință a stăpânului este de ajunsă pentru a transmite proprietatea lucrului, de exemplu dacă cine-va îți a comodat sau închiriat un lucru sau l'a depus la tine, și apoi ți l'a vândut sau ți l'a donat; căci, de și în virtutea acestei cauze nu ți l'a trădat, prin aceia că suferă să fie alu tău, elu devine de îndată proprietatea ta, ca cum ți s'ar fi trădat cu acest titlu.“

Maniera de a se exprima a lui Justinian de și e calcată după Gaius, este inexactă. Nu este exact că în specie nu e tradițiune, nu este exact că simpla voință transferă proprietatea. N'a ajunsă Romanii acolo. D'abia înainte-mergătorul Ulpian admite acest principiu într'un singur casu. Nu! E în specie o adevărată tradițiune. Tradițiunea însă care nu e de cât remiterea posesiuneii, adică a corpului (a detenției) și a animului (a voinței de a se comporta ca proprietar) în locu să se opere pentru ambele elemente în același momentu, se operă în două momente deosebite: Proprietarul lucrului când a comodat, depus, locat a transmis *corpus*, acum când se hotărăște să vândă sau să dăruiască, transmite și *animus* celui căruia transmisese deja *corpus*, și așa *corpus* plus *animus* fiind egale cu *possessio*, elu îi a remis în realitate posesiunea. Acastă manieră inexactă de a se exprima a lui Gaius și a lui Justinian a indus în erore pe unii interpreți, care ca să explice acest paragraf, au inventat o tradițiune *brevi manu*. Nu e nici *traditio brevi manu*, nu e nici tradițiune a dominiului prin simplul efect al voinței, este o adevărată tradițiune, însă în două timpuri deose-

bite, lucru la care nu se opune nici un principiu și nici un text de lege.

Paragraful 45 este împrumutat din legea 9 § 7 D., *De acquirendo rerum dominio*, extrasă din aceiași carte a aceluiași scrieră a lui Gaius.

„Item si quis merces in horreo depositas venderit, simul atque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem. — Asemenea dacă cine-va va vinde marfa depusă într-o magasiă, de îndată ce va fi predat cumpărătorului cheile magasiei, el îi transferă proprietatea mărfii.”

Și aci avem o tradițiune adevărată, iar nu o tradițiune simbolică, cum au susținut unii din interpreți. Căci dacă cheile nu se predau la ușa magasiei, cum dice Papinian în legea 74 D., *De contrahenda emptione*, de care am vorbit mai sus, nu e tradițiune, și prin urmare transferare de proprietate. Prin urmare tradițiunea cheilor, care ar fi simbolul mărfii din magasiă este ineficace.

Paragraful 46 este împrumutat din legea 9 § 7 D., *De acquirendo rerum dominio*, extrasă din aceiași Carte a aceluiași scrieră a lui Gaius :

„Hoc amplius et in incertam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, praetores et consules, qui missilia jactant in vulgus, ignorant quid eorum quisque sit excepturus, et tamen quia volunt quod quisque exceperit ejus esse, statim eum dominum efficiunt. — Ba încă și mai mult voința stăpânului aplicată la o persoană incertă, transferă proprietatea lucrului: de exemplu pretorii și consuli când aruncă bani și obiecte la mulțime, ignoră ce va prinde și cine va prinde din mulțime, și cu toate acestea fiind că vreau că orî-ce va prinde orî și cine să fie al lui, îl fac pe ce va prinde imediat stăpân.”

Consuli, și mai târziu Impărații, aveau obiceiul de a arunca bani și alte obiecte la mulțimea strânsă în-

în teia caselor lor. Ei nu ştia, când arunca, cine
 şi ce o să prindă. Prin urmare nu e o tradiţiune la
 o persoană certă în cazul acesta. Totuşi e o adevă-
 rată tradiţiune. Căci aruncătorul prin aruncare se des-
 bracă de *corpus* şi în momentul prinderii lucrului
animus al său de care s'a desbrăcat şi pe care a
 voit să-l transfere celui ce va prinde se găseşte în
 momentul prinderii pe capul celui ce l'a prins. Este
 o desbrăcare de *corpus* şi de *animus* separată, printr'un
 interval de timp adesea foarte scurt, de îmbrăcarea
 cu *corpus* şi cu *animus* a celui ce pune mâna pe
 lucru aruncat. În cât este o adevărată tradiţiune, cum
 dice şi Gaius şi Justinian, şi cum susţin cea mai
 mare parte din interpreţi, între care şi *Vinnius* asu-
 pra acestui paragraf. Heineccius însă asupra acestui
 paragraf, anotându pe *Vinnius* în ediţiunea Comen-
 tariului acestuia asupra Instituţiunelor lui Justinian
 din 1755, tipărită în Lyon, dice că în acest cas e
 o acquisiţiune prin ocupaţiune a unui lucru abandonat.
 Heineccius se înşală, căci în abandon, abandona-
 torul nu se preocupă de cât de desinvestire, nici nu
 se gândeşte că o să ia cine-va lucrul; în cazul de
missilia din contră magistratul şi Impăratul nu se
 ocupă numai de desinvestire, ci şi de investire a ce-
 lui ce se va nemeri ca să puie mâna pe lucru.

TITLU II

Despre lucrurile incorporale.

Să transcrim mai întâi și să traducem textele relative la această materie.

„Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales.—Corporales hae sunt, quae natura tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum et denique aliae res innumerabiles. — Incorporales autem sunt, quae tangi non possunt: qualia sunt ea quae in jure consistunt, sicut hereditas, usus-fructus, usus, obligationes quoquo modo contractae. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur; nam et fructus qui ex fundo percipiuntur corporales sunt, et id quod ex aliqua obligatione nobis debetur plerumque corporale est, veluti fundus, homo, pecunia: nam ipsum jus hereditatis, et ipsum jus utendi fruendi, et ipsum jus obligationis incorporale est.—Eodem numero sunt jura praediorum urbanorum et rusticorum, quae etiam servitutes vocantur.—Pe lângă aceasta unele lucruri sunt corporale, altele incorporale. — Corporale sunt acelea care după natura lor se pot atinge, precum un fond, un serviu, o haină, o bucată de aur sau de argint, și

alte multe nenumărate lucruri. — Incorporale sunt însă cele ce nu se pot atinge : precum sunt lucrurile ce consistă într'unu dreptu ôre-care, de exemplu hereditatea, usufructul, usul, creanțele or-cum ar fi contractate. Și puțin importă că în hereditate se coprindă lucruri corporale: căci și fructele care se percepă dintr'unu fondă sunt lucruri corporale, și ceia ce ne este datorit în virtutea unei obligațiuni este mai adesea un lucru corporal, precum o moșie, ună servă, o sumă de bani: căci dreptul de hereditate însuși, dreptul de usufruct însuși, dreptul de creanță însuși, este ună lucru incorporală. — Totu între lucrurile incorporale se numără și servituțele prediale rustice și urbane.“

În realitate toate lucrurile sunt corporale, căci toate se potă atinge.

Dacă însă considerămă drepturile care pörtă asupra lucrurilor, și le calificămă și pe ele de lucruri, atunci toate sunt incorporale, dreptul de proprietate, de usufruct, usă, de creanță, de hereditate, servituțele prediale, căci toate se concipă cu mintea, nu se potă concepe de cât în urma unui raționamentă. Romanii însă, practici cum erau, fiind că din toate aceste drepturi nici unul nu se confundă cu lucru, de cât numai dreptul de proprietate, care absorbă lucrul, în cât a dice că cine-va este proprietar al unui lucru, saă luând lucrul în locul dreptului, a dice că cutare lucru este al cutăruia este tot una, aă distinsă între dreptul de proprietate și cele-l'alte drepturi, și pe celă d'ânteu confundându'l cu lucrurile ce pôte avea drept obiecte, aă disă că aceste lucruri sunt corporale, iar pe cele-l'alte drepturi, neabsorbând lucrurile și neputându-le confunda cu ele, aă disă că sunt lucruri incorporale.

În realitate însă este o pură questiune de terminologie, care n'are nici o importanță practică.

DESPRE LEGATE

Legatul este o dispozițiune solemnă de ultimă voință, cuprinsă într'un testament sau într'un codicil confirmat prin testament, dependinte de instituțiunea de herede, făcută unei persoane care se numește legatară cu valori prelevate din hereditate, care altminterlea ar rămânea în hereditate și ar aparține heredelui instituit, și care nu poate fi pus de cât în sarcina unui herede testamentar. De aceia și Florentin în legea 116 D., *De legatis* I (Cartea XXX) dice că legatul este o delibațiune, o extracțiune din hereditate, prin care testatorul conferă cuiva ceva din ceia ce altminterlea ar aparține în întregimea sa heredelui. De aceia textele întrebuintează expresiunile *legare ab aliquo*, adică a pune un legat în sarcina cuiva. Legatul este făcut totu-d'auna în termeni solemn și imperativi ca și instituțiunea de herede. Vorba *legatum*, vine de la *lex*, căci testatorul prin legat ca și prin instituțiune de herede, legiuiește asupra averii sale. Și de aceia în sens larg vorba legat se aplică la toate dispozițiunile testamentare, afară de fideicomisse, care la început erau necunoscute și ne cuprinse în testamente. De aci formula legii celor XII Tabule: *Ubi legassit super pecunia tutelave suae rei ita jus esto*. — După cum

cine-va va legiui asupra averii saŭ tuteliŭ averii sale, aŝia sã fie în dreptŭ.—E de observatŭ aci cã prepozițiunea *super* este urmatã de ablativŭ, ca în forma arhaicã, iar nu de acusativŭ ca în forma clasicã.

Fideicomisul din contrã este o dispozițiune nesolemnã de ultimã voințã, fãcutã într'unŭ modŭ ŝi în termeni precativŭ, coprinsã fie într'unŭ testamentŭ, fie într'unŭ codicilŭ confirmatŭ prin testamentŭ, fie chiar într'un codicil ne confirmat prin testament ŝi pusã în sarcina unui herede ab intestatŭ.

Justinianŭ a confundatŭ legatele cu fideicomisele, ŝi de aceia, în paragraful 1 alŭ titlului XX din Cartea II a Instituțiunelor sale, comisarii lui Justinianŭ aŭ definitŭ legatul: *o donatiune lãsatã de unŭ defunctŭ, donatio quaedam a defuncto relicta*, schimbândŭ din definițiunea legatului datã de jurisconsultul Modestinŭ (legea 36 D., *De legatis* II XXXI) vorba *testamento* în vorbele *a defuncto*. În adevêrŭ Modestinŭ ŝicea: *legatum est donatio testamento relicta*.

În legislațiunea clasicã erau patru feluri de legaturi, fie-care dintr'ensele iŝi avea formele sale sacramentale proprii; afarã din formele speciale fie-cãruŭ legatŭ, testatorul nu fãcea nici unŭ felŭ de legatŭ, fãcea unŭ actŭ nulŭ. Nu numai cã nu se putea împlini prin equipolente formele prescrise pentru fiecare legatŭ, darŭ încã daca forma întrebuintatã nu era tocmai aceia prescrisã pentru legatul ce voia a face testatorul, nu i se da nici mãcar efectul unui legatŭ pentru care se cereau condițiuni mai facile. Acêsta este starea de lucruri primitivã, purã, care a duratŭ pânã la Neron. Acêsta este forma solemnã purã în tótã rigórea ei, ŝi în tótã frumusețea rigórei ei. Nu numai cã fie-care din cele patru feluri de legate iŝi avea forma sa, darŭ încã fie-care din ele iŝi avea condițiile sale de fondŭ pentru a putea fi fãcutŭ în acêstã formã, ŝi fie-care din ele iŝi avea efectele sale proprii.

Aceste patru feluri de legate, grație descoperirii originalului Instituțiunelor lui Gaius, le cunoaștem astăzi pe deplin. Gaius în privința lor ne dă amănuntele cele mai meticuloase, în cât mai că nu vom avea pentru a le explica de cât a explica paragrafele scrise de Gaius în privința lor. Despre aceste patru feluri de legate, Gaius ne vorbește în paragrafele 192 până la 223 inclusiv ale Comentariului II a Instituțiunelor sale.

Aceste patru feluri sunt: legatul *per vindicationem* (sau cum îl vom numi legatul *prin vindicațiune*, adică prin care legatarul câștigă ca acțiune pentru a-l reclama, *vindicațiunea*), legatul *per damnationem* (sau cum îl vom numi legatul *prin condamnățiune*), adică prin care testatorul condamnă pe herede întocmai ca cum judecătorul îl ar condamna, întru a da sau a face ceva), legatul *sinendi modo* (sau cum îl vom numi legatul *cu permișiune*), adică prin care testatorul condamnă pe herede să permită legatarului să ia ceva, și legatul *per praeceptionem* (sau cum îl vom numi legatul *cu prelua*), adică legatul în care testatorul dă dreptul unuia din heredi de a lua cu preferință, de a prelua ceva peste partea sa hereditară.

Să vorbim mai întâi de legatul *per vindicationem*.

Relativ la această specie de legat, ca și la celelalte trei, găsim amănunte foarte precise și complete în Institutele lui Gaius. Descoperirea originalului acestor Institute a fost foarte prețioasă pentru această materie. Înainte de această descoperire nu avem cunoștință de cât de numele acestor legate, după Instituțiile lui Justinian. Erau și fragmente în Pandecte care se refereau la aceste patru feluri de legate. Dar ele erau interpolate de comisarii lui Justinian. E adevărat că unele din ele erau imperfect corese, în cât lăsa să se trădese ideia vechiă a jurisconsultilor de la care emana, dar aceste idei erau

obscure, și numai astăzi, după descoperirea originalului Institutelor lui Gaius, ele au devenit completul inteligibile, și s'a putut constata unde și cum au fost interpolate. Gaius vorbește de legatul *per vindicationem* în paragrafele 193 până la 200 inclusiv. Forma în care putea și trebuia să fie făcutul acestu legat este arătată de Gaius în paragraful 193. Eacă cum se exprimă Gaius în acestu paragraf:

„*Per vindicationem hoc modo legamus: Lucio Titio, verbi gratia, hominem Stichum do lego; sed (et) si alterutrum verbum positum sit, velut: Hominem Stichum do vel lego, per vindicationem legatum est; si vero etiam aliis verbis, velut ita legatum fuerit: Sumito, vel ita: Sibi habeto. vel ita: Capito, aequè per vindicationem legatum est.*— Prin vindicațiune legămă astu-felū: Daū legū lui **Lucius Titius**, de exemplu, **pe servul Stichus**; dar și de va fi pusă numai una din cele două vorbe, de exemplu: **Daū saū legū pe servul Stichus**, este legatū prin *vindicațiune*; dacă însă se va fi întrebuintatū chiar și alte expresiuni, de exemplu dacă se va fi legatū astu-felū: **Ia**, saū astu-felū: **Aibī pen ru tine**, saū astu-felū: **Priimește**, asemenea este legatū prin *vindicațiune*.”

După cum vedemū în formulă intră saū expresiunea: *do*, adică *îți transferū directū proprietatea*, saū expresiunea *lego*, care exprimă idea de legiuire, *legiuescū pentru tine*, saū mai bine expresiunile ambele reunite, *legiuescū și ți transmitū proprietatea*, saū imperativul, care exprimă idea de poruncire a testatorului care legiuește, care poruncește cum are să fie după mórtea sa. Darū în forma imperativă nu se pôte întrebuinta de câtū unul din cele trei verburī: *sumere, capere, sibi habere*. Afară de aceste șese formule nici una alta, câtū de equipolentă, nu pôte fi întrebuintată pentru a face unū legatū *per vindicationem*. Testatorul nu pôte dice de exemplu:

Titius capiat, sumat, sibi habeat, adică întrebuițându subjonctivul în loc de imperativ, ca în materie de instituțiune de herede, unde pôte dice și *heres esto* și *heres sit*. Asemenea nu pôte dice *jubeo ut Titius habeat, capiat, sumat*, adică întrebuițându vorba *jubere* care este destul de poruncitoare, cum pôte dice făcându o instituțiune de herede: *Titium heredem esse jubeo*. În adevăr Ulpian, care se ocupă în Regulele sale, titlul XXIV, despre forma legatului *per vindicationem*, nu indică alte formule de cât tot cele indicate de Gaius. Iar Paul, în Sentențele sale, Cartea III, titlul 6, în care se ocupă pe larg de legate, nu indică nici o formulă. În materie de instituțiunii de herede, dacă s'aū admisū încetul cu încetul mai multe formule, cum amū arătatū în Volumul II al Fragmentelor mele juridice, cauza este necesitatea validității unei instituțiunii, fără de care nu există testament, pe când testamentul pôte exista și fără legate, și apoi, în timpul lui Gaius, Ulpian și Paul, erau deja de multū admise ca obligatorii fidei-comisele, care nu erau supuse la nici o formalitate, și prin care testatorul putea face ceia ce ar fi voitū a face prin legate.

În paragrafele 194 și 195, Gaius ne arată cauza numelui acestui legat și efectele sale.

§ 194. „*Ideo autem per vindicationem legatum appellatur, quia post aditam hereditatem statim ex jure Quiritium res legatarii fit, et si eam rem legatarius vel ab herede, vel ab alio quocumque qui eam possidet, petat, vindicare debet, id est, intendere rem suam ex jure Quiritium esse.*—De aceia legatul se numește prin vindicațiune, căci îndată după adițiunea de hereditate lucrul devine proprietatea după dreptul Quiriților a legatarului, și dacă legatarul îl cere saū de la herede, saū de la orî-cine altul care îl posedă, trebuie să vindice, adică

să pretindă că lucrul este alu său după dreptul Qui-riților.“

§ 195. *„In eo vero dissentiunt prudentes, quod Sabinus quidem et Cassius, ceterique nostri praeceptores, quod ita legatum sit, statim post aditam hereditatem putant fieri legatarii, etiamsi ignoret sibi legatum esse dimissum; et posteaquam scierit et repudiaverit, tum perinde esse atque si legatum non esset; Nerva vero et Proculus ceterique illius scholae auctores, non aliter putant rem legatarii fieri, quam si voluerit eam ad se pertinere. Sed hodie ex divi Pii Antonini constitutione hoc magis jure uti videmur quod Proculo placuit, nam cum legatus fuisset Latinus per vindicationem coloniae, Deliberent, inquit, decuriones an ad se velint pertinere, proinde ac si uni legatus esset.—*Intr’acestă punctă însă sunt în disensiune prudenții, că Sabinus și Cassius și cei-l’alți preceptorii ai noștri, sunt de părere că ceia ce s’a legat astă-fel, devine proprietatea legatarului îndată după adițiunea de hereditate, chiar dacă el ar ignora că i s’a făcut legatul; și că, dacă în urmă aflându despre dănsul îl va repudia, atunci legatul este considerat ca cum nu s’ar fi făcut; iar Nerva și Proculus și cei-l’alți sectatorii ai scôlei lor, sunt de părere că lucrul legat nu devine proprietatea legatarului, de câtă dacă legatarul voește să accepte legatul. Astăzi însă, în virtutea Constituțiunei divului Antonin celă Piu, vedem că se urmează de preferință în practică părerea lui Proculus: căci, legându-se prin vindicațiune un Latin unei colonii. Să delibere, a dăsu el, Decurioni dacă voescă să accepte legatul, întocmai ca cum legatul ar fi fost făcut unui particular.“

Legatul prin vindicațiune se numește astă-fel pentru că printr’ensul se transferă dreptul de proprietate de pe capul testatorului pe capul legatarului, fără să se oprească pe capul heredelui, și de aceia

legatarul are pentru a reclama obiectul legat, ca orice proprietar, acțiunea în vindicațiune, el va putea vindica lucrul legat în mânele celui ce-l deține fie heredele, cea ce se va întâmpla mai adesea, fie o altă persoană, intențiunea formulei acțiunii sale, cum dice Gaius, va fi intențiunea formulei acțiunii în vindicațiune, el va pretinde că lucrul este al său după dreptul Quiriților; dacă de exemplu s'a legat lui Titius *per vindicationem* fondul Cornelian, intențiunea formulei acțiunii ce va intenta Titius, va fi: *Si paret fundum Cornelianum Titii esse ex jure Quiritium*. Dar când va deveni legatarul proprietar? Să nu confundăm această chestiune cu chestiunea de a se ști când se deschide dreptul său la legat, *quando dies legati cedit*. Asupra acestui din urmă punct, toți prudenții erau de acord, și Sabinianii și Proculianii, că dreptul la legat *per vindicationem* pur se deschide în momentul morții testatorului, prin urmare dacă legatarul moare în urmă, el transmite dreptul său moștenitorului său, sub condițiunea bine înțelesă tacită ca heredele să facă adițiune de hereditate. Dar dreptul de proprietate când se consolidează el pe capul legatarului? În privința acestui punct Sabinianii erau în desacord cu Proculianii. Sabinianii susțineau că legatarul devine proprietar de îndată ce heredele făcea adițiune, că devenea proprietar chiar dacă ignora existența legatului, că bine înțeles el putea în urmă să repudiese, și atunci era considerat cu efect retroactiv ca cum nu ar fi fost nici o dată, și nici un moment, proprietar, dar dacă accepta, acceptarea sa avea efect retroactiv în momentul adițiunii heredității, și chiar mai sus, în momentul morții testatorului, cu alte cuvinte că în intervalul de la adițiunea heredității până la acceptațiunea legatului, proprietatea legatului era *in pendent*, în suspensiune. Proculianii credeau din contră că între adițiunea heredității și acceptațiunea le-

gatului, lucrul legat^u era al^u nimului, nici al^u here-
delui, nici al^u legatarului, c^ă el^u nu devenea proprie-
tatea legatarului de c^{ât} prin accepta^{ți}une și de la
accepta^{ți}une încolo; c^ă de asemenea daca legatarul
repudia, lucrul legat^u, *res nullius* de la adi^{ți}unea
heredita^{ți}i p^{ân}ă la repudiarea legatarului, devenea
de atunci num^{ai} proprietatea moștenitorului. Conse-
quen^{ța} fatale a opiniunei Proculianilor ar fi fost c^ă,
în interval^u lucrul fiind *res nullius*, putea prin ocu-
pa^{ți}une s^ă devie proprietatea primului ocupant, care
putea s^ă l^u alienese, s^ă l^u grevese de usufruct, servitu^{ți},
gagi^u, drepturi care trebuia^u s^ă r^{em}ăie valabile în m^âna
ter^{ți}ilor^u acquisitorⁱ, s^ă p^otă ocupatorul s^ă percepe
fructele în interval^u, s^ă le fac^ă ale sale presupun^{du}
c^ă ar fi fost^u de bun^ă credin^{ță}, ceia ce trebue s^ă
recun^oștem^u c^ă ar fi f^orte rar^u. Dar^u nu cre^șu c^ă vre-o
dat^ă în practică s^ă se fi putut produce aceste con-
secin^{țe}, c^ăcⁱ lucrul fiind de fapt^u în hereditate, era
gre^u s^ă intre în m^âna cuiva prin prim^ă ocupa^{ți}une
de bun^ă credin^{ță}. Un^u efect^u însă al^u acestei opi-
niuni pe care îl^u indic^ă Demangeat mi se pare
admisibil^u. S^ă presupunem c^ă legatarul *per vindi-*
cationem, ignor^{ând} legatul, face un^u testament^u și
l^{eg}ă *per vindicationem* obiectul legatului după adi-
țiunea heredita^{ți}i și înainte de a afla despre existen^{ța}
lui. În opiniunea Sabinianilor, daca în urmă afl^ă și
accept^ă legatul, a legat^u lucrul s^{eu}, prin urmare leg-
atul făcut la r^{ând}ul s^{eu} este valabil; în opiniunea
Proculianilor, leg^{ând} un^u lucru *nullius*, a făcut^u un^u
legat^u nul^u, chiar daca în urmă a acceptat^u legatul,
c^ăcⁱ în interval^u lucrul era *nullius* și accepta^{ți}unea
sa nu are efect^u retroactiv^u. Gaius ne spune în pa-
ragraful 195 c^ă opiniunea lui Proculus a fost admis^ă
de o constitu^{ți}une a divului Antonin^u Piul, pe care
pentru prima o^ră îl^u declar^ă *divus* în acest^u para-
graf^u, adică r^{ep}osat^u, c^ăcⁱ Imp^{er}ă^{ți}i erau divinisa^{ți}
după m^ortea lor^u, pu^{ți}nⁱ erau care nu erau divini-

sați, de exemplu Neron, pe cându în paragraful 126 alū aceluiasi comentariu II a Instituțiunelorū sale ilū numește *imperator Antoninus*, ceia ce dovedește că, cându seria paragraful 126, Imperatul Antoninū celū Piū trăia încă, pe cându când seria paragraful 195 murise, ceia ce dovedește că Gaius a trăitū subt Antoninū celū Piū și subt succesorul acestuia Commodū. Gaius adaugă că, în urma acestei constituțiunii, în timpul său, se urma în practică opiniunea Proculianilor. Gaius argumentesă relativū la aprobarea de către Antoninū Piul a părerii Proculianilor dintr'unū rescriptū la alū său, prin care Impēratul, relativū la unū legatū *per vindicationem* făcutū unei Colonii care avea de objectū unū Latinū Junianū, a decisū să delibere decurionii daca vorū să accepte legatul, întocmai cum ar delibera unū particularū căruia s'ar lega ceva. Textul, cum amū vădūtū dice *Latinus*. Unii interpreți sunt de părere că e vorba de unū servū cu numele de Latinus. Iar alții, Vangerow (Ueber die **Latini Juniani**, paginile 84 și 85), Pellat la cursul său (anul 1858), Demangeat, Cours élémentaire de droit romain, 3-a edițiune, T. I, pag. 777 nota 3, sunt de părere că objectul legatului consta într'unū Latinū Junianū, adică că era vorba de unū legatū făcutū de unū fostū proprietarū bonitarū care mani misese pe servul său, și'lū făcuse prin manumisiune libertū Latinū Junianū, care legase *per vindicationem* unei colonii acestū libertū Latinū Junianū, adică drepturile ce avea la bunurile sale după mórtea sa, căci știmū că patronul lua la mórtea Latinului Junianū bunurile acestuia *jure peculii* (**Gaius, Instituțiuni** Comment. II § 56). Totuși, măcar că Gaius afirmă că în timpul său se urma în practică opiniunea Proculianilor, însă în cele după urmă a prevalut opiniunea Sabinianilor, după cum rezultă din textele jurisconsultilor inserate în Pandecte. Așa este între altele unū textū alū lui Pomponius care era anteriorū lui Gaius, căci Pomponius

era contemporană cu Juliană care trăia sub Hadriană. Acest text este legea 19 § 1 D., *Quemadmodum servitutes amittuntur* (VIII, 6) în care jurisconsultul dice: „Dacă îți voi fi legat prin fondul meu dreptul de trecere cel mai întins numit *via*, și în urmă heredele mea, ignorând legatul, nu vei fi usat doi ani, timpul necesar pentru stingerea servitutei, vei pierde servitutea prin ne usă. Iar dacă, în intervalul de doi ani, și înainte de a expira (și prin urmare de a se stinge servitutea prin neusă) vei fi vândut fondul tău altuia, iarăși ignorându de legat, iar cumpărătorul aflându de legat, va fi exercitată servitutea în timpul ce mai rămâne până la împlinirea celor doi ani, servitutea îi va aparține lui, căci începuse a fi a ta (măcar că nu știa de dânsa) și nu mai poți nici renunța la dânsa, repudiându legatul, de ore-ce fondul dominant nu ți mai aparține.” Acest text este conceput de sigur în opiniunea Sabinianilor. În opiniunea Proculianilor s’ar fi decisă din contră ca cumpărătorul n’a câștigat servitutea, de ore-ce vîndătorul nu o câștigase nici el încă, și că fiind că a apucat să vîndă fondul, și servitute prediale fără fond dominant nu se concipe, el chiar dacă ar afla că legatul de servitute, nu lă mai pte accepta.

Putem cita chiar un text al lui Juliană, legea 86 § 2 *De legatis* I (XXX), în care Juliană se exprimă ast-fel: „Când se legă un serv, și starea servului însuși și a tot ce se atinge de serv este în suspensiune: căci dacă legatarul repudiasă legatul, servul este considerat ca cum nu a fost nici o dată al lui, dacă nu lă repudiasă, servul este considerat că a devenit proprietatea lui din momentul aditiunei heredității. După această regulă se va decide și relativ la dreptul a tot ce a priimit servul prin tradițiune, sau a stipulat, sau i s’a dăruit sau i s’a

legatū: adică se va considera servul că a lucrat saū a primit saū ca servū alū heredelui saū ca servū alū legatarului.“

Mai putem cita ca probă un textū alū lui Ulpian, legea 44 § 1 *De legatis* I (XXX), în care acestū jurisconsultū. dice: „Dacă cineva ignorandū că i s'a legatū un lucru, ilū va fi legatū și elū altuia la rândul său, și în urmă va fi aflatū de legat și 'lū va fi acceptat, legatul făcutū de elū va fi valabilū, căci de ore-ce legatarul nu a repudiatū legatul, legatul este consideratū că a fost al lui cu efectū retroactivū (de la adițiunea de hereditate); iar dacă va fi repudiat legatul, obiectul legatū este consideratū că a fost cu efect retroactivū alū heredelui.“

Paragraful 200 nu este de cât unū anexū al paragrafului 195. De aceia ilū vomū traduce și il vomū parafrasa imediatū.

§ 200. *Illud quaeritur, quod sub conditione per vindicationem legatum est, pendente conditione cujus esset. Nostri praeceptores heredis esse putant, exemplo statuliberi, id est ejus servi qui testamento aliqua conditione liber esse jussus est, quem constat interea heredis servum esse. Sed diversae scholae auctores putant nullius interim eam rem esse: quod multo magis dicunt de eo quod sine conditione pure legatum est, antequam legatarius admittat legatum.* — Se 'ntrebă jurisconsultū alū cui este lucrul legatū subt condițiune, prin vindicațiune, în timpul pendenței condițiunei. Preceptorii noștri sunt de părere că este alū heredelui, după exemplul *statuliberului*, adică a acelui servū care a fost liberat prin testamentū subt condițiune, care în modū constant aparține heredelui în intervalū. Darū autorii scōlei contrarie sunt de părere că în intervalū lucrul legatū subt condițiune nu este alt nimului: cea ce cu atâtū mai multū dicū de lucrul legat purū fără condițiune, înainte ca legatarul să accepte legatul.“

Statuliberu său liber de fapt ū să numește servul manu-mis ū *per vindicationem sub conditione*, de exemplu când ū testatorul a ȑis ū: *Stichus servus meus liber esto și navis ex Asia venerit*. În timpul pendenȑei condiȑiunei servul este în fapt ū liber ū, de aceea se și numește *statuliber*, pretorul ia sub protecȑiune persoȑa lui, care nu mai pȑte fi maltratată de stăpănu sē ū. Acest stăpănu, d ūpă părerēa constantă a tuturilor jurisconsultilor este, în timpul pendenȑei condiȑiunei, heredele scris ū d ūpă cum ne spune și Ulpian în Regulele sale, titlu II § 3, în care titlu se ocupă în mod special și amănuȑit ū de *statuliber*, titlu pe care il ū am ū explicat în Tomul I al ū Fragmentelor mele juridice, la care trămit ū pe cititor ū. Sabinianii aplică regula admisă de toȑi pentru legatul de libertate *per vindicationem* făcut sub condiȑiune, or ū-căr ū legat condiȑional *per vindicationem*, chiar acelu ū legat care are de obiect ū un ū lucru ūre-care pe care testatorul il ū lēgă condiȑional *per vindicationem* unei persoȑe ūre-care. De exemplu testatorul a ȑis ū; *Do lego fundum Cornelianum Gaio si navis ex Asia venerit*. În momentul adiȑiunei de hereditate condiȑiunea este încă în suspensiune. În interval ū ȑic ū Sabinianii fondul Cornelian ū este al ū heredelu ū. Proculianii din contră susȑin ū că lucrul este *nullius*, că și în casul în care legatul este pur ū. Opiniunea care a prevalut și aci este opiniunea Sabinianilor ū. Acēsta rezultă din mai multe texte inserate de compilatori în Pandecte. Între altele din legea 66 D., *De rei vindicatione* (VI, 1) în care Paul ū ȑice: „Nu mai p ūȑin p ūtem ū vindica că al ū nostru un ū lucru care se speră că va eȑi din proprietatea nȑstră, de se va împlini condiȑiunea legatulu ū lucrulu ū său al ū libertăȑii.“ Veȑi asemenea Modestinu legea 32 § 1 D., *De legatis II* (XXXI), care ū acordă și fructele, din care rezultă că fructele ce ar ū percepe heredele în timpul pendenȑei condiȑiunii il aparȑin ū irevocabil ū, fără să fie obligat ū

a le restitui legatarului revendicantă în casă de împlinire a condițiunei, „Hereditatele pot, înainte de împlinirea condițiunei vindica fondul cu fructele percepute de la legatară care 'lă deține, fără să i 'lă fi trădată hereditate. «Vezi asemenea legea 13 § 1 *De pignoris et hypothecis* (XX, 1), în care Marciană dă dreptul heredității *pendente conditione* să hypothecese pe *statu liber*, declarând bine înțelesă că hypotheca se rezolvă în casă de împlinire a condițiunei: „Statuliberul pot asemenea să fie dată în *hypothecă*, de și împlinindu-se condițiunea *pignus* se stinge.“ Aci jurisconsultul întrebuintesă în prima parte a propozițiunei expresiunea *hypothecă* și în cea d'a doua vorba *pignus*, căci în timpul său ajunsese să se confunde mai de totă pignus cu hypotheca. „Vezi asemenea pe Marcellus în legea 11 § 1 D., *Quemadmodum servitutes amittuntur* (VIII, 1): „Hereditatele a impusă servituți unui fondă legat sub condițiune: aceste servituți se vor stinge dacă condițiunea legatului se va împlini...“

Gaius în paragrafele 196 și 197 se ocupă de lucrurile care pot face obiectul legatului *per vindicationem*.

§ 196. „*Eae autem solae res per vindicationem legantur recte, quae ex jure Quiritium ipsius testatoris sunt. Sed eae quidem quae pondere, numero, mensura constant, placuit sufficere si mortis tempore sint ex jure Quiritium testatoris, veluti vinum, oleum, frumentum, pecuniam numeratam. Ceteras res vero placuit utroque tempore testatoris ex jure Quiritium esse debere, id est, et quo faceret testamentum, et quo moreretur, alioquin inutile est legatum* — Înă numai acele lucruri pot fi valabilă legate prin vindicațiune, care sunt chiar ale testatorului după dreptul Quiritilor. Acele lucruri însă care constă în greutate, în număr și în măsură (adică care se estimă după greutate, după număr și după

măsură), a prevalut opiniunea că e destul să fie în proprietatea testatorului după dreptul Quiriților în momentul morții sale : astă-felū este vinul, uleiul, grăul, banii numărați. Iar cele-l-alte lucruri s'a admisū că trebue să fie ale testatorului în ambele momente, adică și în momentul confecțiunei testamentului și în momentul morții : altmintrelea legatul este nulū.“

§ 197. „*Sed sane hoc ita est jure civili. Postea vero auctore Nerone Caesare senatusconsultum factum est, quo cautum est ut, si eam rem quae legaverit quae ejus nunquam fuerit, perinde utile sit legatum atque si optimo jure relictum esset : optimum autem jus est per damnationem legatum, quo genere etiam aliena res legari potest, sicut inferius apparebit* — Darū evidentū acēsta este așa după dreptul civil. Inșă în urmă, după propozițiunea lui Neron Cesarul (Impēratul), s'a făcut unū Senatusconsult prin care s'a decis că chiar dacă cine-va a legatū prin vindicațiune unū lucru care nu a fostū nici o dată alū său, totuși legatulū să fie valabilū ca cum ar fi fostū făcutū în forma cea mai avantagiōsă: iar forma cea mai avantagiōsă este a legatulū *per damnationem*, în care formă se pōte lega și lucru străinū, după cum voiū arēta mai la vale.“ Este de observatū în paragraful 197 mai āntēiū că Gaius de și vorbește despre unū Imperatū mortū, nu'lū numește *divus*, cum obienuitū se numeaū Imperații Romanī după mōrtea lorū, pentru că erau divinisați : In adevērū Neron a fost unul din rariī Impērații, care din cauza stupidei, nebunei și atrōciī sale guvernare, nu a fost divinisatū. Mai este de observatū în paragraful 197 vorba *optimus*, care este pusă de Gaius cānd în formă clasică, *optimo jure*, cāndū în forma archaică *optimum jus*¹⁾. Mai multe adjective latine aū avut acēstă formă

¹⁾ În ediția lui Gaius din *Corpus juris civilis* a lui Galisset este scrisū *optimum jus*.

archaică în *u* la superlativ, astă-felū sunt superlativele *maxumus*, clasicū *maximus*, *postumus* de la *posterus*, *comparativū posterior*, superlativ *postumus*, care clasicū ar fi trebuit să se scrie *postimus*, care a rămasū chiar în limba clasică în forma sa arhaică *postumus*.

De ôre ce efectul legatului *per vindicationem* este de a transporta directū proprietatea după capul testatorului pe capul legatarului, și de ôre-ce niminea nu pôte da altuia ceia ce n'are, nu pôte transfera altuia unū dreptū ce nu'i aparține, urma naturalū ca testatorul să nu pôtă lega *per vindicationem* de cât lucrurile asupra cărora elū era proprietarū, și proprietarū *ex jure Quiritium*, căci numai proprietatea *ex jure Quiritium* este garantată prin *vindicatio*, și legatul se numește *per vindicationem*. Prin urmare nu va putea lega astă-felū lucrurile pe care testatorul le are *in bonis*. Pe acestea nu le va putea lega de câtū *per damnationem*, *sinendi modo*, saū *per praeceptionem*, unū cohereede, și încă numai după opiniunea Proculianilorū. Rămânea a se ști daca este destul ca testatorul să fie proprietarū asupra lucrurilor ce iegă *per vindicationem*, în momentul morții, saū dacă trebuie ca elū să fie proprietarū asupra lorū și în momentul confecțiunei testamentului și în momentul morții testatorului. Se putea susține cu dreptū cuvântū că, orî-care ar fi lucrurile legate, testatorul trebuie să fie proprietarū asupra lor și în momentul confecțiunei testamentului, căci atunci testeasă, și cum o să transporte, și să cugete măcar că transportă proprietatea a lucruri ce nu'i aparține; și în momentul morții, căci testatorul e presupus că cugetă mereū până la mörte la testamentul său, și că îlū aprobă prin acésta chiar că nu'lū modifică, adică că 'lū face în modū definitivū în premomentul morții, și apoi daca elū nu mai e proprietarū asupra lucrului ce a legatū când era proprietarū, pôte că a voitū

chiar să revóce legatul, alienându lucrul. Dar, orî și cum ar fi, nu se póte înțelege cum cine-va când móre, și atunci transmite în definitiv, să transmită proprietatea unui lucru ce nu'i mai aparține. Și dacă n'o fi voit să revóce alienând, în orî-ce casă póte vala legatul *ex Senatusconsulto Neroniano* ca legatú *per damnationem*, dar ca legatú *per vindicationem* de sigurú nu póte produce efect, și înainte de Senatusconsultú nu produce nici unul, chiar dacă ar fi fost sigur că a alienat lucrul de extremă nevoie. Inșă s'aú gândit jurisconsultii și aú vedut că această exigență ar fi avut consequențe prejudiciabile în practică pentru lucrurile fungibile. De sigurú testatorul în rigórea principiilor ar trebui să fie proprietarú pe cătătimea de vinú ce vrea să lege *per vindicationem* când testésă. Dar inconvenientul practic ar fi mare. Dacă ar trăi mult după confecțiune, ar trebui saú să conserve indefinitú vinul legatú, saú să fie consideratú că fiind că la consumat, a revocat legatul. Ceia ce iar era tristú pentru legatar, căci póte acesta nu a fost intențiunea testatorului. Și înainte Senatusconsultului Neronianú, soluțiunea acesta era fatală. Eacă dar un testator genat să nu consume vinul ce a legat, să nu dispue de numerarul ce a legat, să fie genat în operațiile sale, să fie silitú dacă vrea să persiste în legatú să se uite la bani, să nu cumpere o moșie de valóre indoită, dacă vinul nu era din acele vinuri ce se putea conserva, saú să 'lú lase să se strice, saú de'lú consumă saú alienă, să fie considerat că a revocat legatul. Aceste incongruențe practice aú făcut ca să se admită (placuit, să placă, să se admită ca mai avantajiosú în practică) ca pentru lucrurile fungibile, (care de altmintrelea, nu aú nici valóre în identitatea lorú, ci în fungibilitatea lorú, în reprezentabilitatea lorú prin lucruri de aceiași natură, calitate și cantitate saú măsură saú greutate) să fie destul ca testatorul să fie proprietarú în momentul

morții de o cătățime, de o măsură, de un număr egal de lucruri fungibile de natura și calitatea acelor ce a legat *per vindicationem* cându își a făcut testamentul.

Acastă stare de lucruri singură logică, singură în același timp conformă cu principiile și cu equitatea, care ținea comptu și de solemnitatea formelor, și de diversitatea specelor de legate, și de cea ce rațiunea practică permitea a se admite ca temperamentu, a ținut până la Neronu. Acestu Impăratu a datu printr'unu Senatusconsultu ce a propus, sau a făcut să se propuiă în numele său în Senatu, prima lovitură acestui systemu complectu în care fie-care legat își avea forma sa și își producea efectele sale, și în care testatorul nu putea lega de câtu în forma unuia din aceste legate.

Senatusconsultul Neronian a decisu că pe fiitoru ori-ce legat care din cauza formei nu ar fi valabilu ca legat *per vindicationem*, va fi valabilu ca legat *per damnationem*, dacă ar fi putut să fie valabilu în astă calitate, presupundu că testatorul ilu ar fi făcut în asemenea formă. Senatusconsultul nu se exprimă chiar astu-fel. Senatusconsultul dice că ori-ce legat nulu din cauza formei întrebuințate este validu dacă validu ar putea fi presupundu că ar fi făcut *optimo jure*, adică în forma cea mai generosă, cea mai facile. Apoi forma cea mai facile, cea mai generosă, nu cea mai eficace, daru cea mai generosă, cea mai facile, cea mai la îndemână, este forma legatului *per damnationem*, căci în această formă, după cum vomu vedea, se pôte lega nu numai lucrurile asupra cărora testatorul este proprietaru *ex jure Quiritium*, daru și lucrurile heredelui, daru și chiar lucrurile străine cu desăvirșire și de herede și de testatoru.

În paragraful 198 Gaius se ocupă de casul în care testatorul care era proprietaru a lucrurilor legate prin

vindicațiune în momentul confecțiunei testamentului, le a alienat în urmă, și se întreabă ce se va întâmpla din cauza acestei alienațiuni, ce consecvență trebuie să tragem pentru sorta legatului.

§ 198. „*Sed si quis rem suam legaverit, deinde post testamentum factum eam alienaverit, plerique putant, non solum jure civili inutile esse legatum, sed nec ex Senatusconsulto confirmari. Quod ideo dictum est, quia, etsi per damnationem aliquis rem suam legaverit eamque postea alienaverit, plerique putant, licet ipso jure debeatur legatum, tamen legatarium petentem per exceptionem doli mali repelli, quasi contra voluntatem defuncti petat.* — Dară dacă cineva a legat prin vindicațiune lucrul său propriu, și în urmă după facerea testamentului, îl va fi alienat, cei mai mulți jurisconsulți sunt de părere, că nu numai că legatul este nul după dreptul civil (propriu spus), dară că nici după Senatusconsultul Neronianu nu se imputernicește. Și de aceia, dicu ei așa, căci, și dacă cineva ar fi legat prin damnațiune lucrul său și apoi îl va fi alienat, de și după stricta rigore a dreptului (*ipso jure*), legatul ar fi datorit, însă equitatea cere ca legatarul cerind executarea legatului prin *condictio ex testamento*, el să fie respins prin excepțiunea de dol, ca unul ce ar cere în contra voinței testatorului (care n'a mai voit să lase legatul, de ore-ce a alienat lucrul legat).“

În paragraful 198, Gaius presupune că testatorul pe care să-l numim Primus, instituind un herede, pe care să-l numim Secundus, a legat, *per vindicationem* unei persoane pe care s-o numim Gaius, un lucru ore-care, de exemplu fondul Cornelianu, asupra căruia el era *dominus ex jure Quiritium* când a testat și a făcut legatul, să presupunem adică la calendele lui Ianuarie, că după aceia testatorul, de exemplu la calendele lui Maiu, a alienat fondul Cornelianu, și că a murit în urmă, de exemplu la

calendele lui Decembre. Și se întreabă ce se va face cu legatul? Evident că după rigórea dreptului civil, înainte de Senatusconsultul Neroniană, legatul este nul, căci testatorul de și proprietar asupra lucrului certă legat în momentul confecțiunei testamentului, nu mai este proprietar și în momentul morței sale. Dar se întreabă jurisconsultul, nu cumva acest legat va fi validat în urma Senatusconsultului Neroniană, căci după acest Senatusconsult, chiar dacă testatorul lega un lucru ce nu i aparținea la nici o epocă, nici la facerea testamentului, nici la mórte, totuși testamentul este valabil, ca legat *per damnationem*. Acest raționament a sedus pe unii jurisconșulți. Dar cei mai mulți, a căror opiniune o expune Gaius la finele paragrafului, și pe care ne desaprobandu-o, o aprobă tacitamente, au decis că legatul va fi nul chiar după Senatusconsult, nu după rigórea chiar a dreptului în urma Senatusconsultului, căci judaică pare că Senatusconsultul ar valida un asemenea legat, de aceea majoritatea jurisconșulților au fost de părere că *ipso jure* legatul ar fi confirmat de Senatusconsult, și că pretorul nu ar refusa *condictio ex testamento* legatarului care l'ar cere ca quasi-făcut *per damnationem*; dar că heredele ar putea și el cere pretorului care nu i ar refusa cererea, inserțiunea excepțiunei *doli mali* pe lângă *intentio* a formulei acțiunei *ex testamento* spre a paralyza efectele ei, căci ar fi dól din partea legatarului a se prevala de legat, de óre-ce voința testatorului s'ar fi schimbat, de óre-ce testatorul alienând lucrul, a voit să revóce legatul.

Atâtă dice Gaius. El nu arată, dacă această excepțiune va triumfa în tóte casurile. Inșă sunt alți jurisconșulți, cum este jurisconsultul Celsus, care este chiar anterioră lui Gaius, căci trăia înainte de Antonin celă Piú, el este, după cum ne spune Pomponius în celebra legea 2 § 47 D., *De origine juris*

(I, 2) dintre sectatorii lui Proculus, dinaintea de Împăratul Hadrian, care decidă că excepțiunea *doli mali* nu va triumfa neapărat, căci dacă se va dovedi înaintea judecătorului de către legatar că testatorul n'a alienat lucrul cu scopul de a revoca legatul, (presumpțiunea era din contră că în acest scop s-o făcuse), ci că a făcut-o de nevoie, *propter necessitatem rei familiaris*, atunci totuși legatul se va executa. Și acesta este opiniunea care a prevalat, (după cum ne spune Justinian în paragraful 12 al titlului XX *De legatis* din Cartea II a Instituțiunelor sale în care ne vorbește și de opiniunea lui Celsus), încă din timpul lui Septim Sever și Antonin Caracalla care a confirmat opiniunea lui Celsus printr'un rescript. Dacă însă alienațiunea nu este onerată, ci gratuită, de exemplu dacă testatorul după ce a legat un lucru al său, apoi l'a dăruit atunci alienarea revocă în mod cert legatul, căci donațiune de nevoie, cum ne spune Modestin în legea 18 D., *De adimendis vel transferendis legatis vel fideicommissis* (XXIV, 4), nu se poate, omul poate să fie silit să vândă de nevoie, iar nu și să dăruiască de nevoie. *Quid juris* dacă testatorul, după ce a alienat lucrul, l'a recăștigat? Eu cred că dacă l'a alienat prin donațiune, fiind că donatorul nici o dată nu dăruiește de nevoie, nu mai încapă îndoială, că recăștigarea chiar prin cumpărare nu influențează întru nimic. Legatul revocat definitiv, revocat rămâne. Dar dacă l'a alienat prin vânzare, atunci fiind că vânzarea a putut sau nu să fie făcută de nevoie, questionea rămâne întregă. Fără să-l mai cumpere, dacă vânzarea a fost de nevoie făcută, vânzarea nu revocă legatul. Dacă însă în urma vânzării, testatorul a cumpărat din nou lucrul, atunci încă mai ușor va putea argumenta legatarul că testatorul a voit să confirme legatul, și cred că va putea a o face, chiar dacă nu va putea reuși să dovedească că, când a vândut, a

vândut de nevoie, dacă va putea dovedi că or și din ce cauză a vândut, de 'și a procurat din nou lucrul, a fost ca să se pôtă executa legatul. De aceea excepțiunea heredelui *doli mali* că testatorul vândându a înțeles a revoca legatul, va putea legatarul să o combată, prin replica *doli mali* probând că chiar dacă își a schimbat voința alienând lucrul, a revenit și a voit să confirme legatul răscumpărând lucrul ce alienase în urma confecțiunei testamentului. Acesta este sensul legii 15 a jurisconsultului Paulu din titlul 4 sus menționat, *De transferendis vel adimendis legatis vel fideicommissis*, care sună astu-fel : „Dacă unu servu a fost legat de testator, și în urmă alienat, și apoi rescumpărat de către testator, elu nu va fi datoritu legatarului, care va putea să se apere opuind excepțiunea *doli mali*; este evidentu însă că dacă va proba legatarul schimbarea de voință a testatorului în sensu de a se confirma legatul, nu va fi respinsu în acțiunea sa. (Va putea proba că testatorul dacă chiar 'și-a schimbat voința, a revenitu, și că prin urmare nu e dolu din parte-i a reclama legatul).

În paragraful 199, Gaius se ocupă de casul în care același lucru a fost legat prin vindicațiune la mai mulți legatari, în modu integralu, fără fixațiune de părți, așa în câtu fie-care legataru să aibă vocațiune la întregu lucru legat.

§ 199.—„*Illud constat, si duobus pluribusve per vindicationem eadem res legata sit, sive conjunctim, sive disjunctim, si omnes veniant ad legatum, partes ad singulos pertinere, et deficientis portionem collegatario adcrecere. Conjunctim autem ita legatur : Titio et Seio hominem Stichum do lego ; disjunctim ita : Lucio Titio hominem Stichum do, lego, Seio eundem hominem do lego.*—Este constant, că dacă același lucru (nu părți din același lucru) s'a legat prin vindicațiune la duoi sau mai mulți legatari, fie că li s'a legat în modu conjunctiv, fie

că li s'a legatū în modū disjunctivū, dacă toți legatarii vinū la legatū, fie-care va avea dreptū la o parte virilă din obiectul legatū, iar dacă unul din legatarii lipsește, partea lui să adaugă la partea colegatarului, (adecresce părții lui, îi profită lui prin aderescēmētū). În modū conjunctivū se légă astū-felū : **Daū legū pe servul Stichus lui Titius și lui Seius** ; iar în modū disjunctivū astū-felū : **Daū legū pe servul Stichus lui Lucius Titius, daū legū pe același servū lui Seius.**“

Soluțiunea dată de Gaius în acestū paragrafū nu este de câtū aplicațiunea theoriei dreptului de accrescēmētū în materie de legatū *per vindicationem*. Acéstă theorie este aplicată de Gaius, în puritatea ei, după cum se aplica ea înainte de legile caducare Julia și Papia Poppaea. Gaius nu se ocupă nici nu arată ceia ce s'ar întâmpla în speciile prevădute de elū conformū legilorū caducare.

Gaius presupune unū legatū *per vindicationem* făcutū pentru același obiectū integralū, fără fixațiune de părți indivise, la mai mulți legatarii. Orū că elū a fostū făcutū în modū conjunctivū, orū că elū a fostū făcutū în modū disjunctivū, acelașū rezultatū se produce, dacă toți legatarii vinū să reclame obiectul legatū, forțamente fie-care nu va putea reclama de câtū o parte indivisă virilă, căci unū acelașū lucru nu pôte să aparție la mai mulți, fie-căruia în întregimea sa, forțamente prin concursul lorū lucrul trebue să aparție fie-căruia pentru o parte indivisă numai, *concursu partes fiunt*, nu dóră ca *ipso jure* lucrul se împarte în părți divise, acesta va fi efectul acțiunei *communi dividundo*, darū elū se va împărți în părți indivise, aliquote, intelectuale, prin prezența tutulor dreptul fie-căruia la întregū se va limita la o parte virilă indivisă, fie-care va putea vindica numai *partea sa virilă*, dacă sunt duoi, fie-care o jumătate; dacă ar vindica totul, ar comite plus petițiune și ar pierde procesul; fie-care va putea dice, de exemplu Primus,

Si paret dimidiam partem Servi Stichii (daca este Servul Stichus obiectul legatului) *fundi Cornelianii* (daca lucrul legat $\ddot{u}$ este fundul Cornelian $\ddot{u}$), *Primi esse ex jure Quiritium*, Secundus tot $\ddot{u}$ a $\mathring{s}$ a, *Si paret dimidiam partem Servi Stichii* sa $\ddot{u}$ *fundi Cornelianii*, *Secundi esse ex jure Quiritium*. Daca din contr $\ddot{a}$ nu vin $\ddot{u}$ am $\ddot{a}$ nduoi legatarii, ci numai unul din ei, de exemplu Primus, c $\acute{a}$ ci cel $\ddot{u}$ -l'alt $\ddot{u}$ Secundus, sa $\ddot{u}$ a devenit $\ddot{u}$ incapabil $\ddot{u}$ sa $\ddot{u}$ a murit $\ddot{u}$ inaintea testatorului, sa $\ddot{u}$ nu vrea s $\ddot{a}$ accepte legatul, atunc $\ddot{i}$ Primus va lua tot $\ddot{u}$ lucrul legat $\ddot{u}$, c $\acute{a}$ ci el $\ddot{u}$ are voca $\mathring{t}$ iune la tot $\ddot{u}$, nu i s'a legat $\ddot{u}$ o parte, ci totul, $\mathring{s}$ i daca nu ia totul c $\acute{a}$ nd vin $\ddot{u}$ am $\ddot{a}$ nduoi legatarii, este c $\acute{a}$ din natura lucrurilor nu se p $\acute{o}$ te, c $\acute{a}$ nd in $\mathring{s}$ a se p $\acute{o}$ te, c $\acute{a}$ ci cel $\ddot{u}$ -l'alt $\ddot{u}$ legatar $\ddot{u}$ nu $\ddot{i}$ face obstacol, atunc $\ddot{i}$ legatul se $\ddot{u}$ in elasticitatea sa care merge p $\acute{a}$ n $\ddot{a}$ la tot $\ddot{u}$, se va intinde la tot $\ddot{u}$, el $\ddot{u}$ ia totul din cauza voca $\mathring{t}$ iunei sale la tot $\ddot{u}$, dreptul se $\ddot{u}$ se intinde p $\acute{a}$ n $\ddot{a}$ unde voca $\mathring{t}$ iunea $\mathring{f}$ i permite, dreptul se $\ddot{u}$ in realitate nu cresce, ci $\mathring{f}$ i are t $\acute{o}$ t $\ddot{a}$ intinderea, in cas $\ddot{u}$ de concurs $\ddot{u}$, el $\ddot{u}$ for $\mathring{t}$ amente des- cresce, in cas $\ddot{u}$ de venire singur $\ddot{u}$ el $\ddot{u}$ nu des- cresce, legatarul dar $\ddot{u}$ ia totul in acest $\ddot{u}$ cas $\ddot{u}$ prin efectul nedescrescerii, *jure non decrescendi*. Textul $\mathring{d}$ ice *jure accrescendi*, este un $\ddot{u}$ mod $\ddot{u}$ de a se exprima. Textul $\mathring{d}$ ice c $\acute{a}$ dreptul legatarului cresce, de unde in cas $\ddot{u}$ de concurs $\ddot{u}$ era de jum $\mathring{e}$ tate, acum se m $\acute{a}$ re $\mathring{s}$ te in $\mathring{c}$ $\acute{a}$ cu jum $\mathring{e}$ tate, cresce cu jum $\mathring{e}$ tate. Dar in realitate el $\ddot{u}$ ia totul *potius jure non decrescendi quam jure accrescendi*. $\mathring{S}$ i aceasta este a $\mathring{s}$ ia f $\mathring{i}$ $\mathring{a}$ c $\acute{a}$ legatul a fost f $\acute{a}$ c $\ddot{u}$ t conjunctiv $\ddot{u}$, adic $\acute{a}$ c $\acute{a}$ nd $\ddot{u}$ obiectul legat $\ddot{u}$ a fost in intregul se $\ddot{u}$ legat $\ddot{u}$ la m $\acute{a}$ i mul $\mathring{t}$ i legatari prin aceia $\mathring{s}$ i propozi $\mathring{t}$ iune, c $\acute{a}$ nd $\ddot{u}$ adic $\acute{a}$ legatarii a $\ddot{u}$ fost conjunc $\mathring{t}$ i, uni $\mathring{t}$ i intre d $\mathring{e}$ n $\mathring{s}$ i printr'un $\ddot{u}$ copulativ $\ddot{u}$, printr'ua conjunc $\mathring{t}$ iune, (textul prevede conjunc $\mathring{t}$ iunea *et*, dar p $\acute{o}$ te f $\mathring{i}$ alt $\ddot{a}$ conjunc $\mathring{t}$ iune, de exemplu conjunc $\mathring{t}$ iunea *ac*, sa $\ddot{u}$ conjunc $\mathring{t}$ iunea *que*, pus $\ddot{a}$ la sf $\mathring{a}$ r $\mathring{s}$ it $\ddot{u}$); f $\mathring{i}$ $\mathring{a}$ c $\acute{a}$ legatul a fost f $\acute{a}$ c $\ddot{u}$ t $\ddot{u}$

relativă la același obiect în întregimea lui la două persoane în două propozițiuni distincte. Totu una este și când testatorul a ȳisă : Daă legă pe servul Stichus lui Titius și lui Seius ; și cândă a ȳisă : Daă legă pe servul Stichus, lui Titius, daă legă pe același servă lui Seius. Căci și în cazul acesta ca și în celă d'antăiă, dacă amânduoă legatariă vină și Titius și Seius, forămente *concurso partes fiunt*, dacă vine numai unul, acesta ne avăndă nici ună obstacolă, dreptul seă care este pentru întregul Stichus se va întinde la întregă, va lua deci pe întregă Stichus, ilă va putea vindica în întregul seă, iarăși *potius jure non decrescendi quam jure accrescendi*. Vedemă că aci, în dreptul clasică, conjunctivitatea rezultă din vorbe măi multă de căt din lucru. Cândă propozițiunile sunt două, saă măi multe, conform numărului legatarilor este disjunctivitate, când propozițiunea este una, oră căăi ar fi legatariă, este conjunctivitate. Lucrul însă în ambele casuri este legată același în întregimea sa.

Este însă ună casă în care este interesă a se ști dacă legatul a fost făcut la măi mulăi colegatari *conjunctim* saă *disjunctim*.

Acest casă este acela în care testatorul a pusă în deosebite grupe pe legatariă, cea ce nu pôte face de căt *disjunctim*. De exemplu testatorul a ȳisă : *Do lego fundum Cornelianum Titio, do lego eundem fundum Seio et Mœvio*. În cazul acesta dacă vină toăă, Titius va lua singură jumătate din fondul Corneliană, iar Mœvius și Seius cea-l'altă jumătate amânduoă, prin urmare fie-care căte ună quartă. Căci testatorul aședăndă-i în două grupe, a înăeles că căt o lua o grupă, atăt să ia și cea-l'altă grupă. Dacă acum va lipsi unul din grupa a doua, de exemplu Seius, Mœvius ia singură jumătate, iar Titius cea-l'altă jumătate. Dacă aă fost căte două în fie-care grupă : De exemplu testatorul a ȳisă : *Do lego fundum Corne-*

lianum Gaio et Titio, do lego eundem fundum Seio et Maevio, atunci de va lipsi Gaius, profită numai Titius copartenaru său în grupă, nu va lua Titius o treime, Seius o treime și Maevius o treime, ci Titius va lua totă jumătatea, Maevius și Seius cea-laltă jumătate. Dacă din contră testatorul ar fi făcut legatul *conjunctum*, și ar fi zis: *Do lego fundum, Cornelianum, Gaio, Titio, Seio et Maevio*, și ar lipsi Gaius, atunci Titius, Seius și Maevius ar lua fie-care câte o treime.

Testatorul poate să lege și usufructul la mai mulți legatari. Testatorul poate dice, de exemplu: *Do lego usufructum fundi Corneliani Gaio et Seio*. În cazul acesta dacă Gaius lipsește, dacă lipsește fiind că nu voește a primi legatul său pentru că a devenit incapabil sau a murit înainte de *dies legati cedens*, adică înainte de adițiunea de hereditate, e natural că legatarul cel-laltu Seius să profite singur de legat ca unul ce are vocațiunea la totu usufructul.

Darū chiar dacă ar muri după *dies legati cedens*, adică după adițiunea de hereditate înainte de a primi legatul, totu așa se întâmplă, legatul nu trece la moștenitorii lui Gaius, căci legatul de usufruct e un legat personal care nu trece la moștenitori, nu rămâne nici la heredele testamentară, căci testatorul a preferit în privința usufructului pe legatari heredelui său, și legatarul supraviețuitor Titius care are vocațiune la întregul usufruct, e destul să existe ca să pótă beneficia de întregu legatul de usufruct. În cazul acesta dacă în loc de usufruct s'ar fi legat proprietatea fondului Cornelian lui Gaius și lui Titius, și Gaius ar muri după *dies legati cedens*, dreptul său ar trece la moștenitorii săi, iar nu ar aderește lui Titius, căci legatul de proprietate nu e personal, e destul să se deschidă, chiar dacă n'a fost acceptat, pentru ca să trecă la moștenitorii legatarului.

Dacă însă în loc să se lege acelaș lucru întregu la

mai mulți legatari, s'arū fi legatū părți indivise, câte o parte indivisă precisă la fie-care legatarū, atunci nu ar fi în dreptul clasicū locū la acrescământ. Dacă testatorul de exemplu a ȃis: *Do lego Titio et Seio unicuique dimidiam partem hominis Stichī* (conjunctivū) saū: *Do lego dimidiam partem hominis Stichī Titio, do lego dimidiam partem ejusdem hominis Seio*, atunci dacā vinū ambiī, evident că fie-care ia jumătate la cāt are și vocațiune; dar dacā vine numai unul, de exemplu Titius, elū ia numai jumătatea sa la care singurū are vocațiune, partea celui-l'alt rămâne în hereditate, aparține heredului, căci tot ce nu ia legatarul, profită heredului, căci legatul este o delibațiune din hereditate, o sarcină impusă heredului, care scapă de ia cândū destinatarul lipsește. În casul acesta nu este locū la acrescământū.

Nu este totū așa când în locū de legatū presupunem o instituțiune de herede. În casul acestū, chiar în dreptul clasic, fie că cohereȃii suntū instituȃi conjunctiv fie că sunt instituȃi *disjunctiv*, fie că sunt instituȃi în ambele casuri pentru întrȃga hereditate, fără fixațiune de părți, fie că în ambele casuri sunt instituȃi fie-care pentru o parte indivisă fixă, precisă din hereditate, dacā unul din ei lipsește, celū ce vine, saū cei ce vinū, iaū întrȃga moștenire, profită și de partea celui ce nu vine.

De exemplul testatorul a ȃisū: *Primus et Secundus et Tertius heredes suntō* (instituțiune *conjunctim* făcută fără fixațiune de părți): dacā vinū toȃi, ia fie-care uă treime, dacā unul din ei nu vine, de exemplul Primus, și vinū numai Secundus și Tertius, Secundus și Tertius va lua fie-care câte o jumătate din hereditate. Acēsta prin efectul dreptului de acrescământū, căci fie-care are vocațiune la întrȃga hereditate. Asemenea dacā testatorul a ȃisū: *Frimus heres esto, Secundus heres esto, Tertius heres esto* (instituțiune *disjunctim* făcută, fără fixațiune de părți);

daca vină toți, ia fie-care uă treime, daca unul din ei nu vine, de exemplul Primus, și vină numai Secundus și Tertius, Secundus și Tertius va lua fie-care câte o jumătate din hereditate. Acésta prin efectul dreptului de acrescământ, căci fie-care au vocațiune la întreaga hereditate. Totu așa se va întâmpla și chiar cându testatorul a ăisă : *Primus, Secundus et Tertius heredes sunt unusquisque pro triente* (instituțiune *conjunctim* făcută cu distribuțiune de părți indivise). Daca vină câte și trei, își ia fie-care treimea sa. Daca lipsește unul din ei, de exemplu Primus, și vină numai Secundus și Tertius, ei voru lua fie-care câte uă jumătate, dar nu prin efectul acrescământului, ci din cauza regulii : *nemo paganus partim testatus partim intestatus decedere potest*. Dovadă că nu este de cât din cauza acestei reguli, este că daca testatorul ar fi fostu militară, treimea lui Primus deficientă ar fi luat'o heredele ab intestatū alu testatorului. Și așa s'ar decide în dreptul modernă, or cine ar fi testatorul militară sau nemilitară. Și iarăși totu așa se va întâmpla și în casul în care testatorul a ăisă : *Primus heres esto pro triente, Secundus heres esto pro triente, Tertius heres esto pro triente* (instituțiune *disjunctim* făcută cu fixațiune de părți indivise). Daca vină câte trei, își ia fie-care treimea ce i-s'a lăsată de testatoră. Daca Primus nu vine, și vină numai Secundus și Tertius, Secundus și Tertius va lua fie-care câte o jumătate din hereditate dară nu din cauza dreptului la acrescământ, ci prin efectul regulii *nemo paganus partim testatus partim intestatus decedere potest*. Probă că nu este de cât din cauza acestei reguli, este că daca testatorul ar fi fost militară, treimea lui Primus deficientă ar fi luat'o heredele abintestatū alu testatorului. Și așa s'ar decide și în dreptul modernă, oră cine ar fi testatorul militară sau nemilitară.

Să vorbimă acum de legatul *per damnationem*.

Gaius se ocupă de acestu legatū în paragrafele 201 până la 206 inclusiv.

În paragraful 201, elu arată forma în care se putea face legatul *per damnationem*.

§ 201. „*Per damnationem hoc modo legamus: Heres meus Stichum servum meum dare damnas esto. Sed et si Dato scriptum sit, per damnationem legatum est.* — Prin damnațiune legămū în modul următorū: **Herede alū meū fii condamnatū să dai pe servul meū Stichus.** Darū și de s'a scrisū : **Dă**, este legatū prin damnațiune.“ Forma obicinuită, și probabilū primitivă și unică era : *damnas esto. Damnas* este o prescurtare din *damnatus*, și însemnă condatnatū. Adică herede alū meū fii condatnatū, te condatnū eū testatorū să dai saū să faci cutare lucru. Vedemū în acēstă formă, iarăși imperativul, adică modul poruncitorū alū verbului, acelașū modū ce este întrebuintatū de legiuitorū. Vedemū în alū duoilea rindū idea unei condatnațiuni Testatorul condatnă ca cum ar condatna unū judecătorū. Și de aceia vomū vedea producēdu-se în acestū legatū douē din efectele condatnării judecătorului. Primul este că în urma unui asemenea legatū, legatarul care nu va obține execuțiunea de bună voiă a legatului din partea heredelui, dacă heredele va tăgădui existența legatului, legatarul prin acțiunea *ex testamento* ce i se dă pentru cererea execuțiunei legatului, va face să se condatne heredele inficiantū (tăgăduitorū) la îndoitul valorii legatului, întocmai ca celū ce a obținut o sentență de condatnațiune va putea intentandū acțiunea *judicati* care garantēsă execuțiunea sentenței, să facă să se condatne condatnatul tăgăduitorū, inficiantū alū existenței sentenței, la înduoitul valorii condatnațiunei pronunțate prin sentență. Celū d'alū duoilea efectū este că dacă testatorul légă *per damnationem* acelașū obiectū saū aceiași sumă la mai mulți colegatari în modū conjunctivū adică prin aceiași propozițiune, saū

daca pune sarcina legatului pe capul a mai mulți hereți iarăși în mod conjunctiv, de exemplu daca dice: *Heres meus damnas esto dare fondum Cornulianum Ga o et Seio*, sau daca dice: *Heredes mei Prime et Secunde damnati estis dare f. ndum Cornelianum Gaio*, *ipso jure* condamnațiunea va opera divisiune între colegatari a dreptului la legat, între cohereți a sarcinei legatului, în cât în exemplul d'ânteiu Gaius nu va putea cere de la herede de cât jumătate din fondul Cornelian, și totu așa și Seius, în cazul d'alui duoilea, Primus nu va fi obligat a da lui Gaius de cât jumătate din fondul Cornelian, și totu așa și Secundus. Intocmai se voru petrece lucrurile ca când ar fi o condamnațiune judecătorească. *Damnatio partes facit*. Gaius ne spune că se putea face acestu legat și dicându-se numai: *Dato*, la imperativ, fără verbul *damnare*. Acestă formă probabilu a fost admisă mai în urmă. La aceste două forme se oprește Gaius. De sigur că numai ele se admiseseră în timpul său. În timpul lui Ulpian se mai admiseseră și o a treilea, căci elu în paragraful 4 din titlul XXIV din Regulele sale ne menționésă și forma: **Heredem meum dare jubeo**. — **Ordonu ca heredele meu să dea**. Verbul *jubeo*, exprimându o poruncă s'a admisu ca elu să ție locul imperativului: *Dato*. Afară din aceste trei formule nu se putea face în timpul clasicu unu legat *per damnationem*.

În paragrafele 202 și 203, Gaius ne arată care sunt lucrurile ce potu face obiectul acestui legat.

§ 202 „*Quo genere legati etiam aliena res legari potest, ita ut heres redimere et praestare, aut aestimationem ejus dare debeat*. — Prin acestu felu de legat se pôte lega și unu lucru străinu, așa în câtu heredele să fie datoru să cumpere lucrul și să'lu pres-tea, sau să dea estimațiunea lui.”

§ 203. „*Ea quoque res quae in rerum natura non est, si modo futura sit, per damnationem le-*

gari potest, velut fructus qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit. —Și lucrurile care încă nu există în natură, dacă însă în fiitoră sunt susceptibile de a exista, se potă lega prin da-națiune, de exemplu fructele care se voră produce de aceluă fondă, saă servul ce se va naăte din cutare servă “

Pe cândă prin legatul *per vindicationem* nu se potă lega de câtă lucrurile ce sunt proprietatea qui-ritară a testatoruluă, din contră prin legatul *per dam-nationem* se potă lega și lucrurile streine, și prin urmare a fortiori lucrurile pe care testatorul le are numai *in bonis*, și lucrurile heredeluă. În cazul în care testatorul a legată lucrurile sale saă ale here-deluă, heredele va fi datoră ale presta legataruluă, adică a le transfera în proprietatea și posesiunea le-gataruluă, a le mancipa saă ceda *in jure* dacă sunt *mancipi* și a le trăda, iar dacă sunt *nec mancipi* nu-măi a le trăda, căci relativă la aceste din urmă lucruri tradițiunea este suficientă pentru a produce translațiunea și a proprietății quiritare și a posesiunii. Dacă însă lucrul era numai *in bonis* ală testatoruluă, atunci fiind că numai dominiul bonitariă a trecut la herede, heredele nu va fi obligată de câtă a face tra-dițiune legataruluă, care ‘i va procura acestuia și do-miniul bonitariă și posesiunea. Dacă însă lucrul este străină, heredele va fi obligată a și-lă procura, a-lă cumpăra. Dacă va reuăi a o face pe ună preță ra-țională, atunci după ce ilă va cumpăra ilă va trans-mite în proprietatea și posesiunea legataruluă. Dacă nu va reuăi, ‘i va da valărea lui venală. În dreptul romană, după cum vedemă, se pôte lega lucrul altuia, lucrul străină, legatul adică ală lucruluă străină este valabilă, bine înăelesă, după cum vomă vedea măi la vale, dacă testatorul știa că lucrul nu este ală lui. Și legatul se executa saă în natură saă prin estima-țiune. Vechia jurisprudenă francesă urma theoria

romană. În Condica Napoleon însă legatul lucrului străin este nul, după cum decide articolul 1021 din acea Condică: „Lorsque le testateur aura légué la chose d'autrui, le legs sera nul, soit que le testateur ait connu ou non qu'elle ne lui appartenait pas.“ Nemuritorul meu profesor Pellat, la cursul său, în anul 1858. susținea că această dispozițiune ar fi fost împrumutată din dreptul canonic, și că ar fi fost întemeiată pe idea falsă că un asemenea legat ar fi imoral, și găsea *theoria* romană rațională. Acest argument îl găsim în adevăr și în Vinnius. Eacă în adevăr ce ne spune Vinnius, în Comentariul său asupra Instituțiunelor lui Justinian, Cartea II, titlul 20 § 4: „..... Este îndoială dacă legatul lucrului străin valabil după dreptul canonic, din cauza capitolului *filius de testam.*, în care se vede că o asemenea dispozițiune este desaprobată. Covarruvius este de părere că această dispozițiune a sus-citatului capitol este specială, iar nu generală... Înă (continuă Vinnius) nu se poate nega că Pontificele în sus-menționatul capitol a demonstrat că îi displace legatul de lucru străin, că acesta convine mai bine dreptului secular de cât legii lui Dumnezeu. De aceea Tulden asupra acestui capitol mărturisește că această dispozițiune a dreptului civil este desaprobată de Pontifice, dar fiind că nu o abrogă expres, el susține că cu drept cuvânt trebuie încă observată mai cu seamă că trebuie să fim favorabili dorinței oamenilor, și că singura obligațiune impusă heredului este de a se sili să cumpere lucrul, și de nu va reuși să dea legatarului valoarea lui venală. Eu aș crede (adaugă Vinnius) că Pontificele s'a înșelat căci a crezut că legile seculare obligă pe stăpânul lucrului, vrînd, nevrînd să vîndă lucrul său pe valoarea sa venală; dar fiind că la acesta nu-l constrînge dreptul secular, fiind că heredele este quit de nu poate cumpăra lucrul (pe care stăpânul său nu este

silită să îl vândă) dându legatarului valoarea venală, apoi dispozițiunea dreptului secular nu poate repugna nici legii divine..." Dalloz, verbo *Dispositions entre-vifs et testamentaires* No. 3757 și Demolombe, *Traité des Donat. entre-vifs et testamentaires*, Tome IV, n-rele 678 și 679, susțină că legiuitorul francesă a fost dominat redactând art. 1021 de ideea de a tăia izvorul dificultăților ce se iveau în practică asupra puncturilor de a se ști dacă heredele a pusă totă silința sa nu pentru a-și procura lucru, dacă prețul ce a cerut proprietarul era exagerat sa nu, dacă în fine testatorul știa sa nu că lucrul este strein și dacă a înțeles de a impune heredului sarcina acquisițiunei lucrului strein spre a-l presta legatarului. Treilhard dicea că: „Il faut une règle pour metre fin aux subtilités, et la meilleure est celle qui exige que le testateur s'explique clairement". Nici Dalloz nici Demolombe nu găsesc reia dispoziția condiției Napoleon. Ori care ar fi motivul, fie cel indicat de Pellat, fie cel indicat de Dalloz, și de Demolombe, fie cel indicat de Treilhard, eu găsesc dispoziția art. 1021 din Codica Napoleon nerațională, stupidă. Dacă a fost dominat legiuitorul francesă de ideia dreptului canonic că legatul este imoral, apoi atunci a fost dominat de o rațiune falsă, după cum a arătat mai sus Vinnius. Dacă a fost legiuitorul francesă dominat de motivele indicate de Demolombe și Dalloz, este iarăși irrațională. Căci ce fac dificultățile de fapt, par' că în cea mai mare parte din procese nu sunt multe dificultăți de fapt. Atunci ar trebui suprimate toate dispozițiile legislative care ar putea da naștere la dificultăți de fapt. Atunci de exemplu are să fie exclusă anularea donațiunelor și testamentelor pentru cauză de captațiune, căci questiunea dacă a fost sa nu captațiune dă naștere la o mulțime de dificultăți în fapt. În fine cât pentru motivul lui Treilhard el constitue un adevărat non-sens. Mai înteu nu este o subtilitate a decide că testatorul este liber să im-

pue orî-ce sarcină heredelui, numai să fie posibile de executat. Ală doilea e destul presumpțiunea că testatorul a cređut că lucrul este ală sěu, prin urmare presumpțiunea nulității legatului. Rěmăne ca legatarul să doveděscă că testatorul a știut că lucrul este ală altuia și că totuși a voit să 'lă lege, să impue sarcina heredelui să și 'l procure pe ună prețu rațională, iar de nu va reuși să dea estimațiunea. De nu va reuși a proba că testatorul a știut, atât mărău pentru el, va cădea în cererea sa, de va fi îndoială asemenea va cădea, căci ca orî ce cerere care nu se dovedește pe deplin trebuie să cadă. Dacă va dovedi că testatorul a știut dară nu va dovedi că heredele a oferit ună prețu rațional, că prețul ce cerea proprietarul lucrului nu era exorbitant, ei bine, nimic mără lesne, judecătorul va cōdamna la valōrea venală a lucrului. Ce subtilitate este în soluțiunea tuturor acestor questiuni? Nimicū mără rațional, nimicū mără conform regulelor obicnuite în materie de procese, și de probațiuni. Or mē inșelū, or imi vine mără bine a crede, nu că theoria romană era subtile, ci că creeriū lui Theilard nu erau destul de subțiri pentru a înțelege theoria romană, și acēsta imi aduce aminte ce ȑicea Valette la cursul sěu despre redactoriū Condiciū Napoleon, că afară de honorabile excepții, *c'étaient des savetiers*. Trebuie dar să felicitămū pe legiuitorul românū că n'a admisū theoria francesă, ci că a restatornicit theoria romană, decidēnd în articolul 907 că: „Când testatorul *nesciind* a legatū unū lucru streinū legatul este nulū” Deci când *știind* a legat unū lucru streinū, legatul este valabil.

Simțindū fără să o mărturisescă absurditatea theoriei articolului 1021 din condica Napoleon, interprețiū aū căutatū să'i restrângă aplicațiunea în practică, și să decidă în multe casuri că legatul lucrului streinū este valabilū.

Așa Toullier, Delvincourt, Duranton père și Dalloz

susțină că legatul făcută de testator relativă la lucrul heredelui este valabil. Veđi Dalloz, verbo *Dispos. entre vifs et testam.* No. 3770. Și cu toate acestea lucrul heredelui este ună lucru streină pentru testatoră și de aceia Demolombe susține că legatul lucrului heredelui este nulă. Mărturisescă că în modul cum este redactat art. 1021, acăsta d'a doua soluțiune este cea exactă. Veđi Demolombe, *Op. cit.*, Tom. IV, No. 687. Opiniunea lui Demolombe este împărtășită și de Troplong, și de Zachariae, Aubry și Rau și de Colmet de Santerre. Pe de altă parte Demolombe declară valabilă legatul : *Legă lui Primus casa A care este a lui Secundus, și obligă pe heredele meu Tertius să o cumpere, dăndă pe dănsa 100000 franci, dacă nu va vrea să o dea Secundus cu acestă preț, atunci heredele meu va da l gatarului 100000 lei* (Veđi Demolombe, *Op. cit.* T. IV, No. 682), dară declară nulă legatul făcută pură și simplu astfelă : *Legă lui Primus casa A care aparține lui Secundus* (*Op. cit.* No. 685), iar Dalloz, *Verbo citato*, No 3767 și Mourlon, *Repetitions écrites...* T. II, p. 374, declară valabilă și acestă din urmă legat.

Vedemă dară la câte contradicții dă naștere articolul 1021, cum interpretă îi restrânge aplicația, ură mai puțin, alții mai mult, ca să se apropie de theoria romană care singură era rațională. Felicitămă dară încă o dată pe redactorii Condiceii Alexandru Ión I, că au revenită la theoria romană.

Condica austriacă a urmată în articolul 662, theoria romană. Asemenea și Condica Americii de Sudă, în articolul 104. Și așa au făcută și cea mai mare parte din legislațiile civile a celor-lalte State, unele edictândă expresă validitatea legatului lucrului altuia, altele nepronunțândă expresă nulitatea lui și prin urmare subînțelegând validitatea lui.

Lucrul absolut străină, care nu este nici ală tes-

tatorului nici ală heredelui nu se pôte lega de câtă
daca testatorul ştia că lucrul nu'i aparţine.

Lucrul însă al heredelui, testatorul îl lăgă valabilă
chiar daca nu ştie că nu'i aparţine lui, chiar daca
crede că este ală lui, iar nu ală heredelui. Căci daca
testatorul nu e presumat că lăgă lucrul străină de căt
daca ştie că este străină, este că nu e de presupusă
ca elă să vrea să impue heredelui sarcina de a scôte
parale din pungă spre a executa legatul. Pe cândă
din contră cândă lucrul este ală heredelui, heredele
n'are să'şă deschidă punga spre a executa legatul.
Acăsta o spune a nume juriscănsultul Papiniană, legea
67 § 8 *De legatis* II (XXXI), unde đice că : „Daca
instituină-te herede, amă legatū lui Titius lucrul tēă
ce credeamă că este ală meă, nu este locă a se aplica
distincţiunea făcută de Neratius Priscus (în privină
legatului lucrului străină), nici constituţiunea (lui An-
tonină celă Piă, căci de dēnsa vorbeşte Justiniană
în paragraful 4 din titlul nostru XX ală Cărţii II din
Instituţiunile sale) : prin care se prevede ca heredele
să nu fie obligatū să prestese legatul. Căci s'a voită
a se veni în ajutorul heređiloră ca să nu fie constrāşă
să cumpere lucrul ce testatorul credea că'i aparţine.
Căci măi lesne şi măi aplecată e voină testatorului
de a lega lucrul seă de căt de a obliga pe herede
să cumpere lucrul străină spre a executa legatul :
ceia ce în specia năstră nu există, de ore ce proprie-
tatea lucrului legatū aparţine heredelui “

Quid juris daca testatorul fiind coproprietar ală unui
lucru, lăgă acestă lucru fără să menţiunese că lăgă nu-
măi partea sa indivisă din acestă lucru Evident că daca
a đisă că lăgă totă lucrul, exprimāđă în formula lega-
tului idea de totă, de exemplu, fiind coproprietară ală
fondului Corneliană, a legată astfelă : *Heres meus
damnus esto dare totum fundum Cornelianum* , evi-
dentă atunci, că pentru partea chiar ce nu'i aparţine, le-

gatul este valabilă dacă testatorul știa că elă este proprietară numai pe o parte, iar că restul aparține altei persoane. Dară dacă testatorul a ăisă numai : *Heres meus damnas esto dare fundum Cornelianum*, în casul acesta ăuestiunea este mai dificilă. Sunt interpreăi care credă că și în acestă casă legatul este valabilă chiar pentru partea străină, dacă testatorul știa că o parte nuăi aparăine ; căăi a legat fondul, iar nu parte din fondă. Accursiă și Doneau sunt de astă părere; Bartolă, Duarenă și Vinnius din contră credă că legatul nu se întinde de cătă la partea de coproprietate a testatorului. Căăi în casul acesta nu e probabil ca testatorul să fi voit a lega lucrul străină, elă avea deja o parte în acestă lucru, e mai natural a crede că n'a voit a lega de căt ceăi aparăine. Alta este când nuăi aparăine nici o parte în fundul ce légă și care știe că nu este ală lui, atunci dacă amă declara legatul nulă, nu amă da nici ună efectă legatului. Și eă înclină spre acéstă din urmă părere susăinută cu multă tărie de Vinnius, *loco citato*.

Se potă lega *per damnationem* nu numai lucrurile existente, ci și cele neexistente, numai să fie susceptibile de a exista în fiitoră, precum recolta anului fiitoră, servul ce se va naăte din Pamphila. Bine înăelesă că dacă obiectul fiitoră nu va lua naătere, de exemplu dacă Pamphila va lepăda, legatul va fi considerată ca nulă.

În paragraful 204, Gaius arată efectele legatului *per damnationem*.

§ 204. „*Quod autem ita legatum est, post aditam hereditatem, etiamsi pure legatum est, non, ut per vindicationem legatum, continuo legatario acquiritur. sed nihilominus heredis est. Ideo legatarius in personam agere debet, id est, intendere heredem sibi dare oportere: et tum heres (rem), si mancipi sit, mancipio dare aut in jure cedere possessionemque tradere debet; si nec mancipi sit, sufficit*

si tradiderit. Nam si Mancipi rem tantum tradiderit, nec Mancipaverit, usucapione demum pleno jure fit legatarii: finitur autem usucapio, ut supra quoque diximus, mobilium quidem rerum anno, earum vero quae solo tenentur, biennio. — Ceia ce s'a legatū astfelū, chiar daca s'a legatū purū (adică fără condițiune), după adițiunea de hereditate, nu devine imediatū proprietatea legatarului, ca în legatul prin vindicațiune. De aceia legatarul trebuie să acțiuneze pe herede printr'o acțiune *in personam*, adică să *pretindă că heredele este dator să-i transfere proprietatea lucrului*, și atunci heredele, dacă lucrul este *Mancipi*, va trebui să'lū Mancipe sau să'lū cedese *in jure* și să predea și posesiunea lucrului, dacă este *nec Mancipi* este destul să facă tradițiunea lucrului. Dacă se va fi mărginit a trăda lucrul *Mancipi*, fără să'lū fi Mancipatū, numai prin usucapiune elū va deveni în modū deplinū, după dreptul civilū proprietatea legatarului : usucapiunea însă se împlinește, după cum asemenea amū disū mai susū, pentru lucrurile mobile printr'unū anū de zile de posesiune, iar pentru cele ce se ținū de solū (cele imobile) prin două ani de zile de posesiune."

Efectul legatului *per damnationem*, chiar cândū este purū, este de a transmite legatarului nu proprietatea lucrului, ci numai unū dreptū de creanță asupra lucrului astfelū legatū. Proprietatea lucrului legatū trece la herede ca a tuturilor celor-l'alte lucruri coprinse în hereditate, iar heredele este ținutū în virtutea legatului de o simplă obligațiune, elū este obligatū *ad dandum*, a transfera legatarului proprietatea lucrului. În cazul acesta legatarul va acționa pe herede prin o condițiune, ca și cândū dreptul său arū resulta dintr'o stipulațiune, condițiunea pōrtă însă aci numele de *condictio ex testamento*, căci derivă dintr'unū testamentū, și are efectul arētat deja de a face să se condamne heredele inficiantū la îndoitū.

Heredele, dacă este de bună credință ca să se aquite de obligațiunea sa, trebuie să transfere proprietatea și posesiunea lucrului legatului legatarului, să îl lăse mancepe sau cedese *in jure*, dacă este *mancipi* și să îl lăse și trădea, dacă este *nec mancipi* să îl lăse trădea numai, căci tradițiunea are de efectul relativ la lucrurile *nec mancipi* de a transmite și proprietatea împreună cu posesiunea. Dacă nu va voi a face acesta, atunci el nu și execută obligațiunea, și atunci heredele poate conchide la condamnarea heredelui să îl plătească valoarea lucrului fixat de judecător. Acesta dacă n'a început prin a tăgădui existența legatului, ci recunoscându-l nu a voit să îl execute în modul cum e dator să îl execute, pe care l'am arătat mai sus. Căci dacă a început prin a tăgădui existența legatului, atunci judecătorul îl va putea condamna la îndoitul valorii lucrului. Ca să producă acest efect, tăgăduirea este destul să fie făcută înaintea magistratului, care atunci va libera o acțiune cu *condemnatio in duplum* legatarului, care va fi condamnat la îndoitul ¹⁾ chiar dacă în urmă înaintea judecătorului va mărturisi legatul și se va arăta gata a îl execute: căci în acțiunile *stricti juris*, cum este *condictio ex testamento*, judecătorul n'are nici latitudinea din *arbitrium* din acțiunile arbitrare, nici latitudinea lui *quidquid ex bona fide ejus...* din acțiunile *bonae fidei*.

În paragrafele 205, 206, 207 și 208 Gaius se ocupă de efectele dreptului de acrescământ și al legilor

¹⁾ Vezi F. L. Keller, traducțiunea francesă de Charles Capmas, profesor la Facultatea de drept din Lyon, Capitolul III § 58: «... Le défendeur qui niait devoir ce qu'on lui réclamait, et qui laissait sur ce point, c'est-à-dire sur la question de savoir s'il était débiteur ou non, les choses aller jusqu'à l'établissement du *judicium*, jusqu'à *litis contestatio*, était, dans certains cas, s'il venait plus tard à succomber, condamné au double.

Cette peine, à s'en tenir à ce que nous savons par des témoignages positifs, avait lieu dans les *actiones*. . . d) *de certa re* (primitivement *pecunia*) *per damnationem legata* . . . »

caducare cându s'a legat la mai mulți acelașu lucru *per damnationem*.

§ 205. „*Est et. . . . si eadem res duobus pluribusve per damnationem legata sit: si quidem conjunctim, plane singulis partes debentur , si vero disjunctim, singulis solida res debetur, ut scilicet heres alteri rem, alteri aestimationem ejus praestare debeat. Et in conjunctis deficientis portio non ad collegatarium pertinet, sed in hereditate remanet.*—.... Daca acelașu lucru s'a legatū la duoī saū mai mulți inși prin damnațiune: de se va fi legatū în modū conjunctivū, este evidentū că fie-căruia i se va datori o parte (indivisă, virilă) din lucru... daca însă se va fi legatū în modū disjunctivū, atunci fie-căruī îi este datoritū lucrul întregū, astfelū adică că heredele să fie obligatū a presta unuia lucrul, iar celui-l'altū estimațiunea. Și în legatele conjuncte porțiunea deficientului nu aparține colegatarului său, ci rămâne în hereditate.“

§ 206. „*Quod autem diximus deficientis portionem (in) per damnationem quidem legato in hereditate retineri, in per vindicationem vero collegatario adcrecere, admonendi sumus ante legem Papiam jure civili ita fuisse: post vero legem Papiam deficientis portio caduca fit, et ad eos pertinet qui in eo testamento liberos habent.*—Ceia ce amū ȕisū însă că în legatul prin damnațiune porțiunea deficientului este reținută în hereditate, iar în legatul prin vindicațiune acresce colegatarului, trebue să anunțamū că așa era după dreptul civilū înaintea legiī Papia: însă după legea Papia porțiunea deficientului devine caducă și aparține aceloră care în acelașu testamentū au copii.“

§ 207. „*Et quamvis prima causa sit in caducis vindicandis heredum liberos habentium, deinde, si heredes liberos non habeant, legatariorum liberos habentium; tamen ipsa lege Papia significatur ut collegatarius conjunctus, si liberos habeat, potior sit*

heredibus, etiamsi liberos habebunt. — Și de și în primă ordine dreptul de a vindica caducele aparține hereșilor avândi copii, și apoi, numai dacă hereșii nu au copii, legatarilor cari au copii; totuși prin chiar legea Papia este anume însemnată ca colegatarul conjunct, dacă are copii, să fie preferat hereșilor chiar dacă au copii.“

§ 208. „*Sed plerisque placuit, quantum ad hoc jus quod lege Papia conjunctis constituitur, nihil interesse utrum per vindicationem, an per damnationem legatum sit.*—Însă cei mai mulți sunt de părere, că în privința acestui drept ce s'a acordat de legea Papia colegatarilor conjuncti, totuși una este ori că legatul s'a făcut prin vindicațiune, ori că s'a făcut prin damnațiune.“

Cându printr'un legat *per damnationem* testatorul a lăsat la mai mulți legatari același lucru, puțin importă că vină toți, sau că parte dintr'ensii nu vin la legat. Resultatul este numai deosebit dacă legatul s'a făcut *conjunctim* sau *disjunctim*, resultatul este asemenea deosebit sub punctul de vedere alu heredelui, dacă vină toți sau dacă unii nu vin. Daru sub punctul de vedere alu colegatarilor, în dreptul clasicu, nu e nici un interesu pentru ei, ca unii să lipsescă sau ca să vie toți, nici cându legatul este făcut *conjunctim*, nici cându este făcut *disjunctim*. Dacă legatul este făcut *conjunctim*, de exemplu la doi legatari, alu aceluiașu lucru, de exemplu alu fondului Cornelianu, și dacă vină amândouă, fie-care ia numai jumătate, și dacă vine numai unul, elu ia numai jumătate, partea deficientulu nu i profită, ci rămâne în hereditate, profită heredelui. Și în adevăr legatul prin *damnațiune* este ca o sentență condamnătoare, și cându o sentență condamnă nu *in solidum*, ci puru în favoarea a doi inși la acelașu lucru, efectul sentenței se produce pentru fie-care pentru partea sa, obiectul sentenței se împarte în două, acesta este ceia ce se dice

că *damnatio partes facit*, este ca cându amă avea doi creditorî originari ai aceluiaşu lucru dintr'unu contractu, ca cum de exemplu doi înşi ar stipula împreună fondul Cornelianu, fie-care nu este creditoru de cât pentru jumătate indivisă din acestu fondu. Şi fiind că *ipso jure* se opera divisiunea, şi fiind că daca unul din creditorî nu se presinta, acêsta profita nu cocreditoruluî conjunctu, ci heredeluî, de aceia partea deficientuluî colegataru conjunctu rămâne în hereditate. Daca legatul este făcutu *disjunctim*, asemenea nevenirea unuia nu profita celui-l'altu, ci heredeluî. Dar şi în casul acêsta venirea amândurora nu schimbă dreptul fie-căruia. Testatorul de exemplu a şisă, nu ca în casul precedentu: *Heres meus damnas esto dare fundum Cornelianum Titio et Seio*, ci *Heres meus damnas esto dare fundum Cornelianum Titio, Heres meus damnas esto dare eundem fundum Seio*. În casul acesta de vinu ambu, heredele va fi datoru a da celui d'ânteu venit, de exemplu lui Titius, fondul Cornelianu, celui d'ală duoilea, lui Seius, estimaţiunea. Nu va putea dice lui Seius, amă fost silitu să dau numai fondul Cornelianu, l'amă datu celui d'ânteu venit, căci nu eraţi conjuncţi, nu'lă mai amă, şi nu'lă mai amă, fiind că amă executat legatul, nu sunt obligatu a'ţi mai da ţie nimic. Nu, îi va răspunde Seius, sunt două sentenţe, căci sunt două legate distincte de condamnăţiune, fie-care către unul din noi separat, fie-care pentru fondul Cornelianu, ai executatu pe cea d'ânteu în natură dându lui Titius fondul Cornelianu, pe cea d'a doua n'o mai poţi executa către mine în natură, execut'o dându'mi estimaţiunea, ca în casul în care testatorul mi-ar fi legat mie numai fondul Cornelianu *per damnationem*, care aparţinea altuia, ştiind că aparţine altuia. Altfelă ar fi daca testatorul ar fi şisă: *Heres meus damnas esto dare fundum Cornelianum Titio aut Seio*. În casul acesta heredele n'ar fi obligatu a da de cât

celui d'ânteiū venitū fondul. In cazul nostru însă va fi obligatū a da primulū venitū fondul, secundulū venitū estimațiunea. Daca vine numai unul din ei, atât mai bine atunci pentru heredele debitorū, va da numai celui ce va veni fondul. Legatarul care vine singurū nu profită, și natural e să fie așa, de neveneria colegatarulū.

Eacă cum se petreceaū lucrurile in legatul *per damnationem* și in legatul *per vindicationem*. sub imperiul vechiulū dreptū înainte de legile caducare.

Legile însă caducare aū schimbatū acéstă stare de lucruri, după cum ne o arată Gaius in paragrafele 206, 207 și 208.

Ca să putemū înțelege însă aplicarea legilor caducare la legate, este bine ca să expunem in modū generalū theoria acestor legi.

Aceste legi sunt legea Julia și legea Papia Poppaea. Cea d'ânteiū este votată in anul 757, cea d'a duoilea in anul 762, amândouē sub August. Cea d'a douilea a complectat pe cea d'ânteiū fără a o desființa, a modificat'o chiar in unele puncturi după cum vedem in Regulele lui Ulpianū, titlul XIV. Aceste legi mai adesea orī sunt citate isolatū, precum in paragrafele 111 și 286 din Com. II a Instit. lui Gaius, și in paragrafele 216 și 218 din Fragmentele Vaticane, câte o dată însă sunt citate ca contopite într'una. Așa avemū texte care vorbescū de legea Julia și Papia, ca cum ar fi o singură lege. Așa inscripțiile legilor 21 și 48 (ale lui Terentius), 30 și 46 (ale lui Gaius), 31 (a lui Ulpianū), 32, 33, 49 și 50 (ale lui Marcellus), 42 (a lui Modestinū), 43 și 48 (ale lui Ulpianū), 44 și 47 (ale lui Paulū), din titlul *De ritu nuptiarum* in Pandecte, sunt tôte concepute : *ad legem Juliam et Papiam*, iar nu *ad leges Juliam et Papiam*.

Ele aū fost votate in timpul lui Augustū pentru încuragiarea căsătoriilor legitime și a paternității legitime. In urma răsbóielor civile, care aū începutū

între partisanii lui Marius și aceia ai lui Sylla, năravurile ajunseseră să fie așa de stricate la Romani în câtă căsătoriile legitime începuseră să devie rare, și cele ce se contractau se disolvaу prin divorțu, în câtă femeile își numărau bărbații după consuli Republicei, și de aceia s'a și interdisu pe la finele Republicei donațiunile între vii între soți, pentru că ne mai fiind amóre serioasă conjugală, aceste donațiuni ajunseseră a fi unu mijlocu de speculațiune și de spoliațiune a soțulu de trebă de către soțul celu coruptu. Spre incuragiarea căsătoriilor legitime și a paternității legitime, atât de necesară pentru perpetuarea claselor aristocratice, la care în totu d'auna moravurile se strică mai înteu, perpetuare atât de necesară monarhiilor, și monarhia era forma introdusă de August pe care avea interesu ca s'o întărescă, August a făcut să se voteze legile caducare Julia și Papia Poppaea, spre a pedepsi celibatul și lipsa de copii și a încuragia din contră paternitatea legitimă. Totu în scopul întăririi noiei forme de guvernă elu, și succesorii lui, au creatu, au stabilitu o mulțime de favori pentru militari, căci militari sunt și ei unul din ajutóarele pe care comptesa monarhiu, nu militari din timpurile Republicei, cându totă lumea capabilă de a purta armele avea dreptul și datoria de a apăra patria în pericolu, ci militari din Statele monarchice care formesa o clasă a parte care nu se amesteca cu civili.

Aceste legi însă nu'și au ajunsu scopulu. Societățile nu se formesa prin legi, ci prin educațiune, prin exemplul guvernanților, prin încuragiarea muncii și a virtuții la guvernați. Daru guvernelor monarchice, mai cu sémă aceloră care nu sunt stabilite în urma conquistei, ci pe ruinele Republicelor demoralisate, tocmai virtutea le lipsește, prin urmare nu au mijlocu de a da exemplul, exemplul ce dau din contră este vițiul și corupțiunea, cei ce sunt mai aprópe de ei, cei mari, presupuind că nu aru fi și ei stricați, îi imi-

tésă ca să semene cu monarhul și să fie agreată de el, și apoi și clasele inferioare se corupă și ele succesiv. De aceia legile, ori câtă de morale ar fi, (și tăgăduescă lui August scopuri morale în legile ce a făcut să se edictese, scopurile sale erau altele cum am arătat mai sus, erau politice și interesate), nu pot nimic în contra moravurilor stricate, sunt cum dice Francesul: *des cataplasmes sur des jambes de bois*. De aceia chiar Horațiu care a avut nerușinarea ca și Virgiliu de a se face cântătorii virtuților lui August, pe care nu le avea, a fost silită făcându probabil alusiune la aceste legi și la altele de același fel, să exclame:

Quid leges sine moribus

Vanae proficiunt.... (Oda 24 *In avaros*, Cartea III). Ce pot legile zadarnice cândă nu sunt moravuri! De aceia ele au fost combătute chiar în timpul lui August și numai cu persistența lui s'au impus. În adevăr aceste legi erau și o critică perpetuă a moravurilor stricate ale societății, și știm că cei stricați se supără cândă le vorbești numai de corupțiunea lor. Așa e natura omenescă să se complacă în defectele sale. Rari sunt acei omeni care se rescălă în contra defectelor lor proprii spre a le corege. Și de aceia proverbul franțuzescă dice: *La plus grande victoire est celle que l'on remporte sur ses passions*. Systemul introdusă de aceste legi a fost complectat prin mai multe Senatusconsulte de care vorbește Ulpiană în Regulele sale, titlul XVI § 3.

Legile Julia și Papia Poppaea se numescă legile caducare, pentru că ele au pronunțată căderea după capul beneficiarilor a liberalităților *mortis causa* făcute lor, și atribuirea acestor liberalități *patriloră* adică gratificaților prin același testamentă care aveau copii legitimi. Ele se mai numescă și *leges novae*, între care intră și legea Junia Norbana, în opozițiune cu vechiul dreptă civilă anterioră acestor legi care nu restrângeau liberalitățile testamentare și le lăsaă

să profite aceloră căror le a lăsat testatorul său dăruitorul *mortis causa*.

Legea Julia, este cea d'ânteiu în dată, și pörtă chiar numele de adopțiune a familiei lui Augustu, care prin adopțiune testamentară de Juliū Cesar a intratū în familia acestuia Julia. Elū era strănepotū de soră alū lui Juliū Cesar, căci era fiul lui Octaviū și alū Atiei care era fiica lui Atius Balbus și al Juliei, surora lui Juliū Cesarū.

Legea Julia fu votată 12 ani după bătălia de la *Actium*, care a asigurat lui Augustu *Imperiul*. Legea Papia Poppaea care pörtă numele a celor două consuli care au propus-o, Marcus Papius Mutilus și Q. Poppaeus Sabinus, este votată de Comiții, cinci ani în urmă, 17 ani după bătălia de la *Actium*.

Ele au fost votate după cum am arătat mai sus, legea Julia în anul 757 de la fundațiunea Romei (18 ani înainte de Iisus Christos), legea Papia Poppaea în anul 762 de la fundațiunea Romei, 13 ani înainte de Iisus Christos.

Amendouē sunt plebiscite

Legea Julia pörtă deosebite numiri. Ea se numește cându legea *Julia de maritandis ordinibus*, căci între alte dispozițiuni prevede și incapacități în materie de căsătorie, așa define căsătoria între libertine și libertini cu Senatori, și fi de Senatori, și fiice de Senatori, cându *lex caducaria*, pentru că pronunță și caducitatea unor dispozițiuni de ultima voință.

Mai nainte de a explica systemul acestor legi, să traducem textele relative la dēsele.

Și mai înteiu textele din Instituțiunile lui Gaius. Com. II. § 111: „Coelibes quoque, qui lege Julia hereditatem legataque capere vetantur, item orbi, id est, qui liberos non habent, quos lex Papia plus quam dimidiam capere prohibet...—Asemenea (putemū institui hereți) pe celibi care sunt opriți de legea Julia de a priimi (beneficia) hereditatea și legatele, asemenea

și pe *orbi*, adică pe aceia care nu au copii, pe care legea Papia îi oprește de a primi mai mult de jumătate.“

§ 286. „Coelibes quoque, qui per legem Juliam hereditatem legataque capere prohibentur, olim fideicomissa videbantur capere posse. Item orbi, qui per legem Papiam, ob id quod liberos non habent, dimidias partes hereditatum legatorumque perdunt, olim solida fideicommissa videbantur capere posse. Sed postea Senatusconsulto Pegasiano perinde fideicommissa quoque ac legata hereditatesque capere posse prohibiti sunt, eaque translata sunt ad eos qui testamento liberos habent, aut si nullos liberos habebunt, ad populum, sicuti juris est in legatis et in hereditatibus.—Asemenea și celibiți care de către legea Julia sunt opriți de a primi hereditățile și legatele, altă-dată puteau primi prin mijlocul fideicomiselor. Asemenea *orbi*, care prin legea Papia, din cauză că nu au copii, pierd jumătate din heredități și din legate, altă dată erau admiși a beneficia de fideicomise în mod integral. Dar în urmă în virtutea Senatusconsultului Pegasianu ei au fost împedecați de a primi fideicomisele ca și legatele și hereditățile, și ele au fost transferite la aceia care au copii dintre cei gratificați prin același testament, și dacă nici unul gratificat nu are copii, la popor, după cum se petrecea în dreptu în materie de legate și de heredități.“

§ 206. „Quod autem diximus deficientis portionem in per damnationem quidem legato in hereditate retineri, in per vindicationem vero collegatario adcrecere, admonendi sumus aute legem Papiam jure civili ita fuisse: post legem vero Papiam deficientis portio caduca fit, et ad eos pertinet qui in eo testamento liberos habent. — Ceia ce amă disu însă, că adică porțiunea deficientului în legatul *per damnationem*, rămâne în hereditate, iar în legatul *per vindicationem* acresce colegatarului, trebuie să anunțăm că acesta era așa după dreptul civil înaintea legii Papia :

iar după legea Papia porțiunea deficientului devine caducă, și aparține acelor care au copii dintre cei gratificați prin testament.”

§ 207. „Et quamvis prima causa sit in caducis vindicandis heredum liberos habentium, deinde, si heredes liberos non habeant, legatariorum liberos habentium; tamen ipsa lege Papia significatur ut collegatarius conjunctus, si liberos habeat, potior sit heredibus. etiamsi liberos habebunt.—Și de și cei d’antău în dreptu în revendicarea caducelor sunt hereții care au copii, și apoi, dacă hereții nu au copii, vinu legatarii cu copii; totuși prin chiar legea Papia se semnifică că colegatarul conjunctu, dacă are copii, este preferabil hereților chiar dacă aceștia au copii.”

§ 208. „Sed plerisque placuit, quantum ad hoc jus quod lege Papia conjunctis constituitur, nihil interesse utrum per vindicationem, an per damnationem legatum sit.—Dară cei mai mulți sunt de părere, că întru cât privește dreptul ce este acordat conjuncților de legea Papia, puțin importă că legatul a fost făcut *per vindicationem*, ori că a fost făcut *per damnationem*.”

Fragmente Vaticane. § 168. **Papinianus. libro IV Responsorum:** „Quidam tamen justos secundum **has leges** putant dici. Divi quoque Marcus et Lucius Apronio Saturnino ita rescripserunt. *Si instrumentis probas habere te tres justos liberos excusationem tuam Manilius Carbo praetor vir clarissimus accipiet.* Sed justorum mentio ita accipienda est, uti secundum jus civile quæsiți sunt — Unii însă sunt de părere că copii legitimi trebue să se înțelégă după aceste legi. Divii Imperați Marcu Aureliu și Lucius Verus au scrisu printr’unu rescriptu adresat lui Lucius Apronius Saturninus: Dacă probesi prin acte că ai trei copii legitimi, pretorul Manilius Carbo, bărbat clarisimă, îți va priimi scusa ta. Prin mențiunea însă de legitimi se înțelege copii dobândiți conformu dreptului civilu.” Se vede aci accentuată deosebirea între copii legitimi

după vechiul drept civil, care dispensă de tutelă, și copii legitimi după legile caducare care dispensă de incapacitate. Deci ca să fie copii legitimi după aceste legi nu e destul ca să aibă astă calitate după vechiul drept civil. De aci trage Accarias consecvența că copii născuți dintr'unu *impar matrimonium*, adică dintr'o căsătorie între un bărbat minor de cinci de ani și o femeie mai mare de șaizeci de ani, nu comptază pentru a scuti de incapacitățile legilor caducare, dar ei comptă spre a dispensa de tutelă, căci Senatusconsultul Calvițianu care a complectat legile caducare nu declară această căsătorie *impar* de cât sub punctul de vedere al *caducității*, iar dreptul civil ordinar care se aplică în materie de tutelă, nu declară o asemenea căsătorie *impară*, prin urmare dacă prin excepțiune se vor naște copii dintr'o asemenea căsătorie, ei vor fi *justi*, și vor dispensa de tutelă.

§ 195 *Item*. Ex filia nepotes non prodesse ad tutelae liberationem, sicuti nec ad caducarum vindicationem palam est; nisi mihi proponas ex veterano praetoriano genero socerum avum effectum; tunc enim, secundum orationem divi Marci, quam in castris praetoriis recitavit, Paulo iterum et Aproniano consulibus VIII id. Jan., id habebit avus, quod habet in nepotibus ex filio natis. Cujus orationis verba haec sunt: *Et quo facilius veterani nostri soceros reperiant, illos quoque novo privilegio sollicitabimus, ut avus nepotum ex veterano praetoriano natorum iisdem commodis nominis eorum frueretur, quibus frueretur, si eos haberet ex filio.* — **Acelașu** Este evident că nepoții din fiică nu folosesc spre scutirea de tutelă, precum nici pentru revendicarea caducelor. Afară numai dacă e vorba de un socru devenit moșu de copii născuți din fiia sa cu ginerile său veteranu praetorianu; căci atunci, în virtutea orățiunei divulu Marcu Aureliu, pe care a recitat-o în Castrele pre-

toria, sub consulatul al duoilea al lui Paulū și înteiū al lui Apronianū, în a opta și a idelor lui Ianuarie, moșul va avea aceleași drepturi pe care le are în virtutea nepoților născuți din fiū. Eacă termenii Senatusconsultului : „Și pentru ca veteranii noștrii să pótă găsi socrii cu mai mare facilitate, îi solicităm pe socrii printr'unū nou privilegiū, consistândū în acésta că moșul nepoților născuți din fiia sa căsătorită cu unū veteranū pretorianū, să se bucure în numele lorū de aceleași avantagi, de care s'ar bucura, daca acești nepoți ar fi născuți din fiul său.“

§ 216. *Item.* „Excipiuntur autem lege quidem Julia cognatorum sex gradus et ex septimo sobrino sobrinave natus ; sed et nata, per interpretationem, quivi in horum potestate sunt, quaeve in matrimonio, vel hi qui sunt cognatarum nostrarum hoc gradu nos contingentium mariti, vel eorum, qui sunt in potestate nostra, cognati, contingentes eos ea cognatione, quae suprascriptum gradum non excedit. — **Acelașū.** Sunt exceptați însă de legea Julia cognati până la alū șelea gradū și dintr'alū șeptelea celū născutū, și cea născută (prin interpretațiune) dintr'unū copilū de vērū primarū saū de vară primară, față cu alt copilū de vērū saū de vară primară, precum și cei ce sunt în puterea paternă a acestor cognati saū cele ce sunt căsătorite cu asemenea cognati, saū acei care sunt bărbați a cognatelor noastre până la acest gradū, saū acei care sunt cognati a aceloră ce sunt sub puterea noastră paternă, cognati legați prin cognatiune care nu trece peste gradul sus-menționat.“

§ 217. *Item.* Nuptarum nobis cognati a vobis ad eundem gradum, vel nostri cognati ab uxoribus nostris excipiuntur. — **Acelașū.** Cognati celor căsătorite cu noi până la acelașū gradū, saū cognati noștri față cu nevestele noastre.“

§ 218. *Item.* „Lege autem Papia ii adfines excipiuntur, qui vir et uxor, et gener et nurus, et socer et

socrus unquam fuerunt.—**Acelaşu**. Prin legea Papia însă sunt exceptaţi cei ce au fost o dată afinu sau afină cu titlu de bărbat sau de nevestă, adică care a fost o dată cumnatul sau cumnata, precum şi acela care a fost o dată ginerele sau nurora, socrul sau sócra gratificatorului (prin testament sau donaţiune *mortis causa*)“

§ 219 **Item**. Item vitricus, noverca, privignus, privigna vel ipsorum, vel eorum, qui in eorum potestate matrimoniove sunt vel fuerunt.—**Acelaşu**. Asemenea tatăl vitricu, mama vitrică, fiul vitricu, fiia vitrică sau a gratificatorului (prin testament sau donaţiune *mortis causa*) sau a celor ce sunt sau au fost sub a lui putere paternă, sau în căsătoria cu elu.“

Titlurile XIII până la XVIII inclusivu din Regulele lui Ulpianu se ocupă asemenea de materia legilor caducare. Trămitu la traducerea ce amu datu acestor titule în volumul I alu Frangmentelor mele juridice.

Pandectele lui Justinian. Cartea L, titlu 16 *De verborum significatione* (Despre semnificaţiunea vorbeloru).

L. 135. Ulpianus, lib. 4, *ad legem Juliam et Papiam*: „Quaeret aliquis, si portentosum, vel monstruosum, vel debilem mulier ediderit, vel qualem visu, vel vagitu novum, non humanae figurae, sed alterius magis animalis quam hominis partum, an quia enixa est, prodesse ei debeat? Et magis est, ut haec quoque parentibus prosint: nec enim est quod eis imputetur, quae qualiter potuerunt, statutis obtemperaverunt: neque id quod fataliter accessit, matri damnum injungere debet.—Ar putea să întrebe cineva, dacă o femeie va naşte unu copil monstruosu, sau debil, sau cu o figură sau cu unu Țipătu în cătu să semene mai mult a animal de căt a omu, pentru că ea a născut, acest copilu trebuie să Ți profite? Și e mai bine a decide, că Ți va profita: căci ea n'are nimic să Ți impute, nici tatăl copilulu, care pe cătu au pu-

tut, aŭ satisfăcut legilorŭ : ŝi ceia ce din fatalitate s'a întâmpat, nu trebue să fie impusŭ mumei spre pagubă."

L. 138. **Paulus**, lib. 4, *ad legem Juliam et Papiam* : „Hereditatis appellatione bonorum quoque possessio continetur.—Sub numire de hereditate se cuprinde ŝi bonorum possessiunea."

L. 141, **Ulpianus**, lib. 8, *ad legem Juliam et Papiam* : „Etiam ea mulier, quum moreretur, creditur filium habere, quae exciso utero edere possit : nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit : ut puta eum, qui ab hostibus remeavit.—Asemenea ŝi femeia, care, spintecându-se pântecele, i s'a scos copilul ŝi din acestă causă a murit, se consideră că a născut unŭ fiŭ, totŭ așa ŝi femeia e considerată că are fiŭ, daca copilul ei ce era la inimiă în momentul morții sale, s'a întorsŭ după mórtea sa."

L. 142. **Paulus**, lib. 6, *ad legem Juliam et Papiam* : „Triplici modo conjunctio intelligitur : aut enim re per se conjunctio contingit, aut re et verbis, aut verbis tantum. Nec dubium est, quin conjuncti sint, quos et nominum, et rei complexus jungit : veluti *Titius et Maevius ex parte dimidia heredes sunt* : vel, *Titius cum Maevio ex parte dimidia heredes sunt*. Videamus autem, ne, etiam si hos articulos detrahas, et, *que, cum*, iterdum tamen conjunctio accipi oporteat : veluti *Lucius Titius, Publius Maevius ex parte dimidias heredes sunt* : vel ita, *Publius Maevius, Lucius Titius heredes sunt, Sempronius ex parte dimidia heres esto* : ut Titius et Maevius veniant in partem dimidiam, et re et verbis conjuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia heres esto, Seius ex parte qua Lucium Titium heredem institui, heres esto, Sempronius ex parte dimidia heres esto*. Julianus, dubitari posse, tres semisses facti sint, an Ti-

tius in eumdem semissem cum Gaio Seio institutus sit : sed eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verissimilius esse, in eumdem semissem duos coactos, et conjunctim heredes scriptos esse.—In trei moduri se p te face o conjunc ia : sa  *prin lucru*, sa  *prin lucru  i vorbe*, sa  *numai prin vorbe*.  i nu este îndoială că sunt conjunc i aceia care sunt uni i  i *prin vorbe  i prin lucru*. De exemplu c nd   ic  : Titius  i Mevius să fie here i pentru jumătate din hereditatea mea. Sa , Titius  i Mevius să fie here i. Sa  Titius cu Mevius să fie here i pentru jumătate din hereditatea mea. Să vedem însă daca, sco  nd conjunc iile *et*, *que* ( i), sa  prepozi ia *cum* (cu), totu i trebuie să decidem  că este conjunc ia. De exemplu c nd   ic  : Lucius Titius, Publius Mevius să fie mo tenitor  pentru jumătate. Sa , Publius Mevius, Lucius Titius să fie mo tenitor , Sempronius să fie mo tenitor  pentru jumătate. Astfel în c t Titius  i Mevius să ia jumătate din hereditate,  i să fie considera i ca conjunc i  i prin lucru  i prin vorbe. Lucius Titius f i herede pentru jumătate, Seius f i herede pentru partea pentru care am instituit pe Lucius Titius, Sempronius f i herede pentru jumătate. Julian   ice că p te fi îndoială daca e loc  a  ice că testatorul a voit a împărți hereditatea în trei jum t  i (adică mai exact în trei treimi), sa  daca din contră Titius trebuie să ia împreună cu Seius numai jumătate. E  însă cre   că prin ac sta chiar că Sempronius a fost ch  mat singur la jumătate, e mai probabil că Titius  i Seius trebuie redu i ambii la jumătate,  i să fie considera i ca institui i în mod  conjunctiv .

L. 148. **Gaius**, lib. 8, *ad legem Julianam et Papianam* : „Non est sine liberis, cui vel unus filius, una ve filia est : haec enim enunciatio, *habet liberos* (*non habet liberos*), semper plurativo numero profertur : sicut et pugillares et codicilli.—Nu e f r  copii acela care n'are de c t un  fi , sa  o fiic  :  n adev r 

acastă enunțiațiune, *are copii (n'are copii)* în tot-d'auna se întrebuintează la înmulțit : ca și vorbele tăblițe și codicile.“

L. 149. **Gaius**, lib. 10, *ad legem Juliam et Papiam* : „Nam quem *sine liberis esse* dicere non possumus : hunc necesse est dicamus liberos habere. — Căci despre cine nu putemă dice *că e fără copii*, acela urmăse să dicemă că are copii.“

L. 153. **Terentius Clemens**, lib. 11, *ad legem Juliam et Papiam* : „Intelligendus est mortis tempore fuisse, qui in utero relictus est. — Trebuie considerat ca existent în momentul morții, acela care atunci era în pânțele mumei sale.“

L. 12 § 1 D., *De bonorum possessionibus* (XXXVII, 1). **Ulpianus**, lib. 48, *ad Edictum* :

„Ubique lex, vel senatus, vel constitutio capere hereditatem prohibet : et bonorum possessio cessat. — De câte ori vre-o lege, sau vre-unu Senatusconsultu, sau vre-o Constituțiune imperială oprește de a se căpăta vre-o hereditate : nici bonorum posesiunea nu are locu.“

Titulu din Pandecte *De legatis et fideicommissis* 1° (Cartea XXX). **Pomponius**, lib. 5, *ad Sabinum* : „Si duobus res conjunctim legata sit, quamvis alter in rerum natura non fuerit, alteri solam partem deberi, puto verum esse. — Daca acelașu lucru a fost legatū la două în modu conjunctivū, cu tôte că unul nu existe, totuși că celui-l'altu nu i se va datori de cât o parte, cređu că este mai adevărat.“

Din expresiunea *deberi*, se înțelege că Pomponius prevedea specia unui *legat per damnationem*, în care *damnatio partes facit*, și în care prin urmare nevănirea unuia din două creditorī conjuncți profită debitorului. Acest text este prea general în legislația lui Justinian, unde ori care ar fi forma legatului elu produce aceleași efecte, numai să le pôtă produce. Prin urmare în hypothesis în care lucru legat astfel ar

aparține testatorului, fiind că atunci legatarul ar deveni proprietar, iar nu creditor, dacă din două colegatari conjuncți unul lipsește, lipsa profită colegatarului iar nu heredelui, prin urmare legatarul present va putea cere întregul obiectul legat. Soluția dar lui Pomponiū nu se pōte aplica în legislația lui Justinian de cāt în casul în care testatorul a legat *conjunctim* la două legatari *per damnationem* unū lucru ce nu i aparține.

Legea 34 § 9, a jurisconsultului Ulpian (lib. 21, *ad Sabinum*) este concepută în aceeași ordine de idei. De și idea de legat *per damnationem* nu răsare așa de evident ca din expresiunea *deberi* din fragmentul lui Pomponius, totuși nu se pōte concipe de cāt în această formă de legat, după noțiunile precise ce ne-a dat Gaius, în originalul Instituțiunelor sale, asupra efectului legatelor conjuncte, după cum ele sunt făcute *per damnationem* sau *per vindicationem*, efecte pe care le am arătat precedamente: „Si conjunctim res legetur, constat ab initio partes fieri. Nec solum hi partem faciunt, in quorum persona constitit legatum: *verum hi quoque, in quorum persona non constitit legatum*: ut puta si Titio, et servo proprio sine libertate legetur. — Dacă se leagă unū lucru în modū conjunctivū la mai multe persōne, este evident că încă de la începutū legatul se divide în părți. Și nu numai legatari, în persōna căroră legatul prinde consistență facū ca legatul să se dividă, ci și aceia, în persōna căroră legatul nu prinde consistență: de exemplu dacă s'a legat lui Titiū și servului propriū, fără să i se dea și libertatea.” Eacă specia. Gaius face în testamentul său unū legatū conjunctivū *per damnationem*, elū dice: Herede al meu fiī condamnatū a da fondul Cornelian lui Primus și servului meu Stichus. Legatul făcut lui Primus e valabil. Celū făcut lui Stichus fără să i se dea expresū și libertatea e nulū (Inadvertență a lui Justinian în care libertatea se subt-

înțelege și care ar fi trebuit să nu însere acest text). Totuși dice jurisconsultul legatul s'a divizat încă de la început în părți. Prin urmare măcar că legatul lui Stichus e nulț, nu i se va cuveni lui Primus de cât jumătate din obiectul legat, jumătate din fondul Cornelian. Evident că legatul a trebuit să fie făcut *per damnationem*, căci numai atunci *ab initio damnatio partes facit*. Dacă ar fi fost făcut *per vindicationem* fără expresiune de părți în mod conjunctiv, numai *concurso partes fiunt*, prin urmare în lipsă de unŭ colegatarŭ celŭ-l'alt prin efectul vocațiunei sale la tot, va lua totul, după cum am vădŭt că ne spune expresŭ Gaius în paragraful 199, Com. II.

Pandecte, Cartea XXXI, titlu *De legatis et fidei commissis* 2°

L. 7. **Paulus**, lib. 8, *ad Plautium*: „Si Titio et ei, qui capere non potest, decem legata sint: quia duobus heres dare damnatur, et unus capere non potest, quinque sola Titio dantur.—Dacă s'aŭ legatŭ dece lui Titius și unei persóne care nu póte căștiga, fiind că heredele este condamnatŭ a da la duoŭ, și unul nu póte priimi, lui Titius nu i se vor da de cât cincŭ.”

L. 51, *principium*, **Ulpianus**, l. 8, *ad legem Juliam et Papiam*: „Si ita quis testamento suo cavisset: *Illi, quantum plurimum per legem accipere potest, dari volo*: utique tunc, cum quando capere potuerit, videtur ei relictum. Sed et si dixerit: *Quam maximam partem dare possum, damnas esto heres meus ei dare: idem erit dicendum*.—Dacă cine-va a dispusŭ prin testamentul sŕŭ astfel: *Vreaŭ să dauŭ aceluia cât mai mult póte priimi după lege*, e considerat testatorul că a dispusŭ pentru momentul când legatarul va putea căștiga. Dar și dacă va fi dișŭ: *Herede al meŭ fiŭ condamnat a'i da partea cea mai mare ce'i pociŭ lăsa din averea mea*: totŭ așa trebuie să decidemŭ.”

§ 1. „Is, cui *in tempus liberorum* tertia pars re-

lieta est, utique non poterit adoptando tertiam partem consequi. — Acelu căruia i s'a lăsat a treia parte *pentru când va avea copii*, nu pôte adoptându să obție a treia parte.“

L. 80. D., *De legatis* 3 (XXXII). Celsus, lib. 35, *Digestorum*: „Conjunctim heredes institui, aut conjunctim legari, hoc est, totam hereditatem et tota legata singulis data esse, partes autem concursu fieri. — A institui heređi conjuncți saŭ a face legate conjuncte, înseamnă a da întręga hereditate, saŭ întregu obiectul legatului fie-căruia (din heređi saŭ legatari), iar daca vinu în concursu este a o împărți.“

L. 82 D., *De acquirenda vel omittenda hereditate* (despre acceptarea saŭ repudiarea heredității), XXIX, 2.

Terentius Clemens, lib. 16, *ad legem Juliam et Papiam*: „Si servus ejus, qui capere non potest, heres instituat, et antequam jussu domini adeat hereditatem, manumissus, alienatusva sit, et nihil in fraudem legis factum esset: ipse admittitur ad hereditatem. Sed et si partem capere possit dominus ejus, eadem dicenda sunt de parte, quam ille capere non potest. Nihil enim interest de universo quaeratur quod capere non possit, an de portione — Daca a fost instituit herede servul unei persóne incapabile de a căștiga, și va fi fost manumisă saŭ alienat de stăpănul său mai nainte ca acesta să'i fi dat ordin să accepte hereditatea, și nu se va dovedi că a făcut nimic stăpănul pentru a frauda legea: servul însuși va fi admisă la hereditate. Daca însă stăpănul său pôte căștiga numai o parte, vomă decide tot așa pentru partea ce nu pôte căștiga. Căci puțin importă că e vorba de totu ce nu pôte căștiga, saŭ de partea ce nu pôte căștiga.“

Eacă specia acestei legi. Primus institue moștenitoru pe Stichus, servul lui Secundus, cu care are facțiune de testament, căci Secundus este cetățianu Romanu, dar care nu are *jus capiendi* când ilă institue,

căci este *cælebs*, sau care are *jus capiendi* numai pro parte, căci este *orbis*. Intențiunea lui este că dacă stăpânul va căpăta *jus capiendi*, până la 100 zile după apertura tabulelor testamentului, să-i profite lui hereditatea, dacă nu, căci îi cunoște incapacitatea, să profite servului de-lă va manumite Secundus înainte de împlinirea celor 100 de zile, sau noului său stăpân, dacă 'lă va aliena înainte de împlinirea celor 100 de zile. Dacă Secundus se însoră, sau fiind însurat face copii în termenul legii Julia și Papia, elă va profita de hereditate. Dacă nu, și înainte de expirarea termenului de 100 zile va manumite pe Stichus, va profita Stichus. Dacă îlă va aliena pe Stichus înainte de acest termenă, noul său stăpână va profita de hereditate, elă va da ordină lui Stichus să accepte hereditatea. Dară jurisconsultul nu ne spune dacă, pentru ca Stichus sau noul său stăpână ca să pôtă profita de liberalitate, trebuie să se însore sau să fie însurat și să facă copii sau să aibă. Evident că da, căci altmintrelea nu ar fi de ce să nu profite fostului stăpână Secundus. Dar ca să putemă concipe acêsta, trebuie să presupunemă că hereditatea a fost lăsată lui Stichus sub condițiunea că va fi manumisă și va face copii *in tempus liberorum*, cum dice legea 51 § 1 D., *De leg. 2°*, sau că va căpăta ună nouă stăpână însurat și cu copii. Veđi asupra acestei legi pe Cujas *Notae et Scholiae* în librum II *Institutionum Justiniani*, titlu 19, nota c, edițiunea citată, Tomă II, colónele 915 și 916; și Accarias, *op. cit.* Tomă I, pag. 1008. Ambii însă interpreți sunt fôrte elyptici asupra acestei legi care dă naștere la atâtea dificultăți, în cât am fost siliți a amplifica explicațiunile ce sunt date de acești interpreți spre înțelegerea acestei legi.

L. 61 D., *De conditionibus et demonstrationibus* (XXXV, 1). *Ulpianus*, lib. 8, *ad legem Juliam et Papiam*: „Si vir uxori *ad tempus liberorum legaverit*,

dubitari potest, an de his duntaxat filiis senssisset testator, qui post mortem ejus nati fuissent, an et de his qui vivo eo ab eo suscepti fuissent post testamentum factum, cum manente matrimonio decessisset: verum aequum est proficere, sive vivo marito, sive post mortem nascentur.—Daca unŭ bărbatŭ a legatŭ soŭiei sale *pentru timpul când va avea copii*, pôte fi îndoială daca testatorul a înŭelesŭ numai pe acei copii care s'ar naște după mórtea sa, saŭ și pe acei copii, care concepuți fiind de elŭ în viața lui s'ar naște după facerea testamentului, murindŭ elŭ durândŭ matrimoniul: este equitabilŭ însă să'i profite copii, fie că s'ar naște în viață saŭ după mórtea bărbatului său.

L. 62 pr. *eod. tit. Terentius Clemens*, lib. 4, *ad legem Juliam et Papiam*: „Sed si hoc specialiter expressit testator, etiam si ex alio post mortem suam liberos procreaverit, nihilominus eam ad legatum admitteri.—Dar și daca testatorul a manifestat voința expresă ca să pótă femeia beneficia de legat, chiar daca după mórtea sa va procrea copii din alt bărbat, ea totuși va fi admisă la legatŭ.”

Titlul *De jure fisci* (XLIX, 14).

Callistratus, lib. 3, *De jure fisci*: „Non intelligitur fraudem fecisse, qui rogatus est palam restituere. Sed cum quidam testamento suo ita scripsisset, *Vos rogo, ut in eo, quod a vobis petii, fidem praestetis: perque Deum, ut faciatis, rogo*, et quaereretur, an id palam datum intelligeretur? *Julianus* respondit, non quidem apparere, quid ab heredibus ex hujusmodi verbis petitum est: quaeri autem solere, quando intelligatur quis in fraudem legis fidem suam accomodare? Et fere eo jam decursum, ut fraus legi fieri videatur, quotiens quis neque testamento, neque codicillis rogaretur: sed domestica cautione et chirographo obligaret ad praestandum ei, qui capere non potest: ideoque dici posse, ex suprascriptis verbis non esse legi fraudem factam.—Nu se consideră că face fraudă acela

care este rugat pe față să restituie. Dar dacă cine-va a scris în testamentul său: *Vă rog, ca să aduceți bună credință* la cele ce v'am rugat, și *vă rog* pe Joe *a face întocmai*, și s'ar întreba dacă acesta trebuie considerat ca dat pe față? Julian a răspuns, că nu rezultă în adevăr în mod evident, ce s'a cerut de la hereți prin aceste vorbe: este chestiune însă de obicei, când se consideră cine-va că 'și a acomodat buna sa credință în fraudă legii? Și cam acolo revine, ca să se considere că face fraudă legii de câte ori cine-va nu e rugat nici prin testament nici prin codicile, ci se obligă prin promisiune și înscris particular a presta aceia care nu poate primi: și de aceia se poate dice că prin vorbele de mai sus nu s'a făcut fraudă legii.“

L. 10. *Modestinus, lib. singulari de praescriptionibus*: „Non puto delinquere eum, qui in dubiis quaestionibus, contra fiscum facile responderit. — Nu creșu că păcătuște acela, care se pronunță cu facilitate în contra fiscului în chestiunile înduioșe.“

De his quae ut indignis auferuntur (XXXIV, 9):

L. 10 princ. și § 1. *Gaius, lib. 15. ad legem Juliam et Papiam*: „In fraudem juris fidem accomodat, qui vel id quod relinquitur, vel aliud tacite promittit restitutum se personae, quae legibus ex testamento capere prohibetur: sive chirographum eo nomine dederit, sive nuda pollicitatione repromiserit. — Si quis ei, qui capere possit, rogatus fuerit restituere, et is mortis tempore prohibetur legibus hoc capere: non dubito, quin, etsi deficit fideicommissum, apud eum tamen, qui rogatus est restituere, manere debet: quia nulla fraus ejus intervenisse videtur: nisi si in futurum casum fidem accomodavit, id est, ut, licet capere legibus prohiberi coeperit, restituat. — Se consideră că 'și acomodă buna sa credință în fraudă fiscului, acela care promite tacit că va restitui sau aceia ce i s'a lăsat, sau altă ceva, persoanei pe care le-

gile o oprește de a primi în virtute de testament: fie că a dat pentru acesta vre-unu înscrisu, fie că s'a obligat puru verbal prin nudă făgăduință.—Dacă cineva este rugat a restitui aceluia care pôte primi, și acela la mórtea testatorului se întâmplă ca să cadă până la mórtea testatorului în o stare în cât să nu mai pótă primi: nu mă indoescú, că de și fideicomisul cade, cu tóte acestea obiectul fideicomisului trebuie să rămăie la acela care a fost rugat să restituie, căci n'a intervenit nici o fraudă la mijlocú; afară numai dacă își a acomodat astfel buna sa credință pentru fiitorú, adică ca să restituie, chiar dacă fideicomisarul prin legi se va întâmpla să cadă într'o incapacitate fiitoare de a primi.“

Modestinus, l. 62, prine. D., *De heredibus instituendis* (XXVIII, 5) extrasă din *Cartea 2 a Pandectelor* :

„In tempus capiendae hereditatis institui heredem posse benevolentiae est: veluti, *Lucius Titius, cum capere potuerit, heres esto. Idem et in legato*.—S'a admisú în mod favorabil că pôte cine-va fi instituit herede pentru momentul când va putea primi hereditatea, de exemplu: *Lucius Titius*, când va putea primi, să fie herede. Aceiași favóre s'a admisú și pentru legatú.“

L. 1 C., *De heredibus instituendis, et quae personae heredes institui non possunt* (VI, 24). Impăratul Titius Aelius Antoninus către A. Antestianus:

„Qui deportantur, si heredes scribantur, tamquam peregrini capere non possunt, sed hereditas in ea causa est, in qua esset, si scripti non fuissent.—Ceî ce sunt deportați, dacă sunt instituiți heređi, nu potú primi hereditatea, ca nește peregrini ce sunt, dar hereditatea este în starea în care ar fi fost, dacă nu ar fi fost instituiți heređi.“

L. 18 *Quando dies legatorum vel fideicommissorum cedat* (XXXVI, 2). **Julianus**, lib. 37 *Digestorum* :

„Is cui ita legatum est, *Quandoque liberos habuerit*, si praegnante uxore relictă decesserit, intelligitur expleta conditione decessisse, et legatum valere : si tamen postumus natus fuerit.—Acela căruia s'a făcut unŭ legat conceputŭ în modul următor, *or cândŭ va avea copii. îi legŭ atăta*, dacă va muri lăsându pe soția sa însărcinată, e considerat că a muritŭ îndeplinindŭ condițiunea, și legatul va fi valabilŭ : dacă însă se va naște unŭ postumŭ.“

Legea 72 D., *De heredibus instituendis* (XXVIII, 5). **Terentius Clemens**, lib. 4, *ad legem Juliam et Papiam* : „Si quis solidum a lege capere non possit, et ex asse sit institutus ab eo qui solvendo non est : Julianus, ex asse eum heredem esse respondit : legi enim locum non esse in ea hereditate quae solvendo non est.—Dacă cine-va nu pŭte priimi totul în virtutea legiŭ, și a fost instituit moștenitorŭ pentru tŭtă moștenirea (*ex asse*) de către unŭ insolubil, Julianŭ a răspunsŭ că elŭ va fi moștenitorŭ pentru întręga moștenire, căci legea nu se aplică la hereditatea insolubilă.“

L. 1 C., *De infirmendis pœnis cœlibatus, orbitatis, et de decimariis sublati* (VIII, 58). **Impărații Constantinus, Constantius și Constans A. A. A. ad populum** (constituțiune din anul 239). „Qui jure veteri *cœlibes* habebantur, imminentibus legum terroribus liberentur, atque ita vivant, ac si numero maritorum matrimonii fœdere fulcirentur. Sitque omnibus aequa conditio capessendi quod quisque mereatur. Nec vero quisquam *orbis* habeatur, et proposita huic nomini damna non noceant. Quam rem et circa fœminas existimamus, earumque cervicibus imposita juris imperia, velut quaedam juga, solvimus promiscue omnibus.—Ceŭ ce erau considerați ca *cœlibi* după dreptul vechiŭ, să fie liberați de terorele amenințătore ale legilor : și să trăiască astfel, ca cum s'arŭ

sprijini pe legătura căsătoriei, făcându parte din numărul însuraților. Și să nu fie considerat cine-va ca *fără de copii*, și pagubele afectate orbității să nu mai vateme pe nimenea. Și acesta să se aplice și femeilor, și deslegămă pe toți fără deosebire de ordinele puse pe capetele lor, ca nește juguri."

L. unică în Condica lui Justinian *De caducis tollendis* (despre desființarea caducelor) VI, 51, constituțiune a lui Justinian, din anul 534:

Et nomen et materiam caducorum, ex bellis ortam et auctam civilibus, quae in se populus Romanus movebat, necessarium duximus, patres conscripti, in pacificis nostri imperii temporibus ab orbe Romano recludere; ut quod belli calamitas introduxit, hoc pacis lenitas sopiret. Et quemadmodum in multis capitulis lex Papia ab anterioribus principibus emendata fuit, *et per desuetudinem abolita* ¹⁾: ita et a nobis circa caducorum observationem invidiosum suum amittat vigorem, qui et ipsis prudentissimis viris displicuit, multas inconvenientibus vias per quas cadu-

Amă cređut necesară, părinți și conscriși, să depărtămă din Imperiul Roman în timpurile de pace ale guvernului nostru, și numele și materia caducelor, născute și mărite prin resbeléle civile care agitaă pe poporul Roman: pentru ca dulcéța păcii să amortéscă calamitatea răsboiului. Și precum în multe puncturi legea Papia a fostă corésă de Imperații care ne aă precesă, și cădută în desuetudine, totă asemenea și din partea noastră vremă ca acea lege să și piardă tăria invidiosă în ceia ce privește observarea caducelor, tăria care a displicut și chiar bărbaților celor măi învătăți în

¹⁾ Acesta dovedește că și în legislațiunea lui Justinian, după cum amă arătat în *Historia externă a dreptului Roman* (Tomă III al *Fragmentelor mele juridice*), desuetudinea are puterea de a abolii chiar instituțiunile create prin legi propriu dise.

cum non fieret. Sed ipsis testamentorum conditoribus sic gravissima caducorum observatio visa est, ut et substitutiones introducerent, ne fiant caduca; et, si facta sint, ad certas personas recurrere disponent, vias recludentes, quas lex Papia posuit in caducis: quod et nos fieri concedimus. Et cum lex Papia jus antiquum, quod ante eam in omnibus simpliciter versabatur, suis machinationibus et angustis circumcludens, solis parentibus et liberis testatoris usque ad tertium gradum, si scripti fuerant heredes, suum imponere jugum erubuit, jus antiquum intactum eis conservans: nos omnibus nostris subjectis sine differentia personarum hoc concedimus.

§ 1.—Cum igitur materiam et exordium caducorum lex Papia ab aditionibus, quae circa defunctorum hereditates

dreptu, care au inventat o multime de mişloce pentru a impede caducitatea. Daru chiar testatorilor atāt le a părut de grea observarea caducelorū, în cāt au introdusū substituiunele pentru ca instituiunele să nu devie caduce, şi au dispusū să se recurgă la certe persōne, ca să evite caducitatea, închidendū astfel căile legiū Papia, ceia ce şi noi permitemu a se face. Şi cum legea Papia închidend prin machinauiunele şi restrictiunele sale dreptul celū vechiū, care se aplica înaintea ei în modū simplu la toţi, numai ascendenţilor şi descendenţilor până la alū treilea gradū, dacă erau instituiţi heređi, a roşit de a impune jugul seū conservandū acestora intactū vechiul dreptū: noi concedemū acest dreptū vechiū tuturilor supuşilor noştrii fără deosebire de persōne.

§ 1. — Fiind că dară legea Papia a fixat materia şi începutul caducelorū de la adiuiunea heredităţilor defuncţilor şi

procedebant, sumpsit: et ideo non a morte testatoris, sed ab apertura tabularum dies cedere legatorum Senatusconsulta quae circa legem Papiam introducta sunt, censuerunt, ut quod in medio deficiat, hoc caducum fiat: primum hoc corrigentes, et antiquum statum renovantes, sancimus omnes habere licentiam a morte testatoris adire hereditatem; similique modo legatorum vel fideicommissorum pure, vel in diem certum relictorum diem a mortis testatore cedere.

§ 2. Et cum triplici modo, ea quae in ultimis elogiis relinquuntur, contingebat deficere: consentaneum est, et tempora eorum, et nomina manifeste exponere: ut quod vel tollitur, vel reformatur, non sit incognitum. Ea etenim vel his relinquiebantur, qui in rerum natura tunc temporis, cum condebantur ultima elogia, non fuerant, forte hoc ignorantibus testatoribus, et ea *pro non scriptis* esse leges existima-

fiind că Senatusconsultele care au fost introduse pentru aplicarea ei, au găsită de cuviință ca ziua deschiderii legatelor să aibă locă nu la mórtea testatorului, ci la apertura testamentului, așa în cătă ceia ce ar face defectă în intervală, să devie caducă: noi coregândă măi întăiă acăsta, decidemă să aibă voe toți să facă adițiune îndată după mórtea testatorului: și ca asemenea dreptul la legatele pure saă cu termenă fixă să se deschidă la mórtea testatorului.

§ 2.—Și fiind că în trei moduri cele lăsate prin acte de ultimă voință se întâmplă să facă defectă: este cuviinciosă să le expunemă în modă clară și numele și timpurile: ca să nu rămăe necunoscută, ceia ce se desființesă saă se reformesă. În adevăr liberalitățile testamentare saă se făceau în favórea acelora, care nu existau în momentul facerii testamentului, póte ignorândă chiar testatorul mórtea gratificaților de către dên-

bant; vel vivo testatore, is qui aliquid, ex testamento habuit, post testamentum ab hac luce subtrahebatur; vel ipsum relictum expirabat, forte quadam conditione sub qua relictum erat, deficiente: quod veteres appellabant *in causa caduci*. Vel jam mortuo testatore hoc, quod relictum erat, deficiebat, quod aperta voce *caducum* nuncupabatur.

§ 3. In primo itaque ordine, ubi *pro non scriptis* efficiebantur ea quae personis jam ante testamentum mortuis testator donasset: statutum fuerat ut ea omnia bona manerent apud eos, a quibus fuerant derelicta; nisi vacuatis, vel substitutus suppositus, vel conjunctus fuerat aggregatus: tunc enim non deficiebant, sed ad illos perveniebant nullo gravamine (nisi perraro) in hoc *pro non scripto* superveni-

sul, și acele liberalități legile le consideraū *ca nescrise*. Sau că în viața testatorului, gratificatul prin testament, murea după facerea testamentului; sau că însăși liberalitatea se stingea, pentru că condițiunea sub care fusese făcută cădea (chiar în viața testatorului): ceia ce cei vechi diceau că sunt *in causa caduci* (adică *quasi caduce*) Sau că chiar, după mórtea testatorului, liberalitatea testamentară făcea defect, ceia ce în mod apert se numea *caducă*.

§ 3. Deci în primă ordine, relativ la acele liberalități ce deveneau *ca nescrise*, adică la acelea care erau lăsate la persoane deja mórte înainte de facerea testamentului, fusese hotărât de cei vechi, ca obiectele acelor liberalități să rămăie la aceia în sarcina cărora fusese puse, afară numai dacă celor vacanți nu le substituise cine-va sau nu li se agregase vr'ună colegatară ca conjunct: căci în aceste casuri li-

ente. Quod et nostra majestas, quasi antiquae benevolentiae consentaneum, et naturali ratione subnixum, intactum atque illibatum praecepit, custodiri in omnem aevum valiturum.

§ 4. Pro secundo vero ordine, in qua ea vertuntur, quae *in causa caduci* fieri contingebant: vetus jus corrigentes, Sancimus ea quae ita evenerint, simili quidem modo manere apud eos, a quibus sunt derelicta, heredes forte, vel legatarios, vel alios qui fideicommisso gravari possunt: nisi et in hunc casum, vel substitutus, vel conjunctus eos antecedit. Sed omnes personas quibus lucrum per hunc ordinem defertur, eos etiam gravamen, quod ab initio fuerat complexum, omnimodo sentire: sive in dando sit constitutum, sive in quisbudam faciendis, vel in modo, vel conditionis implendae gratia, vel alia quacumque

beralitățile parveneaŭ la aceștia din urmă, fără nici o sarcină (afară de casuri rare), survenindu-le această liberalitate *censută necrisă*. De aceia și majestatea noastră, găsindă această soluțiune vechiă rațională, a decisă să se urmese întregă și neatinșă, în orî-ce secolă.

§ 4. În ceia ce privește însă ordinea a doua, în care este vorba de acele dispozițiuni care deveneaŭ *quasi-caduce* (*in causa caduci*), coregând vechiul dreptă, decidemă ca ele, asemenea, să rămăie la aceia în sarcina cărora aŭ fost puse, heređi, legatari, fideciari însărcinați cu fideicomise: afară numai dacă și în acest casă nu va existe ună substituit sau ună conjunctă care să le trecă înainte. Dar tôte persónele cărora li se deferea astfel acestă lucru (câștigă) să sufere și sarcina care la început a fost impusă liberalității, fie că va consista în a da sau în a face, sau în vre-o măsură, sau în vre o condițiune de îndeplinit, sau

via excogitatum. Neque enim ferendus est is qui lucrum quidem amplectitur, onus autem ei adnexum contemnit.

§ 5. In novissimo autem articulo, ubi propria caduca fiebant, secundum quod praediximus: etiam clausis tabulis tam existere heredes, quam posse adire, sive ex parte sint, sive ex asse instituti, censemus: et dies legatorum et fideicommissorum, secundum quod praediximus, a morte defuncti cedere Hereditatem etenim nisi fuerit adita, transmitti, nec veteres concedebant, nec nos patimur; exceptis videlicet liberorum personis. de quibus Theodosiana lex superhujusmodi casibus introducta loquitur: his nihilo minus, quae super his qui deliberantes ab hac luce migrant, a nobis constituta sunt, in suo robore mansuris.

în orî-ce altă sarcină închipuită. Căci nu trebuie suferit acela care profită de lucru (câştig), şi despreţueşte sarcina alipită lucrului.

§ 5. In cea după urmă însă categoriă, în care dispoziţiunile deveneau propriu caduce, după cum am spus mai sus: hotărîm ca chiar pe cât timp este încă închis testamentul, să pôtă nu numai să existe heređi, dar şi să pôtă face adiţiune, fie că sunt instituiţi pentru parte, fie că sunt instituiţi pentru întreaga avere, şi dreptul la legate şi la fideicomise, să se deschidă, după cum am arătat mai sus, la mórtea testatorului. Căci ca hereditatea să se transmită, fără să fie acceptată, nici cei vechi nu admiteau, nici noi nu suferim, afară de persóna descendenţilor de care vorbeşte constituţiunea lui Theodosiū, făcută într'adinsu pentru aceste casuri; menţinându cu tóte acestea, ceia ce am hotărît prin constituţiunile nóstre, relativu la aceia care au

§ 6. Libertatibus proculdubio et post praesentem sanctionem propter sui naturam, quae aditionem heredis expectant, ab adita hereditate una cum aliis, quae servis in testamento manumissis, vel aliis legatis relictas sunt, competentibus. Excepto etiam usufructu, quem sua natura ad heredes legatarii transmitti non patitur: quia neque a morte testatoris, neque ab adita hereditate, quantum ad transmissionem, dies ejus cedit. Sed haec omnia in his observari sancimus secundum praefatam dispositionem quae pure, vel in diem certum relictas fuerint

§ 7 Sin autem aliquid sub conditione relinquatur, vel casuali, vel potestativa, vel mixta, quarum eventus ex fortuna vel ex honoratae personae voluntate, vel ex utroque pendeat, vel sub incerto die: expectari oportet conditionis eventum, sub qua fuerit derelictum,

trecut din lumea acésta pe cândü deliberaü de trebue să accepte saü nu.

§ 6. Dreptul la legatele de libertate fără in-doială, și după acéstă constituțiune, fiind că ele aștéptă adițiunea de hereditate, precum și la legatele lăsate servilor manumiși prin testament saü legați altora, nu se deschide de cât în ziua adițiunei de hereditate. A-fără numai de dreptul la legatul de usufructü care neputëndü trece la herediü legatarului, în ceea ce privește transmisiunea, nu se deschide nici la mórtea testatorului, nici la adițiunea de hereditate. Dar tóte aceste reguli hotărâm să se urmese la liberalitățile făcute purü cu termenü certü.

§ 7. Dacă însă se lasă ceva sub condițiune. saü casuală, saü potestativă, saü mixtă, a căria îndeplinire să depinďă saü de la norocü, saü de la voința persónei gratificate, saü de la amândouë, saü dacă se lasă ceva cu termenü incertü, trebue să așteptämü realisarea

vel diem: ut tunc cedat, cum vel conditio impleatur, vel dies incertus extiterit. Quod si in medio is qui ex testamento lucrum sortitus est, decedat, vel eo superstitie conditio defecerit, hoc, quod ideo non praevaluit, manere disponimus simili modo apud eos a quibus relictum est: nisi et hic vel substitutus relictum accipiat, vel conjunctus, sive heres, sive legatarius, hoc sibi adquirat: cum certi juris est, et in institutionibus, et legatis, et fideicommissis, et mortis causa donationibus ¹⁾ posse substitui.

§ 8. Sed ut manifestetur pro qua parte manere oportet hoc quod fuerit defectum, apud eos

condițiunei sub care a fost făcută liberalitatea, sau împlinirea termenului incertu: pentru ca dreptul la liberalitate să se deschidă atunci cându se va împlini condițiunea sau termenul incertu. Dacă însă acela care a fost gratificat prin testamentu móre în intervalu, sau dacă condițiunea face defectu în viața lui, liberalitatea, care din cauza acésta nu a avut valóre, decidemú ca asemenea să rămăia la aceia în sarcina căroră a fost pusă; afară numai dacă și aci nu va fi unú substitutu care să o priiméscă, sau vr'unú conjunctu, fie herede, fie legataru care să beneficiése de dēnsa: de óre-ce este certă regulă de drept că și în instituțiuni, și în legate, și în fideicomise, și în donațiuni pentru causă de mórte se póte face substituțiuni.

§ 8. Darú, pentru ca să se lámuréscă pentru ce parte liberalitatea deficientă trebue să rămăie

¹⁾ Inovațiune a lui Justinian, căci în dreptul clasicu nu póte existe substituțiune de cât în materie de dispozițiuni testamentare, și acolo chiar, numai în privința instituțiunelor de herede.

a quibus fuerit derelictum, sancimus, si quidem ad heredes lucrum perveniat, pro parte hereditaria fieri ejus distributionem: cum et ab ipsis simili modo, si valuisset, praestaretur, nisi nominatim ab uno, vel certis heredibus fuerit derelictum. Tunc enim, quemadmodum solus, vel soli praestabunt, ita et lucrum sentient. Sin autem legatarii vel fideicommissarii sint, vel mortis causa donatione honorati, vel alia forte persona quae fideicommisso praegravari potest, et hoc evanescat, manere hoc apud enumeratas personas sancimus pro virili omnimodo portione, id est pro numero personarum.

§ 9. Ne autem hoc, quod non ineleganter summi ingenii vir Ulpianus in hac parte cum omni subtili-

la cei însărcinați cu dănsa, decidem, că dacă liberalitatea e câștigată de heredi, ea trebuie să se distribuască lor în proporțiune cu părțile lor hereditare: de ore-ce și ei, dacă liberalitatea ar fi fost valabilă, totu în aceiași proporțiune ar fi prestat'o: afară numai dacă testatorul ar fi pus'o în mod expresă a nume în sarcina unuia sau unora numai din heredi. Căci atunci precum numai unul singur, sau numai unii o voru presta, totuși așa vor și beneficia de dănsa. Dacă însă însărcinații sunt sau legatari, sau fideicomisari, sau donatari mortis causa, sau vre-o altă persoană care să pôtă fi însărcinată cu un fideicomis, și fideicomisul se va stinge, decidem că elu să rămăie la persoanele susmenționate în toate cazurile pentru porțiuni virile, adică în proporțiune cu numărul persoanelor.

§ 9. Și pentru ca ceia ce în mod exact marele jurisconsult Ulpian a dispusă asupra acestui punct

tate disposuit, praeterea-
tur : sanctione nostra hoc
apertius inducimus. Cum
enim jam statuimus, hoc
cum suis oneribus ad
eum qui lucratur, perve-
nire: sancimus, si qui-
dem conditio, vel aliud
gravamen in dando sit
constitutum, hoc omni-
modo lucrantes pro mo-
do lucrī agnoscere. Si
autem in faciendo aliquid
impositum est: si quidem
hoc per alium impleri
possit, simili modo et a
lucrante agnosci : puta si
onerata persona jubeatur
insulam vel monumen-
tum, vel aliud tale suis
sumptibus facere, vel he-
redi, vel legatario, vel
alii forte cui testator vo-
luerit : vel rem ab herede
testatoris emere, vel loca-
tionem, vel fidejussionem
subire, et si quid hujus-
modi facti simile sit. Ni-
hil etenim refert, sive
per eum de quo testator
locutus est, sive per alium
ejusdem lucrī successo-
rem adimpleatur. Sin ve-
ro talis est verborum con-
ceptio, et facti natura, ut
quid relictum est ab alio
impleri non possit, tunc

să nu fie trecut cu ve-
derea prin constituțiunea
noastră facemū decisiunea
sa și mai evidentă. Căci
fiind că deja amū statuit
ca liberalitatea să parviă
împreună cu sarcinele ei
la cel ce beneficiază de
dênsa : decidemū, că dacă
s'a impusū liberalității
vre-o condițiune saū vre-o
altă sarcină care să con-
stea *in dando* (întru a da),
cei ce profită de libera-
litate trebue în orī-ce casū
să o execute în propor-
țiune cu partea lor din li-
beralitate. Dacă însă sar-
cina constă în a face ceva,
dacă fapta se pōte împlini
în mod avantajosū și de
altă persōnă, atunci ase-
menea va trebui să fie
executată și de cel ce pro-
fită de liberalitate. De
exemplu dacă gratificatul
va fi însărcinat să facă
cu cheltuiala sa vre-o casă,
vr'unū monumentū, saū
altă asemenea lucrare, saū
pentru herede, saū pen-
tru legatarū, saū pentru
vre-o altă persōnă arē-
tată de testator, saū dacă
a fost însărcinat să cum-
pere ceva de la herede,
saū să ia ceva de la elū

et si lucrum ad aliquem pervenerit, non tamen et gravamen sequi: quia hoc neque ipsa natura concedit, neque testator voluit. Quid enim si testator jusserit eum *in certum locum abire* ¹⁾, vel liberalibus studiis imbui, vel domum suis manibus extruere, vel pingere, vel uxorem ducere? Quae omnia testatoris voluntas in ipsius solius persona intelligitur conclusisse, cui et suam munificentiam relinquebat. Hoc videlicet in omnibus obtinente, ut pro simili parte et lucrum sentiant, et gravamen, ubi hoc possit procedere, subeant. Et hoc locum habente omni quidem modo in his quae *in causa caduci*, vel *caduca* (secundum quod supra dictum est) fiebant. In *pro non scriptis* autem non omnibus, sed quibusdam: quia eorum quidem et si talia sint, tamen cum suo onere veniebant. Quae et nos in novi juris compositione

în locațiune, sau să se puia fidejutor pentru el, și altele asemenea. Căci puțin importă ca faptul să fie împlinit de însuși acela care a fost indicat de testator sau de altu beneficiar alu aceiași liberalități. Dacă însă ast-felū este arangiarea vorbelorū și natura faptuluī, în câtū ceia ce s'a impusū a se face să nu se pōtă face de altul, atunci măcar că liberalitatea va profita altuia, totuși sarcina nu i se va impune: căci nici natura lucrurilor nu o permite, nici testatorul nu a voit-o. Căci ce trebuie să decidemū când testatorul de exemplu a ordonat ca elū să *plece din cutare locū, sau să se imbibe de studii liberale, sau să facă o casă cu mâinele sale sau să depingă ceva, sau să se însore*? Tōte acestea, fapte, testatorul se înțelege le-a restrinsū la persōna gratificatuluī. Decisiunea acēsta se aplică adică tutulor, de câte ori acēsta

¹⁾ Abire este urmat de ablativū, în cât trebuia ȃisū *ex certo loco abire*. Iar daca textul vrea să ȃică a se duce în cutare locū, atunci trebuia conceput: *in certum locum ire* (nu *abire*).

specialiter enumerari iussimus, ne quis veteris juris prolixitatem, quasi rebus necessariam, vel pro eorum revolvat scientia.

§ 10 His ita definitis, cum in superiore parte nostrae sanctionis in plurimis locis *conjuncti* fecimus mentionem: necessarium esse duximus, omnem inspectionem hujus articuli latius, et cum subtiliore tractatu dirimere: ut sit omnibus, et hoc

este posibilă, adică ca toți să ia la câștigă aceeași parte ca și la sarcină. Și ea se aplică în toate cazurile de *quasi-caducitate* și de *caducitate*. Iar în cazurile în care liberalitățile sunt considerate *ca nescrise*, în unele nu se aplică, și acestea sunt cele mai multe, și numai în unele se aplică: căci ele, cu toate că sunt considerate ca nescrise, cu toate acestea în unele cazuri cei ce profită de ele le ia cu sarcini cu totul. Pe care și noi am ordonat să se însere în compozițiunea noului drept (în Pandecte) pentru ca să nu se considere prolixitatea vechiului drept ca necesară lucrurilor, sau să se întorcă cineva la ea pentru cunoșterea acestor cazuri.

§ 10. Acestea fiind astfel regulate, fiind că în partea de sus a constituțiunii noastre în mai multe locuri, am făcut mențiune de vorba *conjuncti*, suntem aduși necesarmente, a lua în cercetare și a tracta totă această materie a liberalităților *con-*

apertissime constitutum. Non enim tantum conjunctivo modo quaedam relinquuntur, sed etiam disjunctivo. In his itaque, si quidem coheredes sunt omnes conjunctim, vel omnes disjunctim, et vel instituti, vel substituti: hoc, quod fuerit quoque modo evacuatum, si in parte hereditatis, vel partibus consistat: aliis coheredibus, cum suo gravamine pro hereditaria parte, etiamsi jam defuncti sunt, acquiratur; et hoc nolentibus ipso jure adcreseat, si suas portiones jam agnoverint: cum sit absurdum, ejusdem hereditatis partem quidem agnoscere partem vero respuere, secundum quod in divinis nostri numinis decisionibus statutum est. Sin vero quidam ex heredibus institutis, vel substitutis, permixti sunt, et alii conjunctim, alii disjunctim nuncupati: tunc si quidem ex conjunctis aliquid deficiat, hoc omnimodo ad solos conjunctos cum suo veniat onere, id est pro parte hereditatis

juncte mai pe largă și mai cu deamănuntul: ca și această parte să fie tuturor în modul cel mai lămurit cunoscută. Căci liberalitățile nu se lasă numai în mod conjunctiv ci și în mod disjunctiv. Relativ la dăsele, dacă sunt cohereți sau toți conjuncți sau toți disjuncți fie instituiți, fie substituiți, cea ce va fi vacant, în orice mod s'ar întâmpla vacanța, dacă constă în uă parte sau în mai multe părți din hereditate, să fie câștigat de cei-l-alți cohereți, împreună cu sarcinele sale, în proporțiune pentru fiecare herede cu partea sa hereditară, chiar dacă după ce au făcut adițiune, au murit înainte de a se isca vacanța părților celor-l-alți cohereți, și această chiar fără voia lor: căci este absurd să primescă o parte și să refuze cea-l-altă parte din aceeași hereditate, după cum s'a statuat prin decisiunile divine ale majestății noastre. Dacă însă hereții instituiți sau substituiți sunt amestecați,

quae ad eos pervenit. Sin autem ex his qui disjunctim scripti sunt, aliquid evanescat: hoc non ad solos disjunctos, sed ad omnes tam conjunctos, quam etiam disjunctos, similiter cum suo onere proportionem hereditatis perveniat. Hoc ita tam varie, quia conjuncti quidem propter unitatem sermonis, quasi in unum corpus redacti sunt, et partem conjunctorum sibi heredum, quasi suam praeoccupant. Disjuncti vero ab ipso testatoris sermone apertissime sunt discreti, ut suum quidem habeant, alienum autem non soli appetant, sed cum omnibus coheredibus suis accipiant. Et haec in hereditatis tantummodo statuenda sunt.

uniuși fiind instituiți sau substituiți în mod conjunctiv, alții în mod disjunctiv, atunci dacă va face defectă ceva de la cei conjuncți, să profite împreună cu sarcinile numai conjuncților, adică în proporțiune cu partea hereditară a fiecăruia. Dacă însă face defectă ceva de la cei instituiți în mod disjunctiv: acesta să parvie numai la disjuncți, ei la toți cohereții atât conjuncți cât și disjuncți, iarăși împreună cu sarcinile și în proporțiune cu partea hereditară a fiecăruia. Această soluțiune diferită provine din împrejurarea că conjuncții din cauza unității frazei sunt considerați ca reduși într'unu singur corp, și ei ia partea cohereților lor conjuncți ca cum ar prelua partea loră proprie. Pe când disjuncții din chiar vorbele întrebuințate de testator rezultă că sunt separați unul de altul, așa în cât fiecare să ia singur ceta ce este al său, iar ceta ce este ală altora să'lă

§ 11. Ubi autem legatarii vel fideicommissarii duo forte vel plures sunt, quibus aliquid relictum sit: si quidem hoc conjunctim relinquatur, et omnes veniant ad legatum, et pro sua quisque portione hoc habeat. Si vero pars quaedam ex his deficiat: sancimus eam omnibus, si habere maluerint, pro virili portione cum omni suo onere adcrecere; vel si omnes noluerint, tunc apud eos remanere, a quibus derelictum est. Cum vero quidam voluerint, quidam noluerint: volentibus solummodo id totum accedere. Sin autem disjunctim fuerit relictum, si quidem omnes hoc accipere, et potuerint et maluerint, suam quisque partem pro virili portione accipiat. Et non sibi blandiantur, ut unus quidem rem, alii autem singuli solidam ejus rei aestimationem accipere deside-

dorască și să'lă dobândască nu numai ei, ci toți cohereții. Aceste dispozițiuni nu sunt aplicabile de cât hereșiloră.

§ 11. Cândă însă sunt două sau mai mulți legatari sau fideicomisari, căroră să le fi fost lăsat ceva, dacă legatul său fideicomisul este făcut în mod conjunctiv, toți să vie la legat și fie-care pentru partea sa. Dacă însă unu din ei face defect, decidem că partea lui să acrească tuturiloră celor-l'alți, dacă voră să profite de ea, fie-căruia pentru o porțiune virilă, și împreună cu sarcinele aferente ei; iar dacă nici unu nu o vrea, atunci să rămăie la aceia în sarcina căroră a fost pusă. Dacă însă unii o voră, iar alții nu o voră, acea parte să acréască numai aceloră care o voră. Dacă însă legatul său fideicomisul a fost făcut în mod disjunctiv, dacă toți voră și potă să priimască legatul său fideicomisul, fie-care să aibă dintr'ensul o porțiune virilă. Și să nu se măgu-

rent: cum hujusmodi legatariorum avaritiam antiquitas varia mente suscepit, in uno tantummodo genere legati eam accipiens, in aliis respuendam esse existimans. Nos autem omnimodo repellimus, unam omnibus naturam legatis et fidei commissis imponentes, et antiquam dissonantiam in unam trahentes concordiam. Hoc autem ita fieri sancimus, nisi testator aperitissime et expressim disposuerit ut uni quidem res solida, aliis autem aestimatio rei singulis in solidum praestetur. Sin vero non omnes legatarii, quibus separatim res relicta est, in ejus acquisitionem concurrant, sed unus forte eam accipiat: haec solida ejus sit; quia sermo testatoris omnibus prima facie solidum adsignare videtur, aliis supervenientibus partes a priore abstrahentibus, ut ex aliorum quidem concursu prioris legatum minuatur. Sin vero nemo alius veniat, vel venire potuerit: tunc non vacuatur pars quae

léscă că unul va putea avea lucru, iar cei-l'alți fie-care din ei întréga valóre a lucrului: de óre-ce cei vechi dau acestei cupidități a legatariloră varii soluțiuni, și o priimeau numai într'o specie de legat, respingându-o în toate cele-l'alte specii. Noi însă respingem această cupiditate a legatariloră în mod absolut, impunându aceiași natură tuturor legatelor și fidei commiselor, și aducând vechia disonanță la o concordiă complectă. Acestă însă am decisă să fie așa, afară numai dacă testatorul în mod evident și expresă a dispusă ca unui legatar să se dea lucrul întreg iar la fie-care din cei-l'alți întréga valóre a lucrului. Dacă însă nu toți legatarii, cărora lucrul li s'a legat în mod disjunctiv, voră concura pentru câștigarea lui, ci numai unul îl va priimi: acest lucru să fie al lui întreg: căci din vorbele testatorului rezultă că fiecărui a s'a asigurat totă lucrul, și că venind și cei-l'alți abstragă de la

deficit, nec alii adcreſcit, ut ejus qui primus accepit, legatum augere videatur: ſed apud ipſum qui habet, ſolida remaneat, nullius concuſſu diminuta. Et ideo, ſi onus fuerit in perſona ejus, apud quem remanet legatum adſcriptum: hoc omnimodo impleat, ut voluntati teſtatoris pareatur. Sin autem, ad deficientis perſonam hoc onus fuerit collatum, hoc non ſentiat iſ qui non alienum, ſed ſuum tantum legatum imminutum habet. Sed et varietatis non in occulto ſit ratio: cum ideo videatur teſtator diſjunctim hoc reliquiſſe, ut unusquiſque ſuum onus, non alienum agnoſcat: nam ſi contrarium volebat, nulla erat difficultas conjunctim ea diſponere.

celu d'antêiũ venitũ pãrți din lucru, aſa în câtu nu-mai prin concuſſul celor-l'altı legatul celu d'antêiũ ſe micſorêſã. Daca înſã nu mai vine altul, ſau nu mai pôte, atunci nu devine vacantã partea celu ce lipſeſte, niçi nu adreſce altuia, aſa în câț ſã aibã aerul cã mãreſte legatul aceluia care a priimit întêiũ: ci lucrul ſã rãmâiã întregũ la celu ce'lũ are, nediminuit prin concuſſul nimenui. Și de aceea daca a foſt puſã vre-o ſarcinã în perſona aceluia la care rãmâne legatul, va trebui s'õ îndeplinêſcã, pentru ca ſã ſe ſupue voinței teſtatorului. Iar daca ſarcina a foſt puſã în perſona deficientului, nu o va ſuporta legatarul care vine, cãci elũ a priimit nu lucru ſtreinũ, ci lucrul ſeũ nediminuit. Dar ca și rațiunea diverſității de ſoluțiunı ſã nu rãmâiã ascunſã, trebuie ſã ſpunemũ cã de aceea eſte aſa cãci teſtatoru făcând legatul diſjunctũ a înțeleſũ ca fiecare ſã aibã ſarcina ce 'i-a impuſũ, cãci daca vrea

§ 12. Quae autem anti quis legibus dicta sunt de his quae ut indignis auferuntur, et nos simili modo intacta servamus, sive in nostrum fiscum, sive in alias personas perveniant.

§ 13. Cum autem in superiore parte legis non aditam hereditatem minime, nisi quibusdam personis, ad heredes defuncti transmitti disposuimus: necesse est, si quis solidam hereditatem non adierit, hanc si quidem habeat substitutum, ad eum (si voluerit, et potuerit) pervenire. Quod si hoc non sit: vel ab intestato successores eam suscipiant; vel si nulli sint, vel accipere nolint, vel aliquo modo non capiant, tunc ad nostrum aerarium devolvatur.

Haec autem omnia locum habere censemus,

contrariul, n'avea de cât să facă legatul conjunctu.

§ 12. Cele ڑise de legile cele vechi relativu la liberalitățile care se răpescu ca de la nește nedemnî, le conservămă și noi intacte, fie că ele parvinu la fiscu, fie că ele parvinu la alte persoane.

§ 13. Fiind că cum am arătat în partea întăia a acesteî legi hereditatea neacceptată, afară de câteva casuri stabilite în favorea unor anume persoane, nu se transmite la heređii defunctulu herede, urmăsă că dacă cine-va nu a priimit de locu hereditatea, ea să parvie la substituitu, dacă există prin testamentu și dacă acelă substituitu vrea său pôte să priimască acea hereditate. Dacă nu e substituit, său dacă substituitul nu vrea său nu pôte să priimască hereditatea, să o ia succesoriî ab intestat; și dacă nu sunt, său nu vorî său nu potu veni la hereditate, atunci ea să fie deferită erariuluî nostru.

Tóta acestea găsimu cu cale să aibă locu atât în

tam in testamentis, sive in scriptis. sive sine scriptis habitis, quam in codicillis et omni ultimo elogio, vel si quid ab intestato fuerit derelictum, nec non in mortis causa donationibus. Tantum etenim nobis superest clementiae, quod scientes etiam fiscum nostrum ultimum ad caducorum vindicationem vocari: tamen nec illi pepercimus, nec Augustum privilegium exercemus: sed quod communiter omnibus prodest, hoc rei privatae nostrae utilitati praeferendum esse censemus, nostrum esse proprium subiectorum commodum imperialiter existimantes.

§ 15. Locum autem huic legi constituimus in his defunctorum elogiis, quae post hac composita fuerint. Anteriores etenim casus suo Marte discurrere concedimus.

§ 16. Haec omnia, ad vos, patres conscripti, duximus esse sancienda: scilicet, ut, nemini ma-

testamente, fie scrise, fie verbale, cât şi în codicile, cât şi în orî-ce actû de ultimă voinţă, fie chiar alû unui intestatû, necum şi in donaţiuni pentru causă de mórte Căci până întru atâtû am dusû clementa noastră, în câtû cu tóte că sciamû că fiscul nostru este chiămat în cele după urmă la dreptul de a revendica caducele, totuşî nici pe elû nu l'amû cruţatû, şi nu amû exercitatû augustul nostru privilegiû, ei amû preferatû utilităţii nóstre private folosul publicû, socotind în mărima nóstră împărătéscă că folosul supuşilor nóstrii este folosul nostru propriû.

§ 15. Amû datû locû acestei legi pentru actele de ultimă voinţă care se vor face pe fiitorû. Căci pentru cele anterioare concedemû să se regulese subţ alû lorû Marte (adică sub steaua lor, adică sub legile vechî).

§ 16. Acestea tóte le amû adusû la voi, părinţi, conserişî, spre a fi întărite: adică, pentru ca

neat incognitus nostrae benevolentiae labor : sed edictis ex solemnitate a nostris magistratibus propositis omnibus innotescat.

Datum calend. junii, Constantinopoli, DN. Justiniano A. P. P. 5, et Paulino V. C. Cons. 534.

munca bunevoinței nós-tre să nu rămăie nimu-lui necunoscută : ci prin edictele emisse în mod solemn de magistrații noștrii, tutulor să fie cunoscut.

Data, la calendele lui Junie în Constantinopole, sub al V-lea Consulat al lui Justinian și I-iul al lui Paulin, anul 534.

Cândă sunt instituiți mai mulți hereți, fie că ei au fost instituiți *conjunctiv* : Primus, Secundus, Tertius heredes sunt; fie că au fost instituiți *disjunctiv* : Titius heres esto, Secundus heres esto, Tertius heres esto; fie că au fost instituiți pentru o parte distinctă fie-care, Primus heres esto ex semisse, Secundus heres esto ex quadrante, Tertius heres esto ex quadrante, în toate casurile în dreptul clasic, înainte de legile caducare, părțile deficienților profită celui ce vine la hereditate, în casurile întâi și alu douălea, din cauză că fie-care herede are vocațiune la întręga hereditate, în casul din urmă, din causa regulei : nemo paganus partim testatus partim intestatus decedere potest, se șterge, adică mențiunea părții pentru cel ce vine, și el e considerat ca instituit fără parte : *heres esto*. De unde consecunța că în toate casurile sarcinele puse deficienților nu trecă la heredele care vine, căci elă vine să-și ia dreptul său, iar nu dreptul altuia. Cu alte cuvinte, între cohereți, accrescământul, sau mai bine disă nedecrescământul are loc *sine onere*. Așa de exemplu în câte trei hypothese, dacă Secundus era însărcinat să dea cinci mii lui Gaius, Tertius să construe o casă cu cheltuiala sa lui Seius, dacă Secundus și Tertius facă defectă, Primus va lua totă moștenirea testatorului, fără să fie obligată nici a da

cinci mii lei lui Gaius, nici a construi o casă lui Seius. Și prin urmare, ca o altă consecvență, Primus care a acceptat moștenirea, chiar înaintea deficienței lui Secundus și a lui Tertius, vede accrescământul operându-se în favoarea sa chiar fără voia lui; prin acesta chiar că a acceptat, el a trebuit să se aștepte că, sau din cauza lipsei de decrescământ, sau din cauza regulei, *nemo paganus* etc., va putea avea întreaga moștenire. Mai mult încă, dacă după ce Primus a acceptat, se va întâmpla să moră, și apoi să facă defectă Secundus și Tertius, accrescământul se va opera în persoana heredilor lui, căci de orice are vocațiune la tot și numai prin concursul celor-l'alți poate fi redusă la parte, elă acceptându a acceptat deja totu ce poate avea. Cu alte cuvinte, accrescământul pentru heredi se operă nu *personae* ci *portioni*.

Aceste principii nu se modifică de cât în cazul în care dintre cei trei instituți, două au fost coprinși într'unu grupă și cel-l-alt singur într'alt grupă. De exemplu dacă testatorul a ăisă: Primus et Secundus heredes sunt, Tertius heres esto. În cazul acesta, dacă lipsește numai Secundus, Primus singur profită de lipsa lui, Primus va lua jumătate, Tertius nu va lua de cât jumătatea lui. Dacă vină câte trei, Primus și Secundus voru lua o jumătate, prin urmare fie-care unu quart, iar Tertius va lua singur jumătatea restantă. Asemenea dacă testatorul a ăisă: Primus et Secundus heredes sunt ex semisse, Tertius heres esto ex semisse.

Dacă sunt mai mulți colegatari conjuncți, de exemplu, Do lego Gaio et Seio fundum Cornelianum, și vină amânduo, fie-care va lua jumătate. Dacă Seius face defectă, Gaius va lua totul, căci are vocațiune la tot. Accrescământul aci este mai mult un ne-decrescământ. Totu așa se va întâmpla și dacă avem mai mulți colegatari disjuncți, fără deosebire de părți, a aceluiași lucru, de exemplu dacă testatorul a ăisă:

Do lego fundum Cornelianum Gaio, do lego eundem fundum Cornelianum Seio. Și în ambele cazuri, fiind-că fie-care are vocațiune la totu, și ia lucru său iar nu al altuia, sarcina impusă deficientului nu trece la colegatarul care vine, căci el vine nomine proprio, cu alte cuvinte în ambele cazuri accrescământul are locu *sine onere*. Așa dacă testatorul a ȑisȗ : Gaius sumito fundum Cornelianum, Seius sumito eundem fundum Cornelianum et dato mille sestertios Moevio, dacă Seius lipsește, Gaius va lua întregu fundul Cornelian, fără să dea nici unȗ sestertȗ lui Mevius. Și dacă, după ce a acceptat Gaius legatul, apoi a murit, și apoi a făcut defectu Seius, accrescământul va profita hereȑilor lui Gaius. Și aci accrescământul are locu *portioni non personae*. Și o dată ce Gaius a acceptat, va profita de tot fondul Cornelian, în cas de deficienȑă a lui Seius, vrândȗ, nevrândȗ, căci de ore-ce elȗ are vocațiune la solidum, și a acceptat, elȗ a acceptat totul, și numai pȑte în urmă, după deficienȑă lui Seius, să repudiese o parte din legatȗ, care numai prin forȑa lucrurilor dacă ar fi venit și Seius ar fi aparȑinut lui Seius. Dacă însă testatorul a legat acelașu obiectu la duoȗ legatari cu asignațiune de pȑȑȗ, de exemplu, Do lego Gaio dimidiam partem fundi Corneliani et Seio alteram dimidiam, atunci fiind că fie-care nu e legatarȗ de cȑt pentru jumȑtate, deficienȑă unuia din colegatari, de exemplu a lui Seius, va profita heredeluȗ, căci totȗ ce nu se ia de legatarȗ, rȑmȑne în hereditate. Prin urmare accrescământul n'are locu în materie de legatȗ per vindicationem de cȑt când acelașu obiectu e legat saȗ conjunctivȗ saȗ disjunctivȗ, însă fără asignațiune de pȑȑȗ. Terminologia juridică este că în cazul d'ântȑiȗ colegatarii sunt conjuncȑȗ, în cazul d'alȗ duoilea sunt disjuncȑȗ. În cazul alȗ treilea, măcar că sunt uniȑȗ prin aceeași frasă, *codem sermone*, nici nu sunt consideraȑȗ ca colegatari. În terminologia legilor caducare, în cazul d'ântȑiȗ co-

legatarii se numesc *conjuncti re et verbis*, în cazul d'ală duoilea *conjuncti re tantum*, în cazul ală trei-lea *conjuncti verbis tantum*. Acestă felă de conjunc-tiă nu există în terminologia dreptului civil ante-ca-ducar, și ea nu dă locă la accrescămētă. Eacă cum se petreceă lucrurile în legatul *per vindicationem*.

În legatul *per damnationem*, dacă avemă mai mulți colegatari conjuncți, de exemplu, dacă testatorul a ăisă: *Heres meus damnas esto dare fundum Cornelianum Gaio et Seio*, fiind că legatarii aă un dreptă de creanță și heredele e debitoră, și fiind că creanță se divide ipso jure între cocreditorii conjuncți, în cătă debitorul nu datorește lăi Gaius de căt jumătate din fondul Corneliană, și lăi Seius tot așa, fiind că ceia ce este încă mai multă, aci avemă o sentență a tes-tatorului care pronunță condamnarea ca ună judecă-toră, și fiind că condamnarea a da la duoi conjunctim, împarte *ipso jure* obligația condamnatului în două, *damnatio partes facit*, dacă vină amânduoi legatarii, moștenitorul le va da fie-căruia o jumătate indivisă din fondul Cornelian, dacă vine numai unul, neve-nirea celui-l'alt profită heredelui, căci tot-d'auna defi-ciența creditorului profită debitorului. Nu pôte fi dar vorba de accrescămēt aci. Dacă legatul a fost fă-cut *disjunctim*, de exemplu, dacă testatorul a ăisă: *Heres meus damnas esto dare fundum Cornelianum Gaio, heres meus damnas esto dare eundem fundum Cornelianum Seio*, aci avemă două sentențe, două obligațiuni distincte a aceluiași lucru, heredele va da fondul Cornelian celui ce se va presinta întăiă, esti-mațiunea celui ce se va presinta în urmă. Dacă nu se presintă de căt unul și cel-l'alt face defectă, evi-dentă că heredele nu va da de căt celui ce se va pre-sinta fondul Cornelian, și va scăpa de obligația de a da celui-l'alt estimațiunea.

Nici aci nu pôte fi vorba de accrescămētă. A for-tiori nu va putea fi vorba de accrescămēt, dacă

testatorul a asignat părți, de exemplu daca a ȃisũ : Damnas esto heres meus dare Gaio et Seio unicuique dimidiam partem fundi Cornelianı. Se vor petrece a fortiori lucrurile ca ın casul d'antẽiũ, aici divisiunea e pronunțată chiar de testator, și nu mai e nevoie a fi dedusă prin interpretare, prin aplicare a principiilor de dreptũ.

Daca legatul e făcut *sinendi modo*, dar ın mod conjunctivũ, daca testatorul a ȃisũ, damnas esto heres meus sinere Gaium et Seium sumere fundum Cornelianum, și aci *damnatio partes facit*, și prin urmare herelele va fi obligatũ saũ să dea saũ să lase să ia jumătate din fondul Cornelian, să'lũ mancipe saũ cedese ın jure și să tradese după părerea celor mai mulți, să tradese numai (ut patiatur sumere), după părerea celor mai puțini. Daca ınsă legatul *sinendi modo* e făcut ın mod disjunctivũ, de exemplu daca testatorul a ȃisũ, heres meus damnas esto sinere Gaium sumere fundum Cornelianum, heres meus damnas esto sinere Seium sumere eundem fundum Cornelianum, atunci după părerea celor mai mulți, după care herelele e considerat obligat tot at dandum, ca ın legatul per damnationem, el va fi obligat a da lui Gaius, care se va prezenta ıntẽiũ fondul, lui Seius care se va prezenta ın urmă estimatiunea. Iar ın opiniunea celor mai puțini, *nonnulorum*, cum ȃice Gaius, ın Com. II § 215, va fi obligat pe Gaius să'lũ lase să ia fondul, adică să'ı facă tradițiune, iar când se va prezenta Seius, ıı va ȃice : Ia daca mai aı de unde, el va fi sigurũ, nu va putea fi condamnatũ la estimatiune, cãci nici nu mai posedă lucrul, nici prin dolul seũ nu a făcut ca să nu mai posede. Lucrurile se petrecũ tot ca ın casul d'antẽiũ daca testatorul a ȃisũ : Damnas esto heres meus dare Gaio dimidiam partem fundi Cornelianı et Seio alteram dimidiam partem ejusdem fundi. ın cãte trei aceste casuri nu pôte fi locũ la accrescãment.

În legatul per praeceptionem, fie că elū e făcut la mai mulți cohereți, (căror singuri se pôte face după părerea Sabinianilor), fie că elū este făcut la mai mulți streini, (ceia ce asemenea este permisă după Proculianī), lucrurile se petrecū întocmai ca în legatul *per vindicationem* (Gaius, Com. II § 223).

Legile caducare aū schimbat acēstă stare de lucruri. Scopul lorū a fost încoragiarea căsătoriei legitime și facerea de copii pentru perpetuirea familielor, mai cu sémă patricie, care se stinseseră unele, se desecaseră altele, în urma răsbóielorū civile, începute între Marius și Sylla și terminate cu bătălia de la Actium, care puindū capētū răsbóielorū civile, puse capătū și libertății Romane. În scopul acesta fură create nu numai legile caducare, dar și o mulțime de alte instituțiuni. Așa se creară privilegiul de dispensă de tutelă saū curatelă pentru acela care are copii, așa numitul *jus liberorum*, Modestinus l. 2 §§ 2—8 (lib. 2 *Excusationum*) și Ulpian, l. 18, D. *De excusationibus* (XXVII, 1), privilegiul mumei care are mai mulți copii (trei dacă este ingenuă, patru dacă este libertină) să pótă la mórtea vre-unuia din ei să vie la succesiunea sa (în virtutea Senatusconsultului Tertullianū (Justin. Institut., C III, titlu 3 § 2). Așa femeile ingenue nubile sunt liberate ipso jure de tutela legitimă a agnaților lorū dacă aū trei copii, iar libertele nubile de tutela legitimă a patronilor lorū dacă aū patru copii (Gaius *Instit.*, Com. I § 194). Așa dintre mai mulți candidați la o magistratură, celū însuratū și cu mai mulți copii era preferatū. Așa Tacitū, Annale, Cartea II, 45, dice: *Ut numerus liberorum in candidatis praepolleret, ut lex jubebat*. Așa consulul care avea mai mulți copii, lua celū d'ântēiū fascele, adică trecea cu lictoriī cu fascele înaintea celui-l'alt consul. Aulu Gelliū, în adevērū, *Noctes Atticae*, II, 15, dice: „Sic capite septimo legis Juliae priori ex consulibus fasces sumendi petestas sit, non qui pluris annos na-

tus est, sed qui pluris liberos, quam collega, aut in sua potestate habet, aut bello amisit.“ Magistratul care avea mai mulți copii, avea dreptul de a’și alege provincia (Tacitū Annale, Cartea XV). In adevăr tot d’auna guvernele absolute au creșut că două mari rēdeme sunt pentru menținerea lor, aristocrația și miliția. Și de aceea în timpul Imperiului, miliția devine o meserie, și militarii încep să se bucure de o mulțime de privilegii.

Midlocul de a încoragiază căsătoriile și nașterea de copii prin pedepsele întocmite de legile caducare pentru cei neînsurați și pentru cei fără de copii era un mijloc care însă nu ’și-a ajuns scopul, concubinatele au continuat de a fi tot așa de numeroase ca și înainte. Ce pot în adevăr face legile când nu sunt moravuri la un popor? Legiutorul care crede să reformeze moravurile prin legi se înșelă amar. Fără legi, dacă sunt moravuri, se poate. Dar fără moravuri, să tot faci legi e de prisos. Acele legi pe de o parte sunt eludate, pe de alta nu sunt în stare a corege moravurile. *Quid leges sine moribus vanae proficiant*, țice Horatiū, (Carminum, L. III, oda 24, *in Avaros*), același Horatiū care se făcuse adulatorul interesat al lui Augustū prin favorurile de tot felul ce obținu de la el, pe care ’lă ridică până în cer, numindu-l zeu ca și emulul său în adulațiune, Virgiliū. Aci și el, cu tot spiritul de adulațiune, a simțit ineficacitatea legilor. Aceste legi au atârnat atâtea nemulțumiri, în cât călăreții (*equites*) cerură în anul 762, trei-deci și patru ani după edictarea legii Julia, desființarea ei. Tocmai pe la finele domniei lui August, această lege complectată și corésă de legea Papia Poppaea, fini prin a triumfa de toate dificultățile. Systemul acestor două legi fu complectat prin mai multe Senatusconsulte, anume prin Senatusconsultele Claudianū, Pernicianū și Calvițianū. Montesquieu (*Esprit des Lois*, Cartea XXIII, capi-

tolul 21, vorbind de legile caducare, crede că aceste legi au fost salutare. El, care spune că corupțiunea moravurilor a distrus efectul censurei, stabilită pentru a distruge corupțiunea moravurilor, dar care n'a ajuns la scop, căci când corupția devine generale, censura nu mai are putere, este în contradicere cu sine însuși când afirmă că legile pot distruge corupția moravurilor, din contră precum ea a distrus censura, asemenea face ineficace orîce lege. Horațiu a fost mai bine inspirat. De aceia când dice Montesquieu că legile Juliae au atâtea vederi, influe asupra atîtor lucruri, în cît formeză cea mai frumoasă parte a legilor civile ale Romanilor, putem răsturna ceea-ce dice și a afirma contrariul, că toate silințele, toate planurile, toate concepțiunile acestor legi, care au pretinsu a influe asupra atîtor lucruri, au fost ineficace, în cît putem dice că aceste legi, atît de complicate, au dovedit încă o dată tortura inutilă de și ingenioasă a spiritelor acelor care credu că medicamentele au efect pentru a restaura o organizațiune cu desăvârșire stricată. Romanii ar fi făcut mai bine să nu se porțe ca nește barbari și ca nește sêlbatici cu cele-lalte popóre, să nu le despoe, să nu le distrugă, să nu le dărâme cetățile, și să le omóre locuitorii, să nu facă ceea ce au făcut cu Volscii, a căror țară era foarte populată, și din care au făcut o adevărată pustie, cum dice Titu-Liviū în Cartea VI a Historiei Române, cu Grecia, în care dice Plutarhū (Operile sale morale) că oracolele au încetat, pentru că locurile unde aceste oracole vorbêu sunt deșerte, pentru că d'abia se mai găsesc ađi în Grecia, dice el, trei mii de ómenii în stare de a purta armele, cu Epirul în care, după cum dice Polyibū (XXX, 15), Paul Emiliū, cu care se glorifică atît de mult Romanii, a distrus șapte-deci de orașe, a căror locuitori fură vînduți de cohortele sale, în cîtū în aceiași ăi o sută cinc-deci de mii de Epiroți trecură de la libertate la servitute,

cu Sicilia, cu Asia Mică, cu Africa, cu Ispania, cu Gallia. Tóte aceste țări erau populate, erau pline de locuitori. Romanii le despopulară. Și pe urmă, ca nește miserabili asasinii, speriându-se de starea în care adusesere Universul, alergară la mijloce artificiale. Dară Romanii fură pedepsiți prin propriile lor viții. Christianismul și Germanii avură fericirea să distrugă Imperiul lor obosit și corupt.

Legile caducare avéu de obiectă a pedepsi celibatul și lipsa de copii, și a încuragia căsătoria și paternitatea legitimă.

Ele mai întâi declară caduce, adică cădute după capul titularilor lor, tóte liberalitățile testamentare, instituțiuni de herede și legate făcute în favórea celibilor (coelibes) pentru totalitatea lor, și pe jumătate acelea care erau făcute celor de și însurați, dară nu aveau copii (*orbi*), dacă până la mórtea testatorului său cel mai târziu până în 100 zile de la mórtea testatorului, sau de la împlinirea condițiunei nu se vor fi însurat și făcut copii. Asemenea liberalitățile testamentare, instituțiuni de herede și legate adresate Latinilor Juniani, dacă până la mórtea testatorului său cel mai târziu până în 100 de zile de la mórtea testatorului său de la împlinirea condițiunei nu vor fi devenit cetățeni romani. Tot caduce sunt după aceste legi liberalitățile testamentare, instituțiuni de herede și legate adresate la persóne capabile în momentul confecțiunei testamentului și chiar în momentul morței testatorului, dar care între acest din urmă moment și deschiderea testamentului au murit sau au devenit peregrini sau *servi poenae*. Când e vorba de instituțiune de herede, ea trebuie să fi fost făcută pentru o parte numai din hereditate, căci cât pentru partea pentru care este instituit, el póte face adițiune îndată după mórtea testatorului *jure antiquo* chiar pe câtă timpă testamentul este închis, legea Papia ne ridicând heredelui de cât dreptul de ac-

crescămēt, dacă el a murit între mórtea testatorului și deschiderea testamentului. Dacă el ar fi trăit și la deschiderea testamentului, el ar fi putut lua și partea pentru care a fost instituit, și pe care a putut-o primi îndată după mórtea testatorului, chiar pe când testamentul era închis, și partea coheredelui instituit. Fiind însă că la apertură e mort, el nu transmite hereșilor săi de cât partea pentru care a fost instituit și pe care a primit-o, partea coheredelui instituit pro parte care a murit înainte de apertură a devenit caducă, ea nu póte fi revendicată de cât de unū gratificat în viață și *pater*, sau în lipsă, de *aerarium* sau de *fiscu*. Dacă însă e unū singurū instituit *ex asse* și móre înainte de apertură, prin urmare înainte de adițiune, se deschide moștenirea ab intestat. De aceia cu drept cuvânt Ulpian în Regulele sale, titlu XVII § 1, vorbește de un *heres scriptus ex parte*, cum observă fórte bine Cujas în comentariul constituției lui Justinian de *caducis tollendis* T. VIII, col. 1079. În fine mai sunt caduce liberalitățile testamentare, instituțiuni de hereși și legate făcute sub condițiune a căror condițiune cade după mórtea testatorului.

Legile caducare asimilésă cu caducele, le declară *quasi caduce* (*in causa caduci*), cum le numescū ele, liberalitățile testamentare, instituțiuni de herede sau legate, care facū defectū între confecțiunea testamentului și mórtea testatorului. Ceia ce se întâmplă mai întâiū cândū hereși sau legatarii morū, sau devinū peregrini sau *servi poenae* între confecțiunea testamentului și mórtea testatorului. Al douilea când condițiunea instituțiunei sau legatului a făcut defect între confecțiunea testamentului și mórtea testatorului. Al treilea cândū instituții sau legatarii au repudiat hereditatea sau legatul. Al patruilea cândū instituitul sau legatarul a murit după apertura tabulelor testamentului, dar mai înainte de a primi hereditatea sau legatul. În tóte

aceste casuri nu este caducitate ci quasi-caducitate, în aceste casuri nu se aplică dreptul de *praemiū* al delatorilor, care se numesc delatorii legii Papia și cărora Neron le a acordat a patra parte din caduce, și care nu se aplică de cât la caduce propriu ȳise (Suetoniū, Neron, No. 10:.... *Praemia delatorum legis Papiae ad quartas redegit*:....).

Legile caducare declară nescrise, *pro non scriptis habentur*, liberalitățile testamentare, instituțiunii de hereȳi și legate nule ab initio. Ceia ce se întâmplă când instituitul său legatarul e deja mort în momentul confecțiunii testamentului, sau nu are facțiunea pasivă de testament cu testatorul pentru că de exemplu este peregrin ordinarū. Este asimilatū cu liberalitățile *nescrise* legatul de usufructū.

Romaniȳ au asimilat cu instituțiunile de herede bonorum posesiunile *secundum tabulas*, cu legatele donațiunile mortis causa.

La început dispozițiile legilor caducare nu se aplicaū la fideicomise. Și acesta este una din cauzele introducerii fideicomiselor. Așa fideicomisele se puteau face peregrinilor simpli, prin urmăre a fortiori Latinilor coloniari și juniani, celibilor și orbilor, care puteau chiar dacă rămăneau în astă stare să primescă (aveau *jus capiendi*) fideicommisul. Ceia ce dovedea încă de la început defavōrea cu care erau considerate fideicomisele. În adevăr fideicomisele au fost introduse în timpul lui August sub care s'au edictat legile caducare. Mai târȳiu însă, subt Vespasian, s'a edictat Senatusconsultul Pegasian, care a întins și la fideicomise necapacitatea celibilor și orbilor, (Gaius, Com. II § 286) și subt Hadrian unū alt Senatusconsult care a întins asemenea la fideicomise incapacitatea peregrinilor simpli (§ 285), în cât numai Latinii coloniari și juniani au mai putut pe viitorū continua de a primi fideicomise (Gaius, Com. II § 275); de la Senatusconsultul Pegasianū în colo au

nceput prin urmare și fideicomisele de hereditate ca și instituțiile de herede și bonorum posesiunile secundum tabulas să pótă fi *caduce* sau *in causa caduci*.

După cum vedemú dar în cele după urmă legile caducare aú finit prin a se aplica la tóte dispozițiile mortis causa, universale sau singulare.

Ele însă nu s'aú aplicat nici o dată la donațiile între vii, probabil pentru că ele sunt mai rare, căci e mai greu a se despuia cine-va pe sine în favórea altuia, de cât a despuia pe moștenitorul sêú în favórea unui străinú, e mai greu a prefera cine-va pe altul sie-și, de cât a prefera pe unú streinú moștenitorilor sêi ab intestat.

Asemenea legile caducare nu s'aú aplicat nici o dată succesiunelor ab intestat. Prin urmare nici *bonorum* posesiunilor ab intestat sau *contra tabulas*. Ar fi fost fórté gravú a derangia chiar sistemul de succesiune creat de legiuitorú.

Să vorbimú mai întéiú de *caduce*. O liberalitate testamentară devine caducă când heredele instituit, bonorum possessorul secundum tabulas, legatarul, fideicomisarul, donatarul mortis causa, este celibe, și nu s'a însurat nici măcar până în o sută de zile de la mórtea testatorului în liberalitățile pure, de la împlinirea condițiunei în liberalitățile condiționale. Ea e caducă *in solidum*. Căsătoria trebue să fie civilă, *justae nuptiae*. O căsătorie *juris gentium* nu scu-tește de caducitate. Și căsătoria trebue să fie existentă. Nu e destul să fi fost însurat, dacă în momentul lui *dies cedit*, care este *apertura tabulelor testamentului* în liberalitățile pure (în locú de mórtea testatorului cum era în vechiul dreptú înainte a legilor caducare), împlinirea condițiunei (bine înțeleșú după apertură) în liberalitățile condiționale, nu se gă-sește beneficiarul încă în legătură de căsătorie legitimă. Și celibe le perde întréga liberalitate. Celú în-

surat care însă nu are copii, este privat (*orbis*) de copii, beneficiază de jumătate din liberalitate, iar jumătate devine caducă. Și nu e destul să fi avut copii, ci trebuie să aibă copii în ființă, în viață, în momentul lui *dies cedit*, cei morți *in acie*, nu îi profită, cum profită pentru scutirea de tutelă sau curatelă. Copii trebuie să fie legitimi, nu naturali, nici măcar eșiți din concubinată. Nici copii adoptivi nu profită. Un *Senatusconsultum* din timpul lui Neron (Tacit, *Annale*, Cartea IV § 19) a decisu această. Ceia ce dovedește că înainte de Neron copii adoptivi profitau. Ceia ce dovedește câte mijloace se întrebuintau pentru a evita aplicarea legilor caducare. Ceia ce dovedește cât de rău erau vădute încă de la început. Nepoții *ex filio* și chiar *ex filia* profită, pe când, după cum vom vedea pentru exercitarea lui *jus patrum*, pentru revendicarea caducelor, nu profitau de cât nepoții *ex filio*. De altminterlea puțin importă ca cine-va fiind însurat sau măritată are măcaru un singur copil. Celu ce nu e însurat și n'are copii pierde totă liberalitatea. Celu ce este însurat dar n'are copii pierde jumătate din liberalitate. Celu ce a fost însurat dar acum nu mai este, pentru că este divorțat sau divorțată, văduv sau văduvă, dar care are copii din precedentă căsătorie, care este *solitarius*, adică singur, fără consorte, nu e *solidi capax*, probabil că are o capacitate mai mare de cât a *orbului*, că beneficiază de mai mult de cât de jumătate din liberalitate. De cât nu se știe. Acesta este sensul ce împreună cu Accarias dau vorbeii *pater solitarius* din rubrica titlului XII a Regulelor lui Ulpian, despre care nu avem nici o altă mențiune, nici indicațiune de cât pomenirea sa în această rubrică. Nu adoptu părerea lui Cujas care crede că *pater solitarius* e celu ce are un singur copil, după cum am arătat deja în volumul I al Fragmentelor mele juridice, în Comentariul meu asupra titlului XII din Regulele lui Ulpian

Prin excepțiune sunt scutiți de incapacitate, adică pot beneficia de liberalitățile făcute lor, fără însă a putea revendica liberalitățile devenite *caduce* sau *qasi caduce* lăsate altora :

1° Bărbații minori de 25 ani, femeile minore de 20 de ani care nu sunt încă căsătoriți nici n'au copii. Etatea lor e prea fragedă, nu pentru a se căsătorii, dar pentru a le imputa că încă nu s'au căsătorit ; în adevăr, mulți nu se căsătoresc și nu fără cuvânt, până nu ajungă la o etate în care să câștige atât în cât să pôtă întreține o familie.

2° Bărbații de șei-zeci de ani, femeile de cinci-zeci, dacă au fost căsătoriți până la această etate, și au rămasă văduvi la această etate, ei de la șei-zeci de ani încolo dacă sunt bărbați, de la cinci-zeci de ani încolo dacă sunt femei, numai sunt obligați a se recăsători, căci sunt prea înaintați în etate, pentru a li se mai cere să se căsătorească, și de aceia îi dispensésă legea Papia de a se mai recăsători.

Senatusconsultul Perniciană, votat tot în timpul lui August, merse și mai departe și definse acelora care până la șei-zeci de ani (bărbații) sau până la cinci-zeci de ani (femeile) nu se căsătoriseră încă, de a se mai căsători, chiar dacă bărbatul mai mare de șei-zeci de ani se va căsători cu o femeie mai mică de cinci-zeci de ani. În timpul lui Claudiu însă interveni un Senatusconsult care permise bărbatului mai mare de șei-zeci de ani de a se căsători cu o femeie mai mică de cinci-zeci de ani, și dacă face și copii să e-vite completamente caducitatea. În adevăr bărbații, de și rar, dar tot erau considerați că mai pot concepe de la șei-zeci de ani încolo, iar femeile de la cinci-zeci de ani încolo erau considerate că nu mai pot rămânea însărcinate (Aristotele Cartea V, Περὶ ξωῶν ιστορίας. Γεννᾷ δὲ ἄνθρωπος τὸ ἔσχατον, μέχρι ἐβδομήκοντα ἐτῶν ὁ ἀρρην, γυνή δὲ μέχρι πενήκοντα.—*Despre istoria animalelor*. Naște omul de sex bărbătesc

celu puțin până la șese-deci de ani, iar femeia până la cinci-deci de ani). Și de aceia femeia de cinci-deci de ani, de se va căsători cu un bărbat chiar mai mic de șese-deci de ani, în virtutea Senatusconsultului Calvițianu (din timpul lui Neron) contractă un *impar matrimonium*, adică o nepotrivită căsătorie, care nu îi dispensază de pedepsele caducității; chiar dacă din întâmplare, în contra datelor fiziologice, s'ar întâmpla să procreese. Copii procreați de acești soți vor fi *justi* după vechiul drept civil, vor procura dispensa de tutelă și de curatelă, vor da toate celelalte avantagii acordate procreațiunii de copii, vor fi heredes sui, dar nu vor fi *justi* după *legile novae* (adică după legile caducare combinate cu Senatusconsultele), prin urmare liberalitățile testamentare, donațiunile mortis cause făcute lor vor fi caduce.

3° Cognatii până la al șese-lea grad, și chiar la al șapte-lea grad, cei născuți dintr'unu copil de văr sau vară primară, față cu copilul vărului sau verei primare, afini până la acestu grad, precum și cei ce sunt în puterea paternă a acestor cognatii (Fragmentele Vaticane §§ 216 și 217).

4° Fostul cumnat, fosta cumnată, fostul ginere, fosta noră, fostul socru, fosta sócră (Frag. Vat. § 218).

5° Tatăl vitric, muma vitrică, fiul vitric, muma vitrică (Frag. Vat. § 219).

Tóte aceste persóne au dreptul de a beneficia de liberalitățile mortis causa făcute lor, dar nu au dreptul de a revendica liberalitățile mortis causa care au căzut după capul altora, care au devenit caduce pe capul altora, sau care au devenit *in causa caduci*.

Prin excepțiune soții între dênșii care nu pot primi unul de la altul donațiuni între vii, sunt supuși relativu la liberalitățile *mortis causa*, precum donațiuni *mortis causa*, legate, fideicomise, instituțiuni de herede, *bonorum* posesiuni *secundum tabulas*, fideicomise hereditare, la reguli speciale.

Dacă sunt însurați, dară n'au copii, ună soțu nu pôte primi de la cel-l-alt soțu prin liberalitate mortis causa de cât o decime din averea sa, plus usufructul unei treimi. Dacă are copii dintr'o precedentă căsătorie, ună soțu pôte primi de la cel-l-alt *mortis causa* o decime *nomine proprio*, plus de fie-care copilă dintr'o precedentă căsătorie încă câte o decime, plus pe d'asupra încă o treime. In câtă dacă are două copii dintr'o precedentă căsătorie, va putea primi $\frac{3}{10} + \frac{1}{3}$; dacă are trei $\frac{4}{10} + \frac{1}{3}$, dacă are patru $\frac{5}{10} + \frac{1}{3}$, și așa mai încolo.

Dacă a avut ună copilă comună, adică născut din căsătorie, dară îi a murit după ziua dării numelui (a șeptea zi de la naștere), va putea primi o decime *nomine proprio*, și o decime *nomine liberi mortui*, adică $\frac{2}{10}$, dacă a avut două copii comuni, dară îi a murit după ziua dărei numelui, va putea primi $\frac{3}{10}$ și așa mai încolo. Vedem aci întâiu că copilu comună comptéază și mort, dar nu comptéază dacă a murit înainte de ziua dării numelui, căci atunci a avut prea puțină vitalitate. (Ulpian, regule, titlu XV). Dacă a avut trei copii comuni care a murit după ziua dării numelui, va putea primi *mortis causa* întregul patrimoniu de la cel-l-altă soțu, va avea *solidi capacitas*. Asemenea va putea *solidum* capere dacă a avut două copii comuni care îi a murit în etate cel puțin de trei ani, sau dacă are ună copilă comună care trăește la mórtea soțului său, sau dacă, fiind femeia, a rămasă însărcinată din operele bărbatului său și a născut in termen de maximum de cece luni de la mórtea lui. Sau in fine chiar dacă a avut ună singură copilă comună și îi a murit după ziua dării numelui, dar nu mai mult de ună ană și șese luni înainte de mórtea soțului gratificatoră (Ulpian, Regule, titlu XVI § 1). Asemenea ună soțu pôte primi prin liberalități *mortis causa* de la soțul său întregal sau patrimoniu. chiar dacă nu are, nici nu a avut nici o dată copii, dacă

soțul gratificator a murit dacă e femeia înainte de 20 ani ai vârstei sale, dacă e bărbatul înainte de 25 ani ai vârstei sale, și soțul gratificat dacă e bărbatul n'are la mórtea femeii mai mult de 25 de ani, dacă e femeia n'are la mórtea bărbatului mai mult de 20 de ani. Asemenea bărbatul și femeia potú unul de la altul *mortis causa solidum capere*, măcar că n'aú făcut copii, nici nu are gratificatul copii din o precedentă căsătorie, dacă aú trăit împreună bărbatul până la șciideci de ani, femeia până la cincideci de ani. Asemenea soții potú priimi *mortis causa solidum* unul de la altul, dacă sunt cogați în gradul iertat pentru a se căsători, dar nu mai depărtat de alú șeselea, măcar că gratificatul n'are copii (Ulpian, Regule, titlu XVI § 1). Asemenea prin excepțiune legea Julia nu se aplica femeilor nrecăsătorite în anul după mórtea bărbatului lor, saú în cele șese luni de la divorțiú, adică, de și nrecăsătorite, puteaú beneficia de întreaga liberalitate *mortis causa* ce s'ar fi deschisú în acest interval. Iar legea Papia nu se aplica femeilor fără de copii în termen de duoí ani de la mórtea bărbatului lor, saú de unu și jumătate de la repudiú, adică, de și recăsătorite, dacă nu nascuseră copii din noua căsătorie în intervalul de duoí ani de la mórtea precedentului bărbat, saú de unu și jumătate de la repudiú, puteaú totuși beneficia de întreaga liberalitate *mortis causa*, deschisă în acest intervalú. (Ulpian, Regule titlu XIV).

În fine Impăratul póte, printr'o constituțiune, acorda unuí bărbat saú unei femeí, fără să aibă copii, *jus liberorum*. Acestú dreptú face pe gratificat capabilú de a beneficia de întreaga liberalitate testamentară lăsată lui, fie că e streinú, fie că e soțú, îlú scutește și de pedépsa celibatului și de pedépsa orbității. Ac-carias crede că nu'lú scutește de pedépsa orbității. Dar distincția sa nu se întemeiasă pe nimic. Și ar fi curios, ca tocmai *jus liberorum*, dreptul de copii, să'lú lase tocmai în situația ca cum n'ar avea copii.

Liberalitățile devenite caduce nu accresc celor ce sunt scutiți de pedepsele caducității, după vechiul drept de accrescământ. Ele profită celor ce au copii, *patres* cum se numesc, care au relativ la ele cea ce se numește *jus patrum*, *jus caduca vindicandi*, însă nu după regulile vechi ale accrescământului antic, ci după anume reguli determinate. Mai întâi acest drept nu aparține nici o dată femeilor, al doilea chiar bărbaților nu le profită nepoții din fete. Al treilea chiar bărbaților nu le folosește concesiunea de *jus liberorum*, dacă n'au copii în realitate. În fine acest drept, acest *jus caduca vindicandi* se exercită după alte reguli de cât dreptul de accrescământ.

În privința acésta trebuie să distingem între gratificații *conjuncti re et verbis*, *re tantum* și *verbis tantum*. Sunt *conjuncti re et verbis* acei care sunt gratificați prin aceeași propozițiune și cărora aceeași avere sau același lucru este atribuit fără asignațiune de părți. Aceștia erau *conjuncti* și în vechiul drept și profita de accrescământ. Sunt *conjuncti re tantum*, aceia cărora li se lasă aceeași avere, sau același lucru fără asignațiune de părți, dar prin propozițiuni deosebite. Aceștia erau *disjuncti* după vechiul drept, dar profita asemenea de accrescământ. Sunt *conjuncti verbis tantum*, acei care sunt gratificați prin aceeași propozițiune, dar cu asignațiune de părți. Aceștia nu profita nici o dată de accrescământ în dreptul clasic. Sunt *hereți conjuncti re et verbis*, de exemplu: *Gaius et Seius heredes sunt*. Sunt *hereți conjuncti re tantum*: *Gaius heres esto, Seius heres esto*. Sunt *hereți conjuncti verbis tantum*: *Gaius et Seius heredes sunt, unusquisque ex semisse*. Sunt legatari *conjuncti re et verbis*, *per vindicationem*: *Do lego fundum Cornelianum Gaius et Seio*; *per damnationem*: *Heres meus damnas esto dare fundum Cornelianum Gaius et Seio*; *sinendi modo*: *Heres meus damnas esto sinere Gaium et Seium sumere fundum*

Cornelianum ; per praeceptionem : *Gaius et Seius praecipiunt fundum Cornelianum*. Sunt legatari conjuncti *re tantum*, per vindicationem : *Do lego Gaio fundum Cornelianum, do lego Seio eundem fundum Cornelianum*; per damnationem : *Damnus esto heres meus dare fundum Cornelianum Gaio, damnus esto heres meus dare eundem fundum Cornelianum Seio* ; sinendi modo : *Damnus esto heres meus sinere Gaium sumere fundum Cornelianum, damnus esto heres meus sinere Seium sumere eundem fundum Cornelianum* ; per praeceptionem : *Gaius praecipito fundum Cornelianum, Seius praecipito eundem fundum Cornelianum*. Sunt legatari conjuncti *verbis tantum*, per vindicationem : *Do lego Gaio et Seio unicuique semissem fundi Corneliani*; per damnationem : *Damnus esto heres meus dare Gaio et Seio unicuique semissem fundi Corneliani*; sinendi modo : *Damnus esto heres meus sinere Gaium et Seium sumere unumquemque semissem fundi Corneliani* ; per praeceptionem : *Gaius et Seius praecipiunt unusquisque semissem fundi Corneliani*.

Cându sunt în tēstament mai mulți cohereți și colegatari, dreptul de a revendica hereditatea devenită caducă în parte sau în total aparține mai întâi coheredelui *pater*, și acesta puțin importă că cohereții sunt conjuncți *re et verbis*, sau *re tantum* sau *verbis tantum*. Dacă însă sunt mai mulți cohereți *patres*, se voru prefera între ei pentru revendicarea părții sau părților de hereditate caduce, aceia care sunt *conjuncti re et verbis* sau și chiar *re tantum*. Se ține aci compt de intenția testatorului, care i-a chemat la aceiași parte, într'o materie cu totul creată de arbitrarul legiitorului. Așa de exemplu dacă testatorul a ăisă *Primus et Secundus heredes sunt ex semisse, Tertius heres esto ex semisse*, și partea lui Primus devine caducă, măcar că și Secundus și Tertius sunt *patres*, partea lui Primus va fi revendicată

numai de Secundus, iar nu și de Tertius, Secundus prin urmare va lua jumătate din hereditate, iar Tertius jumătate. Tot așa se va întâmpla dacă testatorul a dispus: *Primus heres esto ex semisse, Secundus ex parte ex qua Primum institui, Tertius heres esto*. Pe când dacă din contră testatorul a dispus: *Primus et Secundus heredes sunt unusquisque ex triente, Tertius heres esto ex triente*, voru profita și Secundus și Tertius de partea caducă a lui Primus, și prin urmare va lua fie-care jumătate din moștenire, căci Primus și Secundus sunt *conjuncti verbis tantum* (Paulu l. 142 D. *De verborum significatione*, L. 16, extrasă din Cartea 6 a Comentariului său asupra legii Julia și Papia). Dacă însă, în oricare din aceste trei hypothesse, partea lui Primus devine caducă, și Secundus și Tertius *conjuncti*, nu vor fi nici unul *pater*, și în același testament va fi prevădută și unu legataru, de exemplu, Gaius căruia testatorul îi a legat fondul Cornelian, Gaius legatarul va revendica partea caducă a heredelui Primus. Dacă acum în hypothesisa a mai multor coheređi și colegatari, vomu presupune că obiectul legatū devine caducū în persóna unuia din legatari, dacă cei-l'alți colegatari sunt conjuncti *re et verbis*, ei singuri de vor fi *patres*, vor revendica partea legatarului caducă, măcar că ar fi heređii asemenea *patres* (Gaius Inst. Com. II § 207). Și totu așa se va întâmpla după părerea lui Paulu, care a prevalut, dacă cei-l'alți colegatari *patres* vor fi *conjuncti verbis tantum*. Iar dacă cei-l'alți colegatari *patres* vor fi *conjuncti re tantum*, atunci partea legatarului conjunctu devenită caducă va fi revendicată de heređii *patres* Combină Gaius Com. II §§ 206 și 207 cu Paul legea 89 D. *De legatis* III (extrasă din Cartea 6 a Comentariului său asupra legii Julia și Papia). Și totu așa se întâmplă fie că legatul este făcut *per vindicationem*, fie că este făcut *per damnationem*, după opiniunea care a prevalut, după cum ne spune Gaius în Com. II § 208.

pe care trebuie să-lă combinăm cu paragraful 207. În fine dacă în același testament sau în vre-unul din codicile confirmat prin testament, nu există nici un herede și nici un legatar *pater*, atunci hereditatea devenită caducă sau legatul devenit caduc, va fi revendicat de *aerarium* înainte de Antonin Caracalla, iar de la Antonin Caracalla încolo de fisc (Ulpian, Regula titlu XVI § 3). Și să nu credem, cum cred unii, că de la constituțiunea lui Antonin Caracalla, de care vorbește Ulpian în § 3 al titlului XVI al Regulelor sale, drepturile heredilor și legatarilor *patres* a fost abolit. Nu, tot ce a voit Caracalla a fost de a transfera de la *aerarium*, casa Statului, la fisc, casa Împăratului, dreptul de a revendica caducele și quasi-caducele, în lipsă de *heredi* și de *legatarii patres*. Acesta rezultă nu numai dintr'un paragraf anterior al Regulelor lui Ulpian, paragraful 21 al titlului I, dar și dintr'un paragraf al său posterior paragraful în care vorbește de constituțiunea lui Caracalla, din paragraful 17 al titlului XXV.

Când e vorba de dispozițiune *in causa caduci*, nu poate fi vorba de persoane privilegiate, care să se bucure de *ius capiendi*. Dar la dênsele se aplică o altă excepțiune. Relativ la dênsele se aplică pentru gratificații, heredi sau legatari ascendenți și descendenți până la al treilea grad inclusiv, ceea ce se numește *ius antiquum*, adică aplicarea dreptului de accrescământ după vechiul drept clasic, și numai, în lipsă de ascendenți și de descendenți până la al treilea grad, se aplică *ius patrum*. Acesta rezultă din Regulele lui Ulpian, titlu XXIII, care impropriu vorbește de caduce, căci *ius antiquum* se aplică la *quasi caduce*. Așa de exemplu dacă presupunem că testatorul a instituit heredi pe Primus, Secundus, Tertius, Quartus și Quintus, în mod conjunctiv *re et verbis* sau *re tantum*, că dintre aceștia Primus

móre saü devine peregrinü între confecțiunea testamentului și mórtea testatorului, în cât partea sa devine *quasi-caducă*, Secundus este ascendent saü descendent cu testatorul până la al treilea gradü, darü celibe în cât are *jus antiquum*, Tertius celibe darü cognatü de al șaselea gradü cu testatorul, adică avëndü numai *jus capiendi*, Quartus streinü și neînsurat și fără copii, în cât partea sa devine caducă, Quintus streinü cu testatorul dar însurat și *pater*, partea lui Primus va aparține *jure accrescendi* lui Secundus, Tertius va beneficia numai de partea lui, iar partea lui Quartus caducă va fi revendicată de Quintus ca *pater*, așa în câtü Secundus va lua două cincimi din hereditate, Tertius o cincime și Quintus două cincimi, pe când din contră daca Secundus n'ar fi ascendent saü descendent cu testatorul până la al treilea gradü. Quintus ar lua *jure patris* și partea lui Primus *quasi-caducă*, și a lui Secundus celibe neprivelegiat caducă, și a lui Quartus, iar celibe neprivelegiat, iarăși caducă, iar Tertius ar beneficia numai de partea sa în virtutea de *jus capiendi* ca celibe privelegiat, în cât Quintus ar lua patru cincimi din hereditate, iar Tertius o cincime.

Daca presupunemü că testatorul a instituit mai mulți heređi conjuncți *re et verbis* saü *retantum*, pe Primus, Secundus, Tertius și Quartus și mai mulți legatari *conjuncți re et verbis* saü *verbis tantum*, de exemplu pe Gaius, Seius și pe Mevius pentru fondul Cornelianü saü pentru părți divise din acestü fondü, și Primus móre între facerea testamentului și mórtea testatorului, în cât partea sa din hereditate devine *quasi-caducă*, Secundus este ascendent de gradu întâiü al testatorului, în cât are *jus antiquum*, Tertius este celibe neprivelegiat, prin urmare partea sa devine caducă, Quartus însurat și *pater*, Gaius devine peregrin între facerea testamentului și mórtea testatorului, Seius celibe privelegiat, în cât are *jus capiendi*, Mevius

descendent de gradă întâi al testatorului, Secundus va lua partea sa și a lui Primus din hereditate, prin urmare $\frac{2}{4}$, Quintus va lua partea sa și a lui Tertius din hereditate, prin urmare $\frac{2}{4}$, Mevius va lua partea sa și a lui Gaius din fondul Cornelian, adică $\frac{2}{3}$, iar Seius numai partea sa din fondul Cornelian, adică $\frac{1}{3}$. Legatarii nu se vor amesteca la hereditate, căci heredi sunt conjuncți și au preferență, heredi nu se vor amesteca la legat, căci legatarii sunt conjuncți și au preferență.

De la Senatusconsultul Pegasianu încolo, de când s'a asimilat fideicomisele cu legatele, și prin urmare au fost și ele supuse caducității, și ele voru putea fi revendicate cându devin caduce de beneficiarii *patres*, și cându devin quasi-caduce de beneficiarii cu *jus antiquum*, și în lipsă de beneficiarii *patres*.

Câtă pentru liberalitățile de ultimă voință *nescrise* (*quae pro non scriptis habentur*), ele sunt considerate ca neexistente, la dânsle nici nu pôte fi vorba de aplicarea legilor caducare.

Pentru a paralyza s'a a reduce cel puțin efectul legilor caducare, pe lângă instituirea fideicomiselor, care în urmă, de la Senatusconsultul Pegasianu încolo, au devenit ineficace, s'a mai inventat de prudenți și condițiunea *quum capere poterit*, sau *quum liberos habuerit*, și s'a utilizat și substituțiunea vulgară.

Să vorbim mai întâi de condițiunea *quum capere poterit*, sau *cum liberos habuerit*.

S'a admis mai întâi că se pôte lăsa hereditatea sau un legat, și în urmă și un fideicomis, sub condițiunea expresă *cum liberos habuerit*, sau *cum capere poterit*. Dacă s'a pus a nume condițiunea *cum liberos habuerit*, sau cea ce este tot una *ad tempus liberorum*, atunci se va aștepta îndeplinirea acestei condițiuni, dreptul la moștenire sau la legat va fi întârziat după mórtea testatorului, după chiar cele o sută de zile de la apertura tabulelor testamentului,

după chiar adițiunea de hereditate pentru legate și fideicomise, până la împlinirea condițiunei, până la nașterea femeii de la care se așteptă copii, bine înțelesu presupuindū că acea femeia este însărcinată la mórtea testatorului. Și, dacă la naștere, va naște chiar unū copil care să n'aibă formă humană, destul să fie viu, chiar de nu va fi viabilū, heredele său legatarul va putea beneficia de hereditate, de legat sau fideicomisū în mod integral. Acésta resultă din combinarea legilor 61 D. *De conditionibus et demonstrationibus* (XXXV, 1), 18 D. *Quando dies legatorum vel fideicommissorum* cedat (XXXVI, 2) și 135 D. *De verborum significatione* (L., 16), de și, în regulă generală, monstrul nu comptésă, în cât dacă ar fi instituit herede sau legatar unū *postumus suus*, și s'ar naște unū *monstrum*, unū *portentum*, el nu ar veni la hereditate sau la moștenire. Când e vorba însă să comptese pentru alt beneficiar și spre eliminarea legilor caducare, de ură pentru aceste legi, elū comptésă.

Cândū însă s'a legat sau s'a instituit sub condițiunea *quum capere potuerit*, acésta condițiune se tălmăcește în mod favorabil, și în regulă generală se tălmăcește în sensul de *quum liberos habuerit*.

Unū alt mijlocū pentru eludarea legilor caducare, ce aū admisū jurisconsultiū, a fost întrebuițarea substituițiunei vulgare.

Așa de exemplu testatorul institue moștenitori pe Primus, pe Secundus și pe Tertius, pe fie-care pentru o treime. Primus este *coelebs* dar e din persónele privilegiate, care se bucură de *jus capiendi*. Secundus este *coelebs* neprivilegiat. Tertius este asemenea *coelebs* neprivilegiat. Dacă acești trei heređi sunt numai instituiți, în speciă Primus și va lua treimea sa, iar treimea lui Secundus și treimea lui Tertius vor deveni caduce, și în speciă vor fi revendicate de *aerarium* până la Antoninū Caracalla, iar de la acest

Impărat incolo, de fiscu. Dacă însă sunt substituiți unul altuia, în același timp în care sunt instituți, de exemplu dacă testatorul a dispus: *Primus heres esto ex triente, Secundus ex triente, Tertius ex triente, si Primus heres non erit, Secundus et Tertius heredes sunt ex parte ex qua Primus institutus est, si Secundus heres non erit, Primus et Tertius heredes sunt ex parte ex qua Secundus heres non erit, si Tertius heres non erit, Primus et Secundus heredes sunt ex parte ex qua Tertius heres non erit*, Primus va lua ca instituit partea sa adică o treime, va lua ca substituit lui Secundus partea lui Secundus, și ca substituit lui Tertius și partea lui Tertius. Acésta este între altele utilitatea substituțiunei vulgare și mai cu sémă a substituțiunei vulgare reciproce, după cum o spune între altele, în constituțiunea sa prin care abolește caducele, legea unică *principium* în Condiță, *De caducis tollendis*, pe care amă tradus'o deja.

Religiunea chreștină a influențat încă mai mult asupra systemului legilor caducare. Pedépsa inflesă celor neînsurați sau celor care de și însurați au copii a fost considerată ca nedreptă. Pe de o parte nu prin mijlóce artificiale se pot împinge ómenii la căsătoria, ci prin moralizare, și prin posibilitate de a nutri procreațiunea, adică prin mijlóce economice. Religiunea creștină, influențând asupra moravurilor, a împinsu, fără violență, la căsătoria. Iar pe de altă parte este nedrept a pedepsi pe cine nu se însoră sau n'are copii, căci póte să nu fie vina lui, ci a societății în care trăește, care nu e organizată astfel în cât să procure, pe muncă onestă, mijlóce de existență și de întreținere a familiei. Când totul e la capriciul puterii arbitrară a guvernanților, la dispoziția tyranilor, lingușitorilor, depravaților, cynicilor și hypocriților, societatea e de vină care stârpește or-ce mijloc de muncă onestă, sau cel puțin descuragiasă pe omu de a munci onestamente, și'lă încuragiasă a'și procura

totul, prin adulația, hypocrisiă, crime, dilapidări, precum și'lă expune a perde tot rezultatul muncii oneste prin persecuțiuni nedrepte, prin apetitul desfrânat și încoragiat al delatorilor adulatori ai tyranilor țilei. Împărații Constantinus, Constantius și Constans, printr'o constituțiune care formésă în Condica lui Justinian legea 1 titlu 58 al Cărții a VIII, au desființat pedepsele inflese *celibatului* și *orbității*. Acéstă Constituțiune este inserată în Condica lui Justinian în mod incomplectă, nu figurésă de cât o parte din ea, dar o posedăm în Condica Theodosiană într'ună modă complectă, ea formésă, în acéstă din urmă Condică, legea unică a titlului 16 a Cărții a VIII, din care ne putem convinge că Justinian n'a reproduș de cât principiul și paragraful 1 ală constituțiunei, iar nu și paragraful 2 prin care Constantin rezervă în mod expresă aplicarea restricțiunelor aduse, de legile caducare și Senatusconsultele desvoltătoare, la capacitatea soților de a priimi unul de la altul prin liberalități *mortis causa*. Aceste restricțiuni n'au fost abolite de cât în anul 410, printr'o constituțiune a Împăraților Honoriu și Theodosiu, care figurésă în Condica theodosiană sub legea 2, Cartea VIII, titlu 17 *De jure liberorum*, iar în Condica lui Justinian sub legea 2, titlu 58 ală Cărții VIII-a. Cu tôte acestea systemul legilor caducare prin aceste constituțiuni n'a fost abolit într'ună mod complectă, căci *jus patrum vindicandi* a rămasă încă în vigóre în privința liberalităților *mortis causa* făcute în favórea Latinilor Juniani, care n'au devenit cetățeni Romani până la împlinirea celor o sută de țile de la apertura testamentului său până la împlinirea condițiunei, care asemenea deveneau caduce, cum știm, în privința liberalităților *mortis causa* făcute persónelor care au murit sau au perdut *factio testamenti* între confecțiunea testamentului și mórtea testatorului, care asemenea cum știm deveneau caduce. În fine *jus patrum*

a rămas încă în vigóre pentru toate liberalitățile *mortis causa in causa caduci*.

Tocmai Justinian a desființat în modă completă systemul caducelor și a quasi-caducelor, și dreptul de revendicare a taților. Elă a făcut acésta prin legea unică în condică *De caducis tollendis*, titlu 51, Cartea VI, pe care am transcris'o și tradus'o, și la care trămitemă. Totuși Justinian nu a revenit complectamente la systemul accrescământului anterior legilor caducare, ci a menținut câte-va din dispozițiunile legilor caducare. Așa în materie de instituțiuni, fie că instituții vor fi conjuncți *re et verbis*, fie *re tantum*, fie *verbis tantum*, din cauza regulii că *nemo paganus partim testatus, partim intestatus, decedere potest*, celă ce vine dintre heređi ia totă hereditatea, și o ia vrândă nevrândă, și o ia cu sarcină cu totă, chiar dacă sarcinele ar fi impuse nominativă unuia din heređii deficienți. Pe când din contră după vechiul systemă al accrescământului, părțile deficienților accrescă celă ce vine la moștenire *sine onere*. Dacă avemă mai mulți colegatari, conjuncți *re et verbis*, și unul din ei face defectă, săă pentru că partea lui ar fi devenit caducă, săă pentru că ar fi devenit quasi caducă după legile caducare, ea accresce celor-lalți colegatari conjuncți *re et verbis*, dar numai dacă voră, fie că legatul e făcut *per vindicationem*, fie că e făcut *per damnationem*, și cu sarcinele impuse colegatarului deficient, pe când după anticul drept al accrescământului, în legatul *per vindicationem* partea colegatarului deficient accrescea *etiam invito* dar *sine onere*, iar în legatul *per damnationem*, partea colegatarului deficient rămânea în hereditate și profita heredelui. Dacă colegatarii sunt însă conjuncți *re tantum*, săă cum se numea în vechiul drept civil *disjuncți*, și unul lipsește, pentru una din cauzele care ar fi produs caducitate săă quasi-caducitate, după systemul legilor caducare, atunci legatul întregă apar-

ține celui ce se presintă, etiam *invito*, dar fără sarcina împusă colegatarului conjunctu *re tantum*, căci aci avemu mai mare vocațiune la tot, și prin urmare nedescrescământ. Dar dacă vinu amânduoî, fie că legatul a fost făcut *per vindicationem*, fie că a fost făcut *per damnationem*, va lua fie-care numai o parte virilă, iar nu ca în dreptul clasicu antecaducar, unul lucrul întregu și celu-l'alt estimațiunea. Dacă însă legatul este făcut la mai mulți în modu conjunctiv *verbis tantum*, atunci fiind că după chiar intențiunea testatorului manifestă, fie-care nu trebue să aibă de cât o parte, partea deficientului va rămânea în hereditate.

În ceia ce privește liberalitățile *mortis causa* considerate ca nescrise, precum legile caducare, nu le-au atinsu, nici constituția lui Justinianu nu a modificat nimic din vechia legislațiă clasică, relativu la dênsele.

Ca anexu la theoria caducelor, găsescu folositoru a da aci traducțiunea comentariului lui Cujas asupra constituțiunei lui Justinian, relativă la abrogarea caducelor.

1

TRADUCȚIUNEA TITLULUI 51 DIN CARTEA VI A CONDICEI LUI JUSTINIANŪ,
CARE POARTĂ DREPT RUBRICĂ :

DESPRE ABROGAREA CADUCELORŪ

După CUJAS

(ediția citată, Tomă 8, colónele 1079—1089).

După cum s'a făcută legea Falcidia pentru stabilirea unei măsurii în materie de legate, în timpul lui Augustă, asemenea s'a făcută în timpul acestui Împărată legea Papia Poppaea relativă la hereditățile și legatele caduce. Legea Falcidia nu a fost abrogată de Justiniană, ci numai corésă și redusă, (Veđi Novella 1 a lui Justiniană, *Despre heređi și legea Falcidia*). Iar legea Papia asemenea a cores'o și redus'o foarte multă. Caducele, după Ulpiană, Regule, titlu 17, astăfelă le definescă : Sunt liberalități lăsate unei persóne capabile care în virtutea unei cauze óre-care, în urma morții testatorului, cadă după capul gratificatului în casa físcului. Ammiană Marcellină, cartea 31 đice despre caduce. „După cum se găsescă în palate persóne avide de lucruri străine care umblă după caduce sau după alte rușfetură“. De unde și vorba *caducariū*. Đică unei persóne capabile. Căci cele ce se lasă incapabililor nu sunt caduce, ci sunt considerate ca nescrise, ca nule. Đică, după mórtea testatorului, căci

ăcelea sunt propriu numite caduce, cele-l-alte care nu se împlinesc în viața testatorului, de exemplu în cazul în care legatarul mîre în viața testatorului, sau dacă condițiunea liberalității cade în viața testatorului, în virtutea legii Papia sunt nu *caduce* ci în *causa caduci* (adică *quasi-caduce*, nu caduce propriu și se asimilate cu caducele), adică ea și caducele expuse să cadă în mîna fîcului. Țicū : în *virtutea unei cause ore-care*, aci vorba causă o iaū în sensū de casū, de întimplare. Sunt cinci casuri de caducitate: *Primo*. Casul în care heredele instituitū pentru parte din hereditate sau legatarul mîre după mîrtea testatorului, darū înainte aperturēi tabulelor testamentului. Adică înainte de *dies cedens* alū legatului sau înainte Țilei adițiunei heredității: căci acēstă Ți nu sosește în virtutea legii Papia de cātū la apertura tabulelor testamentului. Și cu dreptū cuvēntū Țice Ulpianū în § 1 al titlului sus menționatū din Regulele sale: *Heredele instituitū pentru o parte*. Căci heredele instituitū pentru parte pōte și pe cātū timpū testamentul este închisū să facă adițiune de hereditate întrū cātū legea Papia ridică hereȚilorū sau legatarilor numai dreptul de acrescāmēntū. *Secundo*. Dacă heredele instituitū pentru o parte sau legatarul după mîrtea testatorului va fi devenitū peregrinū sau *servus poenae*. Căci dacă a devenitū servū alū fîcului sau alū unui particularū, legatul sau hereditatea este cāștigată după apertura testamentului, fîcului sau stăpānului prin servū. *Tertio*. Dacă legatul sau hereditatea s'a lāsātū unui celibe, și acesta în termenul de o sută de Țile, adică în termenul creȚiunei, de la mîrtea testatorului, nu va fi executat legea Papia, adică nu se va fi cāsătoritū. *Quarto*. Dacă s'a lāsātū hereditatea sau legatul unui Latinū, și acesta în cele o sută de Țile de la mîrtea testatorului, adică în termenul creȚiunei, nu va fi cāpātātū dreptul de cetățēniă romană. Aceste douē după urmă casuri sunt

repetate și de Ulpiană în § 3 a titlului 22 a Regulilor sale. *Quinto*. Dacă după mórtea testatorului condițiunea legatului cade, sau dacă, după mórtea testatorului, dară în timpul pendenței condițiunei, legatarul móre, sau devine *servus pœnæ*. Nu însă și dacă legatarul a pierdut calitatea de cetățiană roman, a devenit peregrină *sive ulla civitate*, fiind de exemplu deportat într'o insulă. În adevăr deportatul își pôte recăpăta dreptul de cetățenă. Din contră servitutea este asimilată cu mórtea. Acesta o decide Ulpiană în legea 59, principium, §§ 1 și 2 D. *De condit. et demonstr.* (XXXV, 1).

Un ală șéselea casă nu admită, adică casul în care legatarul a repudiată legatul, căci acele liberalități devină caduce, pe care cineva este incapabilă a le primi, a le câștiga. Dar ceia ce a repudiată, evidentă putea câștiga dacă vrea. Asemenea nu admită casul în care cine-va a murită după apertura testamentului dar înainte de a cere legatul, nici casul în care *bonorum* posesorulă a murită după apertura testamentului, dar înainte de a cere *bonorum posesiunea*, sau dacă îi a expirată timpul fixat de pretor pentru a cere *bonorum posesiunea* fără a o cere. Aceste două din urmă casuri sunt a nume prevădute de Gaius în legea 4 D., *De bonorum posesionibus* (XXXVII, 2). În acele casuri este numai caducitate, în care legea Papia acordă a patra parte din caducă delatoriloră, pe care Suetoniă îi numește delatorii legii Papia, că- rora Neron le a acordat numai a patra parte din caduce (*Suetoniă Neron* No. 10: „*Praemia delatorum Papiae legis ad quartas redegit*“). Ceia ce am dășu că caducele cadă după capul caducarului în casa fiscului ne arată în acelașiu timpă rațiunea și cauza introducerii caduceloră. Căci August le a introdusă cu scopă de a mări și de a umplea casa *erariului* (tesaurul Statului, *fiscul* era tesaurul Impăratului) pe care res-bóiele civile dintre Pompeiă și Cesară și d'ntre Pom-

peii Lepidū și Bruți îl sleiseră. Și această cauză a legii Papia caducaria însuși Justinianū o arată la începutul orățiunei sale și în legea 2 § 6 în fine C., *De veteri jure enucleando...* (I, 17) unde ȋice: „...*Sed in his nihil de caducis a nobis memoratum est: ne causa, quae in rebus non prospere gestis, et tristibus temporibus romanis increbuit calamitatibus, bello coalescens civili, in nostris remaneat temporibus...*” În această colecȋiune (a Condice) nu s'a menȋionatū nimicū despre caduce, ca nu cumva să nu rămăie și în timpurile năstre urmă despre cauza care în timpurile de neprospertate și triste ale statului Roman a întins calamităȋile peste dēnsul la care s'a adăogat și resbelul civil.....” Asemenea și Corneliū Tacitū, în cartea 3 a Analelor unde ȋice: „....Spre a modera dispoȋiȋunile legēi Papia pe care August, după ce mai îmbătrānise, o făcuse în urma legēi Julia, spre a stimula prin pedepse pe celibi a se însura, și spre a mai mări erariul, și care găsisse totū pentru același cuvēntū a sărăciei erariului miȋlocul impositului de douē ȋecimi asupra valorii heredităȋilor“ În aceiași carte Tacitū ȋice, ceea ce referă la alū treilea casū de caducitate, că prin rēsbăie civile reducēdu-se într'un mod de necreȋutū numărul cetățenilor, spre a incita pe cei ce mai rămāseseră a procrea copii și a umplea statul de cetățeni, s'a propusū de către legea Papia pedepse pentru celibi, și s'a dispusū ca să nu beneficieze de legate și de heredităȋi dacā în intervalul celor o sută de ȋile de la mărtea testatorului nu vor contracta nupȋii adevērate, nu simulate (legea 30 D., *De ritu nuptiarum*), și dacā heredităȋile denunȋate nu vor fi insolubile, căci legea a voit să diminueze folăsele, iar nu desavantagiile celibilor (legea 72 D. *De hered. instit.....*) afară numai dacā heredităȋile saū legatele nu sunt lāsate celorū de aprăpe cognaȋi. Și nu trebuie să oitemū că Dionisiū notēsă

în capitolul 56 că în timpul edictării legii Papia atâta penuriă era de cetățeni în câtu Consulii Papius și Poppaeus erau celibi și fără de copii, și că nu s'au putut găsi ômenî însurați și cu copii capabili, care să le fie preferați. Căci în căpătarea onorilor, cum ȳice Dion în capitolul 53, tațiî se preferau celor lipsiți de copii, și însurațiî celibilor. La acelașu casu alu treilea și la alu patru se referă cea ce scrie Ulpian, în Regulele sale, titlul III *Despre Latini*, § 6, că Latiniî prin fabricarea de navă capătă dreptul de cetățenie în virtutea edictului Impăratului Claudiu, relativu la care eacă ce ȳice Suetoniu, *Claudiu*, n-rele 18 și 19: «.....Fabricatorilor de nave pentru comerțu le-a acordatū avantage mari care variaū după condițiunea fiecărui, cetățenilor dispense de pedepsele legii Papia, Latinilor dreptul de cetățenie, femeilor prerogativele mumelor care aveau patru copii, adică *jus quatuor liberorum*.....» Asemenea legea Papia n'a voit ca legatele și hereditățile care cadu după facerea testamentului său după mórtea testatorului să profite fisculu ci să rămăe la descendenți sau la ascendenți până la alu treilea gradū, după vechiul dreptū, după cum ne spune Ulpian în Regulele sale, titlul XXIII, și Celsus în legea 29 § 1 *De legatis* II (XXXI), care sună ast-felū: Dacă partea celui înstituit herede în sarcina căruia anume s'a legatū ceva, accresce filiulu cointstituitū herede, acesta nu va presta legatul, căci elū ia partea ce 'i accresce *după dreptul vechiū* (adică *sine onere*).» Inșă Justinianū dă tutulor hereșilor înstituiți, restituindū dreptul anticū, ceea ce legea Papia nu da de câtū descendenților și ascendenților, abrogându în acéstă parte dispozițiile legii Papia. În adevărū cauza introducerii acestei legii fusesse răs-bóele civile. Prin urmare era naturalū ca statornicindu-se pacea în Statul Romanū, și revenindū acest Statū în vechea mărire și dignitate, să cadă și legea Papia, și să înceteze tóte avantajiele fiscale, precum

impositul de o doudecime asupra heredităților și caducele pe care le storsese slăbiciunea (sleirea) fiscului și necesitatea lucrurilor cum dice foarte exactu L. Valerius în Titu-Liviū, capitolul 34: „Legile cerute de unele timpuri le vedū muritoare și schimbătoare ca și timpurile: cele edictate în timpū de pace, adesea ori le abrogă starea de răsboiū, și cele ce le aduce răsboiul, le desființază pacea.”

În fine Justinianū a complectat ceia ce Impărații precedenți începuseră. Căci și alți Impărați înainte de Justinianū emendaseră multe capitole ale legilor Papia. Septimū Severū, capitolul relativ la etatea prescrisă pentru a avea copii, după cum ne spune Tertullianū în Apologeticul său, capitolul 4. și care etate era după cum ne spune Ulpianū în titlul 16 a Regulelor sale, etatea de 25 ani pentru bărbați și cea de 20 ani pentru femei, etate la care numai persoanele *sui juris* erau constrânse să se căsătorească de legile Julia și Papia, iar nu și filii sau fiiele familias după cum ne spune jurisconsultul Terentius Clemens în cartea 3 a Comentariului său asupra legilor Julia și Papia, care formeză legea 26 D., *De ritu nuptiarum*. Constantin a abolitū pedepsele celibatului și a lipsei de copii, prin constituțiunea sa din anul 239 de la Christosū, care formeză în Condica lui Justinianū legea 1 *De infirmendis pœnis coelibatus, et de decimaribus sublati* (IX, 1), mișcatū fiind de rațiunile raportate de Eusebiū 4, Viața lui Constantinū, capitolul 26. Justinianū ne mai referă că înainte de Constantinū multe dispozițiuni ale legilor Julia și Papia au fost desființate sau modificate de Impărații anteriori, multe au cădut în desuetudine, și că instituțiunea caducelor a fost neplăcută jurisconsultilor, care au inventat multe mijloce pentru a le restrânge aplicațiunea, că adesea ori ei în consultațiunile lor se pronuntau în contra fiscului, cât de puțină îndoială să fi găsit în aplicarea caducelor, ceia ce în modū foarte corectū

spune legea 10 D., *De jure fisci* (XLIX, 14): „Nu cređu, ăice Modestină în această lege, că păcătuește acela care în questiunile dubie, se pronunță în contra fiscului.“ Și așa în cauzele odioase adesea au fost ei preocupați, și prin urmare și în cauza caducelor, după cum o demonstrează legea 135 D., *De verbor. signif.* (L. 16), în care Ulpiană prevede nașterea unui monstru de către o femeie, și declară în această lege, care este extrasă din Comentariul său asupra legilor Julia și Papia, că îi va profita ca să nu fie supusă la legile caducare, adică că va fi considerată că are copilă. Și adaugă Justiniană, că însuși testatori, povățuiți de jurisconsulți, făceau substituții reciproce pentru ca să evite aplicarea caducității. Așa legea 5 D., *De vulg. et pupillari substitutione* (XXVIII, 6), care este extrasă din cartea 3 a Comentariului lui Gaius asupra legii Julia și Papia) ăice: „*Si in testamento heredes scripti ita alicui substituti fuerint, ut si is heres non esset, quisquis sibi heres esset, is in parte quoque deficientis esset heres : pro qua parte quisque heres exstisset, pro ea parte eum in portione quoque deficientis vocari placet : neque interesse, jure institutionis quisque ex maiore parte heres factus esset, an quod per legem alteram partem alicujus vindicasset.*—Dacă într'un testamentă heređii instituiți sunt substituiți unuia dintr'ensă ast-felă, că dacă cutare nu va fi herede, ori cine va fi herede, să fie herede și asupra părții deficientului : pentru partea pentru care fie-care va fi herede, pentru acea parte s'a decisă să fie chemată și relativă la porțiunea deficientului, și puțin să importe dacă fie-care devine herede pentru o parte măi mare cu dreptul de instituțiune, sau pentru că vindicase în virtutea vre-unei legi vre-o altă parte a vre-unuia. „In adevără, legea Papia ridică dreptul de acrescământă iar nu dreptul de substituțiune, și de aceea cu mijlocul substituțiunei se introducea indirectă dreptul de acrescământă, și

se excludea caducitatea. În fine cea ce au făcut pentru o parte principii anteriori, pentru imputinarea caducelor, cea ce au făcut și jurisconsultii, și testatorii povățuiți de jurisconsulti, ca să nu cadă liberalitățile lor în caducitate, așa în cât caducele au început încetul cu încetul ca toate drepturile, întrebuintându expresiunile lui Ammiană Marcellină, să îmbătrânescă, tocmai Justiniană a terminat, abrogând cu desăvârșire această parte a legii Papia caducarie, și conservându numai acelă capitolă din legea Papia relativă la ereptorii, la liberalitățile adică răpite *nedemnilor* pentru a fi atribuite în cea mai mare parte a casurilor fiscului, despre care vorbește Ulpian în Regulele sale, titlu XIX, *Despre proprietate și acquisițiunea lucrurilor*, § 17, iar din legea Julia caducaria numai aceea parte care atribue în ultimă locă bunurile vacante (adică cândă nuă niminea care să le ia cu titlul de moștenire sau de dispozițiune pentru causă de mórte) fiscului sau poporului ca părinte al tuturilor (§§ 13 și 14 din constituțiunea lui Justinian *De caducis tollendis*, care formeză legea unică în *Condicta*, Cartea VI, titlu 51). Și așa Justiniană, ca și orice bună principe, cum este Marcă Aureiă, despre care scrie Capitolinus, cum este Antonină celă Piă, în casuri de avantagie n'a cruțat, nici a favorisat fiscal. Justiniană însă a desființat materia caducelor, decidându mai înteiă că orice moștenitoră pôte să facă adițiune de hereditate îndată după mórtea testatorului, și că *dies cendes* ală legateloră curge din momentul morții testatorului, și că nu se va aștepta deschiderea testamentului sau adițiunea heredității, și nici că se cere cunoștința legatarului despre existența legatului ce i se face (veđi legea 6 C., *Quando dies legati vel fideicomisi cedit*, VI, 53 care este o constituțiune a Impăraților Dioclețiană și Maximiană). Legea Papia cerea deschiderea testamentului, și Senatusconsultele făcute relativă la această lege concedeau această, dară nu

cerea adițiunea heredității, după cum ne spune Paulū în Sentențele sale, Cartea III, titlu 6 *Despre legate* § 7, credū că nu cerea nici știința legatarului. Bine înțelesū este vorba de legatele pure sau cu termenū certū, afară numai de câte-va excepțiuni, despre care se vorbește în § 6 al constituțiunei sus menționate. Căci relativū la legatele făcute sub condițiune sau cu termen incertū, totū-d'auna s'a decisū că *dies cedens* sosește la împlinirea condițiunei sau a termenului incertū care ține locū de condițiune, *căci pôte să nu sosescă (quod possit non ceder)*. În adevărū, nu orī ce termenū incertū ține locū de condițiune. Din contră sunt legate cu termenū incertū care sunt considerate ca pure. De ex. legatul : *Do lego Titio cum moriatur*. E sigur că va muri Titius și când se va simți murind, va simți pe capul său născându-se legatul. Și astū-felū desființându-se materia cauza și fundamentul caducelorū în paragraful 1 alū constituțiunei, apoi în paragraful 2, ca să nu cadă în casa fiseului liberalitățile lăstate prin testamentū sau codicilū, pentru că dintr'o cauză ôre-care ar expira sau aru cădea, imparte liberalitățile ce cadū după timpurī în trei categorii, căci orī cadū imediatū în momentul chiar a facerei testamentului, orī cadū între confecțiunea testamentului și mórtea testatorului, orī în fine cadū după mórtea testatorului. Și le a și distinsū cu numiri deosebite, urmându întru acēsta vechile legi, numindū *nescrise* pe cele ce sunt nule și cadū încă de la începutū, numindū *quasi caduce (in causa caduci)* pe cele ce cadū între confecțiunea testamentului și mórtea testatorului, și rezervându numele propriū de *caduce* la acele liberalități care cadū după mórtea testatorului. Pe aceste liberalități le separă asemenea după dreptul propriū fie-cării categorii. În totū d'a-una. și înaintea legilor caducare, și în timpul acestor legi, și astă-dī acelașū dreptū se observă pentru liberalitățile considerate *ca nescrise*, ele adică

nu au cădută nici o dată și nu cadă nici astăzi în casa Statului sau a Impăratului. Căci nici nu se referă la dăsele legile Julia și Papia caducarie, cum serie foarte bine Plinius în Epistola 16 din Cartea II a Epistolelor, dicēdū că pentru cea ce era consideratū ca nescrisū, nu era locū ca delatoriū să 'l denunțe fisculū. Ci acele dispozițiuni, după cum o spune și Justinianū în paragraful 3, aparținū heredelū legitimū dacă nu este vr'unū substituitū, sau vr'unū herede conjunctū, căci atunci aparține substituitulū sau heredelū conjunctū, iar dacă este legatū, aparține colegatarulū conjunctū, sau heredelū instituitū, dacă nu este colegatarū conjunctū, după cum o spune și jurisconsultul Gaius în legea 55 § 1 *De legatis* II (XXXI), și Scevola în legea 88 § 16 *eod. tit.* Și aceste liberalități profită persónelor sus menționate *sine onere*, fără sarcinele impuse asupra acestor liberalități. Și în adevăr, de óre-ce dispozițiunea principală este considerată ca nescrisă, este consequent ca și sarcina pusă asupra'i să fie considerată ca nescrisă și ca neimpusă nimenui. Sunt numai două casuri în care dispozițiunile considerate *ca nescrise* rămānū și trecū la persónele la care urmēză să trecā cu sarcinele puse asupra lorū, casuri pe care le notēză Accursiū: unul este casul Senatusconsultulū Libonianū, celū-l'altū este admisū în favórea libertății. Nu trebuie să adaogi ca al treilea casū celū prevēdūtū în legea 122 § 1 *De legatis* I, căci Paulū nu dice că porțiunea lui Seius trebuie considerată ca *nescrisă*, ci că Seius, care a repudiat, trebuie considerat *ca nescrisū*, adică ca neinstitut, și Titius trebuie considerat ca singur instituit pentru întreaga hereditate (*ex asse*). Dar despre acestea amū đisū destul. *Care liberalități sunt acum în causa caduci?* Acele care cadū după facerea testamentulū în timpul vieții testatorulū, din cauza morții naturale a heredelū, sau a legatarulū, sau din cauza neimplinirei condițiunii,

acelea astă-dî nu sunt *în causa caduci*, ei aparțină substitutului său accrescî gratificatului conjunctu său rămînu heredelui, sau legatarului, sau altei persóne în sarcina căreia au fost lăsate. Nu dicu că ele se transmitu heredelui aceluia căruia au fost lăsate, căci în timpul vieții testatorului, nici nu se deschide dreptul la legat, adică nu are locu *dies legati cedens*, nici póte fi locu la transmișiune. Și numai întru acésta diferă cele considerate ca *nescrise* de cele considerate ca *quasi caduce*, că cele d'ânteu rămînu aceloră în sarcina căroră au fost lăsate fără sarcinele de care au fost afectate, pe când cele după urmă rămînu loru cu sarcinele loru. Căci și în virtutea legii Papia ele treceau asupra fiscului cu sarcinele lor, și prin sarcini înțelegem sarcina de a presta legatul, sau fideicomisul, sarcina de a presta libertatea, sarsarcina măsurii, sarcina condițiunei de a da sau de a face, numai condițiunea să póta fi îndeplinită și de altul (§ 4 și § 9 a Constituțiunei lui Justinianu ce analysăm), căci o condițiune casuală, după cum prea bine dice Accursius, nu este o sarcină. Despre cele ce propriu disu se numesc caduce am vorbit deja: astă-dî nici unele din acelea în virtutea legii Papia nu mai sunt caduce, căci nici una din acele liberalități nu mai póte cădea, de óre-ce nu se mai ține nici o socotélă de apertura testamentului. Căci și heredele instituit pentru o parte, póte face adițiune înainte de apertura testamentului, și dreptul legatelor pure, sau cu termen, se deschide înainte aperturei testamentului. Dar trebuie să observăm uă deosebire care există între heredități și legate. Căci dreptul legatelor pure se deschide îndată cu mórtea testatorului, și de aceia după mórtea testatorului, dacă móre legatarul, fără ca nici să fi primit nici să fi repudiat legatul, dreptul de a cere legatul se transmite heredelui legatarului, dreptul de a repudia asemenea, și repudiând heredele legatarului, legatul repudiat apar-

ține substituitului, sau acresce conjunctului, sau rămâne aceluia în sarcina căruia a fost pus. Iar despre hereditate nu dicem că dreptul ei se deschide la mórtea testatorului, ci că hereditatea póte fi primită îndată după mórtea testatorului, mai înainte de apertura testamentului, și că, odată primită, ea se transmite heredelui, iar dacă e ne primită de herede în viéța sa, nu se transmite heredelui acestuia, ci aparține substituitului sau conjunctului, sau heredelui legitim, sau honorariu sau fiscului. E o vechiă regulă că hereditatea ne primită nu se transmite heredelui, afară numai de casurile următoare: 1. Casul prevădut de legea 18 și 19 C., *De jure deliberandi* (VI, 30). 2. casul prevădut de legea 84 D., *De acquirenda vel omittenda hereditate*, XXIX, 2 și de legea 3 § 30 D., *De senatusconsulto Silaniano et Claudiano. quorum testamenta ne aperiantur* (XXIX, 5). Și cele duse până aci de partea ântêia a constituțiunei sunt suficiente. Partea a doua este relativă la heredii și la legatarii conjuncți și disjuncți, care nu fără cuvânt urmésă după partea ântêia. Căci încetându aplicaunea dreptului de a vindica caducele, și fiscul fiind exclus, urmésă ca heredele sau colegatarul conjunct sau disjunct să fie admis în virtutea dreptului de accrescământ la partea sociului său, nu numai pe care o repudiasă, dar și la aceia care în urma facerii testamentului sau după mórtea testatorului îi scapă în virtutea unei cause óre-care. De aceia și ¹⁾ Paulu însuși comentându legea Papia, tractésă despre *conjuncti*, în legea 89 D. *De legatis tertio* și în legea 142 D. *De verb. significatione*. Legea Papia desfința dreptul cel vechiu, adică dreptul de accrescământ, dreptul simplu de conjuncțiune, afară de unele casuri, preferind fiscul. În această constitu-

¹⁾ Veđi Variantele lui Merillus asupra capitolului 20 a Cărții I a lui Cujas, Volumu I, colóna 1365 și următoarele.

țiune se numesc *conjuncti* cei ce sunt *conjuncti re et verbis*, *disjuncti* cei ce sunt *conjuncti numai re*. Aceia în adevăr sunt *conjuncti* sub toate punctele de vedere, aceștia asemenea sunt *conjuncti*, dar, în opozițiune cu aceia, mai adesea ori se numesc *disjuncti* și separați, căci cum țice Paulu, de către însuși testatorul au fost separați prin vorbă. Despre cei ce sunt *conjuncti* numai *verbis* iar nu și *re*, nu se ocupă constituțiunea noastră, căci o asemenea *conjunctiă* nu are nici o valoare, afară numai dacă în intențiunea testatorului ea a fost considerată ca o îndoită *conjunctiă*. Căci *conjuncti* *verbis* au în tot-d'auna părți fixate, precum se vede din legea 89 D., *De legatis* III, adică în toate drepturile, și în cel vechiu și în cel nou, și în orî-ce fel de legate, fie *per vindicationem*, fie *per damnationem*, și în orî-ce casu, adică nu numai în casu de concursu, ci și îndată de la început chiar. Acei însă care sunt *conjuncti re et verbis* sau numai *re*, nu în tot-d'auna au părți de la început, ci numai în casu de concursu sau nici chiar în casu de concursu. Căci între cei *conjuncti re et verbis* și cei *conjuncti* numai *re* este această diferență, că dacă sunt *conjuncti* numai *re*, și legatul este *per vindicationem*, în casu de concursu, obiectul legat se împarte în părți, tot așa este și în legatul *per praeceptionem*. Dacă însă legatul este *per damnationem*, fie-cărui legataru e datoritu obiectul legat întregu, și prin concursu nu se împarte în părți. Și tot așa este și când legatul este *sinendi modo*, sau când s'a întrebuințat forma *fideicomisului*. Acesta însă este abrogat prin constituțiunea noastră care declară că, în orî-ce chipu acelașu lucru va fi legat în mod disjunctiv la două sau mai mulți, fie-cărui a se va datori numai o parte, afară numai dacă ar resulta evident din testament că intenția testatorului a fost ca fie-cărui legataru să fie datorit solidul, care excepțiune din această constituțiune a fost inserată de

Tribonianu în legea 33 și în legea 114 § 19 D., *De legatis* I, în legea 13 § 1 *De legatis* II, în legea 20 D., *De legatis* III și în legea 14 D., *De usu, et usufructu et habitatione et operis per legatum vel fideicommissum datis* (XXXIII, 2). Dacă însă același lucru s'a legat la mai mulți legatari conjuncți *re et verbis per vindicationem*, după dreptul anticu, de care ne servim în practică, numai în casu de concursu se împarte obiectul în părți (legea 80 D., *De legatis* III), dacă legatul este *per damnationem*, încă de la început sunt datorite numai părți (l. 34 § 9 D. *De legatis* I), întocmai ca în cazul în care legatarii sunt conjuncți numai *verbis*, și partea neconcurentului rămâne la herede. Dar este adevărată legea 80 *De leg* III°, după dreptul vechiu, iar legea 33 § 9 *De leg.* I, după legea Papia, după care partea conjunctului neconcurentu devine caducă, fie că legatul e făcut *per vindicationem*, fie că e făcut *per damnationem*: și cu toate acestea, în virtutea aceiași legi, partea colegatarului disjunctu *per vindicationem*, dacă nu vine, nu devine caducă, ci acrește soțului. Și rațiunea diferenței este acesta că fie-căruia din colegatari disjuncți se lăgă încă de la începutu evidentu solidul, și dreptul de acrescământu nu este altu de cât reținuținea solidului în lipsă de concursu alu soțului. Iar fie-căruia din colegatari conjuncți nu se lăgă tacitamente în mod evident solidul. Și de aceia în lipsă de concursu alu colegatarului solidului, la ceia ce în modu evident nu li s'a legat, n'aũ drept de reținuține, adică de acrescământu, ci partea neconcurentului devenea caducă: și tot această rațiune face astăđi, restabilându-se dreptul anticu, ca să nu acrescă colegatarului conjunctu fără voia lui, adică ca să nu reție fără voia lui ceia ce în mod evident nu i s'a lăsat, iar colegatarului disjunctu să acrescă fără voia lui, adică ca fără voia lui să reție totul care în mod evident îi a fost legat, și să nu scindeze legatul. Și

aci sunt de notatū trei diferențe care există între heredi și legatari. Partea coheredelui, care se repudiasă, sau care face defectū în virtutea acelei cause, în virtutea căreia după legea Papia devinea caducă, sau quasi-caducă, după dreptul civil adică după legea celor 12 Tabule, după dreptul vechiū, și de plinū dreptū, în modū tacitū, accrește coheredelui sau coheredilor care au priimit părțile lorū, în proporțiune cu părțile lorū hereditare, sau heredilor lorū fie că sunt coheredi conjuncți, fie că sunt disjuncți. Asemenea partea colegatarului accrește colegatarului, dacă sunt disjuncți în virtutea constituțiunei noastre, abolită fiind în acestū casū vechia diferență între legatul *per vindicationem* și legatul *per damnationem*; asemenea și în casul legatului făcut *per vindicationem* la mai mulți colegatari *conjuncți* (l. 16 § 1 și legea 34 § 11 D. *De legatis* I și legea 31 D. *De statuliberis*, XI, 7), dar nu și în casul legatului făcut *per damnationem* la mai mulți colegatari *conjuncți* (l. 7 *De leg.* II, legea 16 princ., legea 34 § 9 și legea 84 § 8 *De legatis* I), care deosebire între aceste două feluri de legate nu găsescū că a fost desființată. Asemenea partea deficientă accrește coheredelui conjunctū sau disjunctū chiar fără voia lui și fără știrea lui. Iar partea deficientă nu accrește colegatarului conjunctū fără voia lui, iar colegatarului disjunctū îi accrește fără voia lui. Asemenea partea deficientă accrește coheredelui conjunctū sau disjunctū cu sarcini cu totū, și colegatarului conjunctū asemenea; iar colegatarului disjunctū fără sarcini. Precum însă accrește coheredilor în proporțiā cu porțiunea hereditariā a fie-căruia (legile 59 § 3 și 66 D., *De heredibus instituendis*, D., XXXVIII, 5), totū asemenea accrește colegatarilor în proporțiā cu porțiunea legatului fie-căruia (l. 41 D., *De legatis* II), și de aceia în constituțiunea noastră expresiunile *pro virili portione* trebuescū înțelese în proporțiune cu porțiunea legatului fie-căruia. Și

daca dintre heređi unii sunt conjuncđi, alđii disjuncđi, ca în specia următore: Primus fi moştenitor, Secundus fi moştenitor, Tertius şi Quartus fiđi moştenitori, lipsind Primus sau Secundus, partea lui accresce tuturilor, lipsind Tertius partea lui nu accresce de cât lui Quartus, lipsind Quartus, partea lui nu accresce de cât lui Tertius, bine înţelesu în specia cum am formulat'o mai susu, în care heređii sunt instituiđi sau substituiđi fără părđi determinate (l. 63 D., *De hered. instit.*) Căci dacă au fost heređii instituiđi unii în mod disjunctiv daru cu părđi determinate, alđii în mod conjunctiv dar fără părđi determinate, de exemplu astfel: Primus fi moştenitor pentru unu quartu, Secundus pentru o treime, Tertius şi Quartus fiđi moştenitori, lipsind Tertius, partea lui accresce la tođi, pentru că Tertius cu Quartus este conjunctu numai *verbis*, care conjuncţie nu are nici o valóre, iar nu pentru o parte determinată (l. 17 § 1 D., *De hered. instit.*). Ceia ce accresce conjunctulu, el il ia ca al seú, şi de aceia cu drept cuvântu respinge de la acésta pe cei-l'alđi. Ceia ce accresce disjunctulu, elú il ia ca lucru strein: apoi cea ce e streinu, nu póte elú să-l revendice singuru (§ 10 din constituţiune), şi cea ce se đice în paragraful 11 de la vorbele, *sin autem ad deficientis...* încolo, că disjunctul reţine solidul ca al seú în virtutea dreptulu seú, numai intru atât este adevărat, dacă rămănu singuri, fără să'i mai facă alt sociu concurenţă, nu şi în cazul în care mai are şi alđi socii pentru totu sau pentru parte certă, şi tot astfel cređu că trebuie să decidemú în cazul în care avemú mai mulđi colegatari amestecađi, unii disjuncđi, alđii conjuncđi *per vindicationem*.

Să ne întórcemú la materia legatelorú şi să vorbimú mai întâiú despre legatul *sinendi modo* şi despre legatul *per praeceptionem*.

Despre legatul *sinendi modo* trateasă Gaius în paragraful 209 pâna la 215 inclusivu.

§ 209. „*Sinendi modo ita legamus: heres meus damnas esto sinere Lucium Titium hominem Stichum sumere, sibi que habere.*—In forma permisiunei legămă astfel: herede al meu fi condamnată a permite lui Lucius Titius să ia și să aibă pentru sine pe servul Stichus.“

§ 210. „Quod genus legati plus quidem habet quam per vindicationem legatum, minus autem quam per damnationem; nam eo modo non solum suam rem testator legare potest, sed etiam heredis sui: cum alioquin per vindicationem nisi suam rem legare non potest, per damnationem autem cujuslibet extranei rem legare potest.—Acest genă de legată e mai comprehensivă de cât legatul *per vindicationem*, dar mai puțin de cât legatul *per damnationem*; căci prin legatul *sinendi modo* pôte testatorul lega nu numai lucrul său, ci și lucrul heredelui, pe când *per vindicationem* nu pôte lega de cât lucrul său, iar *per damnationem* pôte lega și lucrul unui streină.“

§ 211. „Sed si quidem mortis testatoris tempore res ipsius testatoris sit vel heredis, plane utile legatum est, etiamsi testamenti faciundi temporis neutrius fuerit.—Dar dacă lucrul legat a fost al testatorului său al heredelui la mórtea testatorului, legatul este valabil, chiar dacă la facerea testamentului nu era al nici unuia din ei.“

§ 212. Quod si post mortem testatoris ea res heredi esse cœperit, quæritur au utile sit legatum; et plerique putant inutile esse. Quid ergo est? Licet aliquis eam rem legaverit, quae neque ejus unquam fuerit, neque postea heredis ejus unquam esse cœperit, ex Senatusconsulto Neroniano proinde videtur ac si per damnationem relicta esset.—Dacă însă lucrul legat devine proprietatea heredelui după mórtea testatorului, e questiune dacă legatul este valabil; și cei mai mulți sunt de părere că legatul este nul. Ce înă? măcar că cine-va a legat ună lucru, care nu a

fost nici odată al lui, nici a devenit vre-o dată al heredelui, totuși în virtutea senatusconsultului Neroniană, este considerat ca cum ar fi fost legat *per damnationem*.”

§ 213. „Sicut autem per damnationem legata res non statim post aditam hereditatem legatarii efficitur, sed manet heredis eousque, donec is heres tradendo vel mancipando vel in jure cedendo legatarii eam fecerit; ita et in sinendi modo legato juris est: et ideo hujus quoque legati nomine in personam actio est: *quidquid heredem ex testamento dare facere oportet* — Precum însă lucrul legat *per damnationem* nu devine proprietatea legatarului îndată după adițiunea heredității, ci rămâne ală heredelui, până ce heredele prin tradițiune, mancipațiune sau *in jure* cessiune va fi transportat acestă lucru în proprietatea legatarului: totă așa se petrece în dreptă și în legatul *sinendi modo*: și de aceia, și în virtutea acestui legat, se dă totă o acțiune *in personam*, a căruia *intentio* este: *orî-ce heredele trebuie să dea, să facă în virtutea testamentului*.”

§ 214. „Sunt tamen qui putant, ex hoc legato non videri obligatum heredem ut mancipet aut in jure cedat aut tradat; sed sufficere ut legatarium rem sumere patiatur, quia nihil ultra ei testator imperavit quam ut sinat, id est, patiatur legatarium rem sibi habere.—Sunt însă jurisconsulți care sunt de părere, că în virtutea acestui legat heredele nu trebuie considerat ca obligat să mancipe sau să cedese *in jure* sau să predea lucrul; ci că e destul ca să sufere ca legatarul să ia lucrul, căci nimic pe d'asupra nu 'i-a poruncit testatorul de cât ca să permită, adică să sufere ca legatarul să aibă lucrul pentru sine.”

§ 215. „Major illa dissensio in hoc legato intervenit, si eamdem rem duobus pluribusve disjunctim legasti. Quidam putant utrique solidum deberi, sicut *per damnationem*; nonnulli occupantis esse meliorem

conditionem aestimant ; quia, cum in eo genere legati damnatur heres patientiam praestare ut legatarius rem habeat, sequitur ut si priori patientiam praestiterit et is rem sumpserit, securus sit adversus eum qui postea legatum petierit, quia neque habet rem ut patiatur eam ab eo sumi, neque dolo malo fecit quominus eam rem haberet.—O mai mare disensiune a intervenit în acestu legatû, în cazul în care ai legat acelaşu lucru la doui inşi saû mai mulţi în mod disjunctivû. Unii jurisconsulti sunt de părere că obiectul legat este datoritû în întregul seû la fie-care din legatari, ca în legatul *per damnationem* ; câţi-va jurisconsulti sunt de părere că trebuie preferit celû d'ânteiû ocupant ; fiind că, de ôre-ce în acest fel de legat heredele este condamnat să procure îngăduirea ca legatarul să aibă lucrul, urmésă că, prestând îngăduirea celui d'ânteiû ca să ia lucrul, este sigurû în contra celui ce cere în urmă lucrul legat, căci nu are lucru ca să îngăduescă şi celui din urmă să'lû ia, nici a încetat de a'lû mai avea prin dolû."

Formula legatului *sinendi modo* este : *Heres meus damnas esto sinere Lucium Titium Stichum sumere sibi que habere*. Elû constă în obligaţiunea, în injuncţiunea impusă heredelui de către testator nu de a transfera proprietatea lucrului legatarului, ci de a'lû lăsa să'lû ia. Nu dóră că dacă heredele este proprietarû alû lucrului şi îlû are în posesiunea sa, şi lucrul este *mancipi*, nu va fi obligat să transfere legatarului şi proprietatea şi posesiunea. Căci ar fi dol din partea lui dacă s'ar împotrivi la acêsta. Dar dacă nu e proprietarû alû lucrului, nici posesorû, atunci din causa simplei injuncţiuni puse lui de către testator, rezultă că nu va fi dator să'si procure lucru spre a'lû da legatarului. Căci nu este obligat la acêsta, nici nu comite nici un dôl în execuţiunea obligaţiunei lui. De unde rezultă că prin acêstă formă de legat, nu se pot lega lucrurile streine, căci legatarul nu e dator a trans-

fera proprietatea când nu o are, elă e obligat numai a lăsa pe herede să ia ceia ce găsește în patrimoniul său, fie că lucrul a intrat în acest patrimoniu prin moștenire, fie că era al lui propriu mai dinainte. Prin această formă se potă lega prin urmare numai lucrurile testatorului și ale heredelui. Legatul *sinendi modo* este dar intermediar între legatul *per vindicationem*, prin care nu se potă lega de cât lucrurile testatorului, și legatul *per damnationem*, prin care se pot lega și lucrurile testatorului și ale heredelui și cele streine. Și acesta este așa fie că lucrul legat aparține saă nu testatorului saă heredelui la facerea testamentului, destul să i aparțină la mórtea sa, căci atunci se deschide dreptul la legat, și regula catoniană nu se aplică aci, căci aci este vorba de o obligațiă de îndeplinit, care e destul să se potă îndeplini la deschiderea dreptului legat, când atunci se pôte îndeplini, căci atunci heredele pôte lăsa pe legatară să ia, și elă e datoră a lăsa să facă această.

Quid juris dacă lucrul legat nu e al testatorului, nici ală heredelui nici la facerea testamentului, nici la mórtea testatorului, ci a devenit proprietatea heredelui după mórtea testatorului? Cu drept cuvânt marea parte a jurisconsultilor dicéu că legatul este nulă. Căci în momentul lui *dies cedens* al legatului, legatul n'a putut prinde consistență. Dar evident că această nu mai are importanță de la Senatusconsultul Neroniană încoio, de când legatul devine valabil ca făcut *per damnationem*, dacă obiectul legatului devine proprietatea heredelui după mórtea testatorului. În legatul *sinendi modo* ca și în legatul *per damnationem*, lucrul legat nu trece direct din proprietatea testatorului în a legatarului ca în legatul *per vindicationem*, ci devine proprietatea heredelui care e obligat numai, cum am đisă mai susă, a lăsa să traspasme în proprietatea și posesiunea legatarului, mancipându-i lă saă cedându-i lă *in jure* și trădându-i lă, dacă este

mancipi, trădându-i-'lă numai dacă este *nec Mancipi*. Și de aceia formula acțiunei este concepută ca și în legatul *per damnationem*, căci cu condiție ca here-dele să 'și pótă executa obligația în natură, el e obli-gat ca și în legatul *per damnationem*. Acțiunea e tot *condictio ex testamento*, cu *intentio* concepută : *Quid quid heredem ex testamento dare facere oportet*. După opiniunea unor jurisconsulți chiar, admițen-du-se *ad litteram* termenii obligațiunei coprinse în formula legatului, herecele nu e obligat chiar când lucrul e *mancipi* de cât a lăsa pe legatară să ia lucru, adică de a se pune în posesiune. Prin urmare lega-tarul nu va câștiga lucrul de cât *in bonis*, și va tre-bui să 'l posede două ani sau un an, după cum e imobil sau mobil, ca să devie *dominus ex jure Qui-ritium*. Opiniunea însă care a prevalut și pe care o ad-mite și Gaius, este că dacă lucrul este proprietatea testatorului său al heredelui, și este *mancipi*, here-dele este dator a-'l Mancipa sau ceda *in jure*, iar nu numai a 'lă trăda. În cât în privința acesta în opi-niunea ce a prevalut este o asemănare între legatul *per damnationem* și legatul *sinendi modo*.

Deosebirea însă între legatul *per damnationem* și cel *sinendi modo* apare în mod săritor când acelașu obiect a fost legat la două sau mai mulți inși în mod disjunctiv. În legatul *per damnationem* herecele e dator să dea celui d'ântăi legatar ce se presintă lu-cru, celui d'ală doilea estimațiunea. Pe când în legatul *sinendi modo*, herecele, după opiniunea celoră mai mulți, admisă de Gaius, opiniune care a prevalut și care este singură rațională, herecele nu va trebui să dea de cât lucru celui d'ântăi legatar, căci va ȳice celui-l-alt, sunt dator să te las să ie, și să 'ȳi transmită proprietatea dacă o amă ca să nu comită dolă, sau să 'ȳi daă estimațiunea dacă am încetat prin dol de a poseda. Apoi numai am lucru, căci l'am dat ca să execut obligația testatorului, nici am

incetat prin dol de a poseda, căci a da lucrul executând o obligația, nu va să dică a înceta prin dolul de a poseda.

Despre legatul *per praeceptionem* se ocupă Gaius în paragrafele 216 până la 223.

§ 216. «Per praeceptionem hoc modo legamus: *Lucius Titius hominem Stichum praecipito*.—Cu dreptul de *preluare* legăm un ast-fel: Lucie Titie, preia (ia pe d'asupra) pe servul Stichus.»

§ 217. „Sed nostri quidem praeceptores nulli alii eo modo legari posse putant, nisi ei qui aliqua ex parte heres scriptus est: praecipere enim esse praecipuum sumere; quod tantum in ejus persona procedit, qui aliqua ex parte heres institutus est, quod is extra portionem hereditatis praecipiat legatum, quod habiturus sit. — Preceptorii noștri însă sunt de părere că nu se poate lega astfel nici unui altuia, de cât aceuia care este instituit herede pentru o parte ôre-care, căci a lua este a lua cu preferență ceva pe d'asupra; ceia ce nu poate avea loc de cât în persoana aceuia care este instituit herede pentru o parte ôre-care, pentru că el ia obiectul legat pe d'asupra părții sale hereditare.»

§ 218. „Ideoque si extraneo fuerit legatum, inutile est legatum, adeo ut Sabinus existimaverit ne quidem ex Senatusconsulto Neroniano posse convalescere: nam eo, inquit, senatusconsulto ea tantum confirmantur, quae verborum vitio jure civili non valent, non quae propter ipsam personam legatarii non deberentur: sed Juliano et Sexto placuit. etiam hoc casu ex senatusconsulto confirmari legatum: nam ex verbis etiam hoc casu accidere ut jure civili inutile sit legatum, inde manifestum esse quod eidem aliis verbis recte legatur, velut per vindicationem, per damnationem, sinendi modo: tunc autem vitio personae legatum non valere, cum ei legatum sit cui nullo modo legari possit, velut peregrino cum quo testamenti factio non sit,

quo plane casu senatusconsulto locus non est.— De aceea dacă se va fi legatū unui extraneu, legatul este nul, și acesta intru atât în cât Sabinus era de părere că nici chiar Senatusconsultul Neronian nu îl poate valida: căci dicea el, prin acel Senatusconsult acele legate numai se validază care din cauza termenilor întrebuințați nu sunt valabile după dreptul civil, iar nu acele care nu sunt datorite din cauza persoanei legatarului. Julianu însă și Sextus le plăcea a decide că și în acestu casu legatul se validază prin Senatusconsult: căci și în acestu casu tot din cauza termenilor e legatul nul după dreptul civil; în adevărū este evident că extraneului se poate lega în orî-ce altă formă, *per vindicationem, per damnationem, sinendi modo*: atunci numai din cauza persoanei legatul e nul, când nu se poate face acelei persoane legatū în nici un mod, în nici o formă, de exemplu unui peregrinū cu care nu este facțiune de testamentū, în care casu este evident că nu este locu la aplicarea Senatusconsultului“.

§ 219. «Item nostri praeceptores quod ita legatum est, nulla ratione putant posse consequi eum, cuita fuerit legatum quam iudicio familiae erciscundae, quod inter heredes de hereditate erciscunda, id est, dividunda accipi solet: officio enim iudicis id contineri, ut et quod per praeceptionem legatum est, adjudicetur.— Asemenea preceptorii noștrii sunt de părere că ceia ce s'a legat ast-fel în nici un alt mod nu se poate obține de acela cui s'a legat, de cât pe calea acțiunei în împărțire de moștenire, care se dă obicinuīt între heređi pentru împărțirea moștenirei: în adevărū intră în oficiul judecătorului acesteia acțiuni de a adjudica pe lângă partea hereditară și legatul prin preciputū legatarului herede.»

§ 220. „Unde intelligimus nihil aliud secundum nostrorum praeceptorum opinionem per praeceptionem legari posse, nisi quod testatoris sit: nulla enim

alia res, quam hereditaria, deducitur in hoc iudicium. Itaque si non suam rem eo modo testator legaverit, jure quidem civili inutile erit legatum; sed ex Senatusconsulto confirmabitur. Aliquo tamen casu etiam alienam rem per praeceptionem legari posse fatentur: veluti si quis eam rem legaverit, quam creditori fiducia causa mancipio dederit; nam officio iudicis coheredes cogi posse existimant, soluta pecunia solvere eam rem, ut possit praecipere is cui ita legatum sit.— De unde înțelegem că conformă opiniunei preceptoriloră noștrii, numai lucru testatorului pôte fi legat *per praeceptionem*: căci numai unŭ lucru hereditarŭ se pôte deduce în acéstă acțiune. De aceea dacă testatorul va fi legat *per praeceptionem* unŭ lucru străinŭ, legatul va fi nulŭ după dreptul civilŭ; dar va fi confirmatŭ în virtutea Senatusconsultului Neronianŭ. Ei mărturisescŭ însă că într'unŭ casŭ chiar unŭ lucru străinŭ se pôte lega *per praeceptionem*: de exemplu, dacă cineva va fi legat un lucru pe care 'lŭ transferase prin mancipațiune creditorului său cu titlu de asigurare; căci ei credŭ că prin officiul judecătorului acțiunei *familiae herciscundae* coheređii potŭ să fie constrânși, plătindŭ baniŭ, să libereze lucru, pentru ca să 'l pôtă lua cu preferință și pe d'asupra acela căruia s'a legat ast-fel.“

§ 221. „Sed diversae scholae auctores putant, etiam extraneo per praeceptionem legari posse, proinde ac si ita scribatur: Titius hominem Stichum capito, supervacua adjecta *prae* syllaba, ideoque per vindicationem eam rem legatam videri. Quae sententia dicitur divi Hadriani constitutione confirmata esse. — Dar autorii școlii contrarie sunt de părere, că se pôte lega *per praeceptionem* și unŭ străinŭ, ca cum s'ar fi scrisŭ în testament: *Titius să ia pe servul Stichus*, considerându-se syllaba *prae* pusă înaintea lui *capito* ca *superfluă*, și prin urmare considerându-se legatul ca făcut *per vindicationem*. Care opinie se ȳce

că a fost confirmată printr'o constituțiune a divului Hadriană.

§ 222. Secundum hanc igitur opinionem, si ea res ex jure Quiritium defuncti fuerit, potest a legatario vindicari, sive is unus ex heredibus sit, sive extraneus; sed si in bonis tantum testatoris fuerit, extraneo quidem ex Senatusconsulto utile erit legatum, heredi vero familiae eriscundae iudicis officio praestabitur; quod si nullo jure furerit testatoris, tam heredi quam extraneo ex senatusconsulto utile erit legatum.— Prin urmare conform acestei opinii, dacă lucrul legatū era al testatorului după dreptul Quiriților, legatarul îl va cere prin acțiunea în revendicare, fie elū unū coherede, fie elū unū străinū. Dar dacă lucrul legat era numai între bunurile testatorului, dacă legatarul este unū streinū, elū nu 'lū va putea cere de cât prin *condictiunea ex testamento*, validându-se legatul în virtutea senatusconsultului Neronianū, iar dacă legatarul este unū coherede, va intra în oficiul judecătorului acțiunei *familiae eriscundae* de a i'lū atribui: dacă însă lucrul legatū nu'î aparținea în nici un chipū testatorului, orî-cine va fi legatarul, străinū saū herede, ilū va cere în virtutea senatusconsultului Neronianū.

§ 223. „Sive tamen heredibus, secundum nostrorum opinionem, sive etiam extraneis, secundum illorum opinionem, duobus pluribusve eadem res conjunctim aut disjunctim legata fuerit, singuli partes habere debent. — Fie însă că se va lega la mai mulți hereți, după părerea a lor noștri, saū și la mai mulți străini, după părerea celor-l-alți, acelașiū lucru fie în mod conjunctivū, fie în mod disjunctivū, fie-care din legatari va trebui să ia o parte din lucru.”

Legatul per praeceptionem este conceput în modul următorū: *Lucius Titius hominem Stichum praecipito*, Lucius Titius să ia pe d'asupra și cu preferență pe servul Stichus. Din chiar formula acestui legatū, se

vede că elu nu pôte fi făcutu de câtu unui herede. Și acêsta era și părerea Sabinianilor. In adevêrû cum o să ia cine-va pe d'asupra obiectul legat, dacă în urmă nu mai are dreptul a lua nici o parte din hereditate. In casul acesta Lucius Titius va lua mai ântêiû singurû pe servul Stichus și apoi restul moștenirei îlû va împărți cu cei-l-alti heredi. Și obiectul legatû și partea sa din restul moștenirei îlû va cere tot prin acțiunea de împărțire a moștenirei, care se numește *actio familiae erciscundae*; *familia* înseamnă aci patrimoniul defunctului. Acêstă vorbă, după cum știm deja, are mai multe sensuri. Înseamnă mai ântêiû familia civile din care face cine-va parte, în acêst sensu este luată vorba *familia*, în expresiunile *paterfamilias*, *filius familias*. Intr'unu alu duoilea sensu înseamnă tôte persónele libere saû serve care se află sub autoritatea cui-va, putere dominicală, putere paternă, *manus*, *mancipium*. Intr'unu al treilea sensu înseamnă toți servii cui-va. In acêst sensu se dice că cine-va liberêsă tótă familia sa: în acêst sensu dice Gaius, Instit. Com. I § 44, că între vii pôte cine-va *totam familiam suam liberare*. Intr'unu alu patrulea sensu, vorba *familia* este luată în sensul de patrimoniû alu unei persóne, și mai cu sémă a unei persóne mórte: în acêst sensu este luată vorba *familia* în acțiunea *familiae erciscundae*, acțiune în împărțire a patrimoniului unui defunctu între moștenitorii sêi. Vorba *erciscere*, care se scrie și cu *h* în vechia latinitate, înseamnă *dividere*, a divide, a împărți, derivă de la *herctum* (moștenire) și *cisco* de la *cio*, a pune în mișcare, a mobilisa, a împărți. Acêstă expresiune de *herciscere* nu se aplică de cât la moștenire. Așa de exemplu a împărți unû obiectu comunu din altă causă de cât moștenirea, se dice *dividere rem communem*, și acțiunea în împărțire se numește atunci *communi dividundo*. Intră în competența, în oficiul jucătorului acțiunei *familiae herciscundae*, de a face

loturile, unul mai mare, altul mai mic, va face dar loturile astfel, în câtă dacă sunt doi moștenitori, în lotul lui Lucius Titius să puie pe servul Stichus plus jumătate din restul moștenirei, iar în lotul celui-l'alt moștenitor jumătate din moștenire minus servul Stichus. Prin acțiunea în împărțire a moștenirei, în locul fie-cărei părți indivise ce avea fiecare moștenitor în fie-care din lucrurile corporale mobile și imobile, judecătorul acțiunei în împărțire va pune unul său mai multe lucruri corporale în întregimea lor. Și în lotul heredelui legatară precipitară va pune pe d'asupra și servul Stichus. Să presupunem de exemplu că testatorul a ăisă: *Lucius Titius et Gaius Seius heredes sunt. Lucius Titius pręcipito hominem Stichum*. Lucius Titius și Gaius Seius să fie moștenitori. Lucius Titius să ia mai ăntăi și pe d'asupra pe servul Stichus. Să presupunem că moștenirea se compune de fondul Cornelian, de fondul Sempronian, de servul Stichus și de ăce mii de sesterți, și că răposatul nu datora nimului nimic, nici nu avea să ia de la nimenea nimic. Să presupunem că judecătorul ăstimă fondul Cornelian la 60000 sesterți, fondul Sempronian la 50000 sesterți. Moștenirea dar, minus servul Stichus face 120000 sesterți. Judecătorul va pune într'ună lot fondul Cornelian, în altul fondul Sempronian și 10000 sesterți. Să presupunem că el e de părere a pune fondul Cornelian în lotul lui Lucius Titius. Va ăice atunci: *adjudico Lucio Titio hominem Stichum, et fundum Cornelianum, adjudico Secundo fundum Sempronianum et decem millia sestertios*. Cu chipul acesta de unde până aci fondul Cornelian aparținea pentru o jumătate indivisă lui Lucius Titius și Gaius Seius, și tot așa și fondul Sempronian, pe fiitor prin împărțelă, Lucius Titius va deveni proprietar al întregului fond Cornelian, plus al servului Stichus legat prin preciput, iar Gaius Seius proprietar al întregului

fondū Sempronian și al sumei integrale de zece mii de sesterți. De aceia și adjudicațiunea e în dreptul roman un modū de translațiune și acquisițiune de proprietate. Se înțelege pe de altă parte cum judecătorul având în oficiul, în competența sa, dreptul de a face loturile, pôte pune în lotul heredelui preciputar pe d'asupra lucrul legat prin preciput, în specie pe servul Stichus. Legatul dar *per praeceptionem*, rațional vorbind, nu se pôte face de cât unui herede. Și de aceia înainte de Senatusconsultul Neronian, cu dreptū cuvântū Sabinianii decidēu că făcut unui străin elū era nulū. Dar după Senatusconsultul Neronian, Sabinianii s'aū divisat. Sabinus susține că e nulū și după acest Senatusconsult, căci Senatusconsultul Neronian nu validēsă un legat nulū după dreptul civil, de cât când nulitatea rezultă din întrebuiințarea de vorbe improprii. Apoi, ȳice Sabinus, nu e vițiū de vorbe, ci vițiū de persóne. Nu e așa, răspundea cu drept cuvânt Julian și Sextus tot Sabinianī, tot din pricina vorbelor e legatul nulū și aci, căci ia schimbă vorbele, ia ȳi bună-óră *capito*, în loc de *praecipito*, și legatul va fi *per vindicationem* și va putea fi valabil făcut unui străin. A fortiori daca el va fi făcut *per damnationem* saū *sinendi modo*. Proculianii din contră ȳiceaū că legatul este valabil independent de Senatusconsultul Neronian. Se va șterge *sylaba prae* de la *praecipito*, va rămânea *capito*, și legatul va fi considerat ca legat *per vindicationem*. Sabinianii aveaū dreptate iar nu Proculianii, căci schimbarea vorbelor nu se putea face înainte de Senatusconsultul Neronian, într'o epocă în care vorbele erau cerute *ad solemnitatem*, și trebuiaū lăsate astfel cum le scrisese testatorul. După opiniunea Sabinianilor se înțelege că nu se putea lega *per praeceptionem* de cât lucrul testatorului, căci numai făcând parte din moștenire potū intra lucrurile în acțiunea *familiae erciscundae*. afară numai daca lucrul este în mâna unui creditorū căruia

testatorul l'a mancipat *fiduciae causa*, căci atunci judecătorul acțiunei *familiae erciscundae* va putea obliga pe hereții nelegatari a plăti datoria, a degreva lucrul, și apoi a l'ă pune pe d'asupra în lotul heredelui legatară preciputară. De la Senatusconsultul Neronian însă încolo, chiar Sabinianii admiteau că se pôte lega *per praeceptionem* ună lucru străin, căci legatul va fi valabil atunci ca legat *per damnationem*. Heredele legatară preciputară va avea dreptul a cere cohereților săi să șî procure lucrul și să i l'ă dea, iar dacă nu, să i dea estimațiunea, iar dacă nu vor voi, îi va condamna la valôrea lucrului pe calea condițiunei *ex testamento*. După Proculianî, din contră, dacă lucrul legat *per praeceptionem* este ală testatorului *ex jure Quiritium*, legatarul, chiar dacă este coherede, îl va cere nu pe calea acțiunei *familiae erciscundae*, ci pe calea acțiunei în vindicațiune, ceia ce va avea loc și în cazul în care legatarul este ună străin. Dacă lucrul era numai *in bonis* al testatorului, coherețele legatară îl va cere pe calea acțiunei *familiae herciscundae*, străinul numai pe calea condițiunei *ex testamento*, în virtutea Senatusconsultului Neronian, căci lucrul nefiind al testatorului *ex jure Quiritium* el nu l'a putut lega *per vindicationem*, ca pe cale de acquisițiune cu titlul singular legatarul să câștige proprietatea și prin urmare acțiunea în revendicare. Și tôte cele-l'alte acțiuni nu se transmită activă și pasivă de cât hereților, prin urmare și acțiunea publiciană ce avea testatorul pentru garantarea dominiului său bonitară nu a putut trece de cât tot hereților săi, nu a putut trece pe cale de modă de transmișiune cu titlu singular legatarului. Dacă lucrul însă legat *per praeceptionem* nu e nici în dominiul quiritar, nici în dominiul bonitar al testatorului, atunci, și după opiniunea Proculianilor ca și după a Sabinianilor, legatul va fi valabil ca *per damnationem* în virtutea Senatusconsultului Neronian. De și Gaius nu o spune expresă,

dar rezultă din modul cum se exprimă elū în paragraful 220, că dacă lucrul legat *per praeceptionem* este numai *in bonis testatoris*, fie că elū va fi legat unui herede, fie că elū va fi legat unui străinū, elū nu va fi valabilū de cât de la Senatusconsultul Neronianū și în virtutea Senatusconsultului, și nu va putea fi cerut nici de herede, nici de streinū, de cât pe calea condițiunei *ex testamento*. În adevărū Gaius ne spune expres în paragraful 220, că nu se pôte lega *per praeceptionem* unū lucru *nisi testatoris sit*, dacă nu e alū testatorului, și *esse alicujus* în terminologia *juridică*, înseamnă *esse ex jure Quiritium*, iar nu *esse in bonis*. Deci unū asemenea legat e nulū ca legat *per praeceptionem* și prin urmare nu va fi valabil de cât în virtutea Senatusconsultului Neronian ca legat *per damnationem*.

Gaius în fine ne spune că dacă unū lucru a fost legat *per praeceptionem* la mai mulți coheređi, se va împărți între ei, *concursu partes fiunt*, fie că se va lega conjunctivū, fie că se va lega disjunctivū. Acesta după părerea Sabinianilor. După părerea acestora însă, se înțelege, de și Gaius nu ne-o spune expresū în paragraful 222, că dacă unū lucru se va lega la mai mulți străini *per praeceptionem*, fiind că elū nu e valabil de cât ca legat *per damnationem*, lucrul nu se va petrece ast-fel, ci dacă va fi legat conjunctivū, creanța pentru obiectul legat saū valōrea lui se va împărți între cei doi colegatari, căci creanțele se dividū ipso jure între doi cocreditori conjuncți, dar dacă legatul va fi făcut disjunctivū, atunci fiind-că avem două creanțe, fie-care integrală pentru obiectul întregū, aparținend nu la doi cocreditori conjuncți, ci la doi creditori distincți disjuncți, fie-care va putea cere solidum, și unul ilū va lua în natură (cel ce se va presenta mai întâiū), iar celū-l-alt estimațiunea. Din contră, după Proculiani, chiar când lucrul legat este legatū disjunctivū la doi streini, fiindū că legatulū

valeasă ca *per vindicationem*, elū e valabil ca astfel și înainte și după Senatusconsultul Neronian, și prin urmare concursu *partes fiunt*, fie-care va lua în natură jumătate din lucrul legat. A fortiori se întâmplă așa în opiniunea Proculianilor când legatul este făcut conjunctim la două colegatari străini.

Impărații Constantin, Constanțiu și Constant, printr-o constituțiune a lor din anul 339 de la Christosū, au abolit orī-ce solemnitate de vorbe pentru facerea legatelor, putēndū cine-va face orī-ce legatū, cu orī-ce expresiuni ar întrebuița, fie cele vechi, fie altele, destul ca intenția sa să fie certă asupra felului de legat ce a voit a face. Darū legatele rămānū tot în vigōre în numărū de patru, cu efectele lorū cele vechi. Așa în cāt prin acēstā constituție care ȳice: «In legatis vel fideicommissis necessaria non sit verborum observantia: ita ut nihil prorsus intersit, quis talem voluntatem casus exceperit, aut quis loquendi usus effuderit.— In legatē și fideicomise nu mai e necesariā observarea termenilor solemnī: așa în cāt puțin importā cā vine-va se va fi servit cu vechile formule excepționale, orī cu orī-care alte expresiuni,“ nu s'a desființat de cāt solemnitatea vorbelor, iar nu și deosebitele feluri de legat. Se va căuta după expresiunile întrebuițate, ce felū de legat a voit a face testatorul, *per vindicationem*, *per damnationem*, *sinendi modo*, sau *per praeceptionem*, și i se va atribui vechile efecte clasice. Așa, de exemplu, dacā va resulta din termenii întrebuițai cā testatorul a voit a face unū legat *per damnationem*, legatarul nu va fi proprietarū ci simplu creditor al lucrului legat, ca și în dreptul clasicū.

Justinian merse și mai departe, și declarā cā desființēsā deosebitele feluri de legatē, și cā, chiar dacā testatorul a întrebuițat expresiuni din care să rezulte cā el a voit a face unū legat *per damnationem*, legatarul va putea cāștiga dreptul de proprietate, numai testatorul să fi fost proprietar, ca să i lū fi putut

transmite; cu unŭ cuvânt, că, or-care ar fi expresiunile întrebuintate, legatarul va putea alege una din cele trei acțiuni: *vindicatio*, *condictio ex testamento*, și *acțiunea hypothecariă*, declarându bunurile successorale hypothecate pentru asigurarea execuțiunei legatului, însă fie-care moștenitor nefiind obligat hypothecarŭ pentru mai mult de cât e dator personal, adică numai pentru partea sa virilă în obligația de a executa legatul. Așia dacă testatorul a legat lui Seius două mii de sesterți, și a lăsat două moștenitori, pe Primus și pe Secundus., Primus nu va fi dator de câtŭ o mie și, de o va plăti, partea sa indivisă din hereditate e degrevată. Acésta însă nu are locŭ de cât înainte împărțirei între hereți. După împărțire, fie-care herede va fi ținut hypothecaremente pentru totŭ. Acésta este unŭ efect fatal al împărțirei, care la Romani e translativă, iar nu ca la Francesi și la noi Români astă-ăzi, simplu declarativă de proprietate. Să presupunemŭ în adevăr că activul succesoral se compune de fondul Cornelian și de fondul Sempronian. Inainte de împărțire, Primus e coproprietar pe o jumătate indivisă din fondul Cornelian și pe o jumătate indivisă din fondul Sempronian și totŭ așia și Secundus. Prin urmare, dacă Primus va plăti o mie de sesterți lui Seius, el fiind liberat personal, e liberat și hypothecar, jumătățile sale indivise din fondurile Cornelian și Sempronian sunt liberate de hypothecă. Dar dacă prin împărțelă fondul Cornelian trece tot în lotul lui Primus, și fondul Cornelian tot în lotul lui Secundus, Primus nu va scăpa hypothecaremente de cât dacă va plăti întréga sumă de două mii de sesterți. Căci jumătate din fondul Cronelian e afectat de hypothecă pentru o mie, fosta parte a sa indivisă, și jumătatea cea-l-altă a fost afectată pentru mia datorită de Secundus, care jumătate trecând în patrimoniul său, trece grevată de hypothecă, căci acesta este efectul hypothecăi de a urmări bunul prin

ori-ce mâini trece. Că acțiunea hypotecară nu presintă interesu de cât când legatarul n'a putut deveni proprietar, este evident. Dar când legatarul a putut deveni proprietar, are elu interesu a se presinta ca creditor, și a intenta *condictio ex testamento*? Rare ori se pôte întâmpla acésta, dar se pôte întâmpla. In adevărul bunul simțu indică că e mai bine ca cine-va să fie proprietarul unui lucru de cât creditorul lui. Erau însă casuri în care puteai să ai folosul a te presinta ca creditor în virtutea unui legat *per damnationem*, de cât ca proprietar în virtutea unui legat *per vindicationem*. In legislația clasică acésta se presinta cu unu caracter mai săritor în ochi. Căci legatul *per damnationem* era unu din casurile în care *inficiatio* făcea pe debitor să fie condamnatu în *duplum*. In regulă generală, dacă un debitoru contesta existența datoriei în *jure*, și lăsa să se dea acțiune în contra lui, judecătorul acestei acțiuni, îl condamna saū exact la *quantul sumei pretinse prin intentio*, saū la *valórea estimativă* a lucrului fixată de judecătoru, saū la *quidquid ex bona fide dare facere reus oportet*, la ceia ee judecătorul va găsi cu cale că conform buneii credințe trebuie numaī ca să fie condamnat pîritul, sumă neprecisă, neștiută dinainte, care putea să fie mai mare de cât *valórea* lucrului, putea chiar să trecă de îndoit, dar care rămânea la arbitriul judecătorului acțiunei *bonae fidei* de fixat. Erau acțiuni însă în care de și *stricti juris*, în care de ordinar oficiul judecătorului este de a condamna numaī la suma precisă *indicată* în *intentio* saū la *valórea* justă a obiectului indicat într'ensa, judecătorul are dreptul și obligația de a condamna la îndoitul obiectului coprins în *intentio*, în care pîritul, dacă în *jure* tăgăduia existența obligațiunei pentru care îl chiamase reclamantul înaintea magistratului, acesta ordona judecătorului, că dacă va recunósște fundată cererea reclamantului coprinsă în *intenția* formulei acțiunei, să

condamne la îndoit pe pîrit. Aceste acţiuni erau *acţiunea judicati*, *acţiunea depensi*, *acţiunea legis Aquiliae*, *acţiunea de certa re per damnationem legata*. Când obiectul legatului *per damnationem* era o sumă sau un lucru cert, judecătorul condamna pe moştenitorul care tăgăduise în jure existenţa legatului la îndoitul sumei sau valoarei lucrului. În legislaţia lui Justinian condamnarea pîritului la îndoit în casă de tăgăduire a obligaţiunei nu mai exista de cât în acţiunea *legis Aquiliae*, şi în loc de legat *per damnationem certae rei*, în casă de legat făcut *locurilor venerabile*, adică *Bisericii*. Eacă un interes ce pôte exista în legislaţia lui Justinian de a se presinta ca creditor cu *condictio ex testamento*, în loc de a se presinta ca proprietar cu acţiunea în revendicare. Mai sunt şi altele pe care le vom indica, cu ocasiunea explicării paragrafului 5 din titlul XX *De legatis* din Instituţiunile lui Justinian. Constituţiunea prin care Justinian a introdusă această modificare profundă este din anul 529 şi formésă în *Condică* legea 1 *Communia de legatis et fideicommissis, et de in rem missione tollenda* (Regulă comune la legate şi *fideicommissis*, şi despre aboliţiunea *trămiterii în posesiunea lucrului*), VI, 43.

După toate acestea să ne ocupăm de amănuntele acestei materii.

Şi mai înteu să vorbim :

I. Despre lucrurile care pot face obiectul unui legat.

Numai lucrurile care sunt în comerţ, adică acele care sunt susceptibile de o apropiere individuală pot face obiectul unui legat. Cele nesusceptibile de apropiere individuală nu pot face obiectul nici unui legat, nici al unui alt raport juridic patrimonial. Aşa nu se pôte lega câmpul lui Marte, un templu, o biserică, şi nici un alt lucru destinat unui us public (Inst. Cartea II, tit. 20 § 4).

§ 4. „Non solum autem testatoris vel heredis res,

sed etiam aliena legari potest, ita, ut heres cogatur redimere eam, et praestare; vel si eam non potest redimere, aestimationem ejus dare. Sed si talis sit res, cujus commercium non est, vel adipisci non potest, nec aestimatio ejus debetur; veluti si quis Campum Martium, vel basilicas, vel templa, vel quae publico usui destinata sunt, legaverit. Nam nullius momenti tale legatum est. Quod autem diximus, alienam rem posse legari, ita intelligendum est, si defunctus sciebat, alienam rem esse, non si ignorabat. Forsitan enim si scivisset, alienam rem esse, non legasset, et ita divus Pius rescripsit. Et verius est, ipsum qui agit, id est legatarius, probare oportere scivisse alienam rem legare defunctum; non heredem probare oportere ignorasse alienam. Quia semper necessitas probandi incumbit illi qui agit. — Póte fi legat nu numai lucrul testatorului și alu heredelui, ci și unu lucru străin, așa în cât heredele să fie obligat să cumpere lucrul și să'lă prestese legatarului, iar de nu'lă va putea să'lă cumpere, să'i dea estimațiunea. Daru dacă lucrul nu este în comerț, sau nu este susceptibilu de acquisitiune, nici estimațiunea lui nu se datorește: de exemplu dacă cine-va va fi legat câmpul lui Marte, sau o biserică, sau unu templu, sau unu altu lucru destinat usului publicu. În adevăr unu asemenea legat nu are nici o valóre. Ceia ce am ăisă însă că unu lucru străin póte fi legat, se înțelege numai dacă defunctul știa nu și dacă ignora că lucru este străin. Căci póte dacă ar fi știut că lucrul este străin, nu l'ar fi legat, și așa a decis și divul Antoninu celu Piu printr'unu rescriptu. Și este mai adevărat că acela care cere, adică legatarul, trebue să probese că știa că defunctul lega unu lucru străin; iar nu heredele să probese că ignora defunctul că lucrul este străin. Căci în tot-d'auna necesitatea de a proba incumbă aceluia care cere."

Așa nu se póte lega unu omu liberu, căci liber-

tatea nu este în comerț (Ulpian, Regule, titlu XXIV § 9). Și aceste lucruri măcar că se poate întâmpla printr'o împrejurare óre-care să iasă din domeniul public și să intre în comerț, căci se poate întâmpla ca omul liber de ađi să devie peste unú timp óre-care servú, căci să poate întâmpla, ca unú templu, o biserică să fie de-clasată, să intre în comerciú, să se ordone de către pute-rea publică de-clasarea lorú, dărámarea lorú, vênđarea locului pe care sunt construite, totuși, nici sub condițiu-nea unei asemenea de-clasări, expresú apuse la legatú, legatul nu este valabil căci este contrariú ordinei publice a spera de-clasarea lor, ordinea publică actuale este inte-resată la manținerea stărei actuale, fără care ordine pu-blică n'ar mai exista, și de aceea nu este permisú a se specula asupra ordinei publice. Pentru acelașiú cuvântú nu se poate lega unú *hippocentaur*, căci nu are exis-tență în natură. Pentru acelașiú cuvântú nu se potú lega lucrurile care facú parte din domeniul privat alú Impăratului, căci ele, măcar că nu sunt în dominiul publicú, dar nu se pot aliena fără ordinul Impăratului (Ulpian l. 39 § 10 D. *De legatis* 1°, XXX). Aseme-nea nu se potú lega colónele și alte ornamente ali-pite de unú edificíú, căci un interesú de ordine pu-blică, acela alú conservării edificíelor în tótă frumusețea lorú, se împotrivește la acésta. Dar, pe când lucrurile care sunt absolut afară din comerț nu se potú lega nici sub condițiu-nea expresă că vor eși saú când vor eși din comerț, marmorele și ornamentele alipite de unú edificíú se potú lega sub condițiu-nea că saú pentru tim-pul când vor fi deslipite din edificíú, căci ordinea publică nu este atât de gravú interesată la alipirea lor, proprie-tarul lorú fiind liber a dărâma edificíul, saú a deslipi din elú óre-care colonne saú ornamente, (Ulpian l. 41 § 2 *eod. tit.* Se poate întâmpla ca un lucru să nu fie absolut afară din comerciú, ci numai relativú, adică să nu fie în comerciul testatorului, heredelui saú al legatarului. În cele doué d'ântăiú casuri se potú lega

în celă din urmă nu. (Paulă, l. 49 § 2 D. *De legatis* 2°, XXXI) Aşia de exemplu nu se pôte lega unui preşident de provinciaă ună fondă situitū în provincia pe care o administrésă.

Se pôte lega lucrul altuia. În dreptul clasică, numai în forma legatului *per damnationem*, în legislaţia lui Justinian în oră-ce formă, de ore-ce numai există diversitatea dintre legatele din dreptul clasică. Dar legatul nu e valabil de căt cu condiţiunea ca testatorul să fi ştiut că lucrul ce légă este strein. Şi proba trebuie s'o facă legatarul, căci nu e de presumat că testatorul a voit să impue sarcină heredelui de a se tocmi cu stăpânul lucrului spre a'şi procura lucrul. Asemenea testatorul pôte lega ună lucru pignorat sau hypotecat. Şi aci trebuie să facemă distincţiunea între cazul în care cunoştea sau nu sarcina. Dacă o cunoştea, e presumat că a voit să impue heredelui obligaţia de a plăti prealabil datoria, ast-fel în căt lucrul să între liberă în mâna legatarului. Dacă nu o cunoştea, atunci legatarul va trebui să plătescă elă datoria, dar, sau prin acţiunile a căror cesiune se va obţine de la creditoră, sau prin acţiunile utile ce i se vor conceda, ca cum îi ar fi fost cedate, elă va putea să recupere de la herede cea ce a plătit în definitivă pentru a lui descărcare, căci datoriele hereditare trecă asupra heredelui, iar nu asupra legatarului, acquisitor cu titlu particular. În căt deosebirea nu există între cazul cunoştinţei şi necunoştinţei pignului sau hypotecei de către testator, de căt că, în cas de cunoştinţă, legatarul nu va trebui să facă nici chiar avansul fondurilor pentru descărcarea lucrului legat, pe când în cazul d'ală doilea elă va fi dator a face acestă avans, afară de recursul ce va avea în urmă în contra heredelui. Tôte acestea bine înţelesă afară numai dacă testatorul în mod expresă nu va fi dispusă că legatarul va plăti sarcina şi că nu va avea nici un recursă în contra heredelui. Căci e natural ca voinţa testa-

torului să fie atunci respectată: Calul de dară nu se caută la dinți. Proba cunoștinței testatorului incumbă legatarului. Cunoștința testatorului însă se va presuma, dacă datoria pigneratiții sau hypothecară a fost contractată chiar de el. Tóte acestea rezultă din combinarea paragrafului 5 al titlului nostru din Instituțiunile lui Justinian cu legea 57 D. *De legatis* 1°, XXX. Eacă mai întâi ee spune Justinian în § 5.

§ 5. „Sed et si rem obligatam creditori aliquis legaverit, necesse habet heres eam luere. Et in hoc quoque casu idem placet, quod in re aliena, ut ita demum luere necesse habeat heres, si sciebat defunctus rem obligatam esse: et ita divi Severus et Antoninus rescripserunt. Si tamen defunctus voluit legatarium luere, et hoc expresserit, non debet heres eam luere.— Dar și dacă cine-va va fi legat un lucru afectat de pignă sau de hypothecă către un creditor, heredele va fi dator să 'lă spăla de pignă sau de hypothecă. Și aci a plăcut a se face distincțiunea, ca și în legatul unui lucru strein, dacă știa sau nu testatorul că lucrul este afectat, și, numai în cazul în care știa, heredele să fie dator să 'lă descărce: Și așa a decis printr'un rescript divii Septim Sever și Antonin Caracala. Dacă însă defunctul a exprimat voința ca legatarul să descărce lucrul, heredele nu va fi dator a 'l descărca.“

Eacă apoi ce spune Ulpian în legea 57 *De legatis* 1°: „Dacă un lucru hypothecat a fost lăsat prin fideicomis, dacă testatorul știa că este hypothecat, heredele trebuie să 'lă spele de hypothecă, afară numai dacă cu tóte că știa, a dispus prin testament alt-fel. Dacă însă testatorul nu știa că lucrul legat era hypothecat, fideicomisarul e dator să 'lă spele de hypothecă: afară numai dacă se va proba că de ar fi știut că lucrul era hypothecat, l'ar fi legat cu sarcina de a 'lă descărca, sau alt lucru de aceeași valoare: *afară nu-*

mai dacă plătindu-se datoria hypothecară, tot ar mai rămânea ceva din valórea lucrului de s'ar vinde. Dacă testatorul de și nu a exprimat voința ca sarcina liberării să aparție hereșilor, nu s'a gândit însă în mod clar, evident, la liberare, atunci fideicomisarul, va putea, pe calea excepțiunei *doli mali*, când va fi constrâns să plătescă datoria hypothecară, să cêră creditorului să i cedese acțiunile ce are contra defunctului (și prin urmare contra heredelui); și chiar dacă nu va fi făcut'o la timp, va putea să fie autorisat' a le exercita de către presidentul provinciei în virtutea jurisdicțiunei sale." Vorbele subliniate din acest fragment au dat loc la dificultăți. Eacă cum le găsim în edițiunea *vulgata* după care noi le-am tradus întocmai : *vel potest aliquid esse superfluum exsoluto aere alieno*. Astfel cum sunt aceste vorbe înseamnă că dacă obiectul legat are mai mare valóre de cât datoria, atunci tot mai rămâne ceva pentru legatar, și dacă testatorul nu știa că lucrul este hypotecat, legatarul e dator să plătescă datoria. Dar atunci nu este legătură de idei. Căci regula este că dacă testatorul nu știe că lucrul legat e hypotecat, legatarul trebuie să plătescă. Și apoi vine în textul lui Ulpian excepția : excepția că testatorul de ar fi știut tot lega lucrul liber, sau altul de aceiași valóre. Apoi după această excepția ca Ulpian brusc să se întórcă la regulă nu ne vine a crede. De aceia e mai natural a presupune că și expresiile subliniate indică tot o excepție, adică că măcar că testatorul nu știa, tot heredele e dator să plătescă datoria ; dar atunci aceste expresii trebuiesc corese cum o susține Vinnius împreună cu Robertu Stephanu și Petru Bodoza, și trebuie să citim : *vel nisi non potest esse aliquid superfluum exsoluto aere alieno*, adăugându expresiunile *nisi non*, și atunci sensul este, *afară numai dacă ar fi să nu mai rămâe nimic după ce s'ar plăti datoria*, căci atunci evident că testatorul

n'a putut înțelege să plătescă legatarul, căci 'i ar fi legat nimic, și conform regulei de interpretare: *latius sunt interpretandae voluntates defunctorum potius ut valeant quam ut pereant*, legatul trebuie să fie interpretat astfel în cât să producă efectul. (Vezi *Vinnius*, Comentariu asupra paragrafului 5 a titlului nostru din *Instituțiunile lui Justinian*).

Quid juris în cazul în care testatorul a legat un fond afectat de un drept de uzufruct în favoarea altuia. Dacă l'a legat *per vindicationem*, fiind-că în această formă testatorul nu poate transmite decât ce are, legatarul îl va lua supusă uzufructului. Dacă însă l'a legat *per damnationem*, dacă de exemplu Primus a instituit herede pe Secundus și a făcut în sarcina lui și în favoarea lui Gaius legatul următor: *Damnatus esto heres meus dare Gaio fundum Cornelianum*, și acest fond este afectat de uzufruct în favoarea lui Seius, lucrurile se vor petrece absolut ca în cazul în care ar fi fost afectat de *pignus* sau de *hypotecă*. Dacă însă fondul legat este afectat de o servitute predială, atunci în nici un caz, nici chiar dacă testatorul cunoștea existența servitutei, heredele nu e dator să degrevesc fondul de servitute, căci servitutea este o calitate sau un defect al fondului, fondul s'a legat cu calitatea sau cu defectul său, cum este. (Papinian, legea 66 § 6 D., *De legatis* 2°, XXXI)

§ 6. „Si res aliena legata fuerit, et ejus rei vivo testatore legatarius dominus factus fuerit, si quidem ex causa emptionis, ex testamento actione pretium consequi potest; si vero ex causa lucrativa, veluti ex donatione, vel ex alia simili causa, agere non potest. Nam traditum est, duas lucrativas causas in eundem hominem et eandem rem concurrere non posse. Hac ratione si ex duobus testamentis eadem res ei debeatur, interest utrum rem an aestimationem ex testamento consecutus sit. Nam si rem habet, agere non potest, si aestimationem, agere potest.—Daca s'a

legat unŭ lucru străinŭ, și legatarul a devenit proprietarŭ alŭ lui în timpul vieții testatorului, de va fi devenit din cauză de vîndare, va putea prin acțiunea rezultândă din testamentŭ să cêră prețul ce a numêrat cumpărându'ľ; de va fi însă din cauză lucrativă, de exemplu donațiune saŭ altă asemenea cauză, nu va putea cere nimicŭ. Căci s'a admisŭ prin tradițiune că două cauze lucrative nu potŭ concura asupra aceleași persóne relativŭ la acelașŭ lucru. Pentru acest motivŭ dacă acelașŭ lucru se datorește în virtutea a două testamente, este interesŭ a se ști, dacă legatarul în virtutea unuia din testamente a obținut lucrul saŭ estimațiunea lui. Căci dacă a obținut lucru, nu mai póte cere estimațiunea, căci are lucrul în virtutea unei cauze lucrative; iar de va fi obținut estimațiunea, póte cere lucrul."

Primus la calendele lui Ianuarie anul 1 de la Christosŭ, légă fondul Cornelianŭ lui Secundus. La calendele lui Marte acelașiŭ anŭ Secundus devine proprietarŭ alŭ acelui fondŭ. La calendele lui Aprilie móre testatorul. Póte Secundus cere heredelui să'ı presteze legatul? Nu să'ı dea fondul, căci fondul ilŭ are, și nu póte fi cine-va de două orı proprietarŭ alŭ unui fondŭ, ci să'ı dea estimațiunea. La prima vedere s'ar putea dice că da, căci legatarul ar putea dice heredelui: Dacă am fondul e nu din liberalitatea testatorului, ci din altă cauză. Apoi trebuie să'ľŭ am din liberalitatea testatorului. Decı dă'mı nu fondul, ci estimațiunea lui, ca să obțiŭ execuția liberalității testatorului, ca când el ar fi legat un lucru străin, pe care tu nu ai putea să ți'ľŭ procurı. Cu tóte acestea nu s'a decisŭ așa, ci s'a ȑisŭ: că dacă legatarul a câștigat fondul în schimbul unei valori scóse din patrimoniul seŭ, de exemplu prin cumpărátóre, i se va da estimațiunea, căci testatorul a voit ca legatarul să aibe fondul fără să scóță nimic din buzunar; dacă însă l'a câștigat, fără să scóță nimic din patrimoniul seŭ, atunci

fiind că nu l'a costat nimic acel fond, și fiind că'lă are deja, nu i se va da nimic de către herede. Totu așa s'a decis în cazul în care în loc să'l cumpere, dând bani pe el, l'a câștigat dând alt lucru în schimb, sau l'a căpătat ca ăstre, căci cel ce capătă o ăstre, nu capătă o pură liberalitate, ci o liberalitate cu sarcini, de aceia acquisițiunea cu titlu de ăstre este considerată totu ca o acquisițiune provenind din cauză oneră. Astfel s'a formulat dictonul: *Duae causae lucrative in eundem hominem et in eandem rem concurrere non possunt*, adică: două cauze lucrative (gratuite), adică două liberalități nu pot concura pe capul aceleiași persoane relativ la același lucru. Textul nostru vorbește de cazul în care legatarul a câștigat lucrul *vivo testatore*. Quid dacă îl va fi câștigat după mărtea testatorului, de exemplu înainte adățiunei heredități? Sunt unii, cum este Bachovius, care susțin că în cazul acesta legatul subsistă, și în toate casurile va datori heredele estimațiunea, căci *dies legati cedit morte testatoris*. Cu drept cuvânt însă Vinnius (*Comment. Instit. lui Just.* asupra acestui paragraf), și după el Demangeat susțin că n'are a face aci *dies legati cedit*, și că prin urmare, de ore-ce înainte de a se cere legatul, el s'a stins, nu se mai pte cere de legataru estimațiunea. Quid dacă legatarul care între confecțiunea testamentului și mărtea testatorului a devenit proprietar al lucrului legat *ex causa lucrative*, în urmă, tot în viața testatorului, l'a alienat? Unii susțin că legatul rămâne stins. Alții între care Vinnius susțin că reinviasă. Și eu sunt de părerea lui Vinnius. Mai mult de cât atât, mie mi se pare distincțiunea romană subtilă, și pentru cuvintele care le-am arătat mai sus, cred că într'o bună legislațiune, legatul trebuie în toate casurile să rămăie în picioare. Și de aceia, fiind că nici în *Condicta* Napoleon, nici în *Condicta civilă* Alexandru Ión I, nu există o dispozițiune anală celei romane, vom decide că legatul

unui lucru ce nu aparținea legatarului în momentul confecțiunii testamentului, a fortiori în momentul morții, va rămânea valabil și eficace, măcar că legatarul a câștigat proprietatea lui d'aiurea *ex causa lucrativa* înaintea morții testatorului, sau după morțea testatorului, dar înaintea acceptării heredității. *Quid juris* în cazul în care acelașu lucru mi s'a legat prin două testamente? Instituțiunile decidă că dacă adresându-mă la heredele coprinsă în unul din testamente voi fi obținut de la elu estimațiunea, căci n'a putut să'si procure lucru, voi putea cere de la celălalt herede instituit prin alu duoilea testament lucru, căci nu e exact a dice atunci că am avut de două ori acelașu lucru în virtute a două cause lucrative. Dar dacă celălalt d'ântăiu herede la care m'am adresat, a putut să'mi procure lucru, nu mai pot cere celui-lalt estimațiunea, căci având lucru fără să mă coste nimic, scopul testatorilor s'a îndeplinit ca să am lucrul fără a scote nici un ban din buzunar. Eu cred că și aci soluțiunea romană e nedreptă. Duoii testatori care nu s'au înțeles mi-au legat acelașu lucru care nu aparținea nici unuia. Ce are a face unul cu altul? Ce are a face executarea liberalității de către heredele unuia cu obligația celui-lalt. De aceea, într'o legislație serioasă, trebuie să decidem că liberalitatea coprinsă în două testamente, măcar că are de obiectu acelașu lucru, până la probă manifestă de intenția contrariă a testatorilor, va fi executată o dată în natură și altă dată în estimațiune, sau de două ori în estimațiune, și așa trebuie să decidem în *Condictio* Napoleon și în *Condictio* Alexandru Ión I, unde nu există nici o dispoziție analogă dispozițiunii romane coprinsă în paragraful 6.

§ 7. Ea quoque res, quae in rerum natura non est, recte legatur, veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt; aut quod ex illa ancilla natum erit.—Și acele lucruri care nu există încă în natură se pot lega în mod valabil, de exemplu, fructele ce se voru pro-

duce de cutare fondū, saū copilul ce se va naște din cutare servă.“

Prin legatul *per vindicationem* nu se pôte lega de cât lucruri presente, care daca sunt fungibile, să fie în proprietatea testatorului măcar la mórtea lui. Prin legatul *per damnationem* se potū lega și lucruri fiitoare, numai să fie, după natura lucrurilor, susceptibile de a se produce. Așa se potū lega fructele fiitoare ale cutăruī fondū, partul fiitor alū cutăreī ancille, însărcinată în momentul confecțiunei testamentului. Nu se pôte dice că sunt lucruri ce nu există, de óre-ce sunt susceptibile de a exista. În cazul acesta legatul are de obiect ceva incertū și ca existență și ca cantitate. Ca existență, căci se pôte să nu se producă de loc fructe, se pôte întâmpla servi să lepede. Și ca cantitate, căci nu se știe câte fructe va produce fondul. Legatul însă este valabil, căci numai atunci legatul este nulū când este sigur că obiectul nu există, nici nu pôte exista măcar în fiitorū. Acestū legatū măcar că are de obiect unū lucru incertū și fiitorū, cu tóte acestea čiua deschideriī lui, este tot mórtea testatorului, în cât daca la mórtea testatorului, fructele nu se vor fi produsū, servi nu va fi născut, legatul nu ia mai puțin naștere și se fixésă pe capul legatarului. care, de și va muri înainte de producerea fructelor, saū de nașterea servi, totuși va transmite legatul heređilor săi, după cum prea bine observă Vinnius, comentând acest paragrafū. În legislațiunea lui Justinian unū asemenea legat este valabil în tóte ca-surile, căci nu mai este distincțiune între deosebitele feluri de legate, cum am arētat deja.

§ 9. Si cui fundus legatus sit, et emerit proprietatem deducto usufructu, et ususfructus ad eum parvenerit, et postea ex testamento agat, recte eum agere et fundum petere, Julianus ait: quia ususfructus in petitione servitutis locum obtinet; sed officio iudicis continetur, ut deducto usufructu jubeat aestimationem

praestari.—Dacă s'a legat cui-va unŭ fondŭ străinŭ, și va fi cumpărat în urmă proprietatea fără uzufructŭ, și uzufructul îi va fi parvenit în urmă, și după aceea va intenta acțiune în virtutea testamentului, în modŭ valabil va intenta elŭ *condictio ex testamento* și va cere fondul, ȳice Julianŭ : căci uzufructul în cererea ce face ține locŭ de servitute : dar va intra în oficiul judecătorului, ca să condamne pe herede să'i plătescă estimățiunea fondului mai puținŭ uzufructul. "

Primus institue moștenitorŭ pe Secundus și légă lui Gaius *per damnationem* fondul Cornelian al lui Seius, în modul următorŭ : Secundus heres esto, et damnas esto dare Gaio fundum Cornelianum Seii. Gaius, în viața testatorului, între facerea testamentului și mórtea testatorului, cumpără de la Seius nuda proprietate a fondului Cornelian, cu reserva uzufructului pentru Seius și dă pe dēnsa 10000 sesterți. Seius móre, saŭ este *capite minutus* înainte de a muri testatorul Primus. Ce pôte cere Gaius de la Secundus ? Evident după theoria conținută în paragraful 6, numai ȳece miŭ de sesterți, valórea nudei proprietăți pe care a numărat'o, nu valórea fondului, nu valórea plinei proprietăți a fondului, căci uzufructul l'a câștigat *ex causa lucrativa*. Așa dar ce se va întâmpla dacă ar intenta *condictio ex testamento*, cerândŭ fondul Cornelian, dacă de exemplu va face să i se libereze de magistrat o formulă concepută astfel : Si paret Secundum Gaio fundum Cornelianum dare oportere, *quidquid ob eam rem Secundum Gaio dare facere oportet, condemna, si non paret, absolve*, iar nu : Si paret Secundum Gaio fundum Cornelianum deducto usufructo dare oportere etc. Fiind că *condictio ex testamento*, ca tóte condictiile, este o acțiune *stricti juris*, și, fiind că în acțiunile *stricti juris* celŭ ce cere mai mult de cât are dreptate a cere perde procesul, *qui plus petit cadit*, nu va fi autorisat judecătorul să respingă ce-

rerea lui Gaius pentru cauză de plus petițiune? Regulat vorbind așa ar fi trebuit să fie, și de aceia și Vinnius, asupra acestui paragraf, nu înțelege cum ar putea fi altmintrelea. Cu toate acestea alta e opiniunea lui Julian, după cum ne spune Justinian, care a prevalut, cu toate că Julian, în legea 58 D., *De verborum obligationibus* XLV, 1, ține că cel care a stipulat să i se dea mai întâi *usumfructum fundi* (usufructul unui fond) și apoi *fundum* (fondul), sîmănă cu acela care a stipulat să i se dea mai întâi *partem fundi* (o parte din fond) și apoi *totum* (totul fondul), căci nu se poate concepe că se dă *fundus si detrahatur ususfructus* (fondul, dacă i se deduce usufructul). După Julian dar în acest text *fundus* se înțelege cu usufructul cu tot. Cu toate acestea Paul, într'un alt text, ne spune că Julian crede că *cu drept cuvîntă dicem că tot fondul este al nostru, cu toate că usufructul este al altuia, căci usufructul nu este o parte din dominiu, ci o servitute, ca via, ca iter : și nu este inexact a ține că este al meu totu un fond din care nici o parte nu se poate ține că este al altuia : acesta este și părerea lui Julian, și acesta este mai adevărat* (Paul, legea 25 princ. D., *De verborum significatione* L, 16). Terminologia cea d'întîi este cea mai adevărată. Dar pentru a se evita plus petițiunea, care devenise cu timpul odioasă, s'a inventat pretextul că usufructul sîmănă cu o servitute juridică, că cel care cere fondul nu trebuie neapărat considerat că cere prea mult, de și nu are drept la plina proprietate a fondului, ci numai la nuda proprietate a lui, că *usufructul* ca și servitutea predială este un defect al fondului, iar nu o parte a fondului, că, atît numai, judecătorul acțiunei nu va osîndi pe herede la valoarea plinei proprietăți, ci numai la valoarea nudei proprietăți a fondului.

§ 10. „Sed si rem legatarii quis eam legaverit, inutile est legatum; quia quod proprius est ipsius, am-

plius ejus fieri non potest. Et licet alienaverit eam, non debetur nec ipsa res, nec aestimatio ejus.—Dar dacă cineva va lega cuiva lucrul propriu al legatarului, legatul este inutil. căci ceia ce este al cuiva, nu mai pôte fi încă o dată al lui. Și de aceea, măcar că va aliena lucrul, nu datorește nici lucrul, nici estimațiunea lui.“

Nu pôte cineva fi de două ori proprietarul unui lucru, cel ce e deja, nu mai are interesu să devie încă o dată. Eacă o regulă de bună simțu, în cât semănă mai mult cu o trivialitate, cu o banalitate, cu unu adevăr d'alui Domnului La Palisse. Ca consecvență nu se pôte lega unei persóne lucrul asupra căruia e deja proprietară. Dacă ar fi fost numai atât, s'ar fi părut că jurisconsulții Romani și-au uitat serioșitatea obienuită. Nu e aci însă questiunea. Questiunea este de a se ști ce se va întâmpla dacă în intervalul de la facerea testamentului până la mórtea testatorului, lucrul a încetat de a mai fi al legatarului, de a se ști dacă legatul rămâne tot nul, sau dacă elu este valabil în virtutea regulei că dreptul la legat se deschide în general la mórtea testatorului și că atunci trebuie a se examina dacă el pôte prinde consistență. Apoi la acest moment lucrul nu mai e al legatarului, prin urmare legatul ar putea prinde consistență? Așa și a trebuit să fie la început până la o regulă așa numită Catoniană, admisă după stăruința lui Caton, tatăl său fiul nu se știe, de sigur înainte de anul 600 de la fundarea Romei, care a decis că legatele care ar fi nule, dacă ar muri testatorul îndată ce își a făcut testamentul, nule, rămân orice s'ar întâmpla mai în urmă, chiar dacă cauza nulității ar dispăre până la mórtea testatorului, *dies cessionis legati*. *Catoniana regula sic definit*, (dice în adevăr Celsus în legea 1, principium *De regula Catoniana*, D. XXXIV, 7), *quod si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum, quando-*

cunque decesserit, non valere. În materie de instituțiunii acestu principu exista deja, căci testamentul era considerat, la început, unu contract încheiat între testator și herede, între testatoru *familiae venditor* și herede *familiae emptor*, *totum hoc negotium quod agitur testamenti ordonandi gratia, creditur inter familiae emptorem agi et testatorem*, cum dice Gaius, Instit. Com. II § 205 (Adde §§ § 102, 103 și 104); dar legatarul, nefind considerat nici o dată că a fost în raport cu testatorul, dreptul lui nu putea fi considerat ca luând naștere în momentul confecțiunei testamentului. De aceia erau jurisconsulți care susțineau că legatul își ia începutul la mortea testatorului. Caton era de părere contrariă, căci și legatul își trage isvorul tot din testament, prin urmare trebuie să se urce validitatea sa tot în momentul confecțiunei testamentului; opiniunea lui Caton a triumfat și atunci s'a formulat regula catoniană. Acastă regulă nu se aplică însă de cât la acele legate a căror *dies cedit morte testatoris*. Ar fi fost exagerat a se întinde la legatele condiționale, a căror *dies cedit eventu conditionis*, la legatul de *usufructu* al căru *dies cedit adita hereditate*, la legatul de libertate a căru *dies cedit iar adita hereditate*, la legatul unui peculiu făcut servului căruia s'a lăsat în același timp libertatea, a căru *dies cedit iar adita hereditate*, și altele. Ca consecvență a regulei Catoniane, legatul făcut unei persoane a unui lucru care este deja în proprietatea sa, este nul, chiar dacă s'ar întâmpla ca legatarul să încetese de a mai fi proprietar înaintea morții testatorului. Testatorul este presupus că nu ar fi legat dacă ar fi știut că legatul nu s'ar putea executa, dacă ar fi să moră când testeasă. N'are de cât să exprime formal intențiunea contrariă și legatul este valabil. De aceia legatul făcut legatarului al lucrului său propriu sub condiția expresă că'lă va aliena, e valabil, căci atunci testatorul, cunoscându

situația adevărată, a manifestat totuși intenția pozitivă de a lega lucrul legatarului. În acest sens trebuie, împreună cu Cujas, să interpretăm paragraful 2 al legii 1 D., *De regula catoniana* (XXXIV, 7) care este întrăgă a jurisconsultului Celsus împreună cu principiul în care el expune regula Catoniană: „Item si tibi legatus est, fundus, qui scribendi testamenti tempore tuus est, *si eum vivo testatore alienaveris*, legatum tibi debetur, quod non deberetur si testator statim decessisset.“ Expresiunile, *si eum vivo testatore alienaveris*, trebuiesc considerate ca făcând parte integrantă din formula legatului, ca exprimând condițiunea formală apusă de testator la facerea legatului. Altmintrelea nu numai că ar fi antinomie cu paragraful nostru 10 din Instituțiuni, ceia ce n’ar fi așa de gravă, dar chiar între Celsus și Celsus, între ceia ce spune Celsus la începutul fragmentului care formează legea 1, adică în *principium*, în care expune regula, și între ceia ce el spune la finele fragmentului, în paragraful 2, în care face aplicațiunea regulei.

Împreună cu Machelard, credem că totuși, ca aplicațiune a Regulei Catoniană, se decidea că în legatul *per vindicationem* testatorul trebuie să fie proprietar al lucrurilor certe ce lăga nu numai în momentul morții testatorului, dar și în momentul confecțiunei testamentului.

Regula Catoniană nu se aplică la instituțiuni de herede. Acesta nu va să zică că în materie de instituțiuni, soluțiunea nu e aceeași, căci o instituțiune de herede nulă *ab initio*, în momentul confecțiunei testamentului, nulă rămâne chiar dacă testatorul de și-ar fi făcut testamentul în premomentul morții, ar fi fost valabile. Dar aci cauza e alta, e aceia ce am arătat mai sus. Și tocmai acesta a fost discuțiunea între jurisconșulți pe care îi a învins Caton, dacă în materie de legate trebuie să se decidă tot așa. Atunci ce însemnă legea 4 a jurisconsultului Ulpian din titlu

nostru care ȋdice că a placut a se decide că Regula Catoniană nu se aplică la institu iunile condiționale, cu alte cuvinte, a contrario, se aplică la instituțiile pure, cu alte cuvinte, tot din cauza regulei catoniane se cere, pentru ca o institu ia de herede să fie valabilă, să fi putut fi făcută presupuind că testatorul a murit îndată după facerea testamentului.  i cu t ote acestea Papinian u, în legea 3 precedentă, ne spune că regula catoniană nu se aplică la heredit a i, nici la legatele a căror *dies cedit* nu la m or ea testatorului, ci la adi iunea de hereditate. Cu alte cuvinte, or -ce se decide în materie de hereditate, se decide pentru alte cauze, iar nu din cauza, iar nu ca o aplica ia a Regulei catoniane. Evident pentru mine că daca Regula catoniană ar face să se decidă tot ceia ce se decide în materie de instituțiuni, ea nu ar fi avut de ce să fie edictată,  i Caton nu ar fi fost de cât un u Domnŭ de la Palisse care ar fi inventat, ceia ce era inventat deja, care ar fi edictat ceia ce era edictat deja, ceia ce era o consecuența a principiului că testamentul este un *negotium inter testatorem et heredem*,  i că prin urmare, ca acel u nego   să p ot a să se încheie, trebue ca heredele să p ot a, să fie capabil atunci de a încheia acel u negoti u, să aibă atunci *factio testamenti* cu testatorul. Evident că daca ar fi fost să fie pus u ac esta la îndoială, nu a putut fi de cât după ce *familiae emptor* a încetat de a mai fi adev eratul herede. Dar Gaius ne spune că  i atunci ca tradi iune se conservă ideia vechiului negotium  i de aceia, cum ȋdice el în paragraful 105 din Com. II sus men ionat, martorul testamentar nu p ote fi sub puterea familiae emptorului. Dec i, daca pentru o simplă formă ideea negotiului să continuat până la Gaius, ce trebuin a ar mai fi avut să se opint esc a un Caton ca să inventese o regulă care nu era de cât consecuența negotiului sus-men ionat. Evident dar că institu ia de herede era independentă de Regula Catoniană,  i că cu d ensa să încercat Caton până la  re-care

punt să asimilese legatele. Aşa fiind textul lui Papinian e irreproşabil. Şi al lui Ulpian este inexact. Se poate dice că este controversă între ei? Dar nu putea să fie controversă. Un jurisconsult de talia lui Ulpian nu putea să aibă alte idei de cât cele certe fixe, exprimate deja de Gaius în § 105 sus-menţionat. Resultă dar de aci fatal că textul lui Ulpian e interpolat. Cum? Adăogându-se vorba *conditionales*. Şterge vorba *conditionales* şi atunci Ulpian nu face de cât să dică ce dice Papinian. Acésta era deja explicaţia lui Antonius Faber, *Conjecturae*, XII, 19, şi e singură care e raţională, toate celelalte explicaţii pe care le expune Machelard în monografia sa asupra Regulei catoniane, sunt evident lipsite de orîce seriositate, iar cât pentru Machelard, care după ce le expune pe toate, nu spune nimic în privinţa părerii sale, mi se pare că e un om care are mai multă cunoştinţă de ceia ce au spus alţii, mai multă erudiţiune, de cât spirit de pătrundere a dreptului Roman.

În resumat dar regula catoniană nu se aplică la instituţiunile de herede. Ea nu se aplică de cât la legate, şi, din legate, numai la acele a căror drept se deschide la mórtea testatorului, *quorum dies cedit morte testatoris*.

Pociu lega unui servu lucrul stăpânului său? Strict vorbind nu, din cauza regulei catoniane. Cu toate acestea, *benignitatis causa*, s'a decis că da, după cum ne spune Paul în legea 82 § 2 D., *De legatis* 2° (XXXI), raportându în acestu sensu şi opiniunea jurisconsultului Valens, căci dice Paulu, persóna stăpânului se ia în consideraţiune numai în ceia ce priveşte *factio testamenti*, adică capacitatea testatorului faţă cu elu, iar, în ce priveşte restul, legatul stă în persóna servului. E evident aci o subtilitate.

§ 11. „Si quis rem suam quasi alienam legaverit, valet legatum: nam plus valet quod in veritate est, quam quod in opinione. Sed et si legatarii esse pu-

tavit, valere constat, quia exitum voluntas defuncti habere potest. — Dacă cineva a legat lucrul său, crezându-l că este al altuia, legatul este valabil: căci mai mult prețuește realitatea de cât credința eronată. Dar și dacă a crezut că lucrul este al legatarului, este asemenea constant că legatul este valabil, căci voința defunctului poate să aibă o eșire, o aducere la îndeplinire. “

Primus lăgă lui Secundus lucrul său crezând că este al altuia, al unui străin; legatul este valabil, căci a fortiori testatorul ar fi legat lucrul dacă știa că este al său, pe când el l'a legat măcar că credea că nu este al său. Motivul ce dau Instituțiunile este că mai mult face realitatea de cât credința eronată. Motivul e rău formulat. Motivul este că a fortiori ar fi legat dacă ar fi cunoscut realitatea de ore-ce a legat chiar în erorea realității. Cum observă cu drept cu-cânt Vinnius după Bacchovius, comentând acest paragraf, acest motiv se potrivește mai bine soluțiunei date hypotesei de la finele paragrafului: Primus lăgă lui Secundus un lucru care este al testatorului, dar pe care 'lă crede al legatarului. Aci mai exact se poate dice că e mai mult în realitatea lucrurilor de cât în credința testatorului. Căci, în realitatea lucrurilor, lucrul este al testatorului, decă poate fi legat. În credința testatorului, lucrul e al legatarului, decă nu poate fi legat. Realitatea prevală asupra credinței eronate. Legatul se poate executa, va fi executat: *exitum voluntas defuncti habere potest*.

Mărturisesc că aci sunt de părerea lui Demangeat, și cred că, în adevărata interpretare a voinței testatorului, legatul trebuie să fie nul, căci el a crezut că lucrul e al legatarului, decă n'a voit să facă un legat serios. Și dacă s'a decisă altmintrelea este numai tot ca aplicațiune a principiului: *latius interpretandae sunt voluntates defunctorum, potius ut valeant quam ut pereant*.

§ 12. „Si rem suam legaverit testator, posteaque eam alienaverit, Celsus putat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi: idemque divi Severus et Antoninus rescripserunt. Idem rescripserunt, eum, qui post testamentum factum praedia, quae legata erant, pignore dedit, ademisse legatum non videri; et ideo legatarium cum herede ejus agere posse, ut praedia a creditore luantur. Si vero quis partem rei legatae alienaverit, pars, quae non est alienata, omnino debetur: pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit.—Daca un testator a legat lucrul său, și după aceea l'a alienat, Celsus este de părere, că dacă alienarea nu a fost făcută cu intențiune de revocare a legatului, legatul este datorit: și aceiași decisiune au dat printr'unu rescriptu și divii Septimiu Severu și Antoninu Caracalla. Aceiași Impărați au decisu printr'unu rescriptu, că acela, care a pignorat prediele legate în urma facerii testamentului, nu e considerat că a revocat legatul: și că, de aceea, legatarul va putea intenta acțiune contra heredelui cerându-i să spele, să curețe de pignu prediele. Dacă însă cineva va fi alienat o parte din lucrul legat, partea nealienată în toate cazurile este datorită, iar partea alienată, dacă alienarea nu a fost făcută cu intențiune de revocare a legatului.“

Acest paragraf face parte din materia revocării legatelor, cu toate acestea îl vom explica la rândul său, după paragraful 11 ce am explicat deja.

Primus lăga fondul Cornelian lui Secundus, și după acesta îl alienă. Alienațiunea acesta revocă sau nu legatul? În timpul lui Gaius, testatorul e considerat că a revocat legatul. Căci, dice Gaius în paragraful 198, pe care l'am tradus și explicat deja, legatul nu poate vala dacă a fost făcut *per vindicationem*, nici, în virtutea Senatusconsultului Neronian, ca legat *per damnationem*. Ca legat *per vindicationem* nu poate vala, căci lucrul nu este al testatorului și în mo-

mentul facerii testamentului, și în momentul morții. Ca legat *per damnationem* nu p^ote vala, căci aci testatorul nu a legat un^u lucru al altuia știind că este al altuia, ci un lucru al s^{eu}, pe care în urmă l'a alienat. În cât și dacă *ipso jure* legatul ar fi valabil ca legat *per damnationem*, validat de Senatusconsultul Neronian, însă *exceptionis doli mali ope*, heredele se va putea definde și respinge *condictio ex testamento* a legatarului, ȑic^und că e dol din partea lui de a mai cere lucrul ce testatorul a alienat, și a căruⁱ prin urmare legat a revocat. În timpul lui Ulpian progresul s'a făcut at^ut de mare în fav^orea legatarului, în cât nu numai legatul nu este considerat ca revocat, prin simplul fapt al alienării, ci din contră heredele ca să triumfe trebue el^u să probeze că testatorul alienând a avut intenȑiunea de a revoca, că nu a fost constrâns^u de necesitate a aliena. În cât alienarea nu va mai fi o *praesumptio juris et de jure* de revocare ca în timpul lui Gaius, dar nici măcar o presupȑiă de revocare *juris tantum* care să impue sarcina de a o combate legatarului, ci alienarea va fi presumată că rezultă din o necesitate în care s'a găsit testatorul, și presupȑia ac^{es}ta va fi dator a o resturna heredele (Ulpian legea 11 § 12 D., *De legatis* 3°, XXXII). Afară numai dacă alienaȑiunea a fost făcută *donandi animo*, căci atunci ea echival^{es}ă cu o revocaȑiune (Modestin^u, legea 18 D., *De adimendis vel transferendis legatis*. XXXIV, 3).

A fortiori dacă testatorul după ce a legat lucrul s^{eu} l'a pignorat. Pignorarea e făcută în regulă generală de nevoie. Prin urmare aci încă mai puțin nu e presupȑiă de revocare. Și heredele va trebui să doved^{es}că că cu t^ote acestea testatorul nu era strimtorat, că inota în banⁱ și că decⁱ pignorarea a fost făcută cu scop^u de revocare.

Dacă testatorul a alienat numai parte din lucru legat, evident că partea nealienată r^{em}âne sigur legată,

iar partea alienată e considerată ca revocată numai dacă heredele va proba că testatorul a vândut'o, fără nici o nevoie de bani, căci dacă a donat'o, revocațiunea este certă.

§ 13. „Si quis debitori suo liberationem legaverit, legatum utile est: et neque ab ipso debitore, neque ab herede ejus potest heres petere, neque ab alio, qui heredis loco est. Sed et potest a debitore conveniri, ut liberet eum. Potest etiam quis vel ad tempus jubere, ne heres petatur.—Dacă cine-va a legat debitorului său liberațiunea, legatul este valabil: și heredele nu va putea cere nici de la debitor, nici de la heredele lui, nici de la o altă persoană care va ține debitorului loc de herede. Dar heredele va putea fi și acționat de legatară ca să'lă libereze. Póte cineva ordona heredelui său și să nu ceră debitorului său datoria într'unu timpú óre-care.“

Primus creditor al lui Secundus de deuce mii de sesterți îi légă liberațiunea. Cum se făcea un asemenea legat, care era forma lui? Probabil așa: *Damnas esto heres meus liberare Secundum*. Sau *damnas esto heres meus a Secundo nunquam petere quod mihi debet*. Legatul celú d'ântéiú era mai comprehensivú de cât cel d'alú duoilea, după cum vomú vedea mai la vale.

În timpurile moderne dacă un testator ar lega liberațiunea sa debitorului său, dacă de exemplu un testator ar dice în testamentul său: legú debitorului liberațiunea a ceia ce'mi datorésă, sau iertú debitorului meu ceia ce'mi datorésă, lucru ar fi fórte simplu, testamentul ar équivala cu o quitanță, și dacă ar fi autenticú, legatarul își are procura după elú o copie care ar équivala cu o quitanță, și nu ar avea nimic mai mult de făcut.

Dar la Romani nu era așa. Legatul de liberațiune nu era unú modú de stingere a obligațiunelor, obligațiunile nu se stingeau *ipso jure* de cât prin mo-

durî anume determinate de lege care erau: *solutio* (plata), *datio in solutum* (darea în plată, și acesta *ipso jure* numai după Sabiniani, iar după Proculiani numai *exceptionis ope*), *acceptilațiunea*, (plată fictivă), *novatiunea*, *litis contestatiunea*, *confusiunea*, și pierderea lucrului certu datorit prin casu fortuit sau de forță majoră, consimțimentul mutual contrariu când obligațiunea este consensuală. Legatul de liberațiune nu figurésă între modurile de stingere a obligațiunelor *ipso jure*, după dreptul civil. Prin urmare heredele moștenește *ipso jure* creanța de la defunctul testator, care, dacă e creditor *ex stipulatu*, transmite acțiunea *ex stipulatu ipso jure* heredelui său. Acesta dar *ipso jure* va putea încă cere prin acțiunea *ex stipulatu* de la legatarul debitor al defunctului. Dar fiind că este dol din partea lui de a cere, când testatorul prin legatul de liberațiune a exprimat voința contrară, evident că legatarul debitoru va putea să cêră magistratului să insere în formula acțiunei *exceptio doli mali* prin care va paralisa acțiunea *ex stipulata* a heredelui: "*Si paret Secundum Tertio decem millia sestertium dare oportere, nisi dolo malo agat, iudex Secundum Tertium in id condemna, si non paret, absolve*".

Dar legatarul nu va avea numai acest mijlocu. Elu nu avea nevoie să aștepte ca să cêră moștenitorul și atunci să se apere. Acesta ar putea să fie o tactică din partea sa de a nu cere mult timp, până să dispară din martorii testamentari. De aceia legatarul, pe cât sunt încă lucrurile recente, pe cât are încă în mână proba testamentului și prin urmare a legatului, are dreptul a cere heredelui să'i procure liberațiunea, în regulă generală pe calea acceptilațiunei, adică pe calea soluțiunei fictive, care e un mod *ipso jure* de stingere a obligațiunei. Va putea să'i cêră acesta însă numai în cazul în care testatorul a întrebuintat formula: *Damnas esto heres meus liberare Secundum*,

iar nu și în cazul în care a ȃisȃ: *Damnas esto heres meus a Secundo nunquam petere quod mihi debet*, cȃci atunci heredele va ȃice legatarului: de a nu mai cere, iar nu de a'ȃi procura *liberaȃiunea ipso jure* m'a obligat testatorul. Dar nici chiar în cazul în care testatorul a ȃisȃ: *Damnas esto heres meus Secundum liberare*, heredele nu va fi obligat în tot-d'auna a face acceptilaȃiune legatarului. Acȃsta va avea locȃ numai în cazul în care Secundus este singurȃ debitorȃ, iar nu și cȃnd este debitor alȃturȃ cu altul, accesoriȃ saȃ principal. Dacă este *fidejussor*, saȃ *correus debendi non socius*, va putea heredele sȃ se mȃrginȃscȃ a face cu elȃ unȃ *pactum de non petendo*, unȃ pactȃ prin care se va îndatora a nu cere nici lȃi nici moștenitorului lȃi civil saȃ pretorian, cȃci, dacă ȃi ar face acceptilaȃiune, acceptilaȃiunea atacȃnd obligaȃia iar nu persȃna, ar stinge complect obligaȃiunea, și prin urmare ar libera și pe debitorul principal saȃ pe *correul debendi non socius*, ceia ce nu a fost intenȃiunea testatorului. Dacă însȃ liberaȃiunea este legatȃ debitorului principal, saȃ unui *correus debendi non socius*, atunci legatarul debitorȃ va putea cere heredelȃi sȃ ȃi facȃ acceptilaȃiune, cȃci ȃi va ȃice: De ce nu'mȃ face acceptilaȃiune? Ca sȃ cerȃ fidejursorului saȃ codebitorului meȃ correul sociȃ? Nu pocȃ, cȃci nu îndeplineșȃi voinȃa testatorului. Elȃ a voit ca în orȃce casȃ eȃ sȃ fiȃ liberat, sȃ nu mai fiȃ obligat a plȃti nici direct nici indirect nici unȃ sesterȃȃi. Apȃi dacă veȃ cere fidejursorului, elȃ prin acȃiunea *mandati* îmi va cere înapoiarea sumei plȃtite, cȃci a plȃtit în socȃtȃla mea, dacă veȃ cere *correulȃ sociȃ*, elȃ prin acȃiunea *pro socio* îmi va cere sȃ ȃi ȃiȃ comptȃ, pentru partea mea în societate, de tot ce a debursat, decȃ și într'unȃ casȃ și într'altul, ca sȃ fiȃ liberat complect, trebue sȃ nȃ mai cerȃ nici debitorului principal, nici correulȃ sociȃ, adicȃ nimului, atunci prin urmare n'ȃi interesȃ sȃ nu'mȃ facȃ acceptilaȃiune. Ce

se va întâmpla dacă heredele nu va vrea să facă legatarului *acceptilațiune* sau *pactum de non petendo*? Legatarul va intenta *condictio ex testamento*, care rezultă din legatul de liberațiune făcut lui *per damnationem*, și va cere ca judecătorul să condamne pe herede la tot interesul ce îi ar procura liberațiunea, la totă paguba ce suferă din cauza refuzului heredelui, adică la suma la care ar putea mai târziu fi condamnat din cauza neliberațiunii, căci acesta constituie quantul pagubei ce suferă. Apoi evident că, în imensa majoritate a casurilor, heredele, afară numai dacă ar fi într'o urechiă, nu se va lăsa să fie condamnat să plătească ceia ce avea defunctul să ia de la legatar, nu se va expune să avanseze suma necesară pentru acesta, nu va scóte bani din buzunarul ca să cêră apoi din nou această sumă de la legatar. E mai ușor a nu plăti decât a plăti și apoi a cere o sumă egală cu ceia ce ai plătit. Se póte ca testatorul să lege numai un termen debitorului său, iar nu liberațiunea completă a datoriei, să dică de exemplu: *Heres meus damnas esto intra decem annos a morte mea non petere a Secundo quod ille mihi debet*. În cazul acesta legatul se va executa sau pe calea excepțiunii *doli mali*, sau pe calea *pactului de non petendo*. După zece ani de la mórte heredele va putea cere datoria de la legatarul. (Veđi și legea 3 §§ 3 și 4 D., *De liberatione legata*, XXXIV, 3).

§ 14. „Ex contrario si debitor creditori suo quod debet, legaverit, inutile est legatum: si nihil plus est in legato quam in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quod si in diem, vel sub conditione debitum ei pure legaverit, utile est legatum propter repraesentationem. Quod si vivo testatore dies venerit, vel conditio extiterit, Papinianus scripsit, utile esse nihilominus legatum, quia semel constitit; quod verum est. Non enim placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, quia in eam causam perve-

nerit, a quo incipere non potest. — Din contră, dacă un debitor leagă creditorului său ceia ceî datoreşte, legatul este nul, dacă în legat nu se găseşte mai mult de cât în datoriă: căci atunci legatarul, nu câştigă nimic pe d'asupra prin legat. Dacă însă ceia ce testatorul datora cuiva cu termen sau sub condiţiune, îl va fi legat pur, legatul este valabil din cauza exigibilităţii datoriei. Dacă însă termenul sau condiţiunea se împlineşte în viaţa testatorului, Papinian a scris că totuşi legatul este valabil, fiind că a luat o dată consistentă; ceia ce este adevărat. Căci n'a prevalut părerea celor ce credeau că legatul se stinge, din cauza că a ajuns într'o stare, în care nu putea să începă.

Vice-versa dacă un testator lăgă creditorului său ceia ceî datoreşte deja, legatul va fi valabil, dacă va avea creditorul vr'un interes de a se prezenta ca legatar în loc să se prezinte cu vechiul său titlu de creditor. Şi în regulă generală, mai cu seamă în dreptul clasic, va avea, cu toate că Justinian are aerul de a dice contrariul. Căci dacă legatul este făcut *per vindicationem* şi are de obiect un lucru ce este în proprietatea testatorului, legatarul se va prezenta ca proprietar, în loc de a se prezenta ca creditor, de exemplu *ex stipulatu*, şi în regulă generală e mai avantajos a fi cineva proprietarul unui lucru, de cât creditorul său. Dacă legatul este *per damnationem*, legatarul va putea avea avantajul de a obţine îndoiul în cas de tagă a heredelui, ceia ce nu poate obţine prin acţiunea *ex stipulatu*. Dacă legatul este făcut *sinendi modo*, va putea obţine interesele şi fructele *ex mora*, în virtutea unei simple puneri în întârziere prin somaţiune, pe când din contră în virtutea acţiunii *ex stipulatu* ca creditor nu le poate obţine de cât de la litiscontestaţiune încolo. A fortiori va avea interes, dacă acţiunea *ex stipulatu* era paralysabilă fie chiar prin o excepţiune timporară, a fortiori dacă creanţa era cu termen sau condiţională, şi

lucrul legatū îi este legat purū și simplu. Și acēsta chiar dacă termenul creanței său condițiunei s'a împlinit între facerea testamentului și prin urmare a legatului și mórtea testatorului, după opiniunea favorabilă a lui Papinian, din cauza avantajelor *îndoirei propter inficiationem* și a *curgerii intereselor ex mora*, cum am arētat mai susū, și contrariū opiniunei lui Paulū care decidea în legea 82 principium D., *De legatis* 2°, XXXI, că legatul valabil la început s'a stinsū, căci a ajunsū într'o stare în care nu putea începe, căci putea să pótă începe și în acēstă stare, în cele două hypothese sus-menționate, prin urmare e neratiōnal a'lū declara în mod absolut stinsū, ci trebuie lăsat la facultatea legatarului să vadă dacă găsește vr'un avantajū a se presinta ca legatarū, în locū să se presinte în virtutea vechii sale calități de creditorū.

În cazul în care legatul este valabil, și în limitele plusului ce procură legatul creditorului, acest plusū este reductibil în virtutea legii Falcidia, de care vomū vorbi mai la vale (I, 1 § 10 D., *Ad legem Falcidiam*, XXXV, 2).

§ 15. „Sed si uxori maritus dotem legaverit, valet legatum: quia plenius est legatum quam de dote actio. Sed si quam non accepit, dotem legaverit, divi Severus et Antoninus rescripserunt, siquidem simpliciter legaverit, inutile est legatum: Si vero certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta dotis in praelegando demonstrata sunt, valere legatum.—Dar dacă bărbatul va fi legatū soției sale dota sa, legatul este valabil, căci este mai plinū legatul de cât acțiunea în restituția a dotei. Dar dacă bărbatul a legat soției dota pe care nu a primit'o, divii Septimū Severū și Antoninū Caracalla au decisū printr'unū rescriptū că legatul este inutilū dacă legatul e făcut purū și simplu fără indicațiune de obiectū: dar dacă s'a designat în legatū vre-unū obiectū, de exemplu vre-

unŭ corpŭ certŭ, saŭ vre-o sumă determinată, saŭ s'a referit la cele conținute în instrumentul dotal, legatul este valabil."

Primus institue moștenitor pe Secundus și légă soției sale dota sa. Dacă n'a avut nici o dotă, legatul e nulŭ. Dacă însă testatorul a întrebuițat vorba dotă numai ca *demonstrațiă*, dar a indicat obiectul ce légă, o sumă de exemplu de bani saŭ unŭ corpŭ certŭ, de exemplu fondul Cornelian, nu se va ține socotélă de *falșa demonstrațiă*, și, de óre-ce obiectul legatului e precisŭ, legatul e valabil. Testatorul a întrebuițat o demonstrațiă falsă ca să colorese liberalitatea. Ne uitămŭ la fondŭ, la liberalitate, falsul colorit nu importă. Alt-fel va fi dacă *demonstrațiunea* o va fi exprimat' o testatorul sub formă de condițiune, de exemplu de va fi ținŭ: *Do lego decem millia sestertium uxori meae si eos dotis nomine acceperim*. În cazul acesta este evident că voința testatorului n'a fost de a lega suma de ȳece miŭ de nu o va fi primit ca dotă. Póte că nu'și mai aduce aminte, când testéză de a primit' o saŭ nu. Textul mai adaugă că legatul e valabil dacă se referă la instrumentul dotal. Mi se pare o eróre. Căci dacă s'a indicat suma saŭ obiectul, reintrăm în casurile precedente. Dacă nu s'a indicat obiectul, și instrumentul dotal nu există, legatul e nulŭ. Dacă din contră instrumentŭ dotal există și într'ensul se menționésă obiectul dat ȳestre, atunci legatul este adevérat valabil, dar ar fi fost valabil și fără referință la instrumentul dotal.

Când testatorul a priimit ȳestre, atunci legatul ȳestrei făcut soției creditóre a ei este valabil.

Este valabil mai cu sémă în legislațiă clasică unde acțiunea derivând din legat, este în imensă regulă generală mai avantagiósă de cât acțiunea *rei uxoriae* ce are femeia pentru recuperarea ȳestrei.

În adevérŭ orŭ legatul este *per vindicationem*, și atunci femeia în locul unei acțiuni personale va avea o acțiune reală pentru a revendica ca proprietarŭ o-

biectul certu legat ei și care fusese constituit dotă.

Orî legatul este *per damnationem*, și atunci femeia se va presinta cu *condictio ex testamento*, care nu este supusă la nici o retențiune, și la nici un termen pentru reclamarea dotei legate, pe când ca creditore a dotei, de se presintă cu acțiunea *rei uxoriae* și dota consistă în lucruri fungibile, are să sufere termenul de unu an pentru restituirea unei treimi din dotă, termenul de două ani pentru restituirea secunde treimi, și termenul de trei pentru restituirea ultimei treimi. Asemenea de se presintă ca creditore a dotei, pôte să i se opue mai multe retențiuni pe cale de excepțiune, *propter liberos* și *propter mores*, care tôte nu se vor putea opune *condicțiunei ex testamento*.

În legislația lui Justinian interesul este mai mic, dar tot există, căci ca ȕestrașă femeia nu pôte intenta de cât o acțiune personală, căci, cum am demonstrat în volumul II al Fragmentelor mele juridice, în legislația lui Justinian bărbatul n'a încetat de a fi *dominus dotis*, pe când dacă dotea constă într'unu lucru cert și determinat, mobil sau imobil, și acesta a fost legat femeii, femeia se pôte presinta ca proprietară și intenta acțiunea în revindecare. Dacă dota constă în lucruri mobile, fungibile, femeia nu o va putea cere ca dotă de cât după un an de la disoluția căsătoriei pe cându ca legatară ea va putea cere restituirea dotei imediat.

§ 16. „Si res legata sine facto heredis perierit, legatario decedit. Et si servus alienus legatus sine facto heredis manumissus fuerit, non tenetur heres. Si vero heredis servus legatus sit, et ipse eum manumiserit, teneri eum Julianus scripsit: nec interesse utrum scierit, an ignoraverit, a se eum legatum esse. Sed et si alii donaverit servum, et is, cui donatus est, eum manumiserit, tenetur heres: quamvis ignoraverit a se eum legatum esse. — Dacă lucrul legat a perit fără fapta heredelui, pentru legatar piere. Și dacă unu servu

străinū a fost legat și a fost manumisū fără fapta heredelui, nu este obligat heredele. Dacă însă a fost legatū servul heredelui, și acesta 'lū va fi manumisū însuși, Julianū a scrisū că el va fi obligat, și pucin importă de știa saū nū că legatul îi e pusū în sarcina lui. Dar și în casu în care el va fi dăruit servul altuia, și acesta îl va fi manumisū, totuși elū este obligat, cu tôte că ignora că servul e legat în sarcina lui.“

Dacă unū lucru certū este legat *per vindicationem*, legatarul devine proprietarū alū lui *ipso jure*. Prin urmare dacă lucrul legat a perit prin casū fortuit saū de forță majoră, după mórtea testatorului, elū a încetat de a fi proprietar, *res perit domino*. Dacă a perit tot prin casū fortuit saū înaintea morții testatorului, legatul nici nu s'a putut naște, căci lucrurile certe ca să pótă fi legate *per vindicationem* în mod valabil, trebue să aparție testatorului și în momentul morții testatorului. Dacă din contră lucrul a perit prin fapta heredelui după mórtea testatorului, atunci legatarul va cere reparațiunea prejudiciului de la herede prin acțiunea *legis Aquiliae*.

Dacă unū lucru este legat *per damnationem*, atunci heredele e ținut de o adevărată obligațiune, și vomū aplica acestui legat principiile relative la obligațiuni. Dacă s'a legat unū lucru *in genere per damnationem*, unū *genus*, cum ȋică Romaniī, de exemplu unū sclavū, unū calū, atunci, fiind-că *genera non pereunt*, fiind-că e imposibil să péră toți sclaviī saū toți caii din lume, obligațiunea e imposibil să se stingă, și prin urmare heredele rămâne obligat a da unū sclavū saū unū cal legatarului. Dacă însă lucru legat *per damnationem* este o *species*, unū lucru certū și determinat, de exemplu servul Stichus saū calul cel roibū, presupunēnd că ȋicăndū calul cel roibū, nu pôte să fie locū la confusiune, căci e numai unul la care s'a gândit testatorul, de exemplul calul cel roibū al testatorului, saū calul cel roib al heredelui, saū

calul cel roib ală unui străinū determinat, al lui Titius, atunci lucrurile nu se petrecū așia, și trebuie să aplicămū principiile generale în materie de stingere a obligațiunelor. Apoi este știut că o obligațiune de corpū certū și determinat se stinge prin pierderea prin casū fortuit saū de forță majoră a aceluī corpū certū, fără nu numai culpa, necum dolul, dar nici măcar simplul faptū neculpesū al debitorului înaintea punerii lui în întârziere de către creditor pentru a'lū preda. Căci dacă lucrul cert pierē după punerea în întârziere a debitorului de a'lū preda, obligațiunea se perpetuă și în locul lucrului certū pierit, debitorul trebuie să dea estimațiunea lui, căci putea lucrul debit, de ar fi fost predat creditorului, să nu piară în mânele lui, de exemplu calul cel roibū al heredelui saū al testatorului, saū al lui Titius a perit în grajdul testatorului, heredelui saū al lui Titius care a ars, pe când grajdul legatarului nu a arsū, și dacă 'lū preda legatarului calul ar fi scăpat. Afară numai dacă se va dovedi de herede că lucrul certū ar fi perit și 'n mâna legatarului, chiar de l'ar fi predat, atunci el e liberat dacă a perit prin casū fortuit saū de forță majoră, chiar după punerea în întârziere, de exemplu dacă a murit de *anevrismū*, căci ar fi murit de sigur de acēstă bōlă și la legatarū.

Ca aplicațiune a acestor principii, dacă lucrul certū, de exemplul servul Stichus al lui Titius, legat *per damnationem*, a fost liberat de Titius, heredele e liberat, căci el a quasiperit, căci a eșit din comerciū, și acēsta s'a întâmplat fără faptul heredelui, căci manumisiunea de către Titius, de către un străinū, e unū casū de forță majoră pentru herede.

Nu este însă tot așia dacă servul Stichus legat *per damnationem* era proprietatea heredelui, și l'a manumisū heredele, chiar de bună credință fiind, pōte chiar înaintea morții testatorului, ignorând legatul, căci atunci prin faptul sēu a perit lucru din comerciū,

obligația se perpetuă și heredele va fi dator a da legatarului estimațiunea.

Totă așa se va întâmpla dacă servul Stiehus al heredelui, legat *per damnationem*, a fost chiar de bună credință dăruit de herede altuia, lui Seius, care l'a manumisă, căci măcar că manumisiunea nu e faptul heredelui, dar donațiunea e faptul lui, de nu l'ar fi donat nu ar fi putut fi manumisă de donatară. Și în cazul acesta obligațiunea se perpetuă, și heredele va trebui să dea legatarului estimațiunea.

Cese se va întâmpla dacă servul legat *per damnationem* în loc de a fi manumisă a fost pignorat. De a fost pignorat de herede al cui era, atunci evident că pignorarea fiind faptul lui, el va trebui *luere*, să plătească datoria și să 'lă dea legatarului liber de sarcina pignului. Dar chiar dacă servul legat e al unui terțiu, al lui Titius, și va fi pignorat de acesta, totuși heredele va trebui să și 'lă procure liber de pignă, să 'lă cumpere de la Titius pignorat, apoi să plătească lui Seius, creditorul pigneratiți, suma pentru care e pignorat, să 'lă descarge de pignă și să 'lă dea liber de sarcina pignului legatarului; dacă nu va putea, va fi dator să dea legatarului estimațiunea acestui servu nepignorat.

Ca să putem înțelege paragrafele 17, 18, 19 și 20 din Instituțiunile lui Justinian, titlul nostru XX, *Despre legate*, trebuie să știm ce însemnă *dies cedit, dies venit*, în materie de legate, cu alte cuvinte, să cunoștem teoria lui *dies cedens* sau *a diei cessio*.

Expresiunile acestea, *dies cedit, dies venit*, se aplică nu numai la legate, dar și la obligațiuni.

Și avem un text *ad hoc* în titlul *De verborum significatione*, L., 16, în Pandecte, care dă explicațiunea acestor vorbe a nume în materie de obligațiuni.

Acest text este legea 213, extrasă din Cartea I-a a *Regulelor* jurisconsultului Ulpian.

Eacă cum sună acest fragment :

„*Cedere diem*” însemnat, incipere deberi pecuniam : *venire diem* însemnat, eum diem venisse, quo pecunia peti potest. Ubi pure quis stipulatus fuerit, et cessit et venit dies: ubi in diem, cessit dies, sed nondum venit: ubi sub conditione, neque cessit, neque venit dies, pendente adhuc conditione.—*Dies cedit* însemnată că obiectul obligațiunei începe să fie datorit: *dies venit* însemnată că a sosit ziua în care obiectul obligațiunei pôte să fie cerut. Când cine-va a stipulat pur, *et cessit et venit dies*, adică dreptul de creanță s’a și născut și este deja și exigibil. Când cine-va a stipulat cu termen, *dies cessit sed nondum venit*, adică dreptul de creanță s’a născut, dar nu a devenit încă exigibil. Când cine-va a stipulat sub condițiune, în timpul pendenței, adică suspensiunei condițiunei, *dies nec cessit, nec venit*, dreptul de creanță nici nu s’a născut, nici (a fortiori) nu a devenit exigibil.“

Cu alte cuvinte, în materie de obligațiuni, *dies cedit* însemnată ziua nașterii dreptului de creanță, *dies venit* însemnată ziua exigibilității creanței, ziua în care creditorul pôte să se adreseze la debitor spre a i cere execuțiunea obligațiunei, și dacă nu o va executa de bună voia, ziua în care are dreptul a intenta acțiune în contra lui, spre a obține condamnarea lui la executarea obligațiunei. În obligațiunile pure, adică în acele care nu sunt afectate nici de termen, nici de condițiune, în momentul chiar al contractării obligațiunei, de exemplu când ea este contractată prin stipulațiune, în momentul chiar al făcerii stipulațiunei, *dies et cessit et venit*, se naște și dreptul de creanță, și el este în același timp și exigibil. În obligațiunile cu termen, în momentul contractării obligațiunei, *dies cessit tantum, sed nondum venit*, s’a născut numai dreptul de creanță, dar el nu a devenit încă exigibil, *dies non veniet nisi eventu diei*, creanța nu va deveni exigibilă de cât la

împlinirea termenului. În obligațiunile condiționale, în momentul contractării obligațiunei, și pe cât timp obligațiunea este *in pendent*, în suspensiune, *dies nec cessit, nec venit*. nici nu s'a născut dreptul de creanță, necum să devie exigibil, pe cât timp condițiunea este încă în suspensiune, *dies nec cedit nec veniet, nisi eventum conditionis*, dreptul de creanță nu se va naște și nu va deveni exigibil de cât în momentul împlinirii condițiunei. Iar dacă condițiunea cade, obligațiunea este considerată ca cum nu s'ar fi contractată de loc.

Aplicațiunea theoriei lui *dies cedens* și *dies veniens* are loc și în materie de dispozițiuni testamentare, și în special în materie de legate. *Dies cedens* înseamnă ziua deschiderii dreptului la legat, cu toate că se poate întâmpla ca *ex post facto legat* să se stingă prin lipsa adițiunei de hereditate, dară cel puțin din aceea zi, sub condițiunea adițiunei, dreptul la legat este deschis. *Dies veniens* înseamnă, ca și în materie de obligațiuni, ziua exigibilității legatului.

Importă a se ști, în materie de legate mai cu seamă, când se deschide dreptul de legat. Căci în materie de obligațiuni, chiar înainte de a se deschide dreptul la creanță, totuși este o speranță, care se transmite heredelui creditorului care ar muri *pendente conditione*, cum dice paragraful 4 din titlul 15 *De verborum obligationibus* din Instituțiunile lui Justinian. Din contră în materie de dispozițiuni testamentare, și în special în materie de legate, dreptul la legat se stinge dacă legatarul móre înainte de *dies cedens*. De aceea, în materie de dispozițiuni testamentare mai cu seamă, și în special în materie de legate, este important a determina *quando dies legati cedit*. În acel moment se fixază în adevăr legatul pe capul legatarului și devine transmisibil heredelui, măcar că legatarul ar muri înainte de a accepta legatul, și chiar înainte de adițiunea de hereditate, dacă *dies legati*

cedit ante aditam hereditatem. În acel moment dacă legatul este făcut unui servă se fixează persoana care are să beneficieze de legat. Beneficiarul lui va fi stăpânul care va avea sub dominație potestate în acel moment pe servă, însuși servul dacă în acel moment va fi liber. În acel moment se va fixa și consistența legatului. Tot ce se va adăuga de exemplu la pecuniul legat înainte de *dies cedens* profită legatarului, tot ce se va adăuga în urmă, afară numai dacă nu va proveni *ex rebus peculiaribus*, nu va profita legatarului, nu se va considera ca coprins în legat. *Ex rebus peculiaribus*, de exemplu în pecuniu sunt oile care fată, serve care nasc. Mieii și copiii servelor vor profita legatarului chiar după *dies cedens*. *Aliunde*. De exemplu heredele a mai adăugat la capitalul încredințat servului, căruia i s'a legat libertatea și pecuniul condițional, a mai adăugat ceva la acest capital *pendente conditione*. Acesta adăos îi va profita legatarului. Dar dacă adăosul e făcut după îndeplinirea condițiunii, dar înainte de reclamarea pecuniului de servul liberat, el nu va profita legatarului. (*Instituțiuni* § 20 a titlului 20 a Cărții II).

Quando dies legati cedit?

Înainte de legile caducare, *dies legati cedit* în regulă generală *morte testatoris*, chiar *ante aditam hereditatem*, de și dreptul nu se deschide de cât sub condițiunea tacită a adăosului heredității de către heredele instituit. De la legile caducare încolo *dies legati cedit* în regulă generală în momentul *aperturii tabulelor testamentare*. Subt Justinian se restabilește starea de lucruri dinaintea legilor caducare.

Când legatul este pur, nu numai *dies legati cedit* dar și *venit morte testatoris*. În legatele însă cu termen cert, *dies legati cedit morte testatoris*, dar *non venit* de cât la împlinirea termenului, și dacă până atunci nu s'a făcut adăos de hereditate la

adițiunea heredității (Paulū, legea 21 principium D. *Quando dies legatorum vel fideicommissorum cedat*, XXXVI, 2).

Cândū însă legatul este făcut cu termenū incertū, sunt mai multe distincțiuni de făcut. Dacă termenul incertū e sigur că se va împlini în viața legatarului, dar numai nu se știe cândū, precum dacă legatul este făcut cum *legatarius morietur*, fiind că numai vii morū, și prin urmare legatul e făcut pentru ultimul moment al vieții legatarului, legatul este valabil, *dies cedit* la mórtea testatorului, *dies venit* la mórtea legatarului, și hereții legatarului vorū putea, după mórtea legatarului, cere execuțiunea legatului. Așa decide Ulpianū l. 4 § 1 D. *Quando dies legatorum* etc. „Si vero cum ipse legatarius morietur, legetur ei : certum est legatum transmitti.—Dacă i s'a legatū legatarului pentru momentul când va muri, este evidentū că legatul este transmisibil hereților lui. “

Dacă însă termenul este incertū pentru că nu numai nu se știe când se va întâmpla, dar nu se știe nici dacă se va întâmpla în viața legatarului, atunci elū equivaleasă cu o condițiune și prin urmare *dies legati non cedit et non venit nisi eventu diei*, și prin urmare, numai dacă la acel moment legatarul va fi în viață, va putea beneficia de legatū, și'lū va transmite hereților săi. Ast-felū e în cazul în care testatorul a legat *cum heres morietur*, când herețele va muri. E sigur că herețele va muri, dar nu se știe când. Nu se știe pe de altă parte dacă legatarul va supraviețui heredelui. Nu se știe dacă elū va vedea fixându-se pe capul său liberalitatea. Și legatul ca orî-ce liberalitate e făcută *intuitu personae*, e făcută pentru legatarū, nu pentru moștenitoriī săi pe care póte nu'ī cunoște bine-făcătorul. Decī dacă nu va putea să se fixese pe capul legatarului măcar un singur moment, o singură secundă, elū devine caducū. De aceea în cazul acesta legatul e considerat ca făcut condițional, e ca cum tes-

tatorul ar fi  is : *si legatarius heredi supravixerit*. A a decide Ulpian în legea 4 principium D. *Quando dies legatorum*.....: „Si cum heres morietur, legetur, conditionale legatum est ; denique vivo herede defunctus legatarius ad heredem non transfert. — Daca s’a legat pentru timpul morții heredelui, legatul este condi ional,  i prin urmare, murind  legatarul tr ind  încă heredele, legatarul nu va transmite legatul heredelui său.“

Cu ocasiunea deschiderii dreptului la legat , cu ocasiunea *dies cessionis legati*, să ne  ntreb m  daca absolut aceia i regulă, aceia i normă se urm s  în dreptul roman  relativ  la institu iunea de herede. Legea 75 D. *De conditionibus et demonstrationibus* (XXXV, 1), a jurisconsultului Papinian ne spune că: „*Dies incertus conditionem in testamento facit*. — Termenul incert  constituie o condi iune * n testamente*.“ *In testamento*,  ice Papinian , fără distincțiune, prin urmare în t te dispozițiile testamentare,  i a fortiori în *dispozițiile principale* ale testamentului, * n instituțiunii*, nu numai în legate. Daca este a a, p n  la probă evidentisim  contrari , tot  ce am v du  decis  în materie de legate, trebuie să decidem   i în materie de instituțiunii, adică, precum în materie de legate, legatul făcut pentru termenul morții legatarului trebuie considerat ca transmisibil here ilor legatarului, asemenea institu iunea f cut  pentru momentul morții heredelui trebuie considerat  ca transmisibil  here ilor instituitului, adică,  i într’un  cas   i într’altul, *dies incertus* nu trebuie asimilat cu condi iunea, căci este un  *dies* care de sigur  se întâmplă în via a beneficiarului, căci numai vii mor . Că numai c nd  institu iunea este f cut  pentru momentul morții unui terțiu, ea este considerat  ca condi ional   i prin urmare netransmisibilă here ilor instituitului, daca instituitul nu supravie ue te terțiului , căci în cazul acesta este incert  daca heredele va supravie ui terțiului, nu numai este incert  c nd va muri ter-

tiul, de și este sigur că va muri o dată, dar este absolut incert de va muri terțiul înaintea instituitului; prin urmare morțea terțiului formă o adevărată condițiune. Și de aceia legea 9 în Condicta lui Justinian *De heredibus instituendis* (VI, 24), trebuie citită ast-fel: „Extraneum etiam quum moreretur, heredem scribi placet.—Putemă institui herede pe unū extraneū (adică pe alt cine-va de cât pe unū herede *suus et necessarius*, saū pe unū herede *necessarius*), chiar pentru momentul morții sale.“ Cu alte cuvinte trebuie ștersă vorba *quis*, care se găsește în primele edițiuni ale Condicei, și care nu se găsește în nici unū manuscrisū, cu totă părerea contrariă a lui Ortolan. Dacă vorba *quis* ar figura în textū, atunci Impărații Dioclețian și Maximian, autorii constituțiunii, ar fi ȳisū că pôte cine-va institui herede pe unū extraneū chiar pentru momentul morții unuī terțiū. Evidentū că o asemenea instituțiune ar fi condițională, ca și legatul făcut subt o asemenea instituțiune, căci ar fi absolut incertū daca instituitul ar supraviețui terțiului. Prin urmare nu am avea textū care să decidă că instituțiunea făcută pentru momentul morții chiar al heredeluī trebuie considerată ca necondițională și ar resulta că ea e condițională, prin a contrario de ceia ce se ȳice despre termenul certū, care e considerat ca nescrisū (l. 34 D., *De heredibus institut.* XXVIII, 5). Căci daca termenul cert e consideratū ca nescrisū, daca termenul incertū e valabil, daca în materie de instituțiuni nu găsimū textū care să declare că câte o dată termenul incertū nu equivalentesă cu o condițiune, ca în materie de legate, daca legea 75 D. *De conditionibus* ȳice fără distincțiune că *dies incertus* equivalentesă cu o condițiune, daca nu găsimū texte în materie de instituțiuni care să distingă ca în materie de legate între deosebitele feluri de termenū incertū, urmésă fatal că în materie de instituțiuni ori-ce termenū incertū trebuie considerat ca formând condițiune.

În condica Napoleon, conformu articolului 1041, daca condițiunea pôte fi interpretată câte o dată ca suspendându numai execuțiunea liberalității testamantare, și prin urmare liberalitatea pôte în asemenea casu fi transmisă hereșilor beneficiarilor, a fortiori unu termen incertu adică unu evenimentu certu cu scadență numai incertă, nu equivalentu cu o condițiune. Așa dar, în legislația modernă francesă, legatul puru e transmisibilu hereșilor beneficiarulu, măcar că móre înaintea acceptării legatulu, legatul cu termenu certu e transmisibil hereșilor legatarulu măcar că móre înaintea împlinirei termenulu, legatul cu termenu incertu, adică cu termenu certamente împlinibilu, dar cu scadență numai incertă, este asemenea transmisibil hereșilor legatarulu măcar că móre înaintea împlinirei termenulu incertu. Și numai legatul sub condițiune, adică dependent de un eveniment incert sub tôte puncturile de vedere și al împlinirei lui și al momentulu împlinirei lui, nu este transmisibil hereșilor legatarulu daca móre înaintea împlinirei condițiunei. (Combină art. 1014 cu art. 1041 din Condica Napoleon).

Prin excepțiune cându legatul este condițional, supus la o condițiune expresă, *dies legati cedit*, înainte de legile caducare la împlinirea condițiunei, sub legile caducare totu atunci daca condițiunea se îplinește după apertura testamentulu, la apertură daca se îplinește înainte. Cându legatul este de usufructu său usu, *dies legati chiar puru* se îplinește în momentul adițiunei de hereditate. Căci acestu legatu nu se pôte concipe fără exercițiu, elu se stinge prin neusu, și prin *capitis deminutiune*, și cum ar putea să începă înainte de adițiunea de hereditate, care pôte să nu aibă locu de cât după două ani, și atunci să fie stinsu înainte de a putea fi început să fie exercitat, sau până atunci usufructuarul să fie *capite minutus*. Ba încă, când usufructuarul este legat cu termen, *dies cedit* precum

și venit la împlinirea termenului pentru aceleași motive (Ulpian, §§ 2 și 3, D., Cartea VII, titlul 3). Legatul făcut servului testatorului, căruia i s'a legat în același timp libertatea, asemenea nu se deschide (*dies ejus non cedit*) de cât în momentul adițiunei heredității, căci până la adițiune servul manumisă face parte din hereditate, el nu devine liber de cât la adițiune, și, dacă legatul făcut lui s'ar deschide la mórtea testatorului, el ar fi nul, căci ar aparține heredelui, care nu póte să'si datoréscă lui-si legatul. De aceia în interesul servului manumisă legatară, este întârziată deschiderea dreptului său la legat până la adițiunea heredității, când el, devenind liber, îi va putea profita lui legatul. Legatul de usufruct, făcut unui servă aparținându unei heredități jacente, se deschide încă mai târziu, el nu numai că nu se deschide la mórtea testatorului care a făcut legatul, dar nu se deschide încă nici la adițiunea de hereditate a heredelui instituit de testatorul făcător al legatului, ci tocmai în momentul adițiunei heredității de către heredele heredității jacente din care face parte servul căruia s'a făcut legatul. Acésta ne o spune Ulpian în legea 1 § 2 *Quando dies ususfructus legati cedit* (VII, 3): „Dies autem ususfructus, item usus, non prius cedit, quam hereditas adeatur: tunc enim constituitur ususfructus, quum quis jam frui potest. Hac ratione et si servo hereditario ususfructus legetur, Julianus scribit, quamvis caetera legata hereditati adquirantur, in usufructu tamen personam domini expectari, qui uti et frui possit.

Spre complectarea materiei să traducem titlul din Pandecte, *Quando dies legatorum vel fideicommissorum cedat* (XXVI, 2) și titlul *Quando dies ususfructus legati cedat* (VII, 3).

Și mai înteu titlul *Quando dies legatorum...*

CARTEA XXXVI, TITLUL II DIN PANDECTE

Cândă se deschide dreptul la legate saă la fideicomise

1. *Paulă, Cartea 2, Comentariuă asupra Scrierilor lui Sabinus.*

Murindă tatăl, de și trăește încă pupilul, se deschide dreptul la legatele puse în sarcina substituitului (pupilară).

Paraphrase. Lucru curiosă! Legatele puse în sarcina substituitului pupilară nu se potă cere de câtă dacă pupilul móre impuberă, căci numai atunci se deschide dreptul la substituțiunea pupilară, prin urmare nu se potă cere de câtă la mórtea pupilului, și cu tóte acestea dreptul la acele legate se deschide înainte de mórtea pupilului ală căruia testamentă este presupusă că face tatăl, se deschide la mórtea tatălui. Eacă o aplicațiune a principiului că în materie de testamentă avemă ună singură testamentă cu două heredități, testamentul tatălui, și de aceia conformă regulei generale că dreptul la legate se deschide la mórtea testatorului, dreptul la legatele puse chiar în sarcina moștenitorului fiului, se deschide la mórtea tatălui testatoră.

2. *Ulpiană, Cartea 15, Comentariuă asupra Scrierilor lui Sabinus.*

Daca s'a legatū purū unū dreptū de usufructū, de usū saū de habitațiune: dreptul la legatū nu se deschide înainte de adițiunea de hereditate, nici dreptul de a'lū reclama nu trece la moștenitorul legatarului: Totū așa trebuie să decidemū și daca usufructul s'a legatū cu începere de la unū termenū ôre-care.

Paraphrase. Usufructul, usul și habitațiunea sunt drepturi care nu se potū concipe fără exercițiū. De și drepturi, ele nu se potū, ca și dreptul de posesiune, concipe fără exercițiū. Posesiunea corespunde la dreptul de proprietate, este exercițiul ei. Usufructul, usul și habitațiunea sunt desmembremente ale dreptului de proprietate. Ele își au asemenea exercițiul lorū, posesiunea lorū, posesiune *juris* cum se dice, saū quasi posesiune, căci posesiune adevărată nu există de câtū pentru lucrurile corporale, asupra cărora există drept de proprietate, iar nu și asupra lucrurilor incorporale. Totuși de și sunt drepturi și desmembremente ale proprietății, pe când proprietatea se pôte concipe fără exercițiū, căci potū să fiū proprietarū asupra unui lucru pe care nu l'am posedat și nici nu'lū posedū, fără să'lū posedū, și să nu pierdū proprietatea pentru că nu'lū posedū, daca altul nu'lū posedă și încă cu bună credință, nu este tot așa pentru usufructū, usū și habitațiune, ele nu se pot concipe fără exercițiū, de aceia nu pot începe înainte de a putea fi exercitate, precum se stingū prin simplul neusū în timp de unū anū saū două daca nu sunt exercitate, fără chiar ca altul să le exercitese.

De aceia dreptul la dênsele nu se deschide de cât din momentul în care potū să fie exercitate. Și ele ca legate nu pot fi exercitate de cât cândū știmū sigurū că avemū un moștenitorū, adică din momentul adițiunei heredității. Ar fi altmintrelea pericol de s'ar deschide mai nainte, căci de la mórtea testatorului până la adițiune, ar putea să trecă unū anū

saŭ două, și atunci să se stingă prin neusă mai nainte de a putea fi exercitate, și în acest interval se pôte ca titularul să sufere *capitis deminutiune*, și iarăși să se stingă, fără să se fi putut folosi măcar unŭ minut de ele. Fiind că asemenea ele sunt drepturi inherente persónei, fiind că maxima lor durată e viața titularului lorŭ, de aceia ele nu trecŭ la moștenitorŭ chiar dacă titularul lor ar trăi după adițiunea de hereditate, dar ar muri înainte de a trece saŭ de a intra în exercițiul lorŭ. Totŭ așa se întâmplă și când aceste drepturi sunt legate cu începere de la unŭ termenŭ ore-care. Ele se deschidŭ totŭ la adițiunea heredității, chiar dacă termenul nu a sosit încă. Darŭ stingerea lorŭ prin neusă nu are locŭ atunci de câtŭ unŭ anŭ saŭ două după împlinirea termenului, iar nu după adițiunea heredității.

3. *Acelașŭ, Cartea 3 a Disputațiunelorŭ.*

Căci dacă nu trece la herede, e de giaba a ȕice că dreptul la acestŭ legatŭ se deschide mai nainte.

Paraphrase. Acesta este numai unul din motivele pentru care aceste legate se deschidŭ tocmăi la adițiunea de hereditate, iar nu singurul și celŭ mai importantŭ. Motivele cele mai importante sunt cele arătate în paraphrasa legiŭ precedente.

4. *Acelașŭ. Cartea 19, Comentariŭ asupra Scrierilor lui Sabinus.*

„Dacă se légă pentru momentul morții heredelui (*cum heres morietur*): legatul este condiționalŭ : prin urmare : murindŭ legatarul înainte heredelui, nu transferă dreptul la legatŭ către moștenitorul seŭ. — § 1. Dacă însă se légă legatarului pentru momentul cândŭ va muri elŭ (*cum ipse legatarius morietur*): este certŭ că la mórtea sa va transmite legatul heredelui seŭ.”

Testatorul a ȕis : *Do lego fundum Cornelianum Titio quum heres morietur.* — Daŭ legŭ fondul Cornelianŭ lui Titius pentru momentul morții moștenitorului meŭ. Legatul este făcutŭ cu termenŭ incertŭ,

căci de și este sigură că va muri o dată moștenitorul, dară nu se știe cândă, de va muri înaintea legatarului său după elă. Și fiind că legatul este făcut în vederea legatarului, iar nu a moștenitorului acestuia, dacă legatarul nu e în viață la mórtea moștenitorului testatorului, legatul devine caducă, nu se va fixa pe capul legatarului, prin urmare nu se va transmite heredelăi legatarului. Acésta este ceia ce se ăice că: *in testamente termenul incertă se consideră ca condițiune*. Prin urmare *dies legati cedit* la împlinirea termenului incertă și dacă atunci legatarul este mort, legatul nu este transmisibilă heredelăi seă. Căci unul din efectele lui *dies cedens* este de a face posibilă transmisibilitatea legatului la moștenitorul legatarului, dacă elă trăește în momentul lui *dies cedens*.

Dacă însă legatul este făcută pentru momentul morții legatarului, atunci, fiind că în regulă generală ori-ce omă se simte murindă, elă în acelă momentă simte legatul fixându-se pe capul seă, fie număi pentru ună momentă de rațiune, ceia ce este destul pentru ca dreptul la legată deschidându-se pe capul seă, acestă dreptă să lă pótă transmite moștenitorului seă. Legatul dară este valabilă făcută legatarului ast-felă : *Do lego Titio fundum Cornelianum quum morietur*. — Daă legă fondul Corneliană lui Titius pentru momentul morții sale. Și elă este transmisibilă heredelăi. Dară legatul nu este valabil dacă testatorul a ăisă : *Do lego fundum Cornelianum Titio pridie quam morietur*, adică daă lui Titiă fundul Corneliană pentru preăia morții sale, căci, cum ăicea nemuritorul Pellat la cursul seă, omul simte cândă móre, se simte atunci că móre; dar nu știe cu o ăi măi nainte că va muri a doua ăi, pótă să o crédă, dar nu o știe de sigură, pótă în locă să móră a doua ăi, să móră chiar în acea ăi peste câte-va ore, saă peste două ăile. Nu măi după mórte se pótă ști de alții preăia morții decedatului. Iar elă nu pótă ști cu o ăi înainte

că va muri de sigură a doua zi, prin urmare nu poate simți fixându-se pe capul său legatul, ca să-l poată transmite moștenitorilor săi. Acesta o spune Gaius anume în Instituțiunile sale, Comentariul II, paragraful 232. Gaius în acestu paragraf prevede specia: *Do lego fundum Cornelianum Titio, pridie quam heres meus morietur*, și declară legatul nul. Rațiunea era, cum dicea Pellat la cursul său, că sarcina trebuie să o simtă heredele născându-se pe capul său, căci legatul care constituie unu avantaju pentru legataru este o sarcină pentru herede, chiar cându legatul este făcut nu *per damnationem*, cându elu este o sarcină chiar în formă, căci este o condannațiune, o obligațiune pentru herede, chiar cându e făcutu *per vindicationem*, căci heredele vede luându-se de altul ceia ce ar fi al lui, dacă nu s'ar fi făcut legatul, prin urmare totu unu felu de sarcină este. În cazul acesta Gaius chiar dice că această decisiune nu pare a fi fost luată ca o *rațiune valabilă*. În adevăr mai cu seamă când legatul e *per vindicationem*, nu e sarcină, și apoi chiar sarcină de ar fi, cum este când legatul e *per damnationem*, *dies cedens* este adevărata cauză a nulității une-orî a legatulu, cum e de sigur cându legatul e făcut *pridie quam legatarius moriatur*, casu pe care uită a-lu indica Gaius, daru pe care 'lu menționează Justinianu, declarând că legatul era nul și cându se făcea *pridie quam legatarius moriatur*. Aci în adevăr se înțelegea mai bine finețea soluțiunei, de câtu în cazul în care se lega *pridie quam heres morietur*. Totu asemenea era nulă a fortiori legatul făcutu *post mortem legatarii*, și chiar, de și cu mai puțină rațiune, *post mortem heredis*, cu toate că se poate arguția și dice că heredele trebuie să se simtă genatu, să simtă sarcina născându-se pe capul său înainte de a muri, sau celu puțin cându móre. De aceia legatul este valabilu *quum heres moriatur, si quum legatarius moriatur*, nu-

mai în cazul d'ânteiu să trăiască legatarul cându móre heredele. Justinianu face să dispară tóte aceste subtilităţi şi declară în paragraful 35 titlu XX din Cartea II a Instituţiunelor, valabile legatele făcute *post mortem heredis aut legatarii, pridie quam heres aut legatarius moriatur*, ca şi legatele *quum heres aut legatarius moriatur*. Justinian nu face întru acesta de cât a transporta în materie de legate ceia ce se decidea încă în timpul lui Gaius în materie de fideicomise. În adevărú daca admitemú restituţiunea paragrafului 269 din Comentariul II alú Instituţiunelor lui Gaius, pe care o propunea Pellat la cursul său, şi pe care o propune şi Galisset în ediţiunea sa a Corpului *juris accademicum*, atunci acestú paragrafú ar fi conceputú ast-felú : „*Nam ecee per fideicommissum etiam post mortem heredis relinqui potest: cum alioquin legatum post mortem heredis relictum inutile sit.*“ Acéstă restituţiune este făcută după Breviarul lui Alaric, Cartea II, titlu 7 § 8, care este conceputú ast-felú : „*Fideicommissum ad eum cui aliquid dimissum est, herede mortuo poterit pervenire, si talis fuerit conditio testamenti: nam legatum ita relinqui non potest.*“ Adică testatorul nu póte dice : *Gaius heres esto et damnas esto dare Seio post mortem tuam decem aureos*, pe când testatorul póte dice valabilú : *Gaius heres esto et fideicommitto tibi ut post mortem tuam des decem Seio.*

5. **Acelaşú, Cartea 20, Comentariú asupra scrierilor lui Sabinus.**

„Daca legatarul móre după deschiderea dreptului său la legatú (după *dies cedens*), transferă legatul heredelui său. — § 1. De aceia daca legatul este purú, dreptul la elú se deschide din ziua morţií. Daca însă sunt lăsate legate după unú termenú óre-care, ca şi la cele pure, dreptul se deschide în acelaşú momentú, afară numai daca se va fi legatú ceva ce nu trece la herede: căci dreptul la unú asemenea legatú nu se deschide

înainte : de exemplu dacă s'a legat^u usufructul unui fond^u după un^u an^u : și noi aprobăm această părere. — § 2. Dar^u dacă legat^u este lăsat^u sub^t condi^{ți}une, nu se deschide drept^u la legat^u mai înainte de împlinirea condi^{ți}unei : nici chiar dacă condi^{ți}unea este din acelea care sunt în potestatea legatarului.“

Interesul de a preciza momentul lui *dies cedens* în materie de legate, adică momentul deschiderii dreptului la legat^u, este multiplu. Unul din interese este că în acel^u moment^u dacă trăește legatarul, în vederea pers^onei căria s'a făcut legat^u (căci legat^u ca și orⁱ-ce liberalitate se face *intuitu personae*), legat^u se fix^esă pe capul s^eu și devine transmisibil^u heredelui legatarului. În regulă generală *dies legati cedit* la m^ortea testatorului, adică drept^u la legat^u se deschide la m^ortea testatorului : atunci în adev^er^u în regulă generală, se deschide t^ote drepturile deferite prin testament^u, institu^{ți}unii de herede, legate, fideicomise. Cât^u pentru legate și fideicomise singulare, și în special cât^u pentru legate, fiind că ele nu sunt de câtniște liberalități accesorii dependente de institu^{ți}unea de herede care este fundamentul testamentului, evident^u că până când^u nu avem^u un^u herede, și când este extraneu, un^u herede acceptant^u, nu suntem^u siguri că legatele își vor^u produce efectul, dar totuși ele ca și institu^{ți}unile în principiu se deschid^u la m^ortea testatorului depind^u de o condi^{ți}une implicită, de condi^{ți}unea implicită a existen^{ței} unui herede capabil^u și de accepta^{ți}unea heredității de către d^ensul. Evident^u că legatele ca și fideicomisele depind^u de adi^{ți}unea heredelui, evident^u că de va repudia heredele ele cad^u în apă, dar^u totuși ele se deschid^u ca și institu^{ți}unile în regulă generală la m^ortea testatorului, care este momentul general care determină deschiderea tut^ulor drepturilor testamentare, sub condi^{ți}unea însă implicită a adi^{ți}unei post^{eri}ore a heredității de către herede. De aceia legatele și fideico-

misele se deschid în regulă generală la mórtea testatorului. Ele se deschid atunci de câte ori sunt pure sau chiar cu termen, termenul neamânându nici o dată, când este cert, de câtă exigibilitatea dreptului, iar nu deschiderea lui și certitudinea lui. Prin excepțiune legatele care nu se transmit la moștenitori, cum sunt legatele de uzufruct, uș și habitațiune, nu se deschid, cum am arătat mai sus, și pentru motivele arătate, de cât chiar în ziua adițiunei de hereditate, și când sunt *ex die* se întârziésă deschiderea chiar până la sosirea termenului. Și acesta chiar în interesul legatarului. Motivele sunt în adevăr: 1° ca să nu se stingă înainte de a începe de a fi exercitate prin trecerea lapsului stingerii acestor drepturi prin neus; 2° pentru că înainte de a începe să pótă fi exercitate, și termenul marqueasă începerea exercitiului lor, după hotărârea testatorului, de giaba se deschid, căci aceste drepturi, cum am arătat mai sus, nu se pot concipe fără exercitiu, ele de și drepturi, de și *jura*, totuși *potius in facto quam in jure consistunt*. Dacă legatul este condițional, atunci *dies legati cedit* la împlinirea condițiunei. În adevăr condițiunea suspendă și existența dreptului, nu numai exigibilitatea lui. Și un drept incert nu se pótă fixa pe capul unui beneficiar mai nainte de a deveni cert. Acesta este mai cu sémă adevărat în materie de liberalități, care sunt făcute *intuitu personae* și care prin urmare nu pot trece pe capul heredelui beneficiarului fără să se opréscă în mod cert un minut măcar pe capul beneficiarului pentru ochii și dragostea căruia au fost făcute. De aceia, ori care ar fi natura dreptului care formésă obiectul legatului condițional, el nu se deschide de câtă la împlinirea condițiunei. Și acesta nu numai când condițiunea este casuală, când nu depinde de puterea legatarului de a o împlini, dar chiar când este potestativă, adică când este în puterea legatarului de a o împlini: căci

și atunci n'are de cât s'o împlinescă, și să se deschidă dreptul său care atârnă de el, de a se deschide sau nu : căci testatorul a voit ca el, iar nu altul, și prin urmare nu heredele lui, să o împlinescă.

§ 3. „Dacă însă condițiunea este din acelea pe care pre-torul le remite, dreptul la legat se deschide îndată.”

„§ 4. Totu asemenea și cându condițiunea este imposi-bilă, căci atunci legatul este considerat ca puru.” — § 5.

„Totu asemenea este și cându condițiunea este din acelea care nu stă în puterea legatarului de a împedica realizarea lor, ci a heredelui său a persónei în favórea căria s'a ordonat ca heredele să execute condițiunea. În toate aceste casuri, dreptul la legat se deschide, căci condițiunea este considerată ca impli-nită : de exemplu *daca testatorul îmi-a pus îndatorirea să dau heredelui de ce, și heredele nu vrea să i primescă. Sau dacă mi s'a legat subt condițiunea ca să iau de nevastă pe Seia, și ea nu vrea să se căsătorască cu mine*, iarăși trebuie să decidem că dreptul la legat se deschide, căci nu stă în puterea mea de a împedica împlinirea condițiunei, ci stă în puterea altuia de a împedica realizarea ei.” — „§ 6. La aceleași termene, adică în aceleași rate, se va presta legatul heredelui, la care se presta legatarului însuși.”

Cându condițiunea nu atârnă numai de potestatea legatarului, ci și a heredelui său a unei terții persóne, atunci ea e considerată ca împlinită în momen-tul ce legatarul oferă a executa partea ce i incumbă lui din obligațiunea ce face obiectul condiției. Textul dice că dreptul la legat se deschide, fără să spuie în mod precis cându, în momentul morții testato-rului, ca de drept comun, sau în momentul cându devine certu că legatarul oferă a face tot ce atârnă de el spre îndeplinirea condițiunei. În modul cum sunt arangiate soluțiunile date în diferitele casuri pre-vădute de la paragraful 2 până la paragraful 5 alu legii nóstre, aru părea că dreptul la legat se des-

chide la mórtea testatorului. Căci paragraful 5 vine după paragrafele 4 și 3, în care se prevede cazul re-miterii condițiunei de pretor și cazul condițiunei imposibile, considerate ca nescrise, în care, de sigur, *dies legati cedit morte testatoris*. Dar, cred, că nu trebuie să decidem așa în cazul nostru. Căci dacă în cazul când condițiunea este pură potestativă, nu depinde adică de cât de legatar de a o îndeplini, totuși *dies legati cedit* la împlinirea condițiunei, apoi cu atât mai multă cuvântă când condițiunea nu depinde numai de legatar, ci și de o terțiă persoană, herede sau altul, nu pôte să se deschidă dreptul la legat la mórtea testatorului, ci cel, mai curând în momentul când legatarul este dispus a face, întru ce-l privește, ce trebuie spre îndeplinirea condițiunei. Totuși cea ce vrea să dică textul este că nu depinde de terțiă persoană, herede sau altul, care trebuie să coopere la îndeplinirea condițiunei, ca prin stânjinirea sa să întârzie deschiderea dreptului la legat, să amâne *dies legati cedentis*. Atât și nimic mai mult. Nu găsesc interpretarea acésta în nici un interpret al dreptului roman. E atât de vast dreptul roman, în cât pôte să fi rămas și au rămas multe din părțile sale neexplorate. Este mai mult de cât în centrul Africe. Și mai rămâne încă mult de lucru și de ilustrare pentru mulți romaniști. E un câmp încă larg pentru investigare și raționament.

Dacă legatul constă în prestațiuni la termene fixe, mensuale sau anuale, și dacă legatarul care trăia încă la deschiderea dreptului la legat a început a primi de la herede din prestațiuni, herede va fi obligat a continua prestațiunile succesorului legatarului la aceleași termene și în aceleași cantități în care le servea legatarului.

§ 7. „Dacă în momentul deschiderii dreptului la legat, legatarul este *alieni juris*: legatul va fi datorit celorla sub a căroră putere se află supus.

Și de aceia dacă legatul a fost puru, și legatarul a devenit liberu după ziua în care s'a deschis dreptul la legatu, va rămânea legatul la stăpân. Daru dacă s'a legatu unu dreptu de uzufructu, de și legatarul a devenit *sui juris* după mórtea testatorulu, însă înainte de adițiunea de hereditate, elu câștigă legatul pentru sineși.

Dies cendes are influență și pentru a determina persoana beneficiarulu. De aceia dacă legatarul era *alieni juris* în momentul confecțiunei testamentulu, de exemplu servu al lui Titius, dacă în momentul în care *dies cedit*, elu este totu sub stăpânirea lui Titius, totu Titius va profita de legatu; dacă atunci se află trecut sub puterea lui Gaius, Gaius va profita de legatu; dacă atunci e liberu, însuși elu va profita de legatu. Dacă devine liberu după *dies cedens*, nu 'i va folosi întru nimic, totu stăpânul ce avea la *dies cedens* va profita de legatu. De aceia dacă legatul este puru și din acelea care se deschidu la mórtea testatorulu, dacă legatarul este sub puterea dominicale a lui Titius, Titius va profita de legatu, măcar că până la adițiunea de hereditate a devenit liberu. Dacă însă legatul este din acele a căror *dies cedit* la adițiunea de hereditate, de exemplu dacă este unu legatu de uzufructu, atunci, fiind că la adițiunea de hereditate legatarul este *sui juris*, elu însuși va profita de legatu.

6. Paulu, Cartea 3, Comentariu asupra Scrierilor lui Sabinus.

„Ceia ce s'a legatu puru, dacă în urmă s'a revocat sub condițiune, este considerat ca legatu sub condițiune.“

Testatorul a ȕis: *Do lego fundum Cornelianum Gaio*, și pe urmă în același testamentu, sau într'unu codicilü conformatu prin testamentu, a ȕis: *Non do, non lego fundum Cornelianum Gaio, si navis ex Asia non venerit*. Este cam cum ar fi ȕis *ab initio*: *Do lego Gaio fundum Cornelianum Gaio si navis*

ex Asia venerit. Cu alte cuvinte revocarea sub condițiune a unui legatū purū equivalésă cu un legatū făcutū *ab initio* sub condițiunea contrariă, adică este ca cum amū avea de la începutū unū legatū condiționalū. Prin urmare *dies legati cedit* la împlinirea condițiunei contrariă condițiunei revocării.

§ 1. „Darū daca legatul este suspendatū dintr'o cauză exterióră, iar nu din cauza testamentului: măcar că legatarul móre înainte de împlinirea condițiunei, vomū decide însă că e transmisū legatul moștenitorului său: De exemplu daca bărbatul a legatū unū lucru dotal unū streinū, iar soției o sumă óre-care de banī în locul lucrului dotalū; și apoi pe cândū femeia delibera relativū la alegerea dotei (adică daca trebue să céră lucrul dotalū saū suma legată) va fi murit legatariul, și femeia în urmă va fi alesū suma legată: s'a decisū că legatul trece la herede: Și acésta s'a răspunsū și de Julianū: căci în asemenea casū legatul este mai multū afectatū de o întârziere în execuțiune, de câtū de o condițiune propriū disă.—§ 2. Diua deschiderii dreptului la legatele coprinse în codicile este întocmai ca la legatele coprinse în testamentū.“

În adevărū codicilul confirmat prin testamentū este considerat în dreptul clasicū ca unū appendice alū testamentului. Iar în legislațiunea lui Justinian este considerat astfelū și codicilul neconfirmatū prin testamentū. Prin urmare e natural că dreptul la legatū coprinsū în codicilū să se deschidă în acelașū timpū în care se deschide legatul coprinsū în testamentū. Acésta n'avea trebuință să fie spusū, se subînțelegea de sine.

7. *Ulpianū, Cartea 20, Comentariū asupra Scrierilor lui Sabinus.*

„Adițiunea heredelui face întârziere la cererea legatului, nu la deschiderea dreptului la legatū.—§ 1 Prin urmare, fie că este instituitū purū, și face adițiune mai târziu, fie că este instituitū sub condițiune, și

din cauza condițiunei este împedat să de a face adițiune : legatarul este sigur. — § 2. Dar și dacă heredele instituit nu este încă născut, sau este în mânele inamicilor, asemenea nu va fi vătămat întru nimic legatarul : din cauză că ziua dreptului la legat a sosit (căci adică dreptul la legat s'a deschis).“

Deschiderea dreptului la legat este independentă de modalitățile apuse la instituțiune. De aceea instituțiunea poate fi condițională, dacă legatul este pur și simplu, el se deschide la mórtea testatorului, și este transmisibil heredelui legatarului, măcar că legatarul a murit înainte împlinirii condițiunei instituțiunei. Și dacă testatorul a ăisă : *Gaius heres esto, si Gaius heres non erit, Seius esto, do lego Primo fundum Cornelianum*, și pe când Gaius delibera móre Primus, și apoi repudiasă moștenirea și acceptă Seius substituitul moștenirea, măcar că în definitiv dreptul lui Seius nu era deschis la mórtea legatarului, totuși legatul s'a fixat pe capul legatarului la mórtea heredelui, căci este pur și simplu, și heredele legatarului va putea reclama legatul de la substituit. Și chiar dacă legatul este pur în sarcina unui substituit pupilar, și legatarul móre înainte morții pupilului, legatul după opiniunea care a prevalut trece la moștenitorul legatarului. S'ar putea crede că nu căci s'ar putea ăice că în definitiv substituitul pupilar este heredele pupilului, și dreptul la moștenirea pupilului nu se deschide de cât la mórtea aceuia despre a cărui succesiune este vorba, și că legatul este o sarcină impusă asupra moștenirii pupilului, dec, ca și instituțiunea heredelui pupilului, nu se poate deschide de cât la mórtea pupilului. Dar, fiind că testamentul tatălui este acela care coprinde și instituțiunea și substituțiunea vulgară și cea pupilară, fiind că hereditatea pupilului este un anexă ală heredității tatălui, dreptul la legat se deschide la deschiderea heredității tatălui, adică la mórtea ta-

tăluî, cum o decide și Paulu în legea 1 a titlului nostru.

„§ 3. Prin urmare vomu decide, că de și legatul s'a lăsatu în sarcina unuî substituitu : pe câtu timpu instituitul deliberă, de va muri legatarul nu va pierde nimicū, dacă după mórtea lui heredele instituit va repudia, căci el va transmite la heredele seū acțiunea pentru reclamarea legatului. — § 4. Totu așa se va întâmpla și dacă legatul s'a pusu în sarcina unuî substituitu pupilaru : căci și în cazul acesta legatarul va transmite legatul heredelu seū. — § 5. Se pôte însă discuta în cazul următoru : Testatorul a ăisū : *Filiul meu să fie moștenitoru, dacă nu va fi moștenitoru sau dacă va muri impuberu, Titius să fie moștenitoru și să dea în acestu din urmă casu o sută lui Seius*. Se pôte discuta dacă murindū Seius, trăindū încă pupilul, va transfera legatul heredelu seū, ca cum condițiunea, care era subînțelăsă, ar fi fost pusă în modu expresu ? Și e de preferatu a decide că legatul trece la moștenitorul legataruluî.“

§ 6. Acestu paragrafu ilu vomu transcri mai înteu în latinește, căci redacția lui dă locu la dificultăți. Eacă textul după edițiunea Galisset : „Interdum aditio heredis legatis moram facit : ut pote si forte servo manumisso, vel ei, cui servus legatus est, et ideo servo aliquid legatum sit : nam servo legati relictī ante aditam hereditatem dies non cedit.“ Eacă traducțiunea literală : „Câte o dată adițiunea heredelu aduce întârziere legatelor : de exemplu *dacă s'a legatu ceva unuî servu manumisū, sau s'a legatu ceva aceluia, cui s'a legatu servul, și prin urmare servulu* : căci ăia legatulu lăsatu servulu nu se deschide inaintea adițiunei heredități.“ Lăsatu așa textul nu însemnăsă nimicū, în vorbele tipărite cu litere mari. Eacă care ar fi sensul. Primus testator instituește pe Secundus herede, și apoi légă lui Gaius pe servul Stichus și totu lui (cui îi a legatu servul) îi légă ceva (de exemplu

ȕece aurei) și prin urmare servului îi l  g   ceva. Dacă
 îi l  g   lui Gaius, nu'   l  g   prin urmare lui Stichus,
 dacă îi l  g   lui Stichus, nu'   l  g   lui Gaius, afar  
 numai dac   jurisconsultul a voit   a ȕice c   testato-
 rul a voit s   lege și lui Gaius ceva independent de
 servul Stichus și lui Stichus ceva deosebit de ce a
 legat   lui Gaius, dar   atunci *ideo* ar fi inexact, c  ci
 nu ar fi nici un   prin urmare, atunci ar trebui   
 loc   de *ideo*, s   citim   *eidem*, cum propune Cujas
 s   citim   dac   n'am   face de c  t ac  st   corectur  
 (Cujas, *Note și scholii asupra Instituțiunelor   lui Ju-*
stinian  , edițiunea citat  , Tom   II, finele col  nei 946
 și   nceputul col  nei 947). Și atunci ar fi curios  , c  ci
 am   avea dou   legate a c  ror *dies cedat morte tes-*
tatoris, legatul f  cut   lui Gaius av  nd de obiect pe
 servul Stichus, și legatul f  cut   tot   lui Gaius de
 exemplu de ȕece, și numai un   legat   a c  ru   *dies*
cedat adita hereditate, legatul f  cut   lui Stichus de
 alți ȕece (distinct   de cei legați lui Gaius). Și atunci
 ar fi curios   ca jurisconsultul s   vorb  esc   de legate
 a c  ror deschidere s   se   nt  r  diesse din cauza adițiunei
 heredit  ții, și   n exemplul al duoilea numai unul s  
 fie   nt  r  diat și cele-l'alte dou   nu. Cujas aiurea este
 de p  rere a se face o corecțiune mai complect   (*Ob-*
servațiunii și Emendațiunii, Cartea XVIII, cap  
 16, edițiunea citat  , Tom   I, col  na 809) și a se citi:
vel si cui servus legatus est et eidem servo aliquid
legatum sit. Dar atunci textul ar   nsemna tot   ce
   nsemn  s   numai cu corecțiunea de sus  , c  ci juris-
 consultul ar fi presupus  , c   se face mai   nt  i   un  
 legat   de servul Stichus cu  -va, de exemplu lui
 Gaius, și apoi acest   Gaius (*vel si cui servus legatus*
aliquid legatum sit) se l  g   ceva, de exemplu ȕece,
 și apoi aceluias   serv   Stichus se l  g   ceva de exemplu
 alți ȕece (*et eidem servo aliquid legatum sit*). C  ci
 nu putem   ȕice, citind astfel  , c   jurisconsultul a voit
 a ȕice c   se l  g   numai servului legat  , c  ci atunci ar

fi scrisă: *vel servo legato intuitu ejus cui servus legatus est, aliquid legatum sit*. De aceia corecțiunea cea mai bună mi se pare coregându numai pe *ideo*, și citind în locu de *ideo*, *eidem*. Sau daca este vorba de a presupune că numai servului legatū i se lēgă ceva, iar nu și legatarului servului, atunci e mai corectū a face o corecțiune și mai radicală și a citi: *vel servo legato aliquid legatum sit*. Hulot în traducțiunea sa francesă nu corege nimicū în edițiunea Galisset darū traduce astfelū: *saū daca testatorul a legatū unū sclavū cuiva, în intențiunea căruī* (legatarū) *a legatū ceva aceluiași sclavū*, elū traduce *ideo* prin *în considerațiunea*. Aci traducerea e forțată, căci a dice că a lega servului legatarului, este totū una cu a lega legatarului servului este și inexactū în dreptū, și a face și o traducere prea forțată. Preferū darū simpla corecțiune cu simpla schimbare a lui *ideo* în *eidem*.

De ce acum legatul făcutū servului legatū lui Gaius *cedit edita hereditate*, și nu *morte testatoris*, ca și legatul care are de objectū pe servū. Căci numai la adițiunea de hereditate se pōte ști care este acela care va profita de legatul făcutū servului, a căria personalitate joacă mare rolū, căci ellū plimbă legatul pe capul lui, *cum eo ambulat legatum*, și care servū pōte să facă să profite de legatū, însuși pe Gaius cui este legatū (daca testatorul nu a alienat pe servū), sau altuia (daca până la mōrte testatorul a alienat pe servū lui Seius) sau pe însuși elū servul, (daca testatorul a manumisū pe Stichus între vii în urma confecțiunei testamentului) sau altuī stăpānū de exemplū lui Mevius, daca Gaius (ignorāndū existența legatului făcutū servului care era coprins într'unū codicilū descoperitū în urma testamentului) va fi alienatū pe servū lui Mevius, sau iarăși chiar servului, daca Gaius în aceiași ignoranță a manumisū pe servū după mōrtea testatorului, darū înainte de adițiunea de hereditate. Numai la adițiune se va ști, se va vedea, va deveni evidentū tōte aces-

tea, cum ȳice Gaius, cu expresiunile sale energice și expresive: *legati autem servo relicto dies non cedit ante aditam hereditatem, quia nec ante scire possumus, servo forte manumisso, an domino, vel cui domino legatum adquiratur: expectanda igitur aditio, quae hoc patefaciat* (Cujas, *Observațiuni*, cartea XXV, capitolul 39, ediția citată, Tomă I, colóna 1151).

În paragraful nostru 6, jurisconsultul prevede și specia în care testatorul a legatŭ prin testamentul său libertatea unui servŭ, și acestui servŭ astfelŭ manumisŭ prin chiar testamentul său, prin urmare în forma legatului *per vindicationem*, îi a legatŭ ceva. În cazul acesta atâtŭ *dies legati libertatis*, câtŭ și *dies legati relictis servo cui libertas directo legata est, cedit adita hereditate*. Mai întâiŭ dreptul la legatul de libertate se deschide la adițiunea de hereditate. În adevărŭ ar fi inutilŭ să se deschidă înainte, de ôre ce legatul *libertatis* nu este transmisibilŭ, căci elŭ e eminentamente personal, personal nu numai căci nu e din acele drepturi patrimoniale care nu sunt transmisibile, darŭ personal chiar în sensul de dreptŭ nepatrimonialŭ, de unicamente aferent persoanei, de și indirectŭ pôte să producă și avantaje pecuniare. Prin urmare elŭ nu e interesŭ să se deschidă înaintea posibilităței exercițiului său, adică înainte de a fi sigurŭ că testamentul va produce efectŭ, ceia ce nu se realizează de câtŭ cândŭ avemŭ unŭ herede sigurŭ, adică în momentul adițiunei de hereditate. De aceea legatul făcutŭ servului căruia i s'a legatŭ libertatea nu se deschide de cât totŭ în momentul deschiderii dreptului la libertate, adică la adițiunea de hereditate, căci de s'ar deschide înainte, ar găsi pe servŭ aparținând heredelui, și prin urmare ar profita heredelui care nu ar putea în acelașiŭ timpŭ să fie și herede și debitorŭ său detentor de legatŭ alŭ altuia.

8. Acelaşu, Cartea 24, Comentariu asupra Scrierilor lui Sabinus.

Căci de ore-ce dreptul la legatul de libertate nu se deschide înainte de adiţiunea heredităţii, s'a părut equitabil că nici dreptul la legatul făcut servului manumisă să nu se deschidă înaintea adiţiunei de hereditate; altminterlea acestu legatū ar fi devenitū nulū, dacă dreptul la dēnsul s'ar fi deschisū înaintea deschiderii dreptului de libertate al legatarului. Ceia ce se întâmplă în cazul în care se leagă servului purū, iar libertatea i se légă lui subţ condiţiune, şi condiţiunea se găseşte încă în suspensiune la adiţiunea heredităţii.

9. Acelaşu, Cartea 21, Comentariu asupra Scrierilor lui Sabinus.

Dacă s'a legatū unū dreptū de habitaţiune unū *filiusfamilias* sau unū servū, sunt de părere că legatul nu'lū câştigă stăpânul său tatăl, dacă fiul său servul va muri înainte de adiţiunei heredităţii: căci, de ore-ce acestu dreptū este alipitū persōnei, cu dreptū se dice că legatul relativū la elū nu se deschide înainte de adiţiunei heredităţii.

Paraphrasă. Habitaţiunea este unū dreptū personal. Elū se stinge cu persōna habitatorului. Elū este atât de personalū, în câtū cândū este făcutū unei persōne *alieni juris*, de şi în realitate nu profită ea, de şi în realitate în majoritatea casurilor va profită stăpânul său tatăl subţ a căruia putere se află legatarul, darū fiind că legatarul plimbă în acestu casū legatulū din persōnă în persōnă, dacă este alienatū sau datū în adopţiune înainte de mórtea testatorului, sau dacă devine *sui juris*, până atunci, profită elū însuşi de legatū, de aceia se ia în consideraţiune persōna propriă a fiului său sau a servului de atunci. Fragmentele Vaticană, § 57, decidū că în asemenea casū usufructul, şi tot aşa trebuie să ădicemū şi de usu şi de habitaţiune, se stinge la mórtea fiului său a servului, iar nu a stăpânului. Ca aplicaţiune a acestui

principiū dacă dreptul de habitațiune s'a legatū unui servū său unui *filiusfamilias*, din cauza inherentei persoanei acestuia, elū nu pōte începe dacă celū cărui este făcut legatul mōre înainte de a se deschide dreptul la legatū, adică înainte de adițiune de hereditate, căci n'are pe capul cui sǎ începǎ. Și legatul de usufructū, de usū, de habitațiune, se deschide la adițiunea heredității, căci elū *in facto potius quam in jure consistit*, elū nu se pōte concepe fără exercițiū, apoi până la adițiune de hereditate nici unū dreptū cuprinsū în testamentū nu se pōte exercita. Și cândū este sǎ pōtǎ începe a fi exercitatū, titularul seū, servul său fiulul, este mortū, elū devine darū caducū. Și nu se pōte dice că totū stǎpǎnul său tatǎl profitǎ și cândū e legatū servului său fiului. căci cum am disū aci, personalitatea servului jōcǎ rolū importantū. Iacǎ atâtea doveđi între altele cǎ servulū la Romani nu este absolut unū lucru, ca animalele, ci este uǎ persoanǎ chiar juridicamente vorbindū.

10. Acelașiū, Cartea 23, Comentariū asupra scrierilor lui Sabinus.

Cândū se face unū legatū de prestațiune anualǎ pentru mai mulți ani, este constantū cǎ nu avemū unū singur legatū, ci mai multe legate.

11. Julianū, Cartea 37 a Digestelorū.

Și puțin importǎ dacă s'a legatū pe fie-care anū, în timpū de mai mulți ani, câte o sumǎ ore-care de aurei, sau cǎ s'a legatū pentru anul d'ânteiū o mie de aurei, pentru anul d'alū douilea unū servū, pentru anul d'alū treilea o cǎtime ore-care de grǎū.

12. Ulpianū, cartea 23, Comentariū asupra scrierilor lui Sabinus.

Dreptul la acestū legatū nu se deschide uǎ datǎ pentru tot legatul, ci pentru fie care anū separatū.

§ 1. S'a întreatū dacă dreptul se deschide la începutul său la finitul fie-cărui anū? Și Labeon, și Sabinus, și Celsus, și Julianū au decisū cǎ în tōte ca-

surile în care se lasă legate de prestațiuni anuale, deschiderea dreptului la fie-care prestațiune anuală are loc la începutul fie-cărui an.

§ 2. De unde conchide Julian, că dacă un asemenea legat este făcut unui serv, și servul devine liber după anul anteiu său al douălea, din acel moment (al câștigării libertății) va profita însuși servul, devenit liber, de drept.

§ 3. Asemenea Celsus scrie, și Julian îl aprobă, că dreptul la acest legat se deschide în ziua morții testatorului, nu în ziua adițiunei heredității, și că dacă din întâmplare hereditatea va fi acceptată după trecere de mai mulți ani, se vor datori legatarului prestațiunile tuturilor anilor trecuți de la mórtea testatorului.

§ 4. Dar și dacă testatorul va fi legat *quotannis*, adică pe fie-care an, pentru câți ani va trăi legatarul, și în cazul acesta vom avea în vedere începutul fie-cărui an pentru deschiderea dreptului la legat, afară numai dacă testatorul împărțind astfel prestațiunile, n'a înțeles să favorisese pe herede, iar nu pe legatar, voind a înlesni plata heredelui (căci atunci se va putea dice că ziua deschiderii dreptului fie-căria prestațiuni din legat va fi ziua sfârșitului anului).

§ 5. Dacă s'a legat ceva pentru habitațiune sau pentru învățatură, sau anual, sau pe câți ani va trăi legatarul, se înțelege că prestațiunile anuale sunt datorite anual la termenele la care sunt datorite chiriile ce plătește legatarul pentru habitațiune, sau honorariile ce prestésă el pentru învățatură.

§ 6 În cele după urmă Pomponiu scrie că totu una este ori că testatorul a ȑis făcend legatul că légă pe fie-care an, sau pentru câți ani va trăi legatarul, sau pe fie-care lună, sau pe câte luni va trăi legatarul. Și eu mă unesc cu părerea lui Pompo-

nus. Prin consecvență totu așa trebuie să decidem dacă testatorul a legat *anual* atâția aurei.

§. 7. Dacă unu servu în genere este legat cuiva și legatarul va muri înainte de a vindica legatul, el transferă legatul heredelui său.

§ 8. Dacă s'a legat lui Titius ast-fel: Îți legu servul ce va alege Seius, și Seius va muri după ce va fi făcut alegerea, Titius va putea să revindică servul alesu, acțiunea fiindu'i lui o dată câștigată prin alegere.

13 Pomponiū, Cartea 6, Comentariū asupra Scrierilor lui Sabinus

Legatul făcutu ast-fel: Daū legu cutăruia, fie că se va fi făcutu fie că nu se va fi făcutu cutare lucru, nu este transmisibilu heredelui de câtu dacă în viața legatarului se va fi întâmplatu unul din cele două casuri: căci cauza în virtutea căria se datorește trebuie în tot-d'auna să precădă, iar nu se va datori în orice casu legatul, fiind că este siguru că unu din două casuri se va întâmpla. Căci și legatul făcutu ast-fel: *herede al meu dă cutăruia cându vei muri*, este siguru că e datoritu; și cu toate acestea nu trece la heredele legatarului, dacă legatarul mōre în viața heredelui

14. Ulpianū, Cartea 24, Comentariū asupra Scrierilor lui Sabinus.

„Dacă s'a legat cuiva usufructul unui lucru, sau dece, după cum va alege legatarul, pentru deschiderea dreptului la legat vomu avea în vedere și mōrtea testatorului, și adițiunea de hereditate, mōrtea testatorului pentru dece, și adițiunea de hereditate pentru usufructu. Căci de și dreptul de a alege este alu legatarului, cu toate acestea nu este încă locu la alegere, de ore-ce presupunemū sau că testatorul nu este încă mortu, sau că de și este mortu, nu s'a făcutu încă adițiune de hereditate.“

§ 1. „De aceia întreabă Julianū, dacă legatarul mōre după mōrtea testatorului, dacă se transferă heredelui

legatul de *dece*? Și în cartea trei-*zeci* și *șapte* a Digestelor scrie că se poate *dice* că e transferat *legatul de dece*. Julianu aduce în susținerea părerii sale argumentul următoru : În cazul în care testatorul a legat *ast-fel*: Legu Seiei *dece*, sau dacă va naște, fondul *cutare*, și Seia *móre* după testatoru daru înainte de a naște, ea va transmite legatul de *dece* *heredelu* său, *dice* Julianu (și aci este unu casu analogu).“

Testatorul institue pe Primus moștenitoru și *legă* lui Gaius *dece* sau *usufructul fondulu* *Cornelianu*, *pe care dintr'ensele va alege legatarul*. *Móre* Gaius înaintea aditiunei hereditatii, dar după *mórtea* testatorulu. Questiunea este dacă *heredele* va putea *cere* *dece*, căci *electiunea* nu se poate face de cât după ce ambele legate se deschidu, și legatul *usufructulu* nu se deschide de cât la aditiunea de *hereditate*, și atunci legatarul fiind mort, legatul de *usufructu* a devenit *caducu*. Cu toate acestea cu drept *cuventu* raspunde *jurisconsultul* că dacă legatarul nu mai are *optiunea*, căci ca să *alégă* trebuia să se deschidă și legatul de *usufructu*, care însă nu s'a deschis căci a devenitu *caducu*, acesta nu va să *dică* că *heredele* legatarulu nu va putea *cere* *dece*, căci *ceia* ce a *perdut* legatarul e *alegerea*, dacă era mai *avantagios* *usufructul*. Dar acesta nu va să *dică* că s'a stinsu legatul pentru *dece*.

Papinianu însă în legea 25, principium, acelașu titlu, decide contrariul : „Cum *illud aut illud* legetur, enumeratio plurium rerum disjunctivo modo comprehensa, plura legata non facit. Nec aliud probari poterit, si pure fundum alterum, vel alterum sub conditione legaverit : nam pendente conditione, non erit electio : nec si moriatur, ad heredem transisse legatum videbitur.—Când se *legă* *cutare* sau *cutare lucr*, *enumeratiunea* mai multor lucruri în modu *alternativu* nu face ca să fie mai multe legate. Și nu

se p^ote decide altmintrelea în cazul în care un^u fond^u s'a legat pur^u sa^u altul sub condi^{ti}une : căci în timpul pendent^ei condi^{ti}unei nu este elec^{ti}une : și nici dacă va muri legatarul (*pendente conditione*) nu va transmite legatul heredelui s^eu.

Aci pozitiv^u Papinian^u decide că în cas^u de legat alternativ^u, dacă legatarul m^ore înainte de *dies cedit* al ambelor legate, legatarul nu transmite nimic heredelui. Căci, ȕice Papinian, nu sunt mai multe legate pentru că sunt mai multe obiecte în legat^u, căci ele sunt datorite alternativ^u, aici nu e de cât un^u singur^u legat, legatul de elec^{ti}une între cele două lucrurⁱ; care elec^{ti}une nu se p^ote face de cât când^u se va deschide dreptul la legat pentru ambele obiecte. și pentru legatul pur^u și pentru legatul condi^{ti}ional. Cu alte cuvinte Papinian consideră acest legat ca un legat de op^{ti}une, ca când testatorul ar fi ȕis^u *do lego Gaio optionem equi*. Dacă Gaius m^ore mai nainte de a face op^{ti}unea, legatul se stinge, op^{ti}unea nu trece la moștenitor^u (§ 23 *De legatis* din Instit. lui Justinian).

Dar se înșeală marele Papinian. Alta e legat^ul un^u lucru în gen^ure din care are facultate de a alege legatarul, el nu p^ote avea de cât un obiect, acela pe care îl va alege legatarul, și prin urmare se înȕelege că dacă legatarul căruia singur s'a legat op^{ti}unea nu va alege, legatul să se stingă. Și alta e legatul alternativ^u av^und de obiect două lucrurⁱ d'între care să al^egă legatarul. Aci, să né ierte Paninian, sunt două lucrurⁱ în legat, iar nu unul, două lucrurⁱ determinate din care p^ote să al^egă legatarul, două lucrurⁱ nu din acelaș^u gen^u, două lucrurⁱ determinate și distincte, și precum un lucru p^ote peri și cel-l'alt să r^emăie debit, ca în t^ote obliga^{ti}ile alternative, asemenea dreptul relativ^u la unul p^ote să subsiste, cu t^ote că dreptul relativ^u la altul p^ote să se stingă. Și să nu ni se obiecte că este un singur^u legat, e un legat cu două obiecte datorite în deosebite modurⁱ, nu elec^{ti}unea face obiectul legatului, ci unul din lu-

cruri pe care îl va alege legatarul. Și dacă alegerea nu mai poate să fie pentru că saū unul din lucruri a perit, saū legatul relativ la el a devenit caduc, această nu împedecă ca legatul relativ la cel-l'alt, singur rămas datorit, să se fi născut, să trăiască, și să fie executabil. De aceea Ulpian avea dreptate, iar nu Papinian. Cujas caută să împace pe Ulpian cu Papinian. Elă ȑice: Ulpian nu putea decide altmintrelea. Legatul usufructulăi nu se putea naște inaintea adițiunei de hereditate, a murit legatarul înainte, nu s'a născut. El nu putea începe pe capul heredelui legatarului, căci e ună legat personal care se stinge cu mórtea titularului seū. Prin urmare de óre-ce legatul de usufruct nu se putea naște de cât trăind legatarul la deschiderea lui, la adițiunea de hereditate, de óre-ce elă nu putea fi început și exercitat de heredele lui, căci usufructul nu e transmisibil heredelui usufructuarului, rezultă de aci că nu s'a născut nici se putea naște, și prin urmare rămâne singură legatul de ȑece născut și transmisibil heredelui usufructuarului, elecțiunea nu s'a născut, și a murit prin neputința nașterii legatului de usufruct. Pe când legatul fondului făcut sub condițiune se putea naște efectiv, cu efect și posibil a fi exercitat de heredele legatarului, căci nu e un legat al unui obiect, intransmisibil de fel heredelui beneficiarului, decă el putându-se naște, trebuia să se aștepte nașterea lui, ca să se pótă face elecțiunea între el, ne născut dar posibil de născut căci era posibil de exercitat de către heredele beneficiarului, și între cel născut deja, dar născut neviabil din cauza elecțiunei. Tótă această argumentațiă pótă să fie fórte ingeniosă, fórte subtilă, și ne-am dat osteneala de a o pune mai în relief, căci nu este destul de în relief pusă de Cujas, dar e o pură subtilitate. In adevăr, legatul condițional al fondului datorit sub alternativă, dacă nu s'a născut, dar se putea naște *vivo legatario*. Tot așa și legatul de usufruct

datorit în mod alternativ dacă nu s'a născut, dar se putea naște *vivo legatario*, și dacă se năștea, era să fie exercitat cât e natura lui, cât e durata naturală a usufructului. Și dacă legatarul se simțea slab la adițiunea de hereditate, ca să nu se păcălescă putea alege dece. Ce face acêsta, cum un legat de două obiecte, din care unul se stinge din o cauză ôre-care, sau nu se pôte naște din o cauză ôre-care, să nu subsiste asupra celui-l'alt, sau să nu se nască din cauza celui-l'alt. Nu, evident că Ulpian și Papinian erau de păreri deosebite. Voet nici nu vede posibilitate de îndoială. El dice : Papinian nu dice că legatul relativ la lucrul legat puru s'a stinsu, s'a stinsu electiunea, nu legatul, legatul subsistă cum dice și Ulpian. Să ne ierte Voet. Papinian dice claru că legatul întregu se stinge, că nu trece la herede, nu dice că nu trece electiunea, ci legatul, prin urmare nici lucrul legat puru nu e datorit. Voet nu vede dificultatea, Cujas o vede și o subtilisêsă. Dificultatea există, și nu pôte fi nici neglesă, nici subtilisată. Și nu pôte fi rațional resolută de cât admitând diversitatea de păreri între Papinian și Ulpian. (Compară Cujas, *Comentariul* asupra acestei legi, în volumul 4 al edițiunei citate, colónele 1310—1316, și Voet *Comentarius ad Pandectas*, edițiunea din Paris din 1829, în 4 volume, volumul III, paginile 538 și 539.)

§ 3. „Si dies legati cesserit, deinde legatarius in jus alienum pervenit : ipsi potius debetur legatum, in cujus ipse jus parvenit, transeunt enim cum eo, quae ei debebantur ; sed, si sub conditione fuerit legatum, non transit, sed expectabit conditionem : eique acquiretur, cujus juris erit conditionis existentis tempore ; quod si sui juris fuerit eo tempore, sibi potius adquirit.—Dacă ziua deschiderii legatului sosește, și apoi legatarul cade sub puterea altuia, legatul va aparține de preferență aceluia sub a cărui putere a cădut, căci împreună cu cel cădut trecu la

celu sub care a cădut și toate drepturile datorite lui; dar, dacă legatul a fost făcut sub condițiune, se va câștiga pentru acela sub a căruia putere legatarul va fi în momentul împlinirii condițiunii; iar dacă legatarul în acel moment va fi *sui juris*, pentru el de preferență legatul va fi câștigat.

Eacă specia. Primus institue moștenitor pe Secundus și lăgă fondul Cornelian lui Tertius. Móre Primus, se deschide dreptul la legat la mórtea lui în favórea lui Tertius. După aceia Tertius cade sub puterea paternă, prin adrogațiune de exemplu, a lui Quartus. Impreună cu totă averea lui, dreptul la legat ne executat încă de și născut în momentul *diei cessionis* pe capul lui Tertius, trece pe capul lui Quartus adrogatorul. El va putea intenta acțiunea *ex testamento*, sau revendicarea pentru a cere legatul, căci, cum ăice Ulpian, totă averea legatarului împreună cu legatul datorit lui trece asupra aceluia sub a căruia putere trece legatarul. Dacă însă legatul a fost făcut sub condițiune, și, în momentul împlinirii condițiunei, legatarul se află cădut sub putere paternă, legatul va fi cerut de exercitatorul puterii paterne; dacă în momentul împlinirii condițiunei, legatarul va fi *sui juris*, legatul va fi cerut de el, fie că el a fost tot-d'auna *sui juris*, din momeutul confecțiunei testamentului până la împlinirea condițiunei, fie că în momentul facerii testamentului și chiar la mórtea testatorului era *sui juris*, în urma morții a devenit *alieni juris*, și în urmă înaintea împlinirii condițiunei, când *dies legati cedit* a redevenit *sui juris*. Dacă din contră în momentul împlinirii condițiunei era *alieni juris*, legatul se va câștiga de cel ce-lu avea atunci sub puterea sa, și dacă în urmă a eșit de sub puterea lui, legatul rămâne la fostul exercitator al puterii paterne, ca bine și definitiv câștigat. Celu câștigat înainte trece la câștigătorul puterii paterne ca toate bunurile devenitului fiu de familie. Pe când cel câștigat de *paterfamilias*,

rămâne la el, după ce *filiusfamilias* prin care s'a câștigat a redevenit *paterfamilias* prin eșire de sub putere paternă.

15. Ulpiană, Cartea 5 a Disputațiunelor.

„Dacă cine-va a lăsat un fideicomisă unor *fili* *familias* sub condițiunea că vor fi *sui juris* la mórtea tatălui lor ; și vor fi devenit *sui juris* nu prin mórtea tatălui lor, ci prin emancipațiune, nu e îndoială că fideicomisul le este datorit ; și că *dies* a acestui legat care trebuia *cedere* la mórtea tatălui lor, *cessit* la emancipațiunea lor.“

Primus a instituit pe Secundus moștenitor și l'a rugat să dea fondul Cornelian lui *Tertius* și *Quartus* care se găsesc sub putere paternă, dacă la mórtea tatălui lor vor fi *sui juris*. În adevăr se póte întâmpla ca tatăl lor să i dea în adopțiune, și atunci să nu fie la mórtea tatălui lor natural *sui juris*, ci sub puterea paternă a adoptatorului, și testatorul a voit ca ei să profite de hereditate, nu altul prin ei. Tatăl lor natural îi a emancipat înainte de a muri, în cât ei sunt *sui juris* înainte de mórtea tatălui lor natural, și în alt mod de cât prin mórtea tatălui lor natural. Jurisconsultul se întreabă óre fideicomisul este datorit ? Nu se póte dice că condițiunea nu s'a împlinit, căci fideicomisarii au devenit *sui juris* nu prin mórtea tatălui lor ci prin emancipațiune ? Nu, răspunde cu drept cuvânt jurisconsultul, ceia ce a voit testatorul este ca fideicomisarii să profite ei de fideicomisă, iar nu altul prin ei ; apoi de óre-ce sunt emancipați, ei vor fi profita, și prin urmare dacă după mórtea testatorului, tatălui lor îi va emancipa, *dies* al fideicomisului se va deschide în momentul emancipării, înainte de mórtea tatălui lor, care este inutil să o mai așteptăm. Căci, cum dice Cujas, trebuie să ne uităm aici la scopul testatorului, iar nu la modul cum se ajunge la acest scop. Scopul a fost să fie fideicomisarii *sui juris*, ca să profite ei. Mo-

dul puțin importă că aū devenit *sui juris*, prin mórte saū emancipațiune.

16. Julianū, Cartea 33 a Digestelorū.

Principium.—„Cum ita legatum est, *Stichum, vel quod ex Pamphila natum erit, heres meus dato* : non ante dies legati ejus cedit, quam aliquid ex Pamphila natum erit, aut certum fuerit, nasci non posse.—Daca s'a legat în chipul următor: *Herede al meū dă pe Stichus saū ceia ce va naște Pamphila* : dreptul la acest legat nu se va deschide (*dies legati non cedit*) înainte ca să se fi născut ceva din Pamphila, saū să fi devenit certū că nu se mai póte naște nimic din ea.“

Primus institue moștenitor pe Secundus și 'i ordonă sub forma legatului *per damnationem* de a da lui Tertius servul Stichus saū servul ce se va naște din Pamphila. Eacă un legatū alternativū care are ca obiect unū lucru certū existent și altul fiitor. Când se deschide dreptul la legat? Jurisconsultul Julian ȕice : la nașterea Pamphilei saū la lepădarea ei. Prin urmare consecuența ar fi că daca înainte de nașterea saū lepădarea Pamphilei ar muri Tertius, legatul s'ar stinge, căci legatarul ar muri înaintea deschiderii dreptului la legat, înainte de *dies cessionis legati*, și că moștenitorul lui Tertius nu va putea cere pe Stichus. Daca ar fi acésta părerea lui Julian, atunci el ar fi de părere contrariă cu părerea ce'i pune în gură Ulpian în legea 14 § 1, în care Ulpian ȕice că el și cu Julian sunt de părere că daca s'a legat Seiei ȕece saū de va naște fondul cutare, și a murit înainte de a naște, legatul pentru fondū nu s'a născut, dar legatul pentru ȕece s'a născut la mórtea testatorului, și Seia îl va transmite heredelui său care, daca nu va mai putea alege între fond și ȕece, va putea cere însă ȕece. Și să nu ni se ȕică că în legea 14 § 1 e vorba de unū legat alternativ cu elecțiunea pentru legatar, pe când în legea 16 principium e vorba de un

legat alternativ cu elecțiunea pentru herede, căci acesta nu poate influența întru nimic relativ la transmisibilitatea dreptului la legat heredelui legatarului. El nu cred că Julian se contradice, și sunt de părere împreună cu Voet că tot ce a voit să dică Julian este că trebuie să așteptăm până la nașterea sa și lepădarea Pamfilei ca să știm ce va fi datorit, că presupunând că legatarul e în viață, el nu poate dice heredelui dăm pe Stichus, căci heredele care are alegerea îi poate răspunde, așteptă să nască Pamfila, căci poate va naște un servitor care să-mi convie mai bine să-ți dau, și eu am alegerea. Dar acesta nu va să dică că dacă legatarul va muri înainte de naștere sa și de lepădare, legatul se stinge și pentru Stichus. În asemenea cazuri se va întâmpla ceea ce se întâmplă când din două lucruri datorite sub alternativă, unul piere, obligația se reduce la celălalt, pe care debitorul e dator să-l prestese, neputând dice că a fost privat de dreptul de a alege printr'acesta. Tot așa se va întâmpla și în cazul în care Pamphila va lepăda, sa și va muri înainte de a naște, atunci se verifică că obligația heredelui n'a avut de cât un obiect, pe Stichus care e datorit. Tot așa se va întâmpla și în cazul în care legatarul va muri înainte de nașterea Pamphilei. Legatul pentru partul fiitor devine caduc. El nu mai are de obiect de cât pe Stichus, obiect cert și existent, al căruia *dies* s'a deschis la mórtea legatarului care atunci era în viață. Heredele va fi dator alui da pe acesta. În adevăr nu numai Julian în textul nostru nu dice că dacă legatarul móre înaintea nașterii Pamphilei, legatul se stinge de tot, și heredele legatarului nu va putea cere nimic heredelui, dar, de ar dice acesta, ar fi contradicere cu ceea ce pune Ulpian în gură în legea 14 § 1, în care speța e absolut similită, și acolo e alternativă și acolo alegerea e lăsată heredelui, și totuși, dacă înainte de împlinirea condiției lucrului legat sub

alternativă, legatarul móre, heredele e dator să dea cel-l'alt object legat purũ de și face parte din alternativă. Cujas, de sigur, e de părere contrariă, căci elũ nu vede deosebire de vedere între Papinian din legea 25, și Ulpian și Julian din legea 14 principium și § 1, și prin urmare nici între Papinian din legea 25 și Julian din legea 16 princ. (Veđi Voet, op. cit. T. III, pag. 539 și Cujas, op cit. T. III, colónele 1110 și 1111 și T. IV, colóna 1312).

§ 1. „Daca legându-se unũ servũ, mãi nainte de a se face adițiunea heredității aceluia care a legat servul, s'a legat de către altul aceluĩ servũ unũ dreptũ de usufructũ și se face adițiune mãi înteiũ a heredității aceluia care a legat usufructul: nu e nici unũ cuvântũ ca să credemũ că dreptul la legatul de usufruct se deschide înainte de a se face adițiunea și a heredității din care face parte servul legatũ: de óre-ce pentru moment acéstă hereditate nu póte câștiga nimic, și de óre-ce daca va muri servul în intervalul celor douẽ adițiuni de hereditate legatul se stinge. De aceia făcându-se adițiune și a heredității din care face parte servul legat, usufructul va aparține aceluia cui s'a legat servul.“

§ 2. „Daca însă servul căruia s'a legat usufructul n'a fost și elũ legatũ, vomũ decide că usufructul aparține heredității din care face parte servul, pentru cuvântul că dreptul la legatul de usufructũ nu s'a deschisũ înainte de adițiunea acesteĩ heredități.“

Primus institue moștenitorũ pe Gaius, și lęgă pe servul sęũ Stichus lũi Mevius. Secundus face și elũ unũ testamentũ, institue moștenitorũ pe Titius și lęgă usufructul fondului sęũ Cornelian lũi Stichus. Móre mãi înteiũ Primus și, pe când deliberesă Mevius, móre și Secundus. Titius moștenitorul lũi Secundus acceptă moștenirea lũi Secundus pe când încă tot deliberă Gaius. E questiunea de a se ști daca legatul de usufruct făcut lũi Stichus s'a deschis la adițiunea here-

dității lui Secundus, căci legatul de uzufruct se deschide la adățiunea heredității de către heredele defunctului care în testamentul său a făcut și instituțiunea și legatul de uzufruct. Jurisconsultul ăice că nu, căci inutil s'ar deschide legatul de uzufruct, căci n'are cine să'lă exercite, și uzufructul constă măi mult în fapt de cât în drept, și s'ar putea stinge prin două ani de neusă, dacă s'ar deschide. De aceia se va aștepta să facă adățiune și Gaius a heredității lui Primus, pentru ca Mevius cui s'a legat servul Stichus, să pătă începe a exercita uzufructul ce s'a legat lui Stichus. Cu alte cuvinte cândă uzufructul este legat unui servă care face parte dintr'o hereditate jacentă, legatul de uzufruct nu se deschide la adățiunea de hereditate a testatorului care a legat uzufructul, ci la adățiunea de hereditate a testatorului din a cărui hereditate face parte servul legat.

A dua hypothesă. Primus institue moștenitor pe Gaius asupra averei sale din care face parte și servul Stichus. Secundus institue moștenitoră pe Titius și légă uzufructul fondului Cornelian lui Stichus. Titius face adățiune de hereditate înainte de Gaius. Legatul de uzufructă făcut lui Stichus, servul din hereditatea lui Primus, nu se va deschide de cât tocmăi la adățiunea de hereditate a lui Primus, tot pentru cuvântul de măi susă, căci până la adățiunea de hereditate de către Gaius moștenitorul lui Primus, nu este încă herede pentru care să se câștige dreptul de uzufruct, care este inutil a se deschide măi nainte de a putea fi exercitat, și de a exista ună stăpănă pentru care să pătă fi exercitat, și Gaius nu devine stăpănă al lui Stichus, de cât devenind herede, și nu devine herede de cât după ce face adățiune de hereditate.

17 **Acelașă** (Cartea 36 a Digestelor).

„Când se légă ceva unui servă legatū, dreptul la le-

gatul făcut servului nu se deschide la mórtea testatorului, ci la adiþiunea de hereditate: şi de aceea regula catoniană nu împiedică ca legatul să fie datorit servului manumisă : căci şi de ar muri testatorul imediat, n'ar concura asupra aceiaşi persoane şi emolumentul legatului şi obligaþiunea de a presta legatul. Este întocmai în acest casă ca în cazul în care instituindu-se fiul herede, s'a legat tatălui său, căci de şi ar muri imediat testatorul, póte fiul emancipat să facă adiþiunea de hereditate şi să datoréscă legatul tatălui."

Paraphrase. Primus institue moştenitor pe Secundus prin testamentul său din 1 Ianuarie, légă pe servul său Stichus lui Tertius şi légă lui Stichus fondul Cornelian. Primus manumite pe Stichus la 1 Martie şi móre la 1 Aprilie. La 1 Iunie heredele Secundus face adiþiunea heredităþii. Legatul este valabil, pentru că regula Catoniană nu se aplică, căci dreptul la legatul făcut servului se deschide la adiþiunea heredităþii, adică la 1 Iunie, epocă la care Stichus este liber, prin urmare Primus va datori fondul Cornelian lui Stichus omă liber, nu va concura pe capul său calitate de creditor şi de debitoră. Aşa ar fi fost dacă dreptul la legat s'ar deschide la mórtea testatorului, ceea ce se întâmplă când legatul e făcut servului, fără să fi fost servul legat altuia, căci atunci s'ar aplica regula Catoniană şi s'ar considera testatorul ca mort la 1 Ianuarie, epocă când heredele Secundus ar fi proprietar al servului Stichus şi prin urmare îşi ar datori lui legatul. În specia noastră chiar dacă Stichus n'ar fi manumisă de testator în urma confecþiunii testamentului, totuşi legatul ar fi valabil, căci legatul deschidându-se la adiþiunea de hereditate, Stichus este al legatarului Tertius şi prin urmare va câştiga pentru el Tertius fondul Cornelian.

În cazul nostru dice Julian se întâmplă ca în cazul în care Primus institue herede pe Secundus fiă sub

puterea paternă a lui Tertius și lăgă lui Tertius fondul Cornelian, căci nimic nu împedecă pe Tertius să emancipe pe Secundus înainte de a'i da ordinu de a face adițiunea heredității, și atunci el, dacă va accepta hereditatea, va câștiga hereditatea pentru el persónă *sui juris*, și va putea datori fondul Cornelian tatălui său sub a căru putere paternă nu se mai afla în momentul adițiunei de hereditate.

Acésta o decide și Gaius în Instituțiunile sale, Comentariul II § 245 unde ȃice: „Vice-versa, este constant că se pôte face unu legat aceluia ce are sub puterea sa (paternă sau dominicală) pe heredele instituit. Afară numai că dacă exercitatorul puterii va fi devenit herede prin adițiunea de hereditate a celui supusă autorității sale, legatul se va stinge, căci nu pôte cine-va să și datoréscă sieși unu legat. Dacă însă fiul va fi emancipatū, or servul va fi manumisū sau alienat, și va deveni elū însuși herede sau va face pe altul herede, legatul va fi datoritū.“

Acésta o mai decide și Justinianū în Instituțiunile sale, Cartea II § 33 în care ȃice: „Vice-versa instituindu-se herede servul altuia, nu e îndoială că se pôte valabil lega chiar și în mod necondițional stăpânului heredelui instituit. Căci și dacă ar muri testatorul imediat după facerea testamentului, totuși dreptul la legat nu se deschide de sigur în favórea aceluia ce este herede, de óre-ce hereditatea este separată de legatū, și se pôte că prin acelū servū altul să devie moștenitor, dacă înainte de a i se da ordinu de a face adițiune de hereditate, servul va fi alienat altuia, sau se pôte ca să fie manumisū și să devie atunci însuși herede: casuri în care legatul este valabilū.“

Nu este totū așa în cazul în care legatul se face aceluia ce se află sub puterea aceluia pe care îlū instituimū herede.

În cazul acesta, Gaius, în Instituțiunile sale, Com.

II § 244, ne spune că questiunea era gravă controversată între juriconsulți. Servius Sulpicius era de părere că legatul era valabil în toate casele, dară că legatul se va stinge dacă în momentul în care se deschide dreptul la legat, legatarul se află tot sub puterea heredelui instituit. Și prin urmare fie că legatul este pură și legatarul va înceta de a mai fi sub puterea heredelui pe când testatorul este încă în viață, fie că legatul este condițional și eșirea de sub putere va avea loc înainte de împlinirea condițiunei, legatul va fi datorit. După cum vedem Servius Sulpicius nu ține comptă de regula Catoniană. Sabinus și Cassius, din contră, ne spune Gaius, țină comptă de regula Catoniană și de aceea distingă între legatul pură și legatul condițional. Dacă legatul este pură el este nul, căci măcar că s'ar putea întâmpla ca în timpul vieții testatorului legatarul să nu mai fie sub puterea heredelui, însă fiind că regula Catoniană decide că legatul care e nul dacă testatorul mure imediat după facerea legatului, nul rămâne, căci ar fi absurd a decide altminterlea, chiar dacă mai trăind testatorul s'ar putea să se întâmple un eveniment care să-l facă valabil, de aceea, din cauza acestei reguli Catoniane, legatul trebuie să fie considerat ca nul *ab initio* și ne susceptibil de a învia. Dacă însă legatul este condițional, fiind că regula Catoniană nu se aplică la legatele condiționale, și fiind că dreptul la legatul condițional se deschide la împlinirea condițiunei, legatul este valabil *ab initio* și își va produce efectul dacă până la împlinirea condițiunei legatarul va înceta de a mai fi sub puterea instituitului. Proculianii din contră, ne spune Gaius, erau de părere că legatul este nul în toate casele, și dacă este pură și dacă este condițional, căci nu putem datori nici pură nici condițional aceuia ce este sub puterea noastră. Este curios că Proculianii care obicinuită dau soluțiu-

nile cele mai raționale, cele mai equitabile, cele mai depărtate de rigórea și de strictetea principiilor, aci să fi datú o soluțiune și neequitabile și depărtată chiar de principiile cele mai stricte ale dreptului. În adevărú dreptul la legatul condițional se deschide la împlinirea condițiunei, prin urmare atunci se știe cine are să fie debitor, cine are să fie creditor, și prin urmare dacă la acea epocă legatarul nu mai este subț puterea heredelui, heredele îi va putea fórte bine da-tori legatul.

Opiniunea care a prevalut este opiniunea lui Sabinus și a lui Cassius, după cum acésta se constată din paragraful 32 alú Cărții a II a Instituțiunelor lui Justinian care se exprimă ast-fel : „*Este questiune* dacă putemú lega servului heredelui. *Și este constant* că într'un mod purú nu se póte lega în mod valabil, și nu va fi de nici un folosú dacă legatarul va eși de sub puterea testatorului în timpul vieții sale, căci legatul care ar fi fost nulú, dacă testatorul ar fi murit îndată după facerea testamentului, nu trebue să devie validú, pentru că testatorul a trăit mai mult timp după facerea testamentului. Iar legatul făcut subț condițiune este valabil, și el își va produce efectul, dacă legatarul nu va mai fi subț puterea heredelui, în momentul deschiderii dreptului la legat.“ Este de observat că Justinian după ce ȕice *este questiune*, apoi ȕice *este constant*. Acésta provine din caúsă că partea primă a paragrafului, și expresiunea *quaeritur* a imprumutat'o din Gaius, iar vorba *constant* o spune de la sine, exprimând opiniunea ce prevalusse, ce era constantă în timpul său.

18. Acelașú, Cartea 37 a Digestelor.

„Acela căruia s'a legat subț condițiunea *când va avea copii*, dacă va muri lăsându pe soția sa însărcinată, este considerat că a murit cu condițiunea împlinită, și legatul va fi valabil : dacă bine înțeles se va naște în urmă unú postumú.“

Paraphrase. Primus institue moștenitor pe Secundus și lăgă lui Tertius dece mii sub condițiunea că va avea copii. Legatul condițional se stinge, dacă legatarul móre înainte de îndeplinirea condițiunei. Legatarul Tertius móre fără să aibă copii născuți până la mórtea sa, dar lăsând pe soția însărcinată. S'ar putea decide, *stricto sensu*, că a murit fără să îndeplinească condițiunea. Dar din partea lui a făcut tot ce a putut spre îndeplinirea condițiunei. De la elă ca tată nu depinde de cât concepțiunea. El a conceput și apoi a murit. Restul nu mai atărnă de sine. Prin urmare din partea lui se póte dice că a murit îndeplinind condițiunea. Decă dacă după mórtea lui soția lui va naște un copil viu, dreptul la legat se deschide în favórea heredelui lui Tertius, adică a postumului, iar dacă acesta va fi exheredat în favórea heredelui instituit de Tertius.

19. Acelașu, Cartea 70 a Digestelor.

„Dacă s'a legat fără termenă ast-fel: Moștenitorule al meă, să dai soției mele **penum** (adică de mâncare și de beă), dar dacă nu'i vei da, să'i dai o sută. In specie e un singur legat, legatul de o sută, care se póte cere îndată. Atăta numai că dacă heredele dá înainte de *litiscontestatiune* **penus**, e liberat de obligația de a da o sută.“ In specie nu sunt două legate, ci unul, legatul de o sută. In cât acțiunea nu se póte face de cât pentru o sută. Nu se póte cere prin acțiune **penus**. Se póte face însă somațiune de a se da **penus**, și dacă nu se va da, atunci se póte cere prin acțiune o sută și numai o sută, nu în mod alternativ **penus** sau o sută. Dar heredele e liber până la *litiscontestatio* chiar după punerea în întârziere să dea **penus**, și atunci e liberat, magistratul nu va mai acorda legatarului acțiune pentru o sută.

§ 1. „Dar dacă s'a scrisă ast-fel, *dacă nu vei da penus* până la calendele lunei cutării, să dai o sută, iarăși avemă ună singur legat, dar condițional. In ca-

sul acesta *penus* nu mai p^ote fi cerut nici măcar prin somațiune. Ci trebuie ca legatarul să aștepte termenul și dacă până la împlinirea lui heredele nu i va da benevol *penus*, atunci fără punere în întârziere de a i da *penus*, legatarul are dreptul a cere prin acțiune o sută, și heredele nu se mai p^ote libera până la litiscontestațiune dând *penus*; de îndată ce la împlinirea termenului *penus* nu a fost dat, acțiunea naște pentru o sută, și dacă la împlinirea termenului soția legatară e m^ortă, legatul se stinge, el nu trece la moștenitorul ei, căci în cazul acesta legatul e condițional, și legatul condițional se stinge dacă, la împlinirea condițiunei când se deschide dreptul la legat, legatarul e mort. În cazul precedent legatul e pur, prin urmare dreptul la legat se deschide la m^ortea testatorului. Și prin urmare dacă soția după ce va fi pusă în întârziere pe herede de a i da *penus*, va muri, moștenitorul ei va putea intenta acțiunea pentru o sută.

§ 2. „Când s'a pusă în sarcina unui legatar condițional un fideicomis, este ca când s'ar fi pusă un legat pur în sarcina unui herede instituit sub condițiune.” Adică legatul condițional în cazul înteiu nu face ca fideicomisul să nu fie pur, precum instituțiunea condițională în cazul al duoilea nu face ca legatul să nu fie pur. Prin urmare și fideicomisul în cazul înteiu și legatul în cazul al duoilea este transmisibil heredelui dacă fideicomisarul m^ore înainte de îndeplinirea condițiunei legatului în cazul înteiu, dacă legatarul m^ore înainte de îndeplinirea condițiunei instituțiunei în cazul al duoilea. Cu drept cuv^ont vorbește jurisconsultul în cazul înteiu de un *fideicomis* iar nu de un legat pur în sarcina legatarului condițional, căci legat nu se p^ote pune în sarcina unui legatar (Gaius, *Instituțiuni*, *Com. II* § 271).

§§ 3 și 4. „Dacă s'a legat debitorului ceia ce el dădorește sub condițiune, legatul este pur : prin urmare se va putea intenta imediat acțiune contra he-

redelui ca să procure liberațiune, și dacă legatarul móre înainte de îndeplinirea condițiunei dar după mórtea testatorului, el transmite acțiunea sa moștenitorului său — Tot așa trebuie să decidem dacă ceia ce debitorul meu îmi datorește sub condițiune voiŭ lega unei alte persoane, adică altuia de cât însuși debitorului meu“.

Primus face testament la 1 Ianuarie, institue moștenitorŭ pe Secundus și légă lui Tertius ceia ce Tertius îi datorește sub condițiune. Primus móre la 1 Februarie. Condițiunea se îndeplinește la 1 Iulie. Aci avemŭ unŭ legat de liberațiune. Măcar că datoria lui Tertius e condițională, legatul de liberațiune este purŭ. Prin urmare Tertius va putea îndată ce va muri Primus și va face Secundus adițiune să intente în contra lui *condictio ex testamento* și să-i cêră să-i facă acceptilațiune, și dacă se va întâmpla să mórá înainte de 1 Iulie, ziua împlinirei condițiunei dateriei sale, va transmite heredelui său dreptul de a cere lui Secundus să-i facă acceptilațiune. Căci de și datoria a căria liberațiune i s'a legat este condițională, legatul de liberațiune este purŭ și prin urmare dreptul la densus se deschide la mórtea testatorului înainte de legile caducare și în legislația lui Justinian, iar în sistemul legilor caducare în orŭ care din țilele termenului de o sută de țile de la apertura tabulelor testamentului îi convine legatarului să se deschidă.

Tot așa se va întâmpla dacă Primus légă lui Quartus ceia ce Tertius îi datorește condițional. Dreptul la legat se va deschide iar la mórtea testatorului căci legatul este purŭ de și datoria este condițională. Prin urmare Quartus va putea îndată ce va face Secundus adițiune să cêră lui Secundus să-lŭ constituie procurator in *rem suam* spre a putea intenta acțiunea ce a moștenit de la testator în contra lui Tertius, sau dacă vrea să liberesse pe Tertius, să cêră de la Secundus să facă acceptilațiune lui Tertius. Și dacă Quar-

tus móre înainte de 1 Iulie, iua împlinirei condiiune datorie lui Tertius, el transmite heredelui său dreptul de a cere de la Secundus sa sl constituie *procurator in rem suam* spre a intenta în contra lui Tertius aciunea ce a motenit de la testator sa daca vrea să libereze pe Tertius să cr de la Secundus să facă acceptilaiune lui Tertius.

20. Marcian, *Cartea 6 a Instituiunelor*.

„Daca cine-va a făcut un legat cu fixațiune de un numr de a, de exemplu daca a is : *să dea heredele me lui Titius cte ece pe an în termen de ece a* : Julian n Cartea 30 a Digestelor scrie că este interes a distinge daca legatul este făcut cu titlul de alimente, cc atunci sunt mai multe legate i legatarul mort în intervalul celor ece a nu transmite heredelui său legatele pe a fiitor ; sa daca testatorul a voit pur i simplu să lege o sumă de o sută pe care să o divi pentru uurinq heredelui în ece prestațiuni de cte ece pe fie-care a în termen de ece a : cc atunci legatul este unică, i daca legatarul móre în intervalul celor ece a, el transmite heredelui său dreptul la prestaiunile anilor fiitor. i acst părere a lui Julian este dréptă.”

Primus testésă la 1 Ianuarie anul I de la Christos, institue motenitor pe Secundus il osndete să dea cte ece aure pe a în termen de ece a lui Tertius. Primus móre la 1 Februarie. Secundus face adiiune de hereditate la 1 Martie. Tertius cere i obine de la Secundus cc a d'a rndu cte 10 aure. El móre la 1 Martie anul al VI-lea de la Christos. Transmite el sa nu heredelui său Quartus dreptul de a cere pe cei cc a fiitor cte ece aure de la Secundus? Julian i Marcian decid cu drept cuvnt că trebuie să distingem între casul în care legatul este de alimente sa nu. Daca legatul este de alimente, adică daca constă într'o pensiune

alimentară pe dece ani, atunci avem atâtea legate fie-care de câte dece, câți ani sunt și prin urmare vom aplica fie-cărui legat un *dies cedens* special. Deci fiind că legatarul nu mai trăește când se deschide dreptul la legatul de dece aurei pe anul al șéselea, legatul de dece aurei pe anul al șéselea se stinge, și tot așa și legatul de dece aurei pe anul al șéptelea, și cel pe al optulea, și cel pe al nou-lea, și cel pe al decelea. Dacă însă nu rezultă expresă din testament că voința testatorului a fost de a face un legat de alimente, atunci se va considera legatul ca unic, se va considera ca cum s'ar fi legat expresă o sută de aurei plătibili în dece rate de câte dece aurei pe fie-care an. Atunci legatul fiind unic, și deschizându-se la mórtea testatorului, puțin importă că legatarul Tertius a murit înainte de exigibilitatea ultimei rate, ratele fiitoare nu vor fi mai puțin datorite heredului legatarului, în specie lui Quartus.

21. Paulū, Cartea 2 asupra lui Vitelliū.

„Dacă nu s'a apusă nici un termen la legat, legatul aparține imediat legatarului, și el póte fi cerut imediat. Dacă s'a adăogat un termen câtă de lungă, dacă termenul este certă, de exemplu *la calendele lui Ianuarie a anului o sută*, dreptul la legat se deschide imediat, dar legatul nu póte fi cerut înainte de împlinirea termenului. Dacă s'a adăogat un termen incertă (de exemplu *când va fi puberă, când se va însura, când va intra în magistratură, atunci numai când va face cutare lucru*, lucru comodă de adăogat, de coprins în testament): câtă timp nu va sosi termenul său nu se va împlini condițiunea, dreptul la legatul nici nu se deschide, nici devine legatul exigibilă.“

§ 1. Dacă am legat lui Titius sub aceiași condițiune sub care te-am instituit pe tine moștenitor, Pomponius este de părere că dreptul la un asemenea legat se deschide ca și când legatul ar fi pură; căci

este certă, că, când va exista ună herede, legatul este datorit : și că legatele nu devină incerte din cauza condițiunilor apuse instituțiunelor de herede : și că nu se deosebește mult ună asemenea legatū de legatul următorū : *Daca va fi herede, să dea.*“

Legatul pôte să fie purū și simplu, adică fără termenū și fără condițiune. Atunci dreptul la ună asemenea legat se deschide la mórtea testatorului și elū pôte fi cerut îndată ce se va fi făcut adițiune de hereditate. Legatul pôte să fie cu termenū certū. Atunci dreptul la legat se deschide la mórtea testatorului, dar elū nu pôte fi cerut de cât la împlinirea termenului, care puțin importă de se îplinește înainte saū după mórtea legatarului. Legatul pôte să fie cu termenū incertū, atunci legatul este considerat ca condițional, și dreptul la legat nu se deschide, și elū nu devine exigibil de cât la împlinirea termenului incertū, care ca legatul să nu devie caducū, trebuie să se îplinească înaintea morții legatarului. Când legatul este făcut sub condițiune, ca să fie adevărat considerat ca condițional, trebuie ca condițiunea să fie alta de cât aceia impusă instituțiunei. Căci de va fi aceeași, legatul este considerat ca purū. Căci evident chiar când legatul e purū, daca nu e herede, nu e nici legatū, căci de instituția de herede depindū tóte cele-l'alte dispozițiuni testamentare. Dar de îndată ce este herede, puțin importă că instituția este condițională, daca condiția se îplinește, avemū herede și prin urmare avēnd herede avemū imediat și legatarū. De aceia opoziția unei asemenea condițiuni nu face legatul condițional, ci elū e considerat ca purū, deci dreptul la elū se deschide la mórtea testatorului, și prin urmare daca legatarul móre înainte de împlinirea condițiunei, elū transmite heredelui său dreptul la legat. Atât numai că heredele legatarului nu va putea cere legatul heredelui testamentar de cât daca se va împlini condițiunea instituțiunei sale, și numai

după împlinirea acestei condițiuni. Este aprópe ca cum testatorul a is : Gaius herede al me să dai ece lui Seius, daca vei fi herede. Aprópe nu întocmai. Cc, în casul acesta din urmă, nefind nici o condi la institu, daca heredele are *jus capiendi* la mórtea testatorului, i vrea să facă adiiune, i face în realitate, legatul ste datorit. Pe cnd daca testatorul a pus o condi re-care instituiunii, atunci măcar că heredele are *jus capiendi* la mórtea testatorului, măcar că vrea să facă adiiune de hereditate, daca condi cade în apă el nu póte fi herede, i prin urmare nici legatul nu este datorit. Dar nu e mai puin adevărat că tot a se întâmplă când condi a fost apus numai instituiunii, fără să fie apus i legatului.

22. Pomponi, Cartea 5, asupra lui Quintus Mucius.

„Daca s’a legat lui Titius pentru epoca cnd va împlini patru-spre-ece ani, i el va muri înainte de împlinirea acestei vrste, este adevărat că legatul nu trece la heredele s : cc acest legat conine în sine nu numai un termen, ci i o condiiune, condiiunea daca legatarul se va face de patru-spre-ece ani : acela însă care nu mai există în via, nu s’ar telege cum póte să mai ajungă la patru-spre-ece ani. i puin mport că s’a scris *daca va ajunge la patru-spre-ece ani*, sau *daca s’a scris cnd va ajunge la patru-spre-ece ani* : de re-ce în casul d’nti prin condi se arată timpul, iar în casul d’l duoilea prin timp se arată condi : n amndou casurile însă este aceea condi.“

Puin mport că condiiunea este exprimată prin conjunc i sau *cum*, cc termenul ncert în materie de legate ne loc de condi. i de aceea cnd testatorul a legat cu-va ceva daca va ajunge sau cnd va ajunge la patru-spre-ece ani este acela lucr :

în ambele cazuri dacă legatarul móre înainte de a împlini patru-spre-zece ani, legatul devine caduc.

§ 1. „Unele condițiuni sunt chiar supervacue (de prisos). De exemplu dacă un testator a scris : *Titius fie moștenitor ; dacă Titius va primi hereditatea mea, să dea lui Mevius zece*. Căci acea condițiune este considerată ca nescrisă, în cât legatul în orî-ce casă să trecă la moștenitorul lui Mevius, chiar dacă Mevius ar muri înaintea adițiunei heredității. Totu așa trebuie să decidem și dacă testatorul a scris : *dacă Titius va primi hereditatea mea, să dea în termen de o sută de zile lui Mevius zece*. Căci acest legat este cu termen și nu sub condițiune : în adevăr trebuie să aprobăm decisiunea lui Labeon care dice că acel legat trece la moștenitor care este sigur că este datorit în casă de adițiune de hereditate.“

Unele condițiuni au numai aparența unor condițiuni fără să fie în realitate condițiuni. Cum este legatul următor : Gaius fi moștenitor, și dacă vei face adițiune de hereditate să dai zece lui Mevius. Legatul în cazul acesta este pur, căci e evident că dacă nu avem moștenitor, nu avem nici legatar, iar pe de altă parte este sigur că dacă avem moștenitor, avem și legatar. Prin urmare chiar dacă legatarul va muri înaintea adițiunei heredității, el va transmite legatul heredului său.

Și tot așa trebuie să decidem chiar dacă s'a dat un termen heredului de la adițiune pentru a presta legatul. Condițiunea este considerată ca nescrisă, și legatul e numai cu termen, prin urmare dreptul la legat se deschide la mórtea testatorului ; și chiar dacă legatarul móre înainte adițiunei heredității sau împlinirii termenului, el totuși transmite heredului său dreptul la legat.

§ 2. „Cu toate acestea dacă instituesc două heređi, și fac un legat cui-va în sarcina ambilor heređi sub condițiunea ca unul din ei măcar să facă adițiune de

hereditate : condițiunea nu va fi de prisosă, ci va produce efect pentru porțiunea coheredelui ; iar pentru el acceptantul va fi de prisosă : și lucrurile se petrecă ca cum ar fi fost singur instituit și legatul s'ar fi pusă în sarcina lui."

Primus institue moștenitoră pe Secundus și pe Tertius și lăgă în sarcina ambilor heređi lui Quartus dece sub condițiunea ca unul din ei să facă adițiune de hereditate. Elă dice : Secundus et Tertius heredes sunt et dent Quarto decem și alter ex eis adeat hereditatem meam. Condițiunea este valabilă pentru jumătate. Căci dacă unul din heređi de exemplu Secundus face adițiune, de și celălalt repudiasă, totuși Secundus va da dece lui Quartus, ca cum ar fi singur instituit și legatul pur în sarcina sa. În adevăr dacă n'ar exista condiția, fiind că *damnatio partes facit*, și accrescământul are locă *sine onere*, Secundus n'ar datori de cât cincă lui Quartus ; în cât condiția e eficace, căci din cauza condiției Tertius va fi dator a da suma întregă, adică dece lui Quartus. Așa dar pentru cincă legatul e condițional și prin urmare legatarul trebuie să fie viă în momentul adițiunei, altmintrelea pentru cincă legatul se va stinge și nu va trece la heredele legatarului.

23 Ulpiană, Cartea 4, asupra legii Julia și Papia.

"Dacă s'a legată câte atăta pe ană în decursă de mai mulți ani, fără îndoială se va examina condițiunea legatarului în fie-care ană, ca să se vedă dacă are în fie-care ană *jus capiendi*. Și dacă legatul s'a făcut la servul mai mulor stăpâni, se va examina în privința lui *jus capiendi* persăna fie-căruia stăpână "

Când se lega o sumă ôre-care că titlul de alimente pe fie-care ană, de exemplu când testatorul a disă : Herede al meă fii condamnat a da cu titlul de alimente câte dece aură pe ană, în timpă de dece ani, avemă atătea legate căți ani sunt. Prin urmare *jus*

24. Paulū, *Cartea 6, asupra legii Julia și Papia.*

„Dacă heredele este condamnat să dea *penus* sau fondul cutare, și de nu va da să dea *dece*: eă amă învêțat că trebuie să decidemă că *penus este legat* și că legatul de *penus* este transferit în *legat de dece*, dacă heredele nu vrea să dea *penus*: și că banii atunci începă să fie datoriți, când somat fiind heredele să dea *penns* seă *fondul*, nu va da nici pe unul: și că dacă în interval va muri legatarul, heredelui legatarului nu se datorește de cât fondul. Căci când a ăisă testatorul *Publicius să dea cutare fondă*, legatul este perfect. Și când a ăisă: *Și de nul va da să dea o sută*, legatul fondului este considerat revocat sub condițiune în acelă casă, în care casă începe să fie darorită o sută: a căruî legatū de o sută condițiunea neîndeplinindu-se în viața legatarului, fiind că pôte legatarul nu a somat pe herede să dea fondul, se întâmplă că revocarea nu a avut locū, și că prin urmare legatul fondului dură.—§ 1. Este evident că dacă s'a legat ast-

fel : *Daca nu va da penus să dea dece* : trebuie să dicem că *penus* nu face obiectul legatului.

Primus testésă la 1 Ianuarie, în modul următor : *Secundus fii moștenitor și dă soției mele penus său fondul Cornelian, iar de nu i vei da, dă i dece aurei.* *Penus* său fondul făcū parte din legat, dar nu sunt de cât în *praestatione* iar nu și în *petitione*, adică heredele are facultatea de a da *penus* său *fondul*, dar legatarul nu pôte cere, nu pôte intenta acțiune de cât pentru dece. Elū tot ce pôte face este să somese pe herede să dea *penus* său *fondul* ca să l pôtă pune în întârziere și dacă nu va da, să intente acțiune pentru dece. Și dacă legatarul móre înainte de a fi intentat acțiune, dar după ce a făcut somațiune, heredele instituit nu mai pôte da heredelu legatului de cât fondul. Căci *penus* nu se pôte da de cât soției. Dacă vrea să i dea fondul îi dă, dacă nu, heredele legatului va avea dreptul să i cêră prin acțiune dece.

Asemenea și dacă testatorul a ȑisū : Herede al meū, dă fondul Cornelian lui Titius, iar de nu i l vei da, dă i o sută, legatarul are dreptul a soma pe herede să i dea fondul, dar nu i l pôte cere prin acțiune, și de nu i l va da pôte cere prin acțiune o sută. Și fiind că legatul n are de obiect de cât o sută, căci numai o sută sunt în *petitione*, chiar dacă legatarul móre înainte de a i fi dat heredele fondul său de a fi cerut el o sută, legatul este transmisū heredelu legatului care pôte soma pe heredele instituit să i dea fondul, și de nu i l va da, pôte cere prin acțiune o sută. — Dacă testatorul a ȑisū numai atât : Herede dacă nu vei da soției mele *penus*, dă i dece, în cazul acesta, legatarul n are dreptul nici măcar să somese pe herede să i dea *penus*, ci pôte fără nici o punere în întârziere să cêră prin acțiune dece de la herede.

De acéstă lege trebuie să apropiămū ceia ce amū ȑisū asupra legii 20 din titlu nostru.

25. Papinianū, *Cartea 18 a Questiuilor.*

„Când se lăgă cutare saũ cutare lucru, enumerarea a mai multor lucruri în mod disjunctivũ (alternativũ cum ȕie modernĩ), nu face ca să fie mai multe legate. Și nu se pȕte decide altmintrelea. chiar dacȕ din cele douē lucruri, unul a fost legat purũ, iar celũ-l'alt subț condiȕiune, de exemplu daca s'a ȕisũ : *Herede al meũ fi osȕndit sȕ dai lui Gaius fondul Cornelian purũ saũ fondul Sempronian de se va întȕrce corabia din Asia*. Cȕci în timpul pendentĩi condiȕiuneĩ, nu e locũ la elecȕiune și, daca legatarul mȕre înainte de îndeplinirea condiȕiuneĩ, nu trece legatul la moștenitorul seũ.“

Cȕnd douē lucruri aũ fost legate în mod conjunctivũ saũ cumulativũ avem douē legate fie-care considerat ca conȕinēnd unũ lucru drept obiect. De exemplu cȕnd testatorul a ȕisũ : *Herede al meũ dȕ lui Gaius servul Stichus și servul Pamphilus*. Prin urmare daca servul Stichus a fost legat purũ și Pamphilus condiȕional, și mȕre legatarul *pendente conditione*, fiind cȕ din cele douē legate fie-care are *dies cedens* al seũ propriũ, legatarul va transmite heredelui seũ legatul pentru Stichus, și nu se va stinge de cȕt legatul pentru Pamphilus.

Nu este tot așȕ cȕnd douē obiecte sunt legate în mod alternativ, de exemplu cȕnd testatorul a ȕisũ : *Daũ legũ servul Stichus saũ de se va întȕrce corabia din Asia pe Pamphilus*. În cazul acesta avemũ unũ singurũ legat. Elecȕiune nu este posibilȕ pȕnȕ nu se va îndeplini condiȕiunea, este întȕrȕiat și *dies cedens*, relativũ la Stichus, *dies cedens* și pentru Stichus și pentru Pamphilus nu va avea locũ de cȕt la împlinirea condiȕiuneĩ, și prin urmare, de va muri legatarul înainte, se stinge cu desȕvȕrșire legatul, cȕci legatul ȕra unicũ, avea de obiect pe Stichus saũ pe Pamphilus, pe unul din ei pe care ilũ va alege heredele, și elũ nu putea alege de cȕt cȕnd și Pamphilus începea să fie datorit alternativũ, adicȕ la împlinirea condiȕiuneĩ.

Totă așa se întâmplă și când s'a legat ast-fel : legă pe Stichus sau ce va naște Arethusa. Până la nașterea Arethusei nu e loc la elecțiune. Și dacă legatarul móre înainte de nașterea Arethusei, Arethusa fiind însă în viață, se stinge legatul cu desăvârșire. Dacă însă Arethusa móre fără a naște înainte de legatară, atunci legatul s'a redus numai la Stichus, și Stichus fiind datorit pură, și *dies cedens* al lui fiind deja trecut, căci el a avut loc la mórtea testatorului, póte legatarul muri în pace, el va transmite dreptul la legat pentru Stichus heredelui său.

Este contradicțiã între acest cas și celă prevădut de Ulpian în principiul și paragraful 1 al legii 14 al titlului nostru, pe care am explicat-o deja, în care jurisconsultul ăice că dacă s'a legat usufructul său ăice la alegerea legatarului, și móre usufructuarul înainte de adițiunea heredității, adică înainte de *dies cedens* al legatului de usufruct, legatul de ăice subsistă și trece la heredele legatarului, căci usufructul, stingându-se cu mórtea usufructuarului, el s'a stins înainte de a începe, și prin urmare se verifică că asupra unuia din obiecte legatul nici nu a putut să începă, prin urmare legatul nu a avut de cât ună obiect, ăice, și *dies cedens* se urcă în mod retroactivă la mórtea testatorului, când s'ar fi deschis legatul de ăice dacă nu ar fi fost alternativă, dacă nu s'ar fi legat *ab initio* de cât ăice (Veđi Cujas, Com. acestei legi în Com. asupra Cărții XVIII a Questiunelor lui Papinian, ediția citată, T. IV, colónele 1310—1316). Cum am arătat comentând principiul și paragraful 1 al legii 14, Cujas caută să conciliese pe Papinian în legea 25 cu Ulpian în legea 14, dar conciliarea e mai mult subtilă de cât seriósă. E de preferat a decide că Papinian și Ulpian erau de păreri contrarii, și că, cum am arătat deja, comentându legea 14, opiniunea lui Ulpian este preferabilă opiniunei lui Papiniană.

§ 1. „*Herede al meă fiă condamnat să dai lui*

Titius ceia ce'mă datorește Seius: dacă Seius a fost unŭ pupilŭ care s'a împrumutat și a primit baniŭ fără autorisația tutorelui său și a profitat de această sumă, după Florentina, și n'a profitat de această sumă după Vulgata (Florentina ȋice *locupletior factus est*, Vulgata *nec locuplitor factus est*), dacă testatorul s'a referit la present, fiind că Seius nu datorește nimic, legatul este nulŭ; dar dacă prin vorba *debitum* a înțelesŭ obligațiunea naturală (a pupilului) și fiitorea plată (ce benevolŭ pôte va face pupilul), iar nu la dreptul lui Titius de a cere de o cam dată, ca cum ar fi înserată în legatŭ o condițiune tacită, ca cum testatorul ar fi ȋisŭ: *herede al meuŭ dă lui Titius ceia ce 'ți va plăti Seius*, (atunci legatul este valabil); este ca și când testatorul a legat ceia ce se va naște din Arethusa, sau fructele ce va produce cutare fondŭ. Și nu va fi nimic contrariŭ, adică nu se va stinge legatul, dacă legatarul ar muri înainte ca Arethusa să nască, ca fructele să se fi produs, ca ex pupilul să fi plătit baniŭ împrumutați: căci heredele legatarului va avea acțiune pentru a cere bani: căci dreptul la legatul căruia nu i se ascrie expresŭ o condițiune, cu tôte că elŭ e supusŭ la o condiția tacită (extrinsecă de testament), s'a deschisŭ.

Primus testésă la 1 Ianuarie, institue moștenitor pe Secundus și légă lui Titius ceia ce'i datorește Seius. Seius este unŭ pupilŭ care s'a împrumutat de la Primus fără autorisația tutorului său, obligația sa dar e nulă civiliter. Ea este însă valabilă naturaliter, după Cujas dacă împrumutul a profitat pupilului, după cea mai mare parte din interpreți chiar dacă nu i a profitat. După Cujas atât înainte de Antonin cel Piŭ, cât și după elŭ, obligația rezultândŭ din împrumut a pupilului neautorizat, care n'a profitat din împrumut, e nulă chiar naturaliter, dacă a profitat e valabilă naturalier, de la Antonin cel Piŭ e valabilă civiliter. Și de aceia Cujas șterge pe *nec*, și ȋice că Papinian vor-

bește de legislația anterioară lui Antonin cel Piu. Dar e curios ca Papinian care trăește după Antonin cel Piu, să vorbească de o legislație ce nu mai era în vigoare în timpul său. Și de aceia obligația din împrumut trebuie considerată ca naturală și, dacă a rezultat profit, ca civile; ca să fie naturale, trebuie dar să nu fi rezultat profit, prin urmare *nec* e la locul său și trebuie preferată *lecțiunea vulgată lecțiunei florentine*. Este dar mai rațional a decide că cel puțin în timpul lui Papinian obligația pupilului neautorizat, care n'a profitat din împrumut, e valabilă naturaliter, și prin urmare ori-ce obligație, chiar rezultândă din stipulațiune, a pupilului neautorizat e valabilă naturaliter independent de ori-ce profit. Ori cum ar fi eacă specia. Pupilul în chestiă e obligat numai naturaliter. Și testatorul a legat lui Titius ceia ce Seius pupilul îi datorește. Dacă testatorul a înțeles că îi lăga o obligație civilă, dreptul adică de a cere *prin condictio ex testamento* de la heredele său să'l constituie *procurator in rem suam* spre a cere de la Seius banii luați de el împrumut de la testator, legatul e nul, căci n'are obiect. Dar dacă, și aceasta se va presupune până la probă contrariă (de și textul nu o spune, dar trebuie subînțeles), testatorul s'a gândit la obligația naturală și a voit să ăică că lăga lui Titius ceia ce Seius va plăti benevol heredelui său, legatul este valabil. Elă conține o condiție tacită, condiția că Seius va plăti. E ca legatul a ceia ce se va naște din Arthusă, a fructelor ce va produce fondul Cornelian, toate legate care în dreptul clasic se puteau face *per damnationem*. Toate aceste legate, măcar că aă o condiție intrinsecă, nu sunt considerate ca condiționale, căci numai condițiile exprese, apuse de testator, facă ca legatele să fie condiționale. Prin urmare chiar dacă Titius va muri înainte de a plăti Seius, și Seius va plăti în urmă heredelui, heredele legatarului va avea acțiune contra heredelui instituit, spre a'î cere ceia ce

a primit de la Seius. Tot așa și dacă Arethusa va naște după mórtea legatarului, dacă fructele fondului Cornelian se vor percepe după mórtea legatarului, heredele legatarului va putea cere prin *condictio ex testamento* de la heredele testatorului partul Arethusei, fructele fondului Cornelian.

26. Acelaș, Cartea 9 a Răspunsurilor.

„Vreau să se dea fratelui meu Firmiū Heliodorū cîndeci din venitul moșielor mele pe anul fiitor: din cauza acestor vorbe¹⁾ nu se socotește că s'a adăogat vre-o condițiune, ci unŭ timpŭ pentru plata banilor : am răspunsŭ că dacă la termenul plății banilor, nu se vor percepe fructe, se va aștepta fertilitatea anului alŭ duoilea.“

Papinian este consultat asupra speței următoare. Un testatorŭ a dispusŭ prin testamentul său ast-fel : *Vreau ca heredele meu să dea cîndeci din venitul moșielor mele pe anul fiitor*. Papinian răspunde mai întăiŭ că aci avemŭ unŭ fideicomisŭ, iar nu un legat, expresiunea *volo* fiind una din acele cu care se obi-cinuea a se servi testatoriŭ în facerea fideicomiselor, și nefiind întrebuițate de testator nici una din formulele legatului *per damnationem*. Fiind dar vorba de unŭ fideicomisŭ, iar nu de unŭ legat *per damnationem*, elŭ se va interpreta conform equității. De unde consequența, și acesta este al duoilea răspunsŭ al lui Papinian, că dacă anul întăiŭ va fi sterilŭ, fiind că din venitul anului a ȑisŭ testatorul să plătescă heredele, se va amăna plata la perceperea fructelor din anul următor. Al treilea răspunsŭ este că aci avemŭ un legat cu termen certŭ, iar nu cu condițiune, nu e ca cum testatorul ar fi ȑisŭ : Vreau ca heredele

¹⁾ Cu drept cuvânt Cujas în loc de *postea* corege și citește *propterea* (subînțeles *verba*), căci altmîntrelea textul nu ar avea nici un sens. Cujas este autorizat a o face din cauză că jurisconsultul în paragraful 1 se exprimă în acelașŭ modŭ, ȑicînd : *propter haec verba*, (Cujas, edit. cit. tom. IV, col. 2450).

meu să dea cindeci dacă moșiile mele vor da venit în anul fiitor, vor produce fructe anul fiitor. De aceea, vor produce, nu vor produce, obligația de a da subsistă, e amînată numai pe anul roditor fiitor, dacă anul întîi nu va fi roditor. De unde asemenea consecuența că dacă legatarul va muri înainte a perceperii fructelor, el transmite dreptul său la fideicomisul heredelui său, căci dreptul la fideicomisul cu termen cert, ca și dreptul la legatul cu termen cert, se deschide la mîrtea testatorului.

§ 1. „Cînd testatorul a voit ca hereții să dea unui copil crescut de el o sută, care bani să fie puși cu dobîndă la a nume persoană, *pentru care să primescă alumnul dobînda de o treime la sută pe lună*, (ceia ce face patru la sută pe an), *pînă la etatea de douăzeci și cinci de ani, și la această etate și capitalul* : și copilul a murit înainte de douăzeci și cinci de ani. Eu am răspuns că fideicomisul este transmis heredelui copilului : căci cea ce apare că a voit testatorul este a fixa o certă etate pentru plățirea capitalului, iar nu a insera o condițiune în fideicomis. Și că de ore-ce heredele fideicomisarului nu pôte cere însuși banii de la acela la care au fost dați cu dobîndă, din cauza *expresiunilor următoare, cuprinse în fideicomis, și acel capital va îngriji împrumutătorul ca să se dea copilului după împlinirea etății sus menționată*, ci heredele fideicomisarului va cere fideicomisul de la hereții testatorului, care au trebuit să stipulase de la dînsul că vor da bani, fără însă să i ceară și fidejutori, de ore-ce testatorul s'a încredut în el.

Primus testă ast-fel : *Voiu ca hereții mei Secundus și Tertius să dea alumnului meu o sută de aurei, pe care să i puie cu dobîndă la Titius de patru la sută pe an, pe care dobîndă s'o dea pe fie-care an alumnului pînă la etatea de douăzeci și cinci de ani, la care etate să i dea și ca-*

pitalul, pentru care va îngriji Titius ca să i se dea după împlinirea acestei etăți. Consultat asupra acestei specii Papinian, a răspuns că în specie, din cauza expresiunii *voluisset*, este un fideicomis, iar nu un legat *per damnationem*, că fideicomisul este cu termen cert, iar nu cu condițiune, căci testatorul a declarat că se va da dobândă pentru o sută de aurei înainte de douăzeci și cinci de ani pe fie-care an alumnului, apoi obiectul unei sume datorite sub condițiune nu produce dobândă, că prin urmare dreptul la capital a trecut la moștenitorul alumnului, că acest moștenitor nu va putea cere el însuși capitalul de la Titius, ci de la Secundus și Tertius, că Secundus și Tertius au trebuit să dea cu dobândă de 4% pe an acest capital de o sută de aurei la Titius, de la care ei au trebuit să stipulese restituțiunea la etatea de douăzeci și cinci de ani sau la mărtea alumnului, fără însă să i ceră și fidejutori, căci testatorul nu a cerut-o și, de ore-ce l'a ales însuși el, rezultă că a avut încredere în el, că în adevăr Titius nu e obligat a da capitalul heredelui alumnului, căci testatorul n'a dat acesta în fideicomis, ci numai că *Titius va îngriji ca să se dea capitalul alumnului după ce va împlini douăzeci și cinci de ani.* Apoi a îngriji să se dea nu va să dică a da. El, cum observă Cujas asupra acestei legi, nu e ținut de fideicomis față cu alumnul. Nu sunt ținuti de fideicomis față cu alumnul de cât heredi testatorului Secundus și Tertius la care numai are dreptul alumnul și moștenitoaia să se adreseze spre a cere execuțiunea fideicomisului, (Vezi Cujas, *edit. cit.*, IV, coloanele 2452 și 2453).

§ 2. „Tatăl a voit ca din fructele bunurilor pe care le a legat soției sale să dea soția pe lângă patrimoniul ce i a lăsat copilului său (instituindu-l herede) câte atât pe fie-care an, pe lângă întreținerea copilului pe care a pus-o tot în sarcina soției sale, și acesta până când copilul va împlini etatea de douăzeci și cinci de ani :

apare din testament că în cazul de față nu sunt mai multe fideicomise, ci numai unul împărțit în mai multe rate, și de aceia dacă fiul va muri înainte de două-zeci și cinci de ani, el transmite heredelui său fideicomisul pentru restul timpului : însă banii nu vor putea fi ceruți la începutul fie-căruia an de ore-ce testatorul a voit ca soția să-i plătească pe fie-care an din fructele bunurilor legate ei : de altmintrelea dacă testatorul ar fi destinat prestațiunile anuale pentru alimente, lipsind persoana pentru care s'a destinat alimentele, cauza prestațiunei este considerată ca stinsă."

Primus a testat ast-fel : *Instituescū moștenitor pe fiul meu Gaius. Dar legū soției mele Primus fondul Cornelian și fondul Sempronian din ale căror venituri voiū ca soția mea pe lângă întreținerea fiului meu pe care o puiū în sarcina sa, să mai dea pe fie-care an până la împlinirea etăței sale de două-zeci și cinci ani câte dece aurei.* Gaius morse înainte de etatea de două-zeci și cinci de ani. Papinian consultat asupra acestei specii răspunde : In specie este unū fideicomisū din cauza expresiunilor *voluit și mandavit*. Sunt două fideicomise unul de întreținere care se stinge cu viața lui Gaius. Celălalt unicū împărțit în mai multe rate anuale pentru facilitatea soției fiduciare. Prin urmare dreptul la acel fideicomisū s'a deschis la mórtea fideicomisarului Gaius care a putut să móră în urmă, fără ca restul prestațiunilor pe anii fiitori până la epoca în care ar fi implinit Gaius două-zeci și cinci de ani să se stingă. Dovadă că este un singur fideicomisū, iar nu mai multe este că suma de dece aurei pe an e obligată soția să-i dea lui Gaius peste întreținerea lui Gaius, adică nn e vorba aci de 10 aurei pentru alimente, căci soția e datóre pe d'asupra să întreție adică să procure alimente lui Gaius. Este unū fideicomisū fracționat în atâtea rate de câte 10 aurei, câți ani sunt de la mórtea testatorului până la împlinirea de două-

decî şi cinci ani de către Gaius. Şi fiind că prestaţiunile anuale trebuiesc date din fructele fondurilor legate soţiei, rezultă că soţia e datore a număra de ce aurei, nu la începutul fie-cărui an, ci după percepţiunea fructelor. Trebuie să apropiăm ceia ce dicem asupra acestui paragraf al legii 26 de ceia ce amă disu asupra legii 20 din titlul nostru.

27. *Scevola, Cartea 3 a Răspunsurilor.*

Primus institue pe Titius, care se află sub puterea paternă a lui Seius, pentru jumătate din hereditate sub condiţiunea ca să facă adiţiune de hereditate când va fi liberat de sub puterea paternă a lui Seius. institue pe Gaius pentru altă jumătate din hereditate şi 'lă rogă să lase pe Titius să preleve cu titlu de prelegat sau de prefideicomisă fondul Cornelian. Gaius face adiţiune de hereditate. Titius nu, căci nu s'a liberat de sub puterea paternă. Questiune daca Seius, tatăl lui Titius, pôte cere de la Gaius jumătate din fondul Cornelian, adică partea ce'î incumbă lui a da din obiectul lăsat prin fideicomisă, partea ce apasă asupra părţii sale hereditare, se întreabă, adică jurisconsultul daca dreptul la fideicomisă s'a deschis. Şi răspunde Papinian că fiind că fideicomisul a fost lăsat puru lui Titius, de şi instituţiunea sa este condiţională, va putea tatăl să ceră de la Gaius jumătate din fondul Cornelian.

Dificultatea provine din acésta că instituţia este condiţională, adică Titius n'are dreptul să facă adiţiune de hereditate, de cât când şi daca s'a liberat de sub puterea paternă. Şi s'ar putea crede că testatorul ar fi voit ca şi legatul să'î aparţie tot fiului şi să profite lui ca şi hereditatea, că prin urmare ca şi fideicomisul e afectat implicit de condiţiune. Şi jurisconsultul răspunde nu, daca (ceia ce e in specie) condiţiunea de a fi liberat n'a fost apusă expresu şi la fideicomisă, ea nu va fi subînţelăsă, prin urmare dreptul la fideicomisă s'a deschis la mórtea testatorului, şi

de îndată ce vomă avea un herede, pe Gaius, nimic nu împedecă pe tatăl lui Titius, pe Seius, să cêră jumătate din fideicomisă, care incumbă lui Gaius, rămăind că, dacă Titius va fi în urmă liberat de sub puterea paternă, să facă adițiune de hereditate și să ia în partea sa hereditariă și cea-l'altă jumătate din obiectul fideicomisului, în specie din fondul Cornelian. Dar ceia ce nu se întrébă jurisconsultul, este ce se va face cu jumătatea din foudul Cornelian ce va presta Gaius lui Seius, în cazul în care în urmă Titius fiind liberat de sub puterea paternă prin emancipația, va face adițiune de hereditate, va trebui tatăl s'o restituie lui? Răspundă eă că nu, căci de ôre-ce, în momentul deschiderii dreptului la acea jumătate, Titius era *alieni juris*, persôna care beneficiașă de fideicomisă este acela subț a cui putere paternă era atunci. Acesta este unul din efectele lui *dies cedens*.

§ 1. „A legat de ce denari pe lună (cu titlu de alimente) servilor săi manumiși: este întrebare, de ôre-ce servii, din cauza absenții hereșilor, au obținut libertatea în virtutea senatusconsultului, din ce momentă li se datorescă alimentele? A răspunsă, după cele expuse, alimentele le sunt datorite din momentul în care au început să fie liberi.”

Primus însărcinésă prin fideicomisă pe hereșii săi să manumită pe servii săi Stichus și Pamphilus și să le dea câte de ce denari pe lună pensiune alimentară. Hereșii săi se ascundă ca să nu manumită săi sunt absenți. Două senatusconsulte unul Rabiriană și altul Dasumiană s'au ocupat de aceste casuri, senatusconsultul Rabirian decide că ei vor fi liberi de dreptă în cazul în care hereșii se ascundă ca să nu'i manumită, Senatusconsultul Dasumiană decide că ei vor fi liberi de dreptă în cazul în care hereșii sunt absenți în virtutea unei juste cause. Nică unul din aceste senatusconsulte nu vrea ca săi din rea voință săi din causă de forță majoră, cum e absența pentru justă

causă, libertatea servilor să sufere întârziere, și de aceea de îndată ce servii vor constata sau ascunderea sau absența pentru justă cauză a hereșilor, ei vor putea să facă să fie declarați liberi prin decretul alui magistratului. Ei bine, e natural ca din acest moment ei să aibă dreptul a cere să li se plătescă și pensiunea alimentară lunară. Cum vor ajunge ei la această plată? Prin mijlocul de drept comun al misiunii în posesiunea bunurilor testatorului. Ei vor cere de la magistrat să i puie în posesiunea unei porțiuni de bunuri suficiente a căror valoare să le garanteze capitalul tuturilor prestațiunilor alimentare. De sigur că aceasta va face pe hereșii care se ascund să iasă la lumină și să își execute obligațiunile. Cât pentru hereșii absenți pentru justă cauză, ei la întorcere vor putea să facă a se revoca această *missio in possessionem bonorum heredum*, dacă ea nu a apucat să fie transformată în *dominium* de către magistrat.

28. Acelașu, Cartea 4 a Răspunsurilor.

„S'a legat un *fundus instructus*. Se întreba cum trebuie să fie el prestat legatarului de către herede? Cum era la mórtea testatorului, cum era în ziua facerii codicilelor prin care a fost legat, sau cum era în momentul intentării acțiunei? A răspuns: cum era în momentul lui *dies legati cedens*, în momentul deschiderii dreptului la legat.“

Prin *fundus instructus* se înțelege un fond garnisit cu toate instrumentele aratori, cu toate vitele necesarii exploatării lui și cu toți servii rustici prepuși pentru aceasta de către stăpânul fondului.

Un fond ast-fel garnisit a fost legat, de la confecția testamentului sau a codicilelor prin care a fost făcut legatul, fondul a putut să fie garnisit și mai mult, sau mai desgarnisit de către testator. Toate aceste augmentări sau scăderi privesc pe legatar, care va lua fondul în starea în care se găsea în momentul morții testatorului, care este momentul obienuit în care

dies legati cedit. Dar dacă legatul a fost făcut sub condițiune, care s'a îndeplinit după mórtea testatorului, și în acest interval heredele în deplină cunoștință a legatului a făcut adăogiri sau scăderi nu cu dol, ci de bună credință, după principiul de mai sus, căci Scevola nu distinge, aceste adăogiri sau scăderi privesc pe legatar; Scevola în adevăr nu distinge între adăogirile și scăderile făcute de testator și cele făcute de herede, între *dies cedens* al legatului pur și *dies cedens* al legatului condițional, ci decide în mod general și absolut că va fi datorit fondul cum era *instructus* în ziua lui *dies cedens*.

29. Valens, Cartea 1 a Fideicomiselor.

„Te rog herede al meu, să dai o dată (*quantumque*) lui Titius de ce : Heredele va datori în oricare casă de ce, dar când, este îndoială : ore în momentul în care va putea și se va fi deschis dreptul la legat și i se va fi cerut.“

Testatorul a ținut : *herede al meu, te rog să dai o dată de ce lui Titius*. Se întreabă când devine legatul exigibil. Și juriscensultul răspunde că e îndoială, fără să spue când. Să răspundem noi : De sigur nu înainte de *dies cedens*, nici înainte de a i se cere ? Dar putea-va fideicomisarul să ceară îndată cu *dies cedens* ? Nu, ci la cea d'ântei înlesnire a heredelui, și înlesnirea e o questiune de fapt lăsată la aprecierea magistratului judecător al fideicomisului al cărui oficiu e larg ca și al judecătorului ordinar în acțiunile *bonae fidei* sau *in factum*.

30. Labeon, Cartea a 3-a a Operelor postume, prescurtate de Javolenus.

„Ceia ce s'a legat pupilei pentru momentul când se va mărita : dacă ea s'a măritat mai înainte de a fi nubilă, legatul nu i se va datori de cât din momentul în care va deveni nubilă : căci înainte de nubi-litate nu e căsătorie valabilă.“

In adevăr este rațional a decide că testatorul a

înțelesu o căsătorie valabilă, iar nu o uniune de fapt, și să știe că în dreptul roman *nenubilia* e considerată că trăește în concubinată până la nubilitate, din care moment numai concubinatul se transformă în *justae nuptiae*.

31. Scevola, Cartea 14 a Digestelor.

„Soției instituite herede pentru a șese parte din hereditate i s'a substituit și s'a pusă în sarcina herediilor săi dea dote și alte câte-va lucruri cu titlul de fideicomisă pentru casul și sub condițiunea că ea nu va fi herede : după mórtea bărbatului ei, și înainte de îndeplinirea condițiunei și de a face adițiune de hereditate, soția móre. Se întreabă dacă dreptul la fideicomisă s'a deschisă, de óre-ce a murit, și dacă fideicomisul e datorit herediilor ei ? Am răspunsă că da, dacă soția a murit înainte de aface adițiune de hereditate.“

Indoiala este din caúsă că se póte dice că femeia murind înainte de a se pronunța, a murit înaintea condițiunei fideicomisului, și prin urmare a murit înainte de *dies cedens*, și deci nu mai póte transmite fideicomisul herediilor săi. S'a decisă cu drept cuvânt că de óre-ce ea a murit după testatoră, și înainte de a face adițiune, ea nu mai póte face adițiune, prin urmare nu mai póte fi moștenitóre, prin urmare condițiunea substitutiunei s'a împlinit, prin urmare și condițiunea fideicomisului, prin urmare că ea are dreptul a transmite herediilor săi dreptul la fideicomisă.

După ce am expusă theoria lui *dies cedens* și lui *dies veniens* să explicăm acum paragrafele 17, 18, 19 și 20 din Instituțiunile lui Justinian.

§ 17. „Dacă cine-va a legat serve cu copii loră, chiar dacă servele voră fi murită, copii loră continuă de a face parte din legatū (adică legatul nu s'a stinsă în privința loră). Totă așa este dacă s'au legatū servi *ordinarii* cu *vicarii* loră : póte să mórá *ordinarii* și totuși *vicarii* continuă de a face parte din legatū. Din contră, dacă s'a legatū ună servă împreună cu

peculiul său, murindă servul, sau manumițându-se, sau alienându-se, se stinge și legatul în privința peculiului. Asemenea este și dacă s'a legat un fond *instructus* sau cum *instrumento* : căci alienându-se fondul, și legatul relativ la *instrumentum* se stinge.“

§ 18 „Dacă s'a legat o turmă și după acésta ea s'a redusă la o singură ôie, ceia ce a rămasă din turmă (prin urmare și ôia singură) pôte fi vindicată. Legându-se însă o turmă, și oile care se adaugă la turmă după facerea testamentului, ȳice Juliană că sunt coperinse în legat. Căci turmă este un corp format de mai multe capete distincte și distante, precum o casă este un corp compus din mai multe pietre coherente.“

§ 19 „Legându-se o casă, și colónele și marmorele care se adaugă la dēnsa după facerea testamentului, ȳicemă că sunt coperinse în legat.“

§ 20. „Dacă s'a legat un peculi, fără îndoială ori-ce se adaugă sau se scade din peculi în timpul vieții testatorului, este spre câștigul sau spre paguba legatarului. Dacă însă servul va fi câștigat ceva după mórtea testatorului, dar înainte adățiunei heredității, Juliană ȳice că dacă peculiul a fost legat chiar servului manumisă, totă ce s'a câștigat înainte adățiunei heredității, aparține legatarului, căci legatul peculiului făcut servului manumisă se deschide în momentul adățiunii heredității ; dară dacă peculiul a fost legat unui strein, adquisițiunile dintre mórtea testatorului și adățiunea heredității nu facă parte din legat afară numai dacă ele nu sunt de câtă produsul lucrurilor chiar coperinse în peculi. Peculiul însă dacă nu este legat expresă servului manumisă nu e datorită lui : cu tóte că dacă stăpânul său îl va fi manumisă între vii, e destul ca stăpânul să nu îl ia (adică să'lă lase să plece cu elă), ca să fie ală servului manumisă, și așa aă decisă printr'ună rescriptă Impărații Septimă Severă și Antonină Ca-

racalla. Aceiași Impărați au decisu prin rescriptu, că peculiuu fiindu legatu servulu manumisu, nu este consideratu testatoru că i a lăsatu și dreptul de a cere banii ce a cheltuit servul în socoteala stăpânulu. Aceiași Impărații au mai decisu prin rescriptu că trebuie consideratu peculiuu ca legatu servulu manumisulu, cându testatoru a ordonat u ca servul să fie liberu după ce va fi dat u socotelă de administrațiunea sa și va plăti ce va mai fi rămasu datoru din valorile coprinse în peculiu.

Ce se întâmplă daca s'au legatu mai multe lucruri împreună, din care unele depind u până la un u grad u mai mic u sau mai mare de altele, de exemplu o servă cu partul din pânțec, sau chiar cu copiii săi deja născuți, cum *swis natis*, un u serv u cu servii coprinși în peculiuu său, adică un u serv u *ordinarius* cu servii *vicarii* coprinși în peculiuu său, o moșie cu tot u ce servă spre exploatarea ei, cu boii, caii, instrumentele aratoriilor aflate pe dînsa și care servea proprietarulu moșiei spre exploatarea ei, ceia ce la Romani se numea *instrumentum*, adică ceia ce servea ca instrument u pentru exploatare, un u serv u cu peculiuu său, adică cu parte din averea stăpânulu său încredințată de către stăpân u servulu spre a o administra și face să prospere. Dacă raționésă cine-va fără prevenția, în servă și copii ei din pânțec sau deja născuți, în servul ordinariu și în servii săi vicarii, în moșia și în instrumentele atașate spre exploatarea ei, viețuitoare sau nu, în serv u și peculiuu ce administră, orî trebuie să vadă un u principal u și un u accesoriu, orî obiecte distincte ale legatulu, *serva* obiect u distinct u de copii ei, servul ordinariu distinct u de servii vicarii, moșia distinctă de instrumentele alipite spre exploatare, servul distinct u de peculiuu încredințat lui. Prin urmare după cum s'ar fi vedut un u principal u și un u accesoriu, sau obiecte distincte de și în ore-care relația de dependență, ar fi trebuit să se decidă că sortea principa-

lului influe asupra sortii accesoriului, sau că, obiectele fiind distincte, sortea unora nu influe asupra celorlalte cu totă dependența până la ore-care punctu ce ar exista între unele și altele. Așa ar fi fost rațional, dacă s'ar fi raționat fără prevenție. Cu toate acestea jurisconșulții romani în această privință s'au asvârlit în distincțiuni subtile. Și au decisu că în unele casuri trebuie să considerăm unele obiecte ca accesorii ale altora principale, iar în alte casuri obiectele toate distincte, de și ore-cum dependente unele de altele. Și așa au decisu că în cazul legatului servei cu partul sau cu copii, servea și partul sau copii formésă obiecte distincte, asemenea în cazul legatului servului ordinariu cu servii vicarii din peculiuul său, servii vicarii formésă obiecte distincte de servul ordinaru, pe cându în cazul legatului fondului cu instrumentele, fondul formésă principalul și instrumentele accesoriuul fatal al fondului, în cazul legatului servului cu peculiuul său, asemenea peculiuul formésă accesoriuul fatal alu servului. Mărturisescu că distincțiunea este subtilă, și de aceea ea nu a fost urmată de toți jurisconșulții. Așa de exemplu, Celsus, în legea 61 D., *De legatis* I (XXX), spune că în cazul legatului unei serve cu ce se va naște din ea, de va muri servea, nu se va datori legatarului partul ei, ceea ce s'a născut din ea. Celsus combate această părere și Paulu în legea 62 este de părerea lui Celsus, adică că legatul subsistă asupra partului. Servius încă asimila acestu casu cu cazul legatului servului și al peculiuului, cu cazul legatului fondului cu instrumentele sale, și probabil elu decidea totu așa și în cazul legatului servului ordinariu cu vicarii săi, adică considera în toate aceste patru casuri obiectele dependente ca accesorii și ca stingându-se legatul asupra lor, dacă obiectul de care depindea s'a stinsu. Decisiunea putea să nu fie rațională dar era logică. Pe de altă parte Paulu care admite că sunt legate obiecte distincte în cazul legatului servei cu partul ei sau cu

copii ei deja născuți, ordinariului cu vicariu, iar că în cazul legatului servului cu peculiul, peculiul trebuie considerat ca accesoriu al servului care dispare din legat măcar că subsistă în natură dacă servul móre, este manumisă sau alienat, adică este stinsă sau revocat ca obiect legat, subtilisă însă în cazul legatului fondului și al instrumentelor, decidend că dacă testatorul a ăisă că légă fondul cu instrumentele, instrumentele sunt accesoriul fondului, dar când a ăisă că légă *fondul și instrumentele* sau *fundus instructus* adică fondul investit cu instrumentele, fondul instrumentat, în cazul acesta instrumentele sunt distincte legate de fond, și prin urmare nu depinde sortea lor de sortea fondului. În adevăr Paul în legea 5 D., *De instructo vel instrumento legato* (Cartea XXX II, titlu 6), corege opiniunea lui Labeon care pune pe aceeași linie legatul fondului *cum instrumento*, fondului *et instrumentum* și fondului *instructus*, și decide că în cazul d'ântei instrumentul este accesoriul fondului, iar în ultimele cazuri nu. Mărturisesc că Paul subtilisează, căci nu vedă nici o deosebire posibilă în intențiunea presumată a testatorului între *fundus cum instrumento* și *fundus et instrumentum*, încă mai puțin între *fundus cum instrumento* și *fundus instructus*, în care epitetul de *instructus* mi se pare mai alipit de *fundus*, pentru că instrumentul ast-fel exprimat să fie considerat ca accesoriu al fondului. De aceea încă o dată declar că e substituită în aceste distincțiuni. Și că după mine în câte patru hypothesse trebuia să se decidă tot într'un fel, și dacă așa fi eu să decid, așa decide că în câte patru intențiunea presumată a testatorului trebuie interpretată că a fost ca deosebitele lucruri să fie considerate ca distincte, și că sórtea unora să nu depindă de sortea celor-l'alte. Cu toate acestea opiniunea care a prevalut a fost a lui Labeon și Celsus, care distingueau și decideau în cazul legatului anciei cu

partul său cu copii născuți și în cazul legatului servului ordinariu cu vicarii, că obiectele sunt distincte, și că prin urmare mără ancila, partul său copii sunt valabil reclamați de legataru, mără ordinariulu, vicarii nu sunt măi puțin ai legatarulu, iar în cazul legatulu servulu cu peculiul decidea că murind servul său fiind elu manumisă sau alienat, se stinge legatul și asupra peculiulu, asemenea în cazul legatulu fondulu *cum instrumento*, sau al fondulu *et instrumentum* sau al fondulu *instructus*, alienându-se fondul, se stinge, în câte trei formele de legat, și legatul asupra instrumentelor. Și această opinie este consacrată și de Justinian. Bine înțelesu este așa în aceste două din urmă casuri dacă obiectul care este considerat ca principal se stinge între confecțiunea testamentulu și mărtea testatorulu, adică dacă mărte servul înaintea mărții testatorulu său este manumisă sau alienat de testator, dacă fondul este alienat de testator, dacă adică obiectul ce este considerat ca principal se stinge *ante diem legati cedentem*, care, în hypotesele două ultime, ca și în cele două d'ântăiu, este în systemul vechiulu dreptu anterior legilor caducare și în systemul lui Justinian momentul mărții testatorulu. Căci dacă obiectul considerat ca principal se stinge în urmă, atunci și în cele două din urmă hypotese ca și în cele două d'ântăiu, obiectele dependente sunt ale legatarulu, căci prin deschiderea dreptulu la legat s'a determinat substanța legatulu, obiectele coprinse în legat, din care de aci înainte numai e accesoriu nici principalu, ci toate sunt totu d'unu felu, toate sunt ale legatarulu, și dacă unele pieru, iar cele-l'alte rămănu, cele ce rămănu rămănu ale lui, căci s'au fixat, au intrat în patrimoniul lui.

Ce se va întâmpla în cazul legatulu unei turme, în cazul legatulu *gregis ovium*? Ce se va întâmpla dacă turma s'a redus la o oie, și acesta înaintea lui

dies legati cedens, adică înaintea morții testatorului, căci toate oile minus una din turmă au murit? Pomponiū, în legea 71 (Cartea VII, titlu 4) *Quibus modis usufructus vel usus amittitur*, presupunând că s'a legat nu plina proprietate a unei turme, ci usufructul unei turme, decide că dacă se va fi redusă turma la un număr foarte mic de capete (între confecțiunea testamentului și *dies legati cedens*), legatul se stinge cu desăvârșire. El însă decide contrariul când e vorba de legatul plinei proprietății a turmei. Atunci dacă în intervalul facerii testamentului și a morții testatorului (*dies legati cedens*), turma se micșorează astfel în cât nu rămâne chiar de cât un cap de animal, totuși animalul este datorit. Vinnius își dă ostenela să explice diversitatea soluțiunei în cele două cazuri, după Bachovius. Mărturisesc că explicațiunea sa mi se pare trasă de pěr. Orî cum ar fi, în cazul legatului proprietății turmei, Pomponius, și opiniunea lui a fost admisă și de ceil'alți jurisconsulți, și confirmată de Justinianū, legatul nu se stinge măcar că n'a rămas de cât o oie, și o oie nu pôte constitui o turmă, căci ȳice Vinnius celū ce lēgă o turmă este consideratū că lēgă toate capetele din acea turmă. Rațiunea nu mi se pare grozavă. Căci dacă este așa, apoi și când lēgă cineva usufructul asupra unei turme, trebuie consideratū că lēgă usufructul asupra fie-căruia din capetele de animale coprinse în turmă. Și iarăși dacă este așa, apoi dacă testatorul mai adaugă oi la turmă, fiind că pe acestea nu le a legatū, ele nu trebuie coprinse în legatū, și totuși textele decidū că suntū coprinse. După mine opiniunea lui Pomponius este nerațională. O turmă nu e o oie, și prin urmare turma fiind redusă la o oie, trebuie a se decide că legatul s'a stinsū. Dar, de ore-ce opiniunea lui Pomponiū, aprobată de ceil'alți jurisconsulți și de Justinianū, este nerațională, s'o reducemū celū puținū, cum se ȳice în matema-

tice, la cea mai simplă expresiune, și să nu o aplicăm de cât strictu. Apoi și Pomponiū și Justinianū vorbescū de *deminutum gregem*, de *grex qui ad unam ovem pervenerit*. Aceste expresiuni proprii se referă la disparițiunea, la reducerea prin casū fortuitū saū de forță majoră prin mórte. Decī daca reducerea la o óie va resulta din faptul testatorului, care a alienat tóte oile, ne mai păstrându de câtū una saū fórte puține, în câtū să nu pótă constitui o turmă, trebue să vedemū în acestū faptū alū lui o revocare a legatului, și atunci nici ce a mai rămasū din turmă nu póte fi reclamatū de legatarū. Bine înțeles că daca diminuțiunile aū avut locū după *dies legati cedens*, și turma s'a redus prin mórte numai la una, nici îndoială nu póte încăpea că rațional acea óie rămāne a legatarului. De alienațiune nu póte fi vorba căci heredele nu póte după *dies legati cedens* să facă prin faptul seū să se stingă saū să reducă legatul (argumentū din § 16 alū titlului nostru). Daca în locū de diminuțiunii se va fi produsū adăogiri la turmă, ele aparținū legatarului fie că ele provinū din produsul turmei, adică din miei saū mielele născute, fie că provinū din adăugirile făcute de testatorū, daca adică aceste adăugiri aū avut loc înainte de *dies legati cedens*, adică înainte de mórtea testatorului. Dacă însă adăugirile s'aū produsū după *dies legati cedens*, de s'aū produs natural prin naștere de miei saū miele, ele aparținū totū legatarului, daca însă saū produsū prin faptul heredelui care ignora de exemplu existența legatului, ele nu profită legatarului, ci rămānū proprietatea heredelui (argumentū a pari din paragraful 20 alū titlului nostru).

Asemenea daca s'a legatū o casă, colónele saū alte adăugări făcute de testator aparținū legatarului, cele făcute de herede vorū putea fi luate de herede, afară daca nu vor fi încorporate cu casa, căci atunci în virtutea principiului: *omne quod inaedificatur solo*

cedit, voru aparține prin analogie legatarului care însă va datori despăgubire heredelui, după distincțiunile prevădute în privința acésta de jurisconsultii romani.

Ce se va întâmpla în cazul legatului unui peculiū, nu a servului cu peculiul, ci a unui peculiū încredințat în viață de stăpânul servului său? În privința acésta trebuie să facem mai multe distincțiuni.

Peculiū se numește averea ce încredințesă stăpânul servului său, sau *paterfamilias* fiului *familias*, care să fie considerat ca un patrimoniu distinct de averea cea-l'altă a stăpânului sau a ascendentului. Acest peculiū pôte deveni creditor sau debitor. Pôte de exemplul servul să împrumute bani pentru exploatarea peculiului, sau în operațiunile ce face pentru exploatarea peculiului să facă credit la persoanele cărora vinde lucruri din acest peculiū. În adevăr în administrațiunea acestui peculiū, servul are ca mai largă putere, pôte vinde și cumpăra, numai daruri nu pôte face. Acest peculiū pôte să devie debitor și creditor și al stăpânului. Servul pôte să aibă trebuință de bani în exploatarea acestui peculiū, și în loc să împrumute de la strein să împrumute de la stăpânul său care nu înțelege dând acești bani să augmentese peculiul. Pôte asemenea stăpânul să aibă trebuință de bani, și în loc să împrumute de aiurea să împrumute de la servul care să i dea din peculiū, fără să înțeleagă cu acésta să diminueze stăpânul peculiul servului; în cazul acesta stăpânul devine debitor al peculiului, iar peculiul creditor al stăpânului. Se pôte întâmpla ca servului căruia îi a constituit stăpânul un peculiū, stăpânul să i încredințese și administrațiunea restului averii sale, pe care s'o conserve în propriu ca a lui, și pe care să nu vrea să o amestece în peculiū. Stăpânul are dreptul de a retrage ori când peculiul servului. Pôte asemenea să retragă parte din valorile lui. Când îl retrage de

totu, servul e datoru să dea socoteală de administrațiunea lui. Și dacă servul în interesul peculiului a contractat obligațiuni către streinî, stăpânul e ținut, dar numai în limitele peculiului, către streinî de aceste obligațiuni. Stăpânul pôte dărui servului peculiul, manumițându'l între vii, de exemplu *vindicta* sau *censu*. Pôte atunci să 'i 'lă dăruiască expresu sau tacitu, de exemplu lăsându'lă să plece din casa lui, ridicând valorile coprinse în peculiu. Pôte manumițându pe servu prin testamentu să 'i lege peculiul, daru atunci legatul trebuie să fie expresu, căci nu pôte să fie dedusu din simplu legatu de libertate și stăpânul e mortu când se deschide dreptul la legatul de libertate, adică la adițiunea de hereditate, ca din purtarea lui să se pôtă interpreta voința lui de a lăsa peculiul servului. Voința însă a stăpânului de a lăsa prin testamentu peculiul servului, pôte să fie manifestată și în modu directu și în modu indirectu, daru totu expresu și limpede. În locu ca stăpânul testatoru să dică: *Stichus liber esto, do lego Stichus peculium*, pôte să dică: *Stichus liber esto rationibus redditus et ex peculio reliqua inferrat*, adică Stichus să fie liberu, să dea socotela de administrațiunea averii mele proprii heredelui meu, și de va rămănea datoru ceva, de va rămănea vre unu reliquatū de plătitu, să'lă plătescă cu din peculiul seū. Atunci se subînțelege că ce mai rămănea din peculiu este considerat ca legatu servului. Căci dacă nu ar fi înțelesu să 'i lege peculiul, nu era trebuință să dică că din peculiu să plătescă reliquatul, căci totu peculiul, în cazul în care nu e legat altuia sau servului manumisū, este alū heredelui. Acéstă din urmă formulă este aprobată în modu specialu printr'unu rescriptu alū Impăraților Septimū Severū și Antoninū Caracalla.

În privința legatului peculiului, trebuie să distingemū dacă elū a fostu legatu unui streinū, sau însuși servului căruia i s'a legatu și libertatea.

Daca a fost legat unu strein, de exemplu daca testatorul a disu : *Primus heres esto, do lego peculium Stichii Gaio*, atunci adăogămintele sa scăderile operate la peculiu înainte de mórtea testatorului, fie că ele provin din casu fortuitu, sa din produsul natural al lucrurilor coprinse in peculiu, sa din opera testatorului, tóte profită sa prejudiciasă pe legataru căci este constant că consistența legatului se determină in momentul lui *dies legati cedens*, care in speciă este, conformu dreptului comunu, in momentul morții testatorului și prin urmare peculiu, așa cum este redusu sa augmentat, parvine cum e la mórtea testatorului in patrimoniul legatarului, redus din întâmplare sa augmentat *ex rebus peculiaribus*, augmentat de către testatore sa restrânsu, revocat in parte de testatoru. Daca însă reducerile sa augmentările sunt posterióre morții testatorului adică lui *dies legati cedens*, trebuie să distingem pentru reduceri daca sunt opera întâmplării sa a heredelui, reducerile care sunt opera întâmplării vatăma pe legataru, căci ca proprietaru ce a devenitu in momentul morții, pierderile sunt pentru elu, *res perit domino*, reducerile care sunt opera heredelui care ignora póte existența legatului (căci peculiu a fost legat printr'unu codicil posterioru, iar instituțiunea lui este cuprinsă intr'unu testamentu anterior, descoperit inaintea codicilului), nu'lu privescu pe legataru, heredele care le-a operat chiar inconscientu trebuie să restabilască peculiu cum era la mórtea testatorului, sa in natură sa prin equivalentă valóre; asemenea augmentările daca sunt rezultatul sporului natural alu lucrurilor din peculiu, daca provin *ex rebus peculiaribus*, ca consecvență naturală aparțin legatarului, daca ele însă provin *aliunde*, daca de exemplu, servul făcut, prin operațiuni comerciale habile, să se îndoiască peculiu, atunci totu acel sporu provenitu din pura industrie, habilitate a servului administratoru alu pecu-

liului, aparțină heredelui, căci el nu a putut lucra pentru legatarul său căruia nu era, nici pentru el, căci peculiu nu i a fost legat lui, ci pentru herede alui cui era el servul, care nu a fost legat lui Gaius împreună cu peculiu. Dacă însă peculiu a fost legat însuși servului căruia i s'a legat în același timp libertatea prin testament, atunci fiind că și *dies legati libertatis* și *dies legati peculii manumisso relicti*, cedit în momentul adițiunii heredității, când prin urmare atunci se determină consistența legatului peculiuului, toate sporurile provenite între moartea testatorului și adițiunea heredității atât *ex rebus peculiaribus* cât și din industria, habilitatea și speculațiile servului în exploatarea peculiuului profită servului. Cât pentru pierderi, dacă ele provin prin casă fortuită, ele sunt suportate de legatar, căci nu sunt faptul heredelui, cele rezultând din faptul heredelui, se poate discuta dacă vătămă sa nu pe legatar, dacă herede este dator să restabilească peculiu cum era la moartea testatorului, dacă adică adițiunea heredității având loc ea operă cu efect retroactiv nu numai pentru herede, ci și pentru legatar, efect retroactiv la moartea testatorului, ca în casă de legat condițional, când condițiunea împlinindu-se se consideră ca împlinită cu efect retroactiv la moartea testatorului sau dacă aceste scăderi sunt suportate de legatar alui căruia legat se deschide la adițiunea heredității, când atunci se determină și consistența legatului. Texte nu cunosc care să se pronunțe pentru acestă casă. Eu sunt de părere că fiind că aceste scăderi nu pot fi de cât imputabile heredelui, nu pot fi de cât faptul viciat de culpă al heredelui, el trebuie să restabilească peculiu, căci ce drept avea el de a se atinge de peculiu care făcea parte din hereditate, până nu era încă moștenitor prin adițiune, s'a amestecat în lucru străin, căci până la adițiune el nu are drept de a se atinge de moștenire, care

este destinată heredelui *ab intestat* în casă de repudiare, și atunci s'a atinsă de lucru strein. Dacă s'a legat servul peculiului împreună cu libertatea, poate servul să ceară heredelui stăpânului testator ceia ce el a cheltuit în interesul stăpânului din banii peculiului? S'ar fi putut crede că da, căci peculiu este creditor al stăpânului, și astă dă servul este proprietar al peculiului. Dar s'a decis cu dreptă cuvânt că nu, că servul nu va avea nici o *petitio*, nici o acțiune pentru a cere de la herede continuator al persoanei stăpânului restituirea acestor sume, că nu trebuie să fie presupus stăpânul că i-a legat și acest drept, că el trebuie considerat că îi a legat peculiu în starea naturală, în care este față cu el; a interpreta altminteră, ar fi a lărgi fără probă cantul liberalității, și destul că servul primește în dar și libertatea și peculiu, ar fi prea împovărat să i se mai restituie ce a cheltuit din peculiu pentru stăpân, peculiu care în definitiv era tot al stăpânului. Este aici o chestiune de interpretare a voinței testatorului: *Inter patronum et libertum res non sunt amare tractandae*. Această interpretare este anume sancționată printr'un reșcript al împăraților Septimiu Sever și Antonin Caracalla. Dar subsistă măcar o obligațiune naturală a heredelui continuator al persoanei juridice a stăpânului de a restitui servului această sumă? Pellat o crede, după cum ne o spunea la cursul său în anul 1858. Căci, dice el, Împărații dică *non videtur relictum ut petitionem habeat*, atât, drept de acțiune nu există, atât, deci atât lipsește, apoi dacă atât lipsește, restul, adică obligațiunea naturală, subsistă.

§ 21. „Se pot lega atât lucrurile corporale cât și cele incorporale: și de aceia testatorul poate lega unei alte persoane ceia ce i datorește cineva și atunci heredele va fi obligat să prestese acțiunile sale legatarului; afară numai dacă testatorul va fi cerut banii în viață, căci într'acest casă legatul se stinge. Ase-

menea este valabilă și legatul făcut în termenii următoare: *Herede al meu fi condamnat să reconstruești casa cutăruia*, sau: *Herede al meu fi condamnat să plătești datoriile cutăruia*."

Nu numai lucrurile corporale, dar și cele incorporale pot face obiectul unui legat, și chiar faptele și abstențiunile, bine înțeles sub condițiunea naturală ca lucrurile corporale să fie în comerț, ca faptele sau abstențiunile să fie morale și conforme ordinii publice.

Romani, și de la densă terminologia întrebuintată de ei a trecut și la celelalte popoare, numea lucrurile corporale, lucrurile care cad sub simțurile noastre, și special sub simțul tactului, care aveau un corp, de exemplu moșiele, casele, animalele, servi, bani, și altele. Numea lucrurile incorporale acelea ce nu cad sub simțuri, și care nu se concipă de cât cu mintea, de exemplu usufructul, usul, habitațiunea, servituțile prediale, creanțele, hereditatea. În adevăr nu se poate concepe dreptul de usufruct de cât cu mintea. El este dreptul de a usa și de a percepe fructele lucrului, și de a dispune de el. Asemenea și când sunt creditor al fondului Cornelian, fondul Cornelian nu potă dice că e al meu, este al debitorului meu. Și acesta este atât de adevărat, că 'lă potă da altuia, în locu d'a m'ă da mie, și acesta atunci va deveni proprietar al lui, și va putea dice că e al lui, iar eu nu voi putea atunci cere de la el de cât valoarea lucrului, adică bani, nu lucrul și, dacă va fi insolubil, nu mă voi alege nici cu atât. Alta ar fi dacă ar fi proprietate, căci de și lucrul ar eși din întâmplare din mâna mea fără voia mea, îl pot lua de unde 'lă voi găsi, atât e adevărat că e al meu și numai al meu. E adevărat că dacă debitorul execută obligația și 'mă va da lucrul, atunci lucrul este al meu, dar atunci s'a stinsă dreptul meu de creanță și s'a născut în locu unu dreptu de pro-

prietate, care norocire că s'a născut, căci putea să nu se nască. Dar în ori-ce casă, chiar dacă e probabil că se va naște, nu e sigură și pentru moment, până nu s'a născut, până nu s'a stinsă creanța și s'a născut dreptul de proprietate, eu nu sunt proprietar, lucrul nu este al meu, eu am un drept numai, dreptul de a mă adresa la proprietarul lucrului care s'a obligat să mi'lu dea, spre a i'lu cere. Care încă o dată nu e totu una cu lucrul. Totu asemenea și pentru hereditate cum am arătat mai sus. De aceia numai dreptul de proprietate se confundă cu lucru, și de aceia în locu să dică am dreptul de proprietate asupra cutărui lucru, dicu cutare lucru este al meu, pomenesc numai de lucru, căci se subînțelege că pomenind numai de lucru, nu pôte fi vorbă ca dreptu asupra lui de cât de dreptul de proprietate, căci numai elu absorb lucrul. Și de aceea și vice-versa se întrebuintesă dreptul în locu de lucru. Așa în locu să dicu am dreptul de proprietate asupra unei case, potu dice nu numai am o casă, daru vice-versa am o *proprietate*, luând proprietatea care este un drept, dreptu lucru care este obiectul proprietății. Adineorea designam dreptul prin lucru, acum designu lucru prin drept. Și de aceia terminologia romană: Servul Stichus este al meu, în locu de am dreptul de proprietate asupra servului Stichus. Terminologia care a trecut și în cele-lalte legislațiuni ale celor-lalte popore, pentru că este rațională, comodă și practică. Din contră cându vreau să exprimă că am asupra unui lucru un drept ce nu absorb lucrul, trebuie să mă servu cu expresiunea care designă dreptul, ca să nu fie neînțelegere. Cum potu de exemplu când n'am asupra unui lucru de cât dreptul de uzufructu, adică de a usa de elu și de a i lua fructele, să dicu că lucrul este al meu, căci dacă este al meu nu e al altuia, și deci altul nu are amestec asupra lui, ei numai eu; apoi nu e așa. căci are și altul amestecu, este nudul proprietar, care are

și singur are, dreptul de a dispune de lucru și de a lua produsele extraordinare ale lui. Prin urmare dreptul de uzufruct nu se concipe de cât cu mintea. E adevărat că după ce am perceput fructele, aceste fructe sunt lucruri corporale, dară atunci ele nu mai facă parte din uzufruct, prin faptul percepțiunei lor dreptul de uzufruct, adică dreptul de a le percepe s'a stins și s'a transformat, după ce le am perceput, în drept de proprietate asupra lor, care sunt lucruri ce au un corp ce se pot atinge. Asemenea este și dreptul de trecere. Asemenea și dreptul de creanță. Sunt creditor de exemplu al fondului Cornelian datorit de Titius. Nu am fondul, am dreptul de a cere fondul, pe cât sunt creditor. Fondul pe cât sunt creditor este al lui Titius. Pentru el este un lucru corporal, pentru mine dreptul de a cere să mi-l transfere în proprietatea mea, este un lucru incorporeal, un drept care nu se concipe de-cât cu mintea. Este adevărat că după ce mi l'o da, atunci eu am un lucru corporal. Dar atunci nu mai sunt creditor, am încetat de a mai fi și am devenit proprietar al unui lucru ce cade sub simțuri. Din executarea obligațiunei rezultă transformarea dreptului meu de creanță în drept de proprietate asupra unui lucru corporal. Din cenușa dreptului meu de creanță, stins prin exercițiul său, se naște un lucru corporal în patrimoniul meu. Asemenea și hereditatea. Căci hereditatea este un complex de drepturi asupra universalității unui patrimoniu, complex în care se găsesc lucruri corporale asupra cărora sunt proprietar, drepturi de creanță, de uzufruct, de servituți prediale. Ei bine, acest complex întreg este ceva care nu se concipe de cât cu mintea. Căci numai cu mintea putem concipe o masă de drepturi coprinsă într-o universalitate, într'un patrimoniu ce ni se deferă noă sau de lege sau de testator. De și în această masă sunt și lucruri corpo-

rale, dar patrimoniul întregu în care intră și lucruri corporale nu e ceva ce se poate atinge, idee numai ne putem face de elu, de universalitatea și varietatea drepturilor coprinse în elu.

Dar se poate objecta că și lucrurile corporale, sub punctul de vedere juridicu, cându dicu că sunt ale mele, nu înțelegu altu ceva de cât că amu dreptul de proprietate asupra loru. Apoi și dreptul de proprietate este totu unu dreptu, dreptul de a se servi, de a percepe fructele și productele extraordinare ale lucrulu și de a dispune de elu într'unu modu definitiv și nerepetibilu. Ei bine, suma tutulor acestoru drepturi care constitue ceia ce numim dreptul de proprietate nu se poate concepe de cât iar cu mintea, nu e ceva care se atinge, de exemplu dreptul de a dispune e ceva ideal, după ce am dispusu, numai există lucrul pentru mine, numai sunt proprietaru asupra lui, lucrul a devenit alu altuia. S'a stinsu lucrul pentru mine, poate să mai existe în natură, daru pentru mine s'a stinsu, căci numai este alu meu. Se poate chiar ca dispuind de lucru să se stingă de totu, cum este în casul în care dispuim în modu definitiv de o butelie de vinu a mea, bând'o, prin dispozițiune, prin consumațiune a disparut chiar lucru din natură.

Așa este, obiecțiunea este exactă. Dar dacă Românii au numit dreptul de proprietate asupra lucrurilor, impropriu lucru corporal, este că proprietarul are unu dreptu absolut și exclusiv asupra lui, în cât în mânele lui dreptul se confundă cu lucrul, îl absorbă, ca să dicu astu-felu, și dreptul absorbindu lucru, se poate lua dreptu lucru; cele-lalte drepturi asupra lucrurilor, drepturi reale sau de creanță, neabsorbindu lucrurile asupra căroră portă precum și complexul de drepturi varii asupra masei unui patrimoniu, care se numește hereditate, nefiind unu lucru sau mai multe lucruri distincte, ci o sumă de drepturi asupra unui patrimoniu în care potu fi și lucruri corporale: de

aceia dăcă dreptul de proprietate asupra lucrurilor s'a numit lucruri corporale, pe când cele-l'alte drepturi asupra lucrurilor și hereditatea s'a numit lucruri incorporale, adică care n'a corp, care nu se pot a-tinge, care nu au posibilitate de concipere de cât în inteligența, în mintea noastră.

Pot legă nu numai dreptul de proprietate asupra unui lucru, dar și dreptul de uzufruct, de usu sau de habitațiune, o servitute predială rustică sau urbană, adică nu numai un lucru corporal, ci și lucruri incorporale. Pot dăce: *Do lego fundum Cornelianum Gaio*. Pot dăce asemenea: *Do lego jus utendi fruendi fundo Corneliano Gaio*. *Do lego jus itineris, actus, viae per fundum Cornelianum Gaio*. Ca lucru incorporal pot legă și un drept de creanță. Și acesta este specia prevădută în paragraful 21. Am să iau în virtutea unei stipulațiuni de ce mii de sesterți de la Seius. Instituesc moștenitor pe Mevius. Pociu legă dreptul meu de creanță ce am în contra lui Seius, lui Gaius. Pociu dăce: *Maevi heres esto, do, lego Gaio decem millia sestertium*¹⁾ *quos mihi Seius ex stipulatu debet* (Mevie fi moștenitor, dău, legu lui Gaius cele de ce mii de sesterți ce m'ă dătesce Seius din stipulațiune). Cum are să se execute acest legat? Dacă un asemenea legat s'ar face în timpii moderni, creanța testatorului ar trece direct pe capul legatarului, care ar putea cere cei de ce mii de la debitorul testatorului, și testamentul ar fi proba transmisiunei creanței. La Romani însă nu era așa. Proprietatea și drepturile reale se puteau transmite direct pe capul legatarului dacă legatul era făcut

¹⁾ Observați contractiunea, *sestertium*, în loc de *sestertiorum*. Observați modul roman de a se exprima. Francesul dăce: dix mille francs, dix mille sesterces. Latinul dăce nu: decem millia sestertios, ci decem millia sestertiorum sau sestertium prin contractiune, nu de ce mii sesterți, ci de ce mii de sesterți, ca și Românul. De acela, cum tot d'auna am observat, limba românească e mai aproape de limba latină, de cât toate limbele neolatine, și chiar de cât limba italiană.

per vindicationem. Căci legatul *per vindicationem* era un mod direct de transmitere a drepturilor reale. Câtă pentru dreptul de creanță nu era așa. Creanța era inherentă persoanei creditorului, obligațiunea inherentă persoanei debitorului. Era raportul atât de personal, în câtă *stricto sensu* se putea dice că era lipit de pielea lor, nedeslipibil de ei. Și a trebuit o ficțiune ca să se pôtă declara trecută creanța pe capul heredelui testamentar sau ab intestat, obligațiunea pe capul heredelui testamentar sau *ab intestat*. A trebuit să se dice că heredele nu e o persoană nouă, ci aceeași persoană cu defunctul, care fisicamente pôte să fie distinsă de el, dar care juridicamente este tot el, care e o continuare a persoanei lui (cum am dice în mod trivial două corpuri phisice într'o singură piele juridică), că prin urmare creanța și obligațiunea nu se mută, căci persoana este aceeași juridicamente. Dară afară de acestă casă, realitatea își lua imperiul, și prin urmare creanța era indelebile pe capul persoanei creditorului. Decă acesta nu putea propriu dice să cedese creanța. Căci era intransmisibilă. Necesitatea însă practică a făcut să se găsescă un expedient, un mijloc deturnat de cessioniune. Eacă în ce consista el. Creditorul care voia să cedese creanța sa altuia, se făcea că dă mandat, și da în realitate mandată aceluia ca să urmărească în numele său al mandantului pe debitor, obține condamnățiune, incasa suma datorită de la debitor. Dară pe cândă în mandatul serios mandatarul era obligat prin acțiunea *mandati directa* să restituie creditorului mandant ceia ce luase de la debitor, căci mandatul în regulă generală e în interesul mandantului, aci mandatarul era dispensat de a da socotelă și de a restitui, mandatul era un mandat în *rem nu mandantis* ci în *rem propriam et solam mandatarii*, aceasta era ceia ce se numea *mandatum* sau *procuratio in rem suam*, iar asemenea mandatar se nu-

mea procurator în *rem suam*. În specia noastră în care testatorul legase lui Gaius cei zece mii de sesterți ce avea să ia de la Seius, totu așa se petrecea lucrurile. Creanța trecea pe capul heredelui Mevius care singur era continuatorul persoanei juridice a testatorului creditor. Dar Mevius era ținut, din cauza legatului, să constituie *procurator in rem suam* pe Gaius spre a urmări pe Seius. Dacă o făcea, legatul era executat benevolamente. Dacă nu, atunci legatarul avea *condictio ex testamento* spre a cere de la moștenitoru totu interesul ce avea elu ca să i se dea acestu mandat; apoi interesul era de a avea zece mii de sesterți, judecătorul dar acțiunei condamna pe moștenitoru către legataru la zece mii de sesterți. Acesta era starea lucrurilor din dreptul clasicu puru. Însă, *utilitatis causa*, pentru înlesnirea practică, s'a admisu că în lipsă de o asemenea procurațiune expresă, și tocmai pentru ca să se evite consecvențele unei asemenea nedări de procurațiune, legatarul va putea, în virtutea unei procurațiuni, unui mandat presupus datu, subînțelesu, să intente acțiunile defunctului trecute la herede, nu directe, ci utile. Acesta s'a admisu tocmai în Bassul Imperiu printr'o constituțiune a Împăraților Dioclețianu și Maximianu din anul 293, care formésă legea 18 C., *De legatis* (VI, 38).

Dacă însă testatorul a încasat creanța legată în urma confecțiunei testamentului, elu e considerat că a revocat legatul, și de aceia legatul se stinge. Va putea însă legatarul să probese că testatorul n'a avut intențiune să revoce legatul, căci dacă a cerut banii, cauza a fost că avea nevoie de bani, în casul acesta legatarul va putea cere ca heredele să'i plătescă suma ce avea să ia testatorul de la fostul său debitor. Numai dacă testatorul a făcut acceptilațiune debitorului său legatul s'a stinsu în modu certu și definitivu.

Legatul pôte avea de obiect și unu faptu. Testatorul a pututu dice: *Herede al meu fi condamnat a*

construi casa lui Titius. În cazul acesta heredele e dator, dacă casa lui Titius e vechiă, să o dărâme și să'i o reconstruiască din nou. În casul contrariu prin *condictio ex testamento* legatarul va putea face ca heredele să fie condamnat a'i plăti suma cât ar costa reconstruirea casei.

Testatorul mai poate dice: *Herede al meu fi condamnat a plăti datoriile lui Titius*. În cazul acesta heredele e dator a se duce și a plăti toate datoriile lui Titius, și dacă nu o face Titius are dreptul prin *condictio ex testamento* să facă ca heredele să fie condamnat să'i plătească totalul sumelor ce el datorește în dreptă și în stânga pentru ca cu aceste sume personal el Titius să potă acuita pe creditorii săi.

§ 22. „Dacă s'a legat un servă sau un altă lucru *în genere*, dreptul de a alege este al legatarului, afară numai dacă testatorul nu va fi decis expres altmintrelea.”

De acest text trebuie să apropiăm paragraful 14 al titlului XXIV al Regulilor lui Ulpian: „*Legându-se opțiunea unui lucru óre-care per vindicationem*, de exemplu când testatorul a ăis: *Optăsă, alege un servă*, dreptul de a alege este al legatarului. Totu așa trebuie să decidem și dacă opțiunea a fost dată într'un mod tacit, de exemplu ast-fel: *Daă legă un servă lui Titius*. Dacă însă am ăis: *Herede al meu fi condamnat să daă un servă*, dreptul de a alege pe care vrea să dea este al heredelui.”

Precum și legea 37 *principium de legatis* I (XXX), în care Ulpian într'un fragment extras din Cartea 21, asupra lui Sabinus, se exprimă ast-fel: „*Legându-se un lucru în genere*, de exemplu *un servă*, Gaius Cassius scrie că trebuie să observăm, că nu se poate alege nici cel mai bun, nici cel mai rău din genul legat. Acestă părere este întărită și printr'un rescript al Impăratului nostru (Alexandru

Severū) și a divului Severū (Septimū Severū), care au decisū că legându-se unū servū, nu se pōte alege servul administrator alū afacerilor heredelui.“

Este deosebire între *genus* și *species*. Prin *species* se înțelege unū obiect determinat, de exemplu servul Stichus, fundul Cornelian. Prin *genus* se înțelege o grupă de lucruri de același felū mai multū sau mai puțin restrinsă, de exemplu *genul servū*. În cazul în care a fost legat unū lucru *în specie*, de exemplu servul Stichus, orī cum a fost legat el, *per vindicationem* or *per damnationem*, legatarul nu pōte cere de cât lucrul anume legat, pe servul Stichus, heredele nu pōte da de cât lucrul anume legat, pe servul Stichus. Cândū însă s'a legat *unū lucru în genere*, unū lucru făcând parte dintr'un *genū*, lucrurile nu se petrecū totū așa. E de observat mai întēiū că *genul* trebuie să fie determinat în cât legatul să presinte interesū pentru legatarū, căci dacă s'a legat *per damnationem*, de exemplu *unū animal*, heredele pōte da unū animal ôre-care, de exemplu o muscă, și atunci legatul este nul din cauză de lipsă de interesū. Al duoilea când s'a legat unū lucru *în genere*, trebuie să observămū dacă legatul e făcut *per vindicationem*, sau *per damnationem*. Dacă legatul este făcut *per vindicationem*, el nu e valabil de cât cu condițiunea ca între lucrurile testatorului să fie mai multe lucruri din *genul* legat, căci altmintrelea testatorul n'a putut lega ceia ce nu avea, și în cazul acesta dreptul de a alege este al legatarului ca proprietar ce e, dar elū nu pōte alege pe celū mai bunū dintre lucrurile cuprinse în *genū*. Dacă însă legatul este făcut *per damnationem*, elū e valabil chiar dacă din *genul* legatū nu se află lucruri în patrimoniul testatorului, și atunci alegerea este a heredelui debitor, căci în casū de dubiū obligația se interpretează în favôrea debitorului, totuși heredele nu pōte alege celū mai rău lucru din *genul* legat. Cândū din contră obligațiunea rezultă dintr'unū

contract debitorul unui lucru *in genere* p te alege chiar cel  mai prost dintre lucrurile coprinse în gen  (l. 52 D., *Mandati vel contra*, XVII, 1). Deosebire între legat  i contract  este căci în contract sie- i trebuie s  i impute creditorul daca nu a precizat mai bine, pe c nd în testamente se interprete  tot-d'auna mai largă voin a testatorului, mai cu s m  că legatarul creditor  nu a luat parte la facerea testamentului.  n legislațiunea lui Justinian, alegerea este în tot-d'auna a legatarului, afară numai, daca testatorul n'a dispus alt-fel. Bine  n eles  însă că, chiar în legisla ia lui Justinian, alegerea nu p te să fie a legatarului, de c t c nd  în patrimoniul testatorului se află lucruri din cele coprinse în genul legat.

  23. „Legatul de opțiune, adică acela în care testatorul ordona ca legatarul să alégă unul din servii săi sau din alte lucruri, coprindea în sine o condi iune;  i de aceia daca legatarul nu opta în via a sa, nu transmitea legatul heredelui său. Însă, în virtutea Constitu iunei n stre, s'a adus   i la ac sta ameliorare,  i s'a dat voie heredelui legatarului să optese, chiar daca legatarul nu a făcut'o c t a trăit.  i tract nd  ac st  materie cu mai mare băgare de s m , s'a mai ad og t  i ac sta în Constitu iunea n str  adică, că fie-că s'a legat opțiunea la mai mul i legatari,  i nu se  n eleg  asupra alegerii speciei, fie că opțiunea s'a legat unui singur legatar , dar acesta a murit fără a alege,  i here ii săi nu se  n eleg  asupra speciei, ca să nu se sting  legatul, ceia ce cea mai mare parte dintre jurisconsulți decideau lipsi  de buna-voină, am  hot r t ca sor ul să fie judecătorul op iunei, acela pe care 'l  va designa sor ul acela să alégă.”

Eacă acum  i Constituția la care face alusie Justinian  n Institu iunile sale. Ea este din anul 531  i form s  legea 3 în Condică, Cartea VI, titlu 43, *Despre regulele commune la legate  i fideicomise,  i despre desfiin area tr miterii în posesiune*. Vom 

traduce numai principiul și paragraful 1 din această lege.

„Dacă s'a legat la două sau trei sau mai mulți înși opțiunea unui servū sau a altui lucru, sau la unū singur legatar care înainte de a opta a murit lăsându mai mulți heređi : între cei vechi se discuta ce e de decisū în cazul în care legatarii originari sau heređi legatarului unicū se certaū și unul vrea să alégă unū lucru, altul altul? Am decisū că în asemenea casū fortuna să fie judecătorū, și sorțul să decidă între altercantī : adică pe care din legatari sau heređi il va hotări sorțul acela să alégă și să ia lucru, iar celor-l'alți să le dea părțile lorū din valórea lucrului, adică a unui servū sau a unei serve mai mare de ęece ani dar fără meșteșugū valórea hotărându-se de noi la două-ęeci de solidi de aurū, a unui servū sau serve mai mică de ęece ani valórea hotărându-se de noi la ęece solidi : pentru cei cu meșteșugū până la trei-ęeci de solidi, afară de notari, medici și móșe pentru care valórea să fie de șeięeci de solidi. A eunucilor minori de ęece ani hotărâmū valórea până la trei-ęeci de solidi, a celor mai mari de ęece ani până la cinci-ęeci de solidi : a celor cu meșteșugū până la șapte-ęeci de solidi. Dar dacă cineva a lăsat opțiunea unui servū sau a altui lucru nu însuși persónei legatarului, ci unui terțiū, de exemplu lui Titius, și Titius sau nu vrea sau nu póte să alégă, sau móre înainte de a alege, și în acest casū era indoială între cei vechi ce trebuie să se decidă : era indoială dacă legatul se stingea, sau trebuia alegerea să se defere unui judecător. Noi hotărâmū că dacă Titius va lăsa să trecă unū anū de când a fost somat să alégă, fără să facă alegerea, fie că nu vrea, fie că nu póte, fie că a murit în acest interval : dreptul de a alege să se defere însuși legatarului, cu condițiune însă ca să nu alégă unū servū de cea mai bună qua-

litate, ci de mediă valoare, ca să se împece și legatarul și heredele.“

Se numește legat^u de opțiune acela în care testatorul dă facultatea legatarului de a alege un^u lucru din mai multe de acelaș^u gen^u ce sunt în patrimoniul testatorului. În legislația clasică acest legat nu putea fi făcut de cât *per vindicationem*, și legatarul putea alege pe orⁱ care vrea din lucrurile de acelaș^u gen^u coprinse în patrimoniul testatorului, chiar pe cel^u mai bun^u, pe cel^u mai prețios^u. După cererea heredeluⁱ, un^u termen^u era fixat de magistrat legatarului în care el^u trebuia să alégă; în întrul acestuⁱ termen, heredele era obligat și ținut prin acțiunea *ad exhibendum* să exhibe tóte lucrurile coprinse în patrimoniul testatorului din genul legat, și dacă legatarul lăsa să trecă acest termen fără să se pronunțe, legatul se stingea (l. 10 *Ad exhibendum* X, 4). Dacă legatarul murea fără a alege chiar înainte de a se fixa termenul, sa^u înlăuntrul termenuluⁱ fixat, legatul se stingea. Dacă opțiunea unuⁱ lucru în genere era legată la mai multe persóne și legatarii nu se înțelegeau asupra obiectuluⁱ de ales^u, asemenea după părerea celor mai mulți jurisconsulți legatul de opțiune se stingea. Se putea întâmpla ca să se lege un^u lucru în genere cu facultatea de a alege lăsată nu legataruluⁱ, ci unuⁱ terți^u. Dacă terțiul nu vrea sa^u nu putea să alégă sa^u murea înainte de a alege, dreptul legataruluⁱ se stingea după părerea celor mai mulți jurisconsulți. Justinian a modificat acéstă stare de lucruri. El^u a decis^u că legatul de opțiune nu se stinge prin mórtea legataruluⁱ căruia s'a lăsat opțiunea, nici prin neînțelegerea legatarilor căroră s'a lăsat opțiunea, că dreptul de a alege trece la moștenitorul sa^u moștenitorii legataruluⁱ, că dacă moștenitorii legataruluⁱ sa^u legatarii originari nu se înțeleg^u, se va trage la sortⁱ și numele aceluia ce va eși din urmă va determina cine trebuie să facă ale-

gerea și să ia lucrul, și acesta va fi obligat să dea celor-l'alți valoarea în bani a părții fie-căruia din lucru. Pentru estimațiunea servilor, Justinian fixésă unū tarif, când fixū, quand cu maximum, după etatea, qualitatea și meșteșugul servului. In casul în care s'a lăsat opțiunea însuși legatarului, său legatarilor și ei se înțelegū, precum și când legatarul a murit și a lăsat mai mulți hereți care se înțelegū, legatarul său legatarii originari său hereții potū alege din genū obiectul celū mai bunū, celū mai prețiosū. Justinian pe de altă parte a decisū că daca s'a legat opțiunea unū lucru în genere a căruia alegere însă să fie încredințată unū terțiū, daca acesta nu se pronunță, fie că nu vrea, fie că nu pôte, fie că a murit înainte de a se pronunța, legatul nu se stinge, dar se transformă óre-cum într'unū legat de lucru în genere, cu dreptul pentru legatarū de a alege însă nu lucrul cel mai prețiosū, ci unū lucru de o mediă estimațiune. Accarias, *Précis de droit romain*, 4e edition, T. II p. 1062, emite asupra Constituției lui Justinian o interpretare falsă. Elū ȋdice că în legislația lui Justinian alegerea nu pôte purta de cât asupra unū lucru de mediă valóre. Așa e, dar nu în toate casurile, cum are aerul s'o spue Accarias, ci numai în casul în care alegerea a fost lăsată unū terțiū și acesta nu vrea său nu pôte să se pronunțe său a murit înainte de a se pronunța; atunci numai alegerea transferată fiind la legatarū, acesta nu pôte alege de cât unū lucru de mediă estimațiune. In casul însă în care electiunea a fost lăsată legatarului său legatarilor mai mulți originari, său legatarul unic originar a murit și a lăsat mai mulți hereți, legatarul unic pôte alege obiectul cel mai bunū, legatarii multipli originari său hereți când se înțelegū potū alege obiectul cel mai bunū, căci nimic în Constituția lui Justinian nu se vede care să denote că în privința dreptului de a alege lucrul

cel mai bun, în aceste cazuri, s'a făcut vre-o restricție, s'a derogat la vechiul dreptul clasic.

Legatul poate să aibă de obiectu nu numai unul sau mai multe obiecte determinate, ci și o fracțiune aliquotă din patrimoniul defunctului, atunci elu se numește *legatū partiārū*. Legatarul partiārū sémănă în multe puncte cu heredele instituit pentru o parte din hereditate. Formula instituției de herede pro parte este de exemplu : *Gaius heres esto ex triente*. Formula legatului partiār care se numește *partitio* este : *Do lego Gaio trientem ex bonis meis*, sau : *heres meus cum Gaio hereditatem meam partito, dividito*, când legatul partiār are de obiectu jumătate din hereditate (Ulpian, *Regule*, titlu XXIV § 25). Așa legatarul partiār ca și heredele pro parte ia o porțiune alipită din toate bunurile defunctului, din lucrurile corporale, din creanțe, din datorii. La începutu heredele singurū susținea sarcina cultului privatū (*sacra privata*) căci singurū continuă persóna defunctului. Mai în urmă însă legatarul partiār a început să contribue și elu la *sacra privata* în proporțiunea părții din bunurile defunctului lăsate lui. Mai târziu, în timpul lui Cicerone, de exemplu, legatarul partiār căruia i se lăsa lui singurū o porțiune mai mare sau egală cu părțile tuturilor hereșilor întreținea singurū *sacrele private* (Ciceron, *De legibus*, II, 19 și 20). Causa introducerii legatului partiār a fost tocmai pentru a se evita *sacrele private*. Mai târziu însă cându legatarul partiār fu și elu supus la contribuția pentru *sacrele private*, și în urmă, când legatarul partiār alu unui legat întrecea sau egală în porțiune porțiunile lăsate hereșilor instituiți, fu constrânsu să susție singur *sacrele private*, și apoi și mai târziu cându se introduse în dreptu fideicomisele, și prin urmare fideicomisul de hereditate care avea mare asemănare cu legatul partiār și în fine când *sacrele private* cădură în desuetudine, legatul

partiară cădu și el în desuetudine. Dară câtă timpă a fost în vigore, și elă era în vigore încă în timpul clasică, probă fragmente din scrierile lui Paulă și Ulpiană, cum sunt legea 21 D., *De legatis* I (XXX) și 22 § 1, D., *Ad Senatusconsultum Trebellianum* XXXVI, 1, existaă între dănsul și instituția de herede *pro parte* mai multe deosibiri, între care cele principale erau cele următore: 1° Dreptul legatarului partiară se stingea ca al or-cărui legatar prin repudiarea heredității de către instituiți pe cândă ună herede partiară n'are să se témă de repudiarea cohereșilor săi, din contră dreptul său va crește și în virtutea regulei: *Nemo paganus partim testatus partim intestatus decedere potest*, elă va lua întrăga hereditate. 2° Era controversă daca legatarul partiară e coproprietară cu heredele asupra lucrurilor corporale: Proculianii susțineau că da, Sabinianii că nu, că heredele are să'i dea numai estimațiunea părții sale; Pomponius că daca lucrurile sunt comodă partagiabile în natură legatarul partiară pôte cere împărțirea loră, daca nu numai estimațiunea părții sale; Gaius care era Sabinian, adopta părerea Proculianilor (*Gaius, Instituțiuni, Com. II § 254* și Pomponius legea 25 § 2 D., *De legatis* I). Dar chiar în opiniunea Proculianilor pentru împărțirea lucrurilor corporale legatarul partiară nu avea acțiunea *familiae herescundae*, ci acțiunea *communi dividundo*. 3° Heredele partiară ia partea sa din hereditatea cu fructele din momentul morții testatorului, în virtutea principiului *fructus augent hereditatem*, pe când legatarul partiară le ia numai din momentul punerii în întârziere a heredelui ca să'i predea legatul [Paul l. 23 D., *De legatis* I (XXX)]. 4° Creanțele și datoriele trecă pentru parte pe capul heredelui partiară, ele nu trecă pe capul legatarului partiară, ci rămănu asupra heredelui, care încheiă cu legatarul partiară *stipulațiunile partis et pro parte* prin care heredele promite ca fidejuszor legatarului partiară

restituția părții sale aferente din ceia ce va fi încassat din creanțele hereditare și stipulă în sensul invers de la dănsul plata a părții sale constitutive din ceia ce el și heredele va plăti creditorilor hereditari (Gaius, II §§ 254 și 557). 5° Heredele partiară are dreptul a reține quarta Falcidia din legatele de care e împovărat, legatarul partiară nu are dreptul a reține quarta Pegasiană din fideicomisele puse în sarcina lui (Ulpien legea 25 § 5 D *Ad Senatusconsultum Trebellianum*, XXXVI, 1).

Nu se poate face legat unei persoane incerte. Prin persoană incertă se înțelege aceia despre care testatorul nu-și poate face o idee precisă.

În adevărul liberalitatea este făcută în vederea persoanei și prin urmare era rațional ca testatorul să nu poată face o liberalitate de cât unei persoane despre care și putea face o idee precisă.

Pentru donațiuni *mortis causa* sau între vii, acesta nici că putea face îndoială, căci în ele donatarul era o parte care trebuia să figure în actul constituind donațiunea împreună cu donatorul.

În testamente, acte unilaterale, s'a putut crede că fiindu că testatorul nu tractează nici cu heredele, nici cu legatarul, el ar fi putut face o liberalitate unei persoane incerte. Rațiunea însă și bunul simț s'a opus.

Exemple isbitore de persoane incerte sunt: Acela care va veni mai întâiu la înmormântarea mea; acela care va da pe fiica sa în căsătorie fiului meu; acela care se va căsători cu fiica mea. În aceste exemple, și altele de felul acesta, nici îndoială nu poate fi că testatorul nu-și poate închipui a priori cine are să fie persoana gratificată.

În cât este mirare cum citim în Dalloz că în timpurile moderne, parcă bunul simț n'ar fi al tuturilor timpurilor și al tuturilor locurilor, ar fi valabile liberalitatea testamentară făcută în termenii următori:

„Je donne à celui qui épouserait ma fille.“ (Vezi Dalloz, Verbo *Dispositions entre vifs et testamentaires*, paragraf 332). Dalloz spune că ar fi autori care decidă astfel, fără să citească însă pe nici unul. Dacă Dalloz va fi înțeles rău pe acei autori, atât mai bine pentru el. Dacă din contră ceea ce afirmă Dalloz ar fi exact, atât mai rău pentru creșterea acelor autori. Rămân însă constant că în dreptul Roman, și tot așa trebuie să fie și în dreptul modern, nu se poate face o liberalitate unei persoane incerte în sensul de mai sus. Dacă însă persoana incertă e luată dintr'un grup cert, fiind că atunci, până la oarecare punct, se poate dice că testatorul a putut oarecum să-și facă o idee oarecum precisă, liberalitatea este valabilă, de exemplu în cazul următor: Heredele meu să dea zece mii de sestertii aceluia dintre actualii mei cogați care va veni mai întâi la înmormântarea mea. Eu nu aș admite nici o asemenea liberalitate, căci întâmplarea iar nu afecția poate să facă pe acel cogaț să vie mai întâi la înmormântarea mea. (Gaius *Instituții*, Comm. II §§ 238 și 239). La început însă se putea face fideicomise unei persoane incerte. Dar de la Adrian încolo, prohibițiunea există și pentru fideicomise. Adrian în un mod rațional a întins prohibițiunea de la instituții de herede și legate și la fideicomise (Gaius, *Instit.* Comm. II § 287).

Și nici militarii, cu toate favorurile de care se bucurau în timpul imperiului, nu scăpau de această incapacitate. Cu toate acestea, dacă un legat sau un fideicomis ar fi fost plătit din erorile unei persoane incerte, cel ce-l executase nu putea repeta. Totu pentru același cuvânt, și încă prin a fortiori, nu se putea numi tutor o *persoană incertă* (Gaius, C. II § 240).

Și nici în legislațiunea lui Justinian nu se putea face o liberalitate prin testament, a fortiori prin donațiune, unei persoane incerte în sensul arătat mai sus.

Și legea unică în Condiția *De incertis personis*

(Cartea VI titlu 48) nu este contrariă acestei idei. Acastă Constituție nu ne a parvenit, dar atât din referința la dînsa a paragrafelor 26 și 27 din *Instit.* lui Justinian Cartea II, titlu 20, cât și din analiza ce ne dau interpreții Photius și Balsamon despre dînsa, rezultă că ea nu se referea la persoanele incerte, în sensul de mai sus, ci la *postumus alienus* și la alte persoane despre care vom vorbi mai la vale.

Ca aplicațiune a regulii ei nu se pôte nici institui herede, nici face legatū unei persoane incerte și s'a decisū în cele d'ântîiū timpuri ale legislațiunei romane că nu se pôte nici institui nici face legatū unei persoane nenăscute încă, de și concepute. Darū mai în urmă în timpul Republicei s'a admisū posibilitatea instituirei de herede și a facerii de legatū a postumilor *sui*, adică a copiilor concepuți care daca ar fi născuți în momentul facerii testamentului ar fi sub puterea paternă imediată a testatorului adică ar fi *heredes sui*, și acêsta relativū la instituirea de herede ca să previe ruptura testamentului iar în materie de legate din cauza regulii că putem lega tuturilor persónelor cu care avemū *factio testamenti*. Și atunci a început a se formula regula *infans conceptus pro nato habetur quoties de ejus commodis agitur*, regulă care a avut, după cum vedem, o aplicațiune fôrte restrânsă căci nu se aplică de cât la *postum sui*. Postumilor sui a fortiori se putea face fideicomise. În oposițiune cu *postumi sui* erau *postumi alieni*, care erau toți aceia care concepuți numai în momentul confecțiunei testamentului se nășteau în urmă fie înainte de mórtea fie după mórtea testatorului, fie aceștia din operele unui străinū, fie chiar al unui cognat al testatorului, fie chiar a unui cognat al sēu, fie chiar al unui fiū al sēu eșit de sub puterea sa paternă în momentul concepțiunei nepotului. Aceștia în dreptul clasic nu puteau fi nici instituiți heredi, nici nu li se putea lega. Fideicomise însă li s'a putut lăsa de la August până

la Hadrian care printr'un Senatusconsult a asimilat și în privința acésta fideicomisele cu legatele (Gaius Com. II § 287). Pretorul însă permise să fie instituiți hereți într'un testament făcut în formele dreptului pretorian acordându-le *bonorum posesiunea secundum tabulas*. Însă de sigur acésta bonorum posesiune a trebuit să fie *sine re*, căci altmintrelea n'ar mai fi avut nici un sens Senatusconsultul lui Hadrian. Ce folos în adevăr că nu li se putea lăsa sub forma fideicomisului, dacă li se putea lăsa sub forma instituirei pretorane *bonorum possessiunea secundum tabulas*. Tocmai mai târziu, târziu de tot, a trebuit să începă acésta *bonorum possessiune* să fie *cum re*, și atunci Justinian n'a avut de cât un pas a face spre a decide cum decide prin paragraful 28 din Instituțiunile sale, Cartea II titlu 20, că *postumul alienus* pôte fi instituit herede (confundând dreptul civil cu dreptul pretorian) și priimi și legate și fideicomise (§ 27), după cum acésta a trebuit el s'o decidă prin legea unică în Condiță *De incertis personis*, despre care am vorbit mai sus. Și de atunci încolo regula : *infans conceptus pro nato habetur quoties de ejus commodis agitur* a început să aibă o aplicațiune și mai mare, care se apropie de sfera de aplicațiune a acestei regule în dreptul modern.

Justinian în paragraful 28 sus-menționat, ne spune că *postumul alienus* pôte fi instituit herede, *nisi in utero ejus sit quae jure nostro uxor esse non potest*. Ce însemnă acésta restricțiune? Ea însemnă numai atât că nu putem institui herede pe un copil adulterin sau incestuos cu a căruî mamă nu ne putem căsători, iar nu că nu putem institui herede pe copilul conceput de altul cu uă persoană pe care noi nu o putem lua de nevastă, căci e deja măritată sau cognată sau afină cu noi în grad prohibitu.

Regula este că nu putem lega de cât persónelor cu care avem facțiune de testament, adică pe care le putem institui hereți. Ca aplicațiune a acestei re-

guli nu putemă lega persónelor incerte în sensul adevărat nici postumilor alieni, pentru că pe dênsele nu le putemă institui heređi (Justinian, Instituțiunî Cartea II, tit. XX § 24). Prin excepțiune sunt persóne pe care nu le putemă institui și căroră cu tóte acestea putemă lega. Așa de exemplu municipiele, cetățile nu pot fi instituite heređi de cât de către libertiî loră, și acésta ca aplicațiune a reguliî că nu putemă institui heređi persónele incerte; ele sunt considerate ca persóne incerte. Așa le consideră Ulpian în Regulele sale, titlu XXII § 5. Este aci o idee exagerată, ele nu sunt persóne incerte în adevăratul sensă al cuvântului. Causa incapacității loră e cu totul alta. E o questiune de ordine publică. Heređi sunt continuatoriî persónei juridice a defunctului, ei continuă sacrele private. Acésta nu póte fi oficiul de cât a unor persóne physice. De aceia incapacitatea loră nu merge până a nu li se permite a li se face legate. Și de aceia Nerva și după elă Adrian le a declarat capabile de a priimi legate (Ulpian, Regule, titlu XXIV § 28). A fortiori ele potă priimi fideicomise. În regulă generală nu putemă pentru acelașă cuvânt institui heređi templele ăeilor. Prin excepțiune ună Senatusconsult a ridicat prohibițiunea pentru unele temple a unor ăei, de exemplu pentru templul lui Joe Tarpeiul (după stânca tarpeiă), lui Apolon din Didyme, lui Marte din Gallia, Minervei din Ilion, lui Hercule din Gades, Dianeî din Ephesă etc., după cum ne spune Ulpian în Regulele sale, titlu XXII § 6. A fortiori acestor temple se potă face legate și încă a fortiori fideicomise. Cu alte cuvinte la Romani nu era destul ca o persónă morală să aibă caracterul de *universitas juris*, recunoscută printr'o lege, ună Senatusconsult saă o Constituțiune imperială, ci încă să mai aibă acordată prin ună act al puterii legiuitoare și capacitatea de a priimi liberalități testamentare. Pentru cele-l'alte corporațiunî, pen-

tru colegie de exemplu, era destul ca ele prin un act legislativ să fi fost investite cu caracterul de persoane juridice, de *universitates juris*, pentru ca să pótă priimi legate (Paul legea 20 D., *De rebus dubiis* (XXXIV, 5). Totuși însă ca să pótă fi instituite heređi, colegiele trebuia, chiar daca erau autorizate, daca aveaú caracterul de *universitates juris*, să fie ca și templele investite în mod special de puterea legiuitóre cu capacitatea de a fi instituite heređi. Veđi Dioclețian și Maximian legea 8 C., *De heredibus instituendis* (VI) 24).

În legislația însă bizantină, cetățile potú priimi și heredități și legate și fideicomise încă din timpul Împăratului Leon (Constituțiune din anul 469 care formésă legea 12 în *Condica* lui Justinian *De heredibus instituendis et quae personae heredes institui non possunt*, VI, 24), și Justinian permise printr'o constituțiune, care formésă legea 26 C., *De sacrosantis ecclesiis et de rebus et privilegiis earum*, I, 2, Bisericeilor a fi instituite heređi, și a fortiori de a priimi legate și fideicomise, și și dă osteneala de a determina prin această Constituțiune când cineva institue herede pe Isus Christosú, saú pe archangelí, saú pe vr'unú martirú, la care biserică trebuie să se afectese liberalitatea testamentară.

La moderni tóte persoanele morale, cu condițiune ca să fie autorizate de a funcționa ca persoane morale, adică cu condițiune de a fi investite cu caracterul de *universitates juris*, potú prin această chiar să priméscă fie donațiuni între vii, fie legate. Și lucru curiosú autorizarea de a constitui o persoană morală, nu mai emană ca la Romani de la puterea legiuitóre, ci de la simpla putere executivă.

Însă cu tótă această capacitate generală de a primi, persoană morală trebuie să fie pe d'asupra în mod special autorizată de a priimi liberalitatea în questiune

fie între vii, fie testamentară, și această autorizare emană iar de la puterea executivă.

Fiind dară că și caracterul de persoană morală și autorizarea specială de a primi liberalitatea emană tot de la puterea executivă, lucrurile se apropie ôre-cum de cea ce se petrecea la Romanî. Deosebirea însă este că la Romanî în legislația clasică capacitatea de a primi heredități era mai restrânsă de cât aceia de a primi legate. Ală duoilea capacitatea de a primi ca și caracterul de persoană juridică erau concesate de puterea legiuitoare, iar nu de cea executivă. Al treilea o persoană morală capabilă o dată de a primi cutare genă de liberalitate, investită adică cu această capacitate, nu mai avea trebuință de o autorizare specială pentru liberalitatea în questiune. Deosebirea însă este și mai isbitoare între legislația modernă și dreptul roman byzantin. Căci în dreptul roman byzantin cetățile și templele chreștine potă primi liberalități fără a nune autorizare, mai cu sémă templele chreștine nici nu aveau trebuință de autorizare ca să constitue persoane morale; simpla lor sfințire, târnosire cum se ăice astăđi, le da căracterul de persoane morale, capabile de a primi liberalități, pe când din contră în legislația modernă, Condica Napoleon saă Alexandru Ión I, de exemplu, persoană morală trebuie să fie investită mai înteu cu caracterul de *universitas juris*, și apoi pe d'asupra să fie și autorizată în mod special a primi liberalitatea de care este gratificată. Compară articolele 910 și 927 din Condica Napoleon cu articolele 811 și 817 din Condica Alexandru Ión I. Din redacțiunea articolelor sus-menționate rezultă că la noi ca și la Francesi, nu se pôte face o liberalitate testamentară *ad opus pium in futurum creandum*, adică nu se pôte lega pentru crearea unui hospiciu în fiitoră chiar sub condițiunea de a fi autorizat a funcționa ca persoană morală. Liberalitățile făcute în fiitor după investitură vor fi valabile, dar cele

făcute înainte unei persoane morale de creat în fiitor sunt nule. De aceea Curtea de Casație a violat legea în procesul d'între Ión Kalenderu și moștenitorii Oteteleșianu, declarând valabilă liberalitatea testamentară făcută de I. Oteteleșianu, pentru o școlă de creat. E adevărat că Curtea de Casație a eludat dificultatea declarând pe I. Kalenderu legatar universal, când el nu avea în nici un casu vocație la nici o părțică din averea lui Oteteleșianu, ci era numai o persoană interpusă ca să maschese persoana morală, școlă, încă neCreată, și ca să eludese nulitatea liberalității, dar nu e mai puțin adevărat că, or cât s'a ascuns după degete Curtea de Casație, ea nu a violat mai puțin legea, și că decisiunea sa constituie o decisiune *ad hominem*, un simplu act de favoare. La Romani însă în legislațiunea byzantină questiunea se poate discuta daca se poate lega *ad opus in futurum creaturum*.

O instituțiune de herede ca și un legat, ca și un fideicomis se poate face unui serv sau unui *filiusfamilias* cu condițiune ca testatorul să aibă *factio testamenti* cu exercitatorul puterii dominicale sau paterne.

O instituțiune de herede sau un legat se poate face servului unei heredități jacente cu condițiune ca testatorul să aibă *factio testamenti* cu defunctul din a cărui hereditate face parte servul (Instituțiunile lui Justinian, Cartea II titlul 14 *De heredibus instituendis* și Ulpian legea 116 § 3 D., *De legatis* I, 30). În adevăr hereditatea jacentă reprezintă persoana defunctului, *vicem personae defuncti sustinet, personae defuncti vice fungitur*, cum dicu aceste texte. Prin hereditate jacentă (*hereditas jacens*) se înțelege hereditatea neacceptată încă (*nondum adita*). După stricteța principiilor, această hereditate ne având încă stăpân, căci cel vechiu este mort, cel nou nu se știe cine va fi, căci nu se știe de va accepta hereditatea cel chămat mai întâi ca moștenitor, sau altul după dën-

sul, n'ar putea câștiga nimic în timpul jacentei, în cât în acest interval unu servu hereditariu n'ar putea nici cumpăra nici stipula, nici fi instituit herede nici să i se facă unu legat. Tóte aceste acte ar fi nule, căci servul nu are altă capacitate de cât aceea pe care o împrumută de la stăpânul său. În interesul însă al posibilității de a câștiga în interval s'a decisu că hereditatea jacentă represintă pe defunct, că adică până se va face adițiune de hereditate, defunctul nu e încă mort, e considerat că trăește încă. De aceea cu condițiune ca acest defunct să fi putut fi instituit, servul heredității jacente póte fi și elu instituit, i se póte face unu legat. Bine înțelesu acéstă hereditate, acest legat nu se va consolida în mod definitivu de cât prin adițiunea heredității saú prin acceptațiunea legatului făcut de servu după ordinul heredelui care va accepta moștenirea.

Presupuiud acum unu legat de usufruct făcut servului unei heredități jacente, dreptul la acest legat, după cum știmu, se va deschide în momentul adițiunei heredității testatorului, iar nu în momentul morții sale, pentru ca să nu se întâmple ca usufructul să se stingă prin neusú în intervalul de la mórtea testatorului, până la adițiunea heredității sale. *Quid juris* însă daca în momentul adițiunei heredității testatorului care a făcut legatul de usufruct, hereditatea din care face parte servul cărui s'a făcut legatul de usufruct nu este încă priimită? Acest legat, cum am ȓisú, a fost valabil făcut. Dar iarăși ca să nu se stingă prin neusú usufructul, deschiderea dreptului la acest legat va fi întârȓiată până la adițiunea heredității din care face parte servul legataru. Cu alte cuvinte daca în momentul adițiunei heredității testatorului care a legat usufructul hereditatea din care face parte servul a fost deja priimită, *dies legati usufructus cedit adita hereditatis testatoris*, daca nu, *adita hereditate servi hereditarii*, în momentul adică a adițiunei heredității din care face

parte servul legatară al usufructului (Ulpian legea unică § 2 D., *Quando dies ususfructus legati cedit*, VII, 3).

Erórea asupra numelui heredelui instituit saú al legatarului nu infirmă liberalitatea, căci *numele sunt inventate spre determinarea persónelor*, care pot fi determinate și altmintrelea. Așa de exemplu dacă am ȑisú : instituescú herede pe Gaius fiul fiului meú Titius saú legú fondul Cornelian lui Seius fiul amicului meú Mevius, instituirea de herede și legatul vor fi valabile, de și pe fiul lui Titius nu'l chiamă Gaius, ci Sempronius, dacă Titius n'are alt fiú, de și pe fiul lui Mevius nu'l chiamă Seius, ci Cornelius, dacă Mevius n'are alt fiú (Justinian, Instituȑiuni, Cartea II, titlul 20, § 29).

Totú pentru acelașú cuvênt *falsa indicaȑiune* a obiectului legatului nu infirmă legatul, dacă nu e îndoială de altmintrelea asupra obiectului legat. Cum ȑice paragraful 30 din titlul nostru în Instituȑiuni, *falsa demonstratio non nocet legato*. Așa de exemplu amú ȑisú : *Do lego Gaio servum Stichum quem a Seio emi*, legatul este valabil dacă nu am de cât unú singurú servú pe care însă îl am cumpărat de la Titius și numai din eróre, ne măi aducêndu'mi bine aminte, amú ȑisú că l'am cumpărat de la Seius.

Cu atât măi mult cuvênt *falsa causa nu infirmă legatul*; cum ȑice paragraful 31 din titlul nostru, *falsa causa non nocet legati*. Așa de exemplu am ȑisú : Daú legú fondul Cornelian lui Titius pentru că mi-a gerat afacerile mele, și se adeverește după mórtea mea că nu a gerat nici o afacere d'a mea, căci, cum ȑice Papinianú, *ratio legandi legato non cohaeret*, motivul determinant nu face parte integrantă din legat. Cu tóte acestea totú Papinian adaugă, că acêsta este așa *ipso jure*, că acêsta este presumpȑiunea, dar că va fi permisú moștenitorului să dovedéscă pe calea excepȑiunei *doli mali* pe care o va face să se însere în acȑiunea legatarului, că altmintrelea, adică dacă ar fi știut tes-

tatorul că nu 'i a gerat afacerile, nu 'i ar fi făcut liberalitatea, și, în asemenea casă, judecătorul de fapt apreciator al excepțiunei va putea să respingă acțiunea legatarului (Papinian legea 72 § 6 *De conditionibus et demonstrationibus* XXXV, 1). De altminterlea, cum adaugă Justinian la finele paragrafului 31, dacă testatorul vrea ca legatul să fie valabil numai dacă cauza ce indică este reală, n'are de cât să formule cauza în mod condițional, în loc să țină *quia*, să țină *si*, în loc să țină *quia negotia mea gessit*, să țină *si negotia mea gesserit*, și atunci legatul chiar *stricto jure* nu va fi valabil de cât dacă legatarul va dovedi că în adevăr a gerat afacerile testatorului, cu alte cuvinte heredele nu va avea în asemenea casă să ceară inserțiunea excepțiunei *doli mali* și nu va avea el să facă proba neexistenței cauzei, ci din contră legatarul va avea nevoie să probeze existența cauzei.

Instituțiunea de herede era considerată în dreptul roman din cele d'ânteu timpuri ca începutul și fundamentul întregului testament, *caput et fundamentum totius testamenti*. De aceea nu se putea înțelege ca cineva să testese fără să facă o instituțiune de herede, nu se putea ca cineva să dispue de averea sa prin testament, până ce mai înteu și numai după ce mai înteu făcea o instituțiune de herede. Nu se putea înțelege ca prin testament să transmită cineva averea sa, de cât având un continuator al persoanei sale juridice, care se numea *heres* de la *herus* (adică înlocuitorul vechiului stăpân, defunctul), adică *dominus*, de unde și la Germani *herr*, și în sarcina acestuia numai să puie deosebite liberalități sub formă de legate. De aceea nu numai că nici un testament nu era valabil *ab initio, justum*, de cât dacă coprindea o instituțiune de herede, dar ori-ce altă dispozițiune testamentară era considerată ca nulă, ca neavenită, ca nescrisă, iar dacă dispozițiunea era scrisă înainte

de instituțiunea de herede, testamentul era considerat că începea de la instituțiunea de herede, tot ce era intr'ensul înainte era considerat ca neexistent. „*Ante heredis institutionem legari non potest, quoniam vis ac potestas testamenti ab heredis institutione incipit.* — Înainte de instituțiunea de herede nu se pôte lega, căci tăria și puterea testamentului începe de la instituțiunea de herede,” dice Ulpian în Regulele sale, titlul XXIV § 15. Și Sabinianii erau atât de riguroși în aplicarea acestui principiu, în cât consideraū ca nulă și chiar *dațiunea de tutor* făcută înainte de instituțiunea de herede. Numai Proculianii mai dulce permiteau ca *datio tutoris* să se facă înainte, pentru că printr'ensa nu se dispune de nimic din patrimoniū, *quod nihil ex hereditate erogatur tutoris datione*. Așa în adevăr decide Gaius în *Instituțiunile sale*, Com. II §§ 229, 230 și 231. „*Ante heredis institutionem inutiliter legatur, scilicet quia testamenta vim ex institutione accipiunt, et ob id velut caput et fundamentum intelligitur totius testamenti heredis institutio.* — *Pari ratione nec libertas ante heredis institutionem dari potest.* — *Nostri praeceptores nec tutorem eo loco dari posse existimant: sed Labeo et Proculus tutorem posse dari (putant) quod nihil ex hereditate erogatur tutoris datione.* — Înaintea instituțiunei de herede nu se pôte lega într'un mod valabil, pentru că adică testamentele și priimescū tăria lorū din instituțiunea de herede, și din cauza acésta instituțiunea de herede este óre-cum considerată ca începutul (capul) și fundamentul întregului testament. — Și pentru acelașă cuvântū nici libertatea nu se pôte da înaintea instituțiunei de herede. — Preceptorii noștrii sunt chiar de părere că nici măcar unū tutore nu se pôte da prin testament înaintea instituțiunei de herede: darū Labeon și Proculus sunt de părere că se pôte, căci prin dațiunea de tutore nu se dispune, nu se ia ni-

mic din hereditate." Prin excepțiune fideicomisul, care s'a introdus tocmai în scopul supresiunii cător-va rigori de drept, între altele, nu era supus la această rigóre. Cum ne spune Ulpian, în Regulele sale titlu XXV § 8, el ū putea să fie făcut înaintea instituțiunei de herede. Cât pentru legate, numai în timpul lui Justinian s'a admis ū că ele se pot ū face înaintea instituțiunei de herede, care rămâne pe fiitor, ca necesariă pentru validitatea testamentului, care continuă de a fi *fundamentum totius testamenti*, dar ū care încetēsă de a mai fi *caput*, începutul testamentului. Tocmai în legislația modernă, sub inspirația dreptului consuetudinal, care declară chiar că omul nu pôte face moștenitor, că această este opera numai a lui Dumnezeu, adică că nu putem avea de cât heređi de sânge, *ab intestat*, că chiar ceia ce altă dată se numea herede instituit nu mai pôte fi pe fiitor de cât un ū legatar universal, numai sub inspirația dreptului consuetudinal frances ū, după care cum spune Loysel în scrierea sa *Institutes coutumiers de France*: Dieu seul peut faire des heritiers, l'homme ne peut faire que des legataires, s'a admis prin a fortiori atât în vechiul drept frances ū cât și în cel ū modern ū, că instituția de herede nu mai servește nici de fundament testamentului, că testatorul nu mai are nevoie chiar de a face un ū legatar universal, cu tôte că acestuia îi dă câte o dată *sesina* (adică posesiunea legală de drept a moștenirei), ci ea pôte prin testament să dispue în mod valabil distribuind tôte averea sa sub forma legatelor particulare.

Ce se întâmpla în legislațiunea clasică Romană când un ū legat era făcut între două instituțiuni?

Daca legatul era făcut *per vindicationem*, atunci el ū nu era valabil ū de cât în proporțiunea vocațiunei la hereditate și împărtășirei în hereditate a heredelui după care venea legatul, faciă cu heredele care venea după legat legatul era nul ū, și, prin ur-

mare, fiind că față cu el obiectul era considerat ca nelegat, și el moștenea pentru partea sa din hereditate obiectul legat, în proporțiune cu această parte legatul era nul, (Paul, *Sentente*, Cartea III, titlul 6 § 2). Acesta are locu cându cei două heređi instituiți vinu ambii la moștenire. Daru daca vine numai unul, atunci în virtutea principiului accrescământului, și în virtutea principiului că *nemo paganus partim testatus partim intestatus decedere potest*, atunci fiind că heredele care vine e considerat ca singurū herede asupra întregii averi, daca cel ce vine e cel în urma instituțiunei căruia e făcut legatul, legatul este valabil integralu, daca însă cel ce vine e cel înaintea instituțiunei căruia e făcut legatul, legatul este nul în total.

Daca legatul este făcut *per damnationem*, atunci daca ambii heređi vinu la moștenire, legatul este valabil pentru totu, ilu va datori heredele în urma căruia vine legatul, căci măcar că parte din obiectul legat a fost luat *jure hereditario* de heredele înaintea căruia a fost făcut legatul, nu e mai puțin adevărat că heredele *per damnationem obligat*, e datorat a procura nu numai jumătatea sa ci și jumătatea coheredelui, căci *per damnationem* poate unū herede fi obligat a procura și lucrul altuia. Daca însă din cei două heređi unul numai vine la hereditate, dacă este acela în urma căruia vine legatul, este evident că atunci a fortiori el e obligat a presta legatul întreg. Dacă însă este cel înaintea căruia a fost făcut legatul care vine la moștenire, atunci legatul este nulū (Paul, *Sentente*, paragraful sus-citat). Acesta este adevărata interpretare care trebuie să se dea, în combinațiune cu principiile generale ale dreptului, paragrafului din *Sententele* lui Paul.

În legislația lui Justinian, numai rămâne îndoială, că legatul între două instituțiuni este valabil integralu, dacă chiar celū după cele două instituțiuni este valabil, cum nu încapă cea mai mică îndoială.

Ună legatū pôte fi făcut purū. Elū pôte fi făcut și cu termenū, adică cu unū *dies ex quo*, daca este făcut *per damnationem*, cum de exemplu, legatul: *Damnas esto dare fundum Cornelianum ex calendis Ianuariis anni tertii post mortem meam*. Până atunci heredele va lua fructele fondului Cornelian. Dar dacă un asemenea legat a fost făcut *per vindicationem*, de exemplu dacă testatorul a ȑisū: *Do lego fundum Cornelianum Gaio ex calendis Ianuariis anni tertii post mortem meam*, fiind-că prin efectul legatului *per vindicationem* nu pôte proprietatea obiectului legat să repause în definitiv nici unū moment pe capul heredelui, termenul *dies ex quo* va fi considerat ca nescrisū. Cât pentru *dies ad quem*, el nu pôte fi apusū nici în legatul *per vindicationem*, nici în cel *per damnationem*, căci proprietatea la Romani nu putea fi transferită *ad tempus*. Odată cine-va proprietar, era definitiv proprietar.

Unū legat pôte să fie făcut și sub condiȑiune. Se numește *conditio* unū eveniment viitor și incertū de la care depinde nașterea, existenȑa unū dreptū.

Evenimentul trebuie să fie viitor. În adevăr, dacă evenimentul este trecut, măcar că cel ce appune condiȑiunea nu-lū cunoște, elū nu constituie o *conditio*, lumea cea-l-altă il pôte cunoște, și așia la cunoșȑinȑa unora, pôte a celor mai mulȑi, dreptul există de sigur, sau de sigur nu există. De exemplu, ast-fel este condiȑiunea din instituȑiunea: Gaius să fie moștenitor dacă *Titius a fost consul*. Se poate ca eū să nu șȑiū dacă Titius a fost consul, dar consultând fastele consulare, se pôte șȑi dacă a fost sau nu, și ast-fel e cert de acum dacă a fost sau nu, și prin urmare e cert de acum, dacă a fost, că Titius e moștenitor, dacă nu a fost, că Titius nu este moștenitor.

Nu e destul ca evenimentul să fie viitor, ci trebuie să fie și incertū. Așia de exemplu *Gaius* fie moștenitor dacă Titius va muri, sau când Titius va

muri, nu este o instituțiune sub condițiune, ci cu termen incert, căci se știe de sigur că Titius va muri, de și nu a murit încă, de și în viitor va muri, ceea-ce nu se știe încă de acum, ceea-ce este incert, este cându va muri.

Distincțiunea între condiții și termene incerte nu are interesu la dispozițiunile testamentare, unde termenele incerte sunt asimilate condițiunilor, ci numai în materie de dispozițiuni între vii.

Putem cita ca exemplu de condițiune propriu ȕisă, condițiunea obicinuït găsită în textele de dreptu Romanu: *de se va întorçe corabia din Asia*. Evenimentul este viitor, căci corabia a plecat din portu dar nu s'a întors încă din Asia. Evenimentul este incert, căci nu se știe de se va întorçe corabia din Asia, pôte fi sfărîmată la ducere saũ la întorcere de vre-o furtună.

Condițiunea este de mai multe feluri: pozitivă saũ negativă. Exemplul de mai susu este o condițiune pozitivă. Putem cita ca condiție negativă: *Îți legu casa Corneliană dacă nu va perde Titius procesul ce are în contra lui Seius*, căci nu atărnă de la elu și nu e sigur prin urmare de 'lũ va câștiga, atărnă și de la aprecierea judecătorulu, căci câte procese drepte se pierdũ cu tôte acestea. Saũ îți legu casa Corneliană dacă nu vei lua pe Seia în căsătorie.

Condițiunea poate fi *suspensivă* saũ *resolutoriă*. Condițiunea suspensivă este aceea de la care atărnă nașterea dreptulu, condițiunea resolutoriă este aceea de la care atărnă stingerea dreptulu. Îți legu casa Corneliană dacă se va întorçe corabia din Asia, este o condițiune suspensivă. Îți legu casa Corneliană, dar dacă voiũ perde procesul, nu'ți mai legu casa Corneliană, este unũ legatũ cu condițiune resolutoriă. Condițiunea resolutoriă equivalẽzã cu o condițiune suspensivă contrariă. În exemplul de mai susu e ca

cum așiu fi ȃisũ: Iȃi legũ casa Cornelianã de voiũ cãștiga procesul.

Condiȃiunea pȃte fi casualã sau potestativã. Casualã este cãndũ depinde de un eveniment care nu atãrnã de puterea nimului sau cãndũ atãrnã de voinȃa, de putinȃa altuia iar nu a beneficiarului dreptului, cãci puterea altuia nu depinde de puterea și voinȃa lui, și este pentru dẽnsul ceva tot așã de eventual ca și un eveniment care nu depinde de puterea nimului. Așia de exemplu: Legũ casa Cornelianã lui Gaius dacã se va întȃrce corabia din Asia (condiȃia casualã absolutã) sau dacã Titius îi va da pe ficia sa în cãsãtoriã (condiȃie casualã care depinde de puterea și voinȃa altuia). Condiȃiunea este potestativã, și ea se mai numește și facultativã, cãnd atãrnã unicamente de putinȃa, de voinȃa beneficiarului: Iȃi legũ, de exemplu, casa Cornelianã dacã te vei însura.

Tȃte condiȃiile de mai susũ sunt valabile și trebuescũ îndeplinite pentru ca dreptul sã se nascã, darũ, o datã îndeplinite, ele aũ efectũ retroactivũ în materie de acte între vii la momentul facerii actului, în materie de acte *mortis causa* la mȃrtea testatorului. Dacã nu se îndeplinescũ, este ca cum actul, ca cum dispoziȃiunea nu ar fi fost fãcutã.

În materie de acte între vii și cu titlu onerosũ, adicã care conȃinũ între pãrȃi unũ schimb de valori, condiȃiunea se îndeplinește valabil și dupã mȃrtea pãrȃilor contractante. În materie însă de liberalitãȃi, fie între vii, fie testamentari, condiȃia se pȃte îndeplini cu efectũ dupã mȃrtea donatorului sau testatorului, dar nu se pȃte îndeplini cu efectũ dupã mȃrtea beneficiarului; dacã beneficiarul mȃre înainte îndeplinirei condiȃiunei (și tot așã este și pentru termenul incertũ), liberalitatea devine *caducã*, adicã cade în apã și se innecã, e cum nu ar fi fost de locũ fãcutã.

O condiȃiune mai pȃte fi posibilã sau imposibilã. O condiȃiune este imposibilã, cãnd este pentru tȃtã

lumea absolut imposibilă de executat. De aceia pe cât timp se poate interpreta o condiție ca posibilă de executat pentru cine-va, ea nu e imposibilă, ci posibilă, de și dificil de executat. Îți legă casa Corneliană de vei atinge cerul cu degetul, sau de te vei duce din Roma în Syracusa în două ore, este o condiție imposibilă. Îți leg casa Corneliană dacă vei trece înnot marea Adriatică sau Tyrrheniană, de și poate pentru tine e lucrul imposibil, căci nu știi să înnoți de loc, sau nu știi să înnoți bine, este o condiție însă posibilă, căci sunt oameni care pot face această traversare înnot.

O condițiune poate fi morală sau imorală. Condițiunea imorală este aceia pe care bunele moravuri nu permit a se îndeplini. Acum o condițiune imorală în regulă generală este și ilicită, căci în regulă generală legea definește faptele imorale. Dar vice-versa se poate întâmpla ca o condiție să fie licită fără să fie morală, sau morală fără să fie licită. Condițiunea imorală și ilicită în același timp este de exemplu cea următoare: Dacă vei omori pe Titius. Imorală, dar licită: dacă nu te vei căsători. Ilicită dar morală: dacă vei abjura cultul ȳeilor păgăni și te vei creștina. O asemenea condițiune era ilicită înainte de Constantin, și cu deosebire sub primii Impărați Romani, și cu toate acestea foarte morală.

O condițiune poate să fie conformă sau contrarie ordinii publice: De exemplu îți legă casa Corneliană, dacă vei reuși să faci a se declassa cutare loc sau cutare edificiu care face parte dintre lucrurile publice sau *universitatis*.

Condițiunea imposibilă, imorală, ilicită sau contrară ordinii publice este nulă. Si fiind-că așa a voit părțile ca de la ea să depindă nașterea dreptului, rațional ea, fiind nulă, și prin urmare nefiind permisă de natură, legi, morală să se împlinescă, urmează într-o legislațiune rațională ca dreptul să nu se potă naște,

adică ca nulitatea condițiunei să atragă nulitatea, inexistența dreptului. Cu toate acestea nu toate legislațiile au decis în acest mod conform bunului simț.

În dreptul roman, în timpii primitivi, probabil, dacă nu de desigur, căci nu avem documente în această privință, pe când cultul ȋeilor privați *gentiles* și al ȋeilor lări era strict observat, și pe când se socotea ca o nenorocire, ca acest cult să nu fie făcut, căci se credea atunci că lipsa de ală face atrăgea prăpădirea ginte, Romanii neapărat că țineau riguros ca nu cum-va acest cult să nu se opere, și de aceea când o familie amenința să se stingă din cauză de lipsă de copii de sex bărbătesc, căci fetele căsătorindu-se *confarreatis nuptiis* cădeau în familia bărbatului lor și prin urmare nu numai că nu mai puteau participa, necum continua cultul ȋeilor ginte natale, ea se prenoia prin adopțiune, prin care adoptatul intra în familia adoptatorului și continua cultul ginte sale, sau prin instituțiune de heređi, prin care herecele instituit continua cultul ȋeilor privați și al larilor testatorului. Ecă pentru ce Romanul ținea neapărat să mōră cu testament. Mai este de adăugat că ei țineau, și din altă considerațiune, nu atât de principală, din considerațiune că legile civile care defereau succesiunea ab intestat nu urmau în privința acesta afecțiunea presumată, căci copii emancipați și dați în adopțiune nu moșteneau pe tatăl lor natural, căci frații și surorile emancipate sau date în adopțiune nu moșteneau pe frații sau surorile lor eșiți din aceiași căsătorie legitimă cu dēnșii, căci tatăl și muma nu moșteneau pe copii lor, căci copii nu moșteneau pe muma lor legitimă, afară numai când ea cădea în *manu mariti*, căci atunci o moșteneau loco *sororis*. Așa în cât și pentru această cauză pe lungă cea d'întăiu, dar mai cu sēmă pentru cea d'întăiu, Romanul ținea foarte mult să lase un herede testamentar. Apoi dacă condițiunea era imposibilă, sau ilicită, sau imorală, sau

contrariă ordinei publice, ea era nulă, și dacă nulitatea ei ar fi atrasă, cum era rațional, nulitatea instituției, defunctul ar fi murit fără herede instituit. Ca să móră cu herede instituit, s'a inventat că condițiunea trebuie să fie ștersă, și instituția considerată ca pură și simplă. Și ca să se coloreze cu un pretext de rațiune acésta, s'a dis că cine știe dacă testatorul ar putea să se scóle din mormént, póte ar fi dat o tál-măcire posibilă, licită, morală, conformă ordinei publice condițiunei. Dar acesta era unú pretext, unú *color*, cum diceau Romanii. Adevérul este aiurea, cum am arătat. Și fiind-că nu se putea fără logică, ca instituțiunea cu asemenea condițiune să fie valabilă și considerată pură, iar legatul coprinsú în acelașú testament să fie tractat altmintrelea, de și legatul putea să cadă, fără să'i pese atât testatorului, căci el avénd unú herede instituit, avea cine să'i cultive deii gintei și larii strămoșești, s'a decisú că și în legate condițiunea nulă trebuie considerată ca nescrisă.

Mai târđiú însă când pretorul, ceia ce elú făcuse deja din timpul Republicei, introdusese ordinea cognaților, când elú rescindase capitis deminutiunea copiilor emancipați sau dați în adopțiune, când îi chiamă pe copii la moștenirea tatălui, alături cu copiii neemancipați, cândú îi chema la succesiunea fraților lor neemancipați ca cognați, în alú treilea ordine, dacă defunctul n'avea frați neemancipați, când chema tot în acéstă a treia ordine pe tată la succesiunea fiului său, pe mumă la succesiunea fiului său, pe copil la succesiunea mumei sale, cândú în contact cu Grecii Romanii au ajuns să se adape de principiile filosofiei stoice și socratice care propoveduia unitatea de dumneđu, și nemurirea sufletului, când aceste doctrine noi omoriseră în sufletele Romanilor credința în necesitatea cultului deilor penați și ai larii, când scriitorii îi luaú chiar în derisiune pe acești deii penați, evident că necesitatea manținerii cu ori-ce preț a

instituțiunei de herede a început să slăbescă, evident că ștergerea condițiunei nulle a început să nu mai fie considerată ca indispensabile, evident că rațiunea anulării instituțiunei și a legatului a început să sară în ochi, și de aceia încă din cele d'ânteiu timpuri ale Imperiului, toți jurisconsulții din școala Proculiană au început să decidă că condițiunea nulă din cauza imposibilităței ei physice, legale sau morale atrage nulitatea instituțiunei și a legatului, întocmai ca în actele între vii, întocmai ca în obligațiuni și chiar în acte gratuite, destul să fie între vii, pentru care chiar Sabinianii nu au hesitat de a declara totul nul. Acesta a devenit atât de evident, mai cu seamă când mai târziu prin Senatusconsultele Tertulianu și Orphidianu, cel d'ânteiu din timpul lui Hadrianu, cel d'ală douilea din timpul lui Marcu-Aureliu, s'au chemat muma și copii în mod reciproc la sucesiune, muma în ordinea a doua, în lipsă de copii, de nepoți, de tată sau de frați consanguini ai defunctului la sucesiunea acestuia, iar copii la sucesiunea mumi în ordinea anteiu cu preferință a fraților și surorilor defunctei și a celor-l'alți agnați ai ei. De aceia Gaius, cu toate că este Sabinianu, declară nerațională opiniunea profesorilor săi și se raliază la a Proculianilor, după care nulitatea condițiunei atrage nulitatea dreptului care nu se poate naște, fie el drept de creanță resulând dintr'un raport de drept oneros, fie el o liberalitate resulând dintr'ua donațiune între vii sau pentru causă de mörte, fie el chiar un legat de libertate, un fideicomis sau un legat ordinaru, fie el chiar o instituțiune de herede. Acesta resulă în mod evident din paragraful 98 ală Comentariului I al Instituțiunelor lui Gaius. Comisarii lui Justinianu, neintelligenți, cu toate că în timpul său, încă mai multu nu mai exista nici un restu măcar din motivele antice, religia păgână făcuse locu religiei chreștine, Anastasiu chemase deja pe frații și surorile eman-

cipate alături cu cei nemanicipați la succesiunea fratelui său surorii neemancipate, succesiunile ab intestate se apropiaseră în mod aprôpe complet de afecțiunea presumată a mortului, aș copiat însă în modu stupidu în Instituțiuni, și în Pandeete, opiniunea Sabiniană, aș redactat paragraful 11 din titlul XIX din Cartea III în Instituțiuni, aș inserat în Pandeete fragmente din scrierile lui Marcianu și Modestinu din care aș făcut legile 14 și 27 *De conditionibus institutionum*, titlul 7, Cartea XXVIII. Instituțiunile lui Gaius se pierduseră. Nu se mai cunoștea din ele de cât fragmente mutilate și alterate, inserate în Breviarul lui Alaricu sau în Pandecte. Controversa între Proculiani și Sabiniani nu mai fu cunoscută. Critica Sabinianului Gaius a opiniunei maiestrilor săi era ignorată. Lumea modernă, înamorată de dreptul roman, pe care 'lă credea *ratio scripta*, care și este în mare parte, a admisu servilă theoria romană. Pentru Francia, aș mai fost și cause particulare. O lege revoluționară din ⁵/₁₇ Septembre 1791, voindă a face pe cetățeni să aplice nouile legi, edictate în spiritul nou politicu, a declarată nule tôte clausele puse sub formă de condițiune în liberalități prin care se căuta a se depărta, a se abate cetățenii de la aplicarea nouilor legi de interesu public. Vechiul spirit religiosu și vechile prejudecăți dominau încă pe mulți din cetățeni. Legiuitorul revoluționaru voindă să făconese pe cetățeni după noul său mod de a vedea, a declarat nule clausele, condițiunile prin care se căuta a se abate de la legile cele noui. Așia legile noui doreau și voiau ca clasele să se încuscrească, ca credințele religioase să fie egale, prejudețele și credințele religioase vechi tindeau la separarea classelor, la persecuțiunea confesiunelor religioase necatolice, protestante, calvine etc. De aceia adesea se vedea în testamente și în donațiuni între vii liberalități lăsate sub condiția că beneficiarul se va însura cu o catolică, că

nu se va însura cu o roturieră. Legiuitorul revoluționar, dorind să stărpescă ast-fel de eresuri, a crezut de cuviință să declare nule aceste condițiuni, și le-a declarat nescrise, ca să nu fie tentat beneficiarul de a le executa spre a nu pierde liberalitatea. Legiuitorul revoluționar n'a declarat acésta de cât pentru condițiunile ilicite, n'a întinsu principiul Sabini-
nilor de la testamente la donațiuni între vii de cât pentru condițiile ilicite. Legiuitorul condiceî Napoleon, fără nici un cuvintă, căci prejudețele de clasă și superstițiile religioase se mai slăbiseră în decursul perioadei republicane de la 1791 până la 1803 (când a fost făcută legea relativă la donațiunile între vii și testamente), a mantinut theoria legii din 1791 și a întins'o prin art. 900 și la condițiunile imposibile, decidëndu că: „Dans toute disposition (bine înțelesă à titre gratuit) entre vifs ou testamentaire, les conditions impossibles, celles qui seront contraires aux lois ou aux mœurs, seront réputées non écrites.“ De aceia acésta dispozițiune irațională, neexplicabilă. contrariă bunului simțu, rațiunei, ne autorisată măcar nici de ideî ca ale Romanilor, nici de prejudețe de temută ca a doua și după vechia monarhiă francesă, a fost criticată amară de cea mai mare parte din jurisconsultii cei mai mari ai Franciei. Așia Marcadé, asupra acestui articolu dice: „Vous reconnaissez que, quoiqu'il fasse, l'heritier ou le legataire ou le donataire, ne peut toucher le ciel du doigt ni tuer son frère, parceque le meurtre est une chose impossible pour un honnete homme, et expose en outre le meurtrier a être tué lui même ou à souffrir une autre peine presque aussi grave. Votre disposition revient donc à dire que vous ne lui donnez ni votre hérédité, ni tel objet à titre de legs particulier ou de donation entre vifs. Aussi devait-on supprimer non seulement l'extension de 1791, mais aussi l'idée elle même, pour placer les testaments comme les donations, sous l'em-

pire des vrais principes, d'après lesquels la condition nulle faisant un tout indivisible avec la disposition doit annuler la disposition elle même, que ce soit une créance a titre onéreux, une liberalité entre vifs ou une liberalité testamentaire. Il en devait être d'autant plus ainsi dans la législation française, où l'hérédité ab intestat calquée sur l'affection presumée du défunt est le droit commun et vue avec plus de faveur que l'hérédité testamentaire." De aceeași părere sunt și Aubry și Rau, mai cu seamă în ceea-ce privește extensiunea soluțiunei de la dispozițiunile testamentare la donațiunile între vii (Aubry și Rau, edițiunea 4-a, (T. VII, § 692, nota 1), și cea mai mare parte din autori și profesori de la Facultățile de drept din Franța, între care pociu cita pe Vallette la cursul său. De aceea și redactorii codiceii civile noi, în Consiliul de Stat, Bosianu, Crețescu și alții, cea mai mare parte din ei școlari ai Facultăței de drept din Paris, unde se critica aspru dispozițiunea articolului 900 din Codica Napoleon, au ștersu art. 900 din Codica civilă nouă, au ștersu dispozițiunea anormală, exorbitantă, stupidă, și, ca cum nu ar fi fost destul acesta, au adăugat la articolul 6 din Codica Napoleon care la noi a devenit articolul 5 : „Ou ne peut déroger par des *conventions particulières* aux lois qui intéressent l'ordre public et les bonnes mœurs," vorbele saū *dispozițiuni*, evident spre a visa *dispozițiunile* omului care nu sunt convențiuni, adică dispozițiunile unilaterale testamentare. Totuși Curtea de Casațiune printr'o decisiune a sa, No. 125 din 24 Martie 1884, a decisu contrariul. Acesta decisiune este plină de heresii, 1-a *heresie* : nu e necesar a se spune că condiția ilicită, saū clausa care e pusă ca condițiune, ceea-ce e tot una, atrage nulitatea actului, căci ceea-ce e ilicitu e nulū, și daca dispoziția e făcută sub condiția nulă, or se execută

condiția, ceea-ce este imposibil, căci condiția e ilicită, prin urmare nulă, or nu se execută, și atunci dispoziția care nu e făcută de cât sub această condiție, care atârnă de dânsa, e nulă, 2-a *heresie*. Dacă art. 803 vorbește de substituțiuni care sunt nule, acesta nu va să dică că numai substituțiile sunt nule în materie de testamente, cu toate că condiția din testamentul lui Vernescu face chiar ca legaturile să aibă caracterul de substituțiuni. 3-a *heresie*. Art. 5 din Codul civil vorbește nu numai de convențiuni, ci și de dispozițiuni, adică de acte unilaterale, prin urmare Curtea șterge vorba dispozițiuni în mod arbitrar. 4-a *heresie*. Supresiunea art. 900 din Codul civil francez, adică a unei dispozițiuni stupide, face să se revie la dreptul comun, iar nu la reinvierea stupidității într'un mod tacit, căci stupidităților numai când sunt exprese trebuie să te închini și atunci chiar cu desgust și cu regret, în virtutea principiului; *stipida lex sed lex*. Totuși, d. Degre, în loc să combată această nenorocită decisiune, saŭ s'o lase în uitare, s'a încercat, cu ore-care opintelă de știință, fără nici o eficacitate, să o puie în vedere, prin două articole, publicate în jurnalul *Dreptul*, unul din 1884 și altul din 1890. Argumentele d-lui Degre sunt prin anticipația combătute prin ceea-ce amŭ ȑisŭ mai susŭ.

În Condica Caragia, nu rămâne nici cea mai mică îndoială că faciă cu lipsa unei dispozițiuni exprese, care să declare nescrise condițiile imposibile, ilicite, imorale, contrarie ordinei publice în donațiuni saŭ cel puțin în dispozițiuni testamentare, ele trebuie să aibă de efect, conform bunului simț, de a anula întregŭ raportul juridicŭ. Mai cu sémă când pentru tocmeli avemŭ art. 4 al Capit. I alŭ Părții III care declară tocmelile ilicite și imorale fără tăria. Dreptul roman nu póte fi invocat ca sorginte pentru introducerea unei dispozițiuni neraționale, mai cu sémă când în dreptul roman era controversă, și când din

două dispozițiuni una greșită, cea pentru testamente, și cea-l-altă bună, cea pentru tocmeli, cea greșită nu a fost copiată nici din Instituțiile lui Justinian, nici din Pandecte, nici din Basilice, nici din Harmenopolu, iar cea bună a fost copiată în condica Caragia.

În legislațiunea Moldovei care a precedat Codul civil actual comun ambelor țări surori, în Condica Calimachiu, s'a urmat întocmai erementele romane justiniane: contractele, fie onerose, fie gratuite, sunt nule când sunt afectate de asemenea condițiuni. (Pentru contractele onerose, veđi art. 1200, iar pentru donațiuni, veđi art. 1266, care declară aplicabile la donațiuni regulile de la contractele onerose); iar în dispozițiile testamentare, instituțiuni de herede saū legate, asemenea condițiuni sunt considerate ca nescrise, (după cum rezultă din combinarea articolelor 873, 883, 1194 și 1198). În legislația austriacă, nu este tocmai așa: dispozițiunea testamentară sub condițiune suspensivă imposibilă e nulă, nulitatea condiției anulează liberalitatea testamentară, (art. 698), numai condițiunea ilicită la dispozițiile testamentare este considerată ca nescrisă. (Veđi același art. 698). Pentru donațiunile între vii nu se află nici unū articolū, dar ele fiind tocmeli, în regula generală trebuie tratate după regulile de la tocmeli în genere, și mai cu sémă când ștergerea condițiunei nule dintre convențiune chiar gratuită este și mai absurdă de cât dintr'o dispozițiune testamentară, și prin urmare trebuie să decidemū că donațiunile ca și contractele onerose afectate de o condițiune imposibile, ilicită saū imorale, sunt cu desăvîrșire nule (art. 898).

Instituțiunea de herede este nulă dacă este făcută, sub condiția expresă manifestată c'o va voi altulū, căci atunci atárnă instituțiunea nu de voința testatorului și a heredelui ci de a unei terții persóne, și testamentul trebuie să și primescă puterea din voința testatorului iar nu din a altuia. De aceea instituția :

si Titius voluerit Sempronius heres esto, ca și instituțiunea: *Heredes sunt quos Titius voluerit* sunt nule (Gaius l. 32 principium și Pomponius l. 68 D., *De heredibus instituendis*, XXVIII, 5). Tot asemenea și legatul făcut sub o asemenea condițiune. Așa de exemplu legatul: *Titio decem do* și *Mevius voluerit* este nulă (Modestină l. 52 D. *De conditionibus et demonstrationibus*, XXXV, 1). Ulpiană însă pare că celă puțin pentru legat elă îlă declară valabilă (l. 46 § 2 D., *De fideicommissariis libertatibus*, XI, 5 și l. 1 principium D., *De legatis* 2, XXXI). Interpreții însă nu sunt de acordă în acăstă privință. Divergință între Ulpiană și cei-lăți jurisconsulți în materia legatului este admisă de Cujas, *Observatiuni*, Cartea II c. 2, de C Bufnoir, *Theorie de la Condition*, paginile 196 — 201, și o împărtășescă și eă. Iar Savigny, *Systemă*, Tomă III § 117 nota 1 și Demangeat, *Cours élémentaire de droit romain*, 3-e edition, Tom. I, pagina 834, între alții, caută să impece pe Ulpiană cu Modestină, dicând că tot ce a voit să dică Ulpiană este că dacă vrea cineva să scape de nulitatea legatului făcut sub condiția *si alius voluerit* n'are de cât s'o exprime condiția sub forma execuțiunei unui fapt ușor de executat de terțiă, în cât să echivale cu *si voluerit*, de exemplu să dică *si in Capitolium ascenderit*, lucru fôrte ușor pentru terțiă. În adevără condițiunea *si in Capitolium ascenderit Titius, Gaius heres esto*, saă *Gaio do lego* lasă și instituțiunea și legatul valabil. Cu alte cuvinte testatorul pôte să facă să depindă dispozițiunea sa, instituție de herede ori legat, de pura voință a altuia, numai să nu o spuie în mod direct și pe față. De aci dictonul formulat: *Expressa nocent, non expressa non nocent* (Pomponius l. 68 D., *De heredibus instituendis*, XXVIII, 5, Modestină l. 52 D., *De conditionibus et demonstrationibus*, XXXV, 1, Ulpiană l. 46 § 2 D., *De fideicommissariis libertatibus* XL,

5 și l. 1, principium D., *De legatis* 2, XXXI). Conciliarea însă mi se pare trasă de pěrũ și divergința mi se pare neîndoiósă.

Legatul ca și instituțiunea de herede pôte fi făcută sub o condițiune negativă potestativă din partea beneficiarului, de exemplu : *Capiat Gaius fundum Cornelianum si in Capitolium non ascenderit, si Stichum non manumiserit*. În asemenea casũ, interpretatũ *ad litteram* legatul nu s'ar putea executa de cât la mórtea legatarului, căci n'ar fi sigur că legatarul n'a îndeplinit, *nu a contravenit* condițiunei, nu s'a urcat în Capitol, nu a manumisũ pe Stichus, de cât când nu o mai pôte face, adică la mórtea sã, în cât în realitate nu s'ar executa legatul de cât în favórea heredelui legatarului. Ceia ce ar fi în contra intențiunei reale a testatorului care a avut în vedere persóna legatarului, iar nu a heredelui sěũ la care nu numai nu s'a gândit, dar pe care pôte nici nu l'a cunoscut. Saũ ar fi trebuit să anulãmũ legatul ca făcut în realitate unei persóne incerte. De aceia, spre a ajunge cât mai mult a îndeplini adevărata voință a testatorului, unũ jurisconsult, celebrul *Quintus Mucius Scaevola* a propus, și opiniunea lui a devenit doctrinã în dreptũ, ca legatul să se execute imediat, adică după adițiunea de hereditate, cu condițiune ca legatarul să dea o cautiune, adică să promită și să facã să promită alături cu el și un fidejutor, că dacă va contraveni condițiunei, va restitui heredelui cea ce a primit de la dẽnsul drept executare a legatului. Acesta este cea ce se numește celebra *cautiune Mucianã*. Papinianũ ne vorbește de dẽnsa. între alte texte, în legea 73 D., *De conditionibus et demonstrationibus*, XXXV, 1, în care ȓice : „Titio fundus, si in Asiam non venerit, .. legatus est : *cum in omnibus conditionibus quae morte legatariorum finiuntur, receptum est ut Muciana cautio interponatur* : heres cautionem a Titio accepit et fundum ei dedit.....—S'a legat lui Titius unũ

fondă de nu va veni în Asia : de ore ce în toate legatele a căror condițiune nu se împlinește de cât la moartea legatarilor, s'a admisă să se dea cautiunea Muciană : heredele a primit cautiune de la Titius și îi a dat fondul..." Ulpian asemenea în legea 7 principium, acelașu titlu.

Legatul făcut *cum heres morietur* este valabil. Dar este considerat ca condițional, căci nu se știe dacă legatarul va supraviețui heredelui, adică va trăi până la moartea heredelui, cum ne dice foarte bine Papinian în legea 79 § 1 D., *De condit. et demonstrationibus*. Asemenea legatul făcut *cum legatarius morietur* este valabil și este considerat ca pură, cum dice acelașu Papinian în legea 79 princ. *eod. tit.* Este valabil căci legatarul murind se va simți cu legatul pe capă în cât în realitate nu se poate dice că legatul începe pe capul heredelui legatarului, adică este făcut unei persoane incerte căci dacă nu tot-d'auna dar adese ori un om se simte că more și când more. Elă este considerat ca pură, iar nu ca condițional, căci nu se poate să nu móră, cum dice Papinian în l. 79 principium, *non conditione, sed mora suspenditur: non potest enim conditio non existere*. Este în adevăr suspendat de un termen incertă, dar acestă termenă incertă nu e în specie asimilat cu o condițiune, căci e sigur că se va îndeplini în timpul vieții legatarului, căci momentul morții este ultimul moment al vieții legatarului, cum dice pe de altă parte foarte bine Gaius în paragraful 232 Comentariul al II-lea al Instituțiunelor sale.

Legatul însă făcut *pridie quam heres moriatur* este nulă, căci nu se poate cunoște prețuia morții cuiva de cât după ce a murit, și prin urmare nu heredele, ci heredele heredelui va ști acest moment, heredele dară nu se va simți începând să fie obligat, căci el nu va ști că a doua zi are să móră, și legatul fiind o sarcină asupra heredelui, căci lui a voit s'o puie testatorul, nu poate să fie valabil, căci el nu simte când se naște

acéstă sarcină pe capul lui. Gaius o decide acésta în același paragraf 232 sus-menționat. Dar cu drept cuvânt adaugă, *quod non pretiosa ratione receptum videtur*. În adevăr dacă nu simte când începe să fie obligat, pentru că nu știe nici simte care e prețuia morții sale, dar când móre simte că móre, și atunci simte că a început deja legatul să apese pe capul său, și prin urmare nu e exact că legatul începe să-l simtă că apasă pe capul său pentru prima oră here-dele heredelui. Tot pentru un pretext de aceeași natură de subtilitate se declară nul în dreptul clasic legatul făcut *pridie quam legatarius moriatur*, cum ne spune Justinian în paragraful 35 titlul *De legatis* în Instituțiuni, căci legatarul neștiind, nesimțind prețuia morții sale, nu știe, nu simte începând legatul pe capul său, ci numai herecele legatarului simte acésta, căci numai el știe care a fost prețuia morții legatarului, adică ar fi făcut unei persoane incerte, ceia ce nu se pôte. Și aci subtilitate, căci legatarul simțind când móre, simte atunci că deja de ieri a început legatul în favórea sa pe capul său și prin urmare simte murind că e legatar deja de ieri și transmite heredelui său legatul deja început pe capul său. De aceea cu drept cuvânt Justinian a declarat valabil, după cum ne o spune în paragraful 35 sus-menționat, atât legatul făcut *pridie quam heres moriatur* cât și legatul făcut *pridie quam ipse legatarius moriatur*.

Legatul făcut *post mortem heredis*, adică *quum heres mortuus erit* era a fortiori nul în dreptul clasic, cum ne o spune Gaius în paragraful 232 sus-menționat, și aci cu drept cuvânt, căci e adevărat că aci herecele nu se pôte simți murind ținut de legat. Tot pentru asemenea cuvânt era nul și legatul făcut *post mortem legatarii*, *id est cum ipse legatarius mortuus erit*, căci legatarul murind, nu simte începând legatul în favórea sa pe capul său, este dar făcut unei persoane incerte. Justinian însă

a declarat valabile și aceste două legate (§ 35 susmenționat), dar aci numai prin asimilarea legatelor cu fideicomisele, căci fideicomisul făcut în asemenea moduri era valabil, cum ne o spune Gaius, în Comentariul II § 269 din Instituțiunile sale, care este cu drept cuvânt restituit astfel : „Nam ecce per fideicommissum etiam post mortem heredis relinqui potest ; cum alioquin legatum post mortem heredis inutile sit.“ Și de sigur pentru același motiv trebuia și fideicomisul *post mortem fideicommissarii* să fi fost valabil chiar în dreptul clasic.

Legatul ca ori ce liberalitate trebuie să fie inspirat de purul și unicul sentiment de afecțiune pentru gratificat, iar nu de sentimentul de răutate către persoana în sarcina căria să pune liberalitatea. De aceea legatul impusă unui herede dacă va face sau nu va face ceva, pentru ca să 'lă pedepsască dacă va face ceia ce nu 'i place testatorului să facă, sau nu va face ceia ce i ar place testatorului să facă, este nulă. Ună asemenea legat se numește *poenae nomine*, adică pusă ca pedepsă în sarcina heredelui care nu împlinește dorința impusă sub formă de condiția de către testator. De exemplu : *Gaius heres esto et damnas esto dare Mevio fundum Cornelianum și filiam tuam filio meo in matrimonio non collocaveris*, sau vice-versa *si collocaveris*, sau și *Stichum non alienaveris* sau vice-versa *alienaveris*. În toate aceste cazuri legatul este făcut lui Mevius nu din pură dragoste către Mevius ci mai mult ca pedepsă pentru că heredele nu va da pe fiia sa în căsătoria fiului testatorului, cum i-ar place lui, sau îi va da-o, ceia ce nu 'i place, sau nu va aliena pe Stichus, ceia ce ar vrea el, sau îl va aliena, ceia ce 'i-ar displace. Asemenea legat era considerat ca nulă. Gaius îl taxăse astfel și arată lucru ca constant. (Instituțiuni Com. II § 235). Adese ori era însă greu de decis dacă testatorul a procedat din spirit de pedepsă, sau dacă a voit pură și simplu a impune o condițiune lega-

tarului, fără nici o intenție de pedepsire a heredelui. Când spiritul de pedepsire era constant, legatul era nul. Când nu răsărea în mod vedit, presupțiunea era că era în specie un legat pur condițional care era valabil. Questiunea de a se ști dacă era pură condițiune sau pedepsă era lăsată la aprecierea judecătoreului care impunea proba existenței pedepsei heredelui care avea interes să scape de sarcina de a presta legatul. Vezi Marcianu legea 2 D., *De his quae poenae causa relinquuntur* (XXXIV, 6) care dice: „Poenam a conditione voluntas testatoris separat: et (an) poena, an conditio, an translatio sit, ex voluntate defuncti apparet, idque divi Severus et Antoninus rescripserunt.—Voința testatorului deosebește pedepsă de condițiune: și dacă e pedepsă, sau condițiune, sau translațiune, acesta rezultă din voința defunctului, și acesta a decis-o ast-fel printr'unu rescriptu Impărații Septimiu Severu și Antoninu Caracalla“.

Justinian declară legatul *poenae nomine* ca valabil, consideră pedepsă ca o simplă condiție pe care numai dacă nu o va îndeplini heredele, va fi obligat a presta legatul. Testatorul a dorit ca heredele să dea pe fiia sa în căsătoria fiului său, de nu o va da, va presta legatul și așa mai încolo.

Numai dacă condiția impusă heredelui este ilicită sau imorală, heredele e liberat de dânsa, și prin urmare și de sarcina dării legatului, și acesta ca să nu fie tentat să îndeplinească condiția ca să scape de sarcina legatului. De exemplu: *Gaius heres esto et damnas esto dare Mevio fundum Cornelianum si Titium non occideris*. Ca să nu fie tentat a omori pe Titius spre a scăpa de a da fondul Cornelian lui Mevius, legatul este nul, în cât Gaius va fi liberat de sarcina de a da legatul, fără să aibe trebuință a comite omorul. În același sens se decidea deja în timpul clasic ca și în timpul lui Justinian, că con-

dițiunea ilicită sau imorală impusă legatarului este considerată ca nescrisă, așa în cât legatarul să nu fie tentat ca să ia legatul să comită faptul imoral, ci să ia legatul în orî-ce casă fără să fie expus la tentațiunea spre a 'l avea de a comite faptul imoral (Veđi Justinian § 36 *De legatis* și legea unică în condică *De his quae pœnae nomine...* VI, 41).

Decisiunea lui Justinian care declară legatul *poenae nomine* valabil în principiu mi se pare nerațională. Era mai bună decisiunea din timpul clasic care lăsa questiunea la aprecierea judecătorului, la apreciațiunea lui dacă testatorul a fost inspirat din puru sentimentu de pedépsire a heredelui, sau dacă a voit din contră a 'i impune o simplă condițiune, mai cu sémă că presumpțiunea era pentru simpla condițiune. Justinian dacă a decisu altmintrelea este numai pentru că judecătorii din timpul său erau proști și nu erau capabili de a distinge. Legiuitorul modernu nu face mare onóre judecătorilor din timpul său când admite tacitamente soluțiunea justinianeă. Tot așa de nerațională este, după cum am arătat, ștergerea condițiunei ilicite sau immorale din liberalitățile testamentare.

Cându testatorul face unu al doilea testament valabil, toate dispozițiile coprinse în testamentul întéiu cadu, testamentul fiind considerat ca revocat în întregimea sa.

Se pôte însă întâmpla ca cineva să nu facă unu al duoilea testament, și să revóce numai parte din dispozițiile sale. Acésta se pôte întâmpla și pentru instituțiunile de herede și pentru legate și pentru fideicomise.

Revocarea însă ca să fie valabilă *ipso jure* cel puțin pentru instituțiune de herede și legat, se cere să fie făcută în termeni solemnî, precisamente contrarii acelora ce a întrebuintat testatorul pentru facerea instituțiunei sau legatului. Pentru revocarea instituțiunei se mai cere ca ea să fie făcută în acelașu

testament, pentru revocarea legatului ea se p te face  i în acela u testament  i într'unu codicil  posterior confirmat de testamentul anterior. Iar c t pentru fideicomis  revocarea se p te face  i *vala ipso jure*  i *non contrariis verbis, sed aliis quibuscumque verbis*,  i într'unu codicil  posterior neconfirmat prin testament. De exemplu testatorul a  is  : *Gaius et Seius heredes sunt*. P te  ice în urmă *Gaius heres non esto*.  n cazul acesta va veni numai Seius la mo tenire.

De exemplu testatorul a  is : *Do lego fundum Cornelianum Gaio*. P te  ice în acela u testament mai jos sau într'unu codicil posterior confirmat prin testament: *Non do, non lego fundum Cornelianum Gaio*. Sau testatorul a  is  : *Damnus esto heres meus reficere domum Seii*. P te  ice în urmă : *Non damnus esto heres meus reficere domum Seii*.

De exemplu testatorul a  is  : *Fideicomitto tibi heres meus ut manumittas Stichum*.  i apoi sau în acela u testament sau într'un codicil posterior confirmat sau neconfirmat prin testament p te  ice : *Cupio heres meus ut non manumittas Stichum*.

Ve i Ulpian Fragmente, titlu XXVI   29.

Daca revocarea legatului nu era f cut  *contrariis verbis*, ea era valabil  *exceptionis ope* (argument trasă din ceia ce  ice Gaius  n *Institu iunile* sale, Comentariul II   198).

 n legislațiunea lui Justinian ceia ce se decidea în legisla ia clasic  pentru fideicomise se aplică  i la legate, adică legatul ca  i fideicomisul se p te revoca valabil  i *ipso jure* at t *aliis verbis* c t  i printr'un codicil neconfirmat prin testament. (Justinian *Institu iuni*, Cartea II, titlu 21, principium). Num  institu iunea de herede a rămas să nu p t  fi revoc t  de c t prin acela u testament, de  i nu neapărat *contrariis verbis*, dar tot *verbis solemnibus* : de exemplu testatorul a  is , *Gaius et Seius heredes sunt*, p te

dice mai jos în același testament său : *Gaius heres non esto* sau cu alte vorbe, dar tot solemne, *Gaius heredem non esse jubeo*.

Revocarea legatelor se numește *ademptio legatorum*. În locū de *ademptio legati*, testatorul pōte face o *translatio legati*. În regulă generală *translatio legati* conține în sine o *ademptio*.

Jurisconsultul Paulū în legea 6 principium D., *De adimendis et transferendis legatis* (XXXIV, 4) ne spune că translațiunea unui legat se pōte face în patru deosebite moduri: 1° Sau *a persona in personam*, adică transferând obiectul legat după capul unui legatar pe capul altuia. De exemplu *Fundum Cornelianum quem Titio dedi legavi, Seio do lego*. În cazul acesta avem revocare a legatului făcut lui Titius și un nou legat de același obiect făcut lui Seius. 2° *Ab herede qui jussus est dare in alio herede qui det*, de pe capul unui herede însărcinat pe capul altui herede care să fie însărcinat a da. De exemplu : *Fundum Cornelianum quem Primum damnavi dare, Secundus damnas esto dare*. 3° Sau o translațiune *a re in rem*. De exemplu : *Vice fundi Corneliani quem Gaio dedi legavi, do lego ei fundum Sempronianum*. 4° Sau *cum pure datum est, transfertur sub conditione*. În cazul acesta avem o apposițiune de modalitate. De exemplu : *Fundum Cornelianum quem pure Gaio legavi, lego ei si navis ex Asia venerit*. Justinian nu ne vorbește de cât de *translatio a persona in personam*. În legislația clasică translațiunea ca și adempțiunea nu putea fi făcută de cât *contrariis verbis* și în același testament sau într'un codicil confirmat de testament. În legislațiunea lui Justinian pōte fi făcută *et aliis verbis* și chiar într'un codicil neconfirmat prin testament (Justinian, *Instituțiuni*, titlul deja citat § 1). Când translațiunea este făcută *a persona in personam*, dacă legatul făcut celei d'ânteiū persōne era afectat

de o modalitate, această modalitate, fără să fie expresă apusă în translațiune, este considerată ca apusă și liberalității făcută celui d'alui douilea persóne (Papinian, l. 24 Dig. *eod tit.*). În privința acesta este deosebire între *translațiunea legatelor* și *novațiunea obligațiunelor*.

În legislațiunea clasică *ademptio* ca și *translatio legati* făcute *poenae nomine* erau nule, în legislațiunea lui Justinian sunt valabile (Justinian Instituțiuni Cartea II, titlu 20 § 36).

Legea celor XII Tabule dispunea ast-fel : „*Uti quis legassit super pecunia tutelave suae rei ita jus esto.*—Cum va dispune cineva asupra averii și protecțiunei averei sale, așa să fie și în dreptu.”

Prin această testatorul avea o latitudine absolută de a dispune de averea sa or-cum ar voi, prin urmare putea să sleiască tot patrimoniul său de legate, lăsând heredelui numai vanul nume de herede, după cum ne spune Gaius în Com. II § 224.

§ 224. „*Sed olim quidem licebat totum patrimonium legatis atque libertatibus erogare, nec quidquam heredi relinquere, praeterquam inane nomen heredis; idque lege XII tabularum permittere videbatur, qua cavetur, ut quod quisque de re sua testatus esset, id ratum haberetur, his verbis: Uti legassit suae rei, ita jus esto. Quare qui scripti heredes erant, ab hereditate se abstinabant; et idcirco plerique intestati moriebantur.*—O dată însă era permisă a slei totu patrimoniul său prin legate și dări de libertate, și a nu lăsa heredelui nimic altceva de câtu vanul nume de herede; și acesta părea permisă de legea celor XII table, prin care este prevădută că orî ce va testa cineva relativu la averea sa, să aibă putere, chiar în acești termeni : **Cum va legiui cineva asupra averii sale, așa să fie în dreptu.** De aceia heredi instituiți se abțineau de la hereditate; și de aceia cei mai mulți mureauă intestați.”

Acésta producea un îndoit inconvenient: pe de o parte heredele era redusă la rolul de simplu liquidator de moştenire, şi de aceea el nu avea interesă să accepte moştenirea, o repudia şi testatorul murea intestat, iar pe de alta o păteau şi legatarii, căci nefiind herede, cădeau şi toate legatele. De aceea era un interesă major şi pentru herede ca să nu rămăe cu nimic sau aproape cu nimic, şi pentru testator ca să nu mără intestat, şi pentru legatari ca să nu piardă şi ei totul, să se limitese facultatea de a testa a testatorului, să i se limitese dreptul său de a face legate. Legiuitorul roman a simţit încă de timpuriu nevoia de a găsi un mijloc, pentru a preveni acest rău, de a limita facultatea de a dispune a testatorului. Celu d'ânteu mijlocu găsit şi întrebuintat a fost acela inventat de legea *Furia testamentaria*, plebiscit din anul 571 de la fondarea Romei (acésta este data sa probabilă), care a decisă că testatorul nu va putea lăsa cu titlu de legat sau de donaţiune pentru cauşă de mörte unei persóne mai mult de o mie de aşi, afară numai daca era unu cognat privilegiat ¹⁾. Acéstă lege avea un îndoit inconvenient. Pe de o parte lipsea pe testator de facultatea de a lăsa cuiu unu legat mai mare de o mie de aşi, măcar că averea sa trecea peste mai multe milioane. Al duoilea ea nuşi ajungea scopul, căci testatorul n'avea de cât să împartă totă averea sa în atâtea legate câte mi de aşi avea, şi totuş heredelu să nu'i rămăie nimic (Gaius, Com. II § 225).

„Itaque lata est lex Furia, qua, exceptis personis quibusdam, caeteris plus mille assibus legatorum nomine mortisve causa capere permissum non est; sed et haec lex non perfecit quod voluit;

¹⁾ Cognatii privilegiati sunt mai aceiaşi care după legile caducare se bucurău de *solidi capacitas*, adică de dreptul de a beneficia de integralitatea liberalităţilor *mortis causa*, măcar că erau celibi sau orbi (lipsiţi de copii). Veđi *Fragmentele vaticane* § 301.

qui enim verbi gratia quinque millium aeris patrimonium habebat, poterat quinque hominibus singulis milenos asses legando totum patrimonium erogare.—De aceia s'a votat legea Furia, prin care nu este permisă de câtă unor anume persoane exceptate să primescă cu titlu de legat sau de donațiune pentru cauză de mărte mai mult de o mie de ași : dar nici această lege nu 'și-a ajunsă scopul pe care l'a avut în vedere ; căci acela care de exemplu avea un patrimoniu de cinci mii de ași putea legându la cinci persoane fie-căria câte o mie să sleiască întreg patrimoniuul său legându. " De aceia peste curând legiuitorul roman căută alt remediū. În anul 585 legea Voconia decise că testatorul nu pōte lăsa cu titlu de legat sau de donațiune *mortis causa* mai mult de cât revine heredelui. Acestă lege nu se referă de cât la testatori *censi* adică a căror avere este de cel puțin o sută mii de ași (Ciceron, *Secunda actiune în contra lui Verres*, I No. 43). Dar nici această lege nu fu mai fericită în ajungerea scopului ce visase. În adevăr testatorul n'avea de cât să facă legate multe, fie-care de valōre mică, și să institue moștenitor pe cineva pentru o fracțiune fōrte mică a căria valōre să nu întrcă valōrea obiectului fie-cărui legatar, dar care să nu merite să determine pe moștenitor a face adițiune de hereditate. Așa de exemplu un testator care are o sută de mii de ași, institue un moștenitor pentru a suta parte din moștenire și face nouă-deci și nouă de legate, fie-care de câte o mie de ași. Moștenitorul căruia 'i va reveni numai o mie de ași, nu va avea interesă pentru atât de puțin din o avere de 100000 de ași să accepte moștenirea (Gaius Com. II § 226).

§ 226. „*Ideo postea lata est lex Voconia, qua cautum est ne cui plus legatorum nomine mortisve causa capere liceret quam heredes caperent: ex qua lege plane quidem aliquid utique heredes ha-*

bere videbantur, sed tamen fere vitium simile nascebatur; nam in multas legatariorum personas distributo patrimonio poterat adeo heredi minimum relinquere (testator), ut non expediat heredi hujus lucri gratia totius hereditatis onera sustinere.—De aceia în urmă s'a votat legea Voconia, prin care s'a prevădut ca să nu fie permisă cuiva să primască cu titlu de legat sau de donațiune pentru cauză de mórte, mai mult de cât ar lua heredele: prin acéstă lege este evident că în ori-ce casu se părea că heredele va avea să ia ceva; totuși însă și ea producea un inconvenient analogu, căci n'avea testatorul de cât să distribue patrimoniul său pe capul a unui mare număr de legatari. și să nu lase heredelui de cât o parte atât de mică din hereditate în cât să nu 'i vie la socotélă pentru unu folosu atât de neînsemnat să ia răspunderea sarcineler heredității. De aceia a trebuit legiuitorul Roman să se gândască la un alt remediu mai eficace. Acest remediu aprópe de tot eficace a fost inventat cam târziu, peste trecere de mai bine de unu secolu de la legea Voconia, de către legea Falcidia, tocmai în anul 714. Până atunci însă părțile remediau la acéstă stare de lucruri prin transacțiuni. Nevoia învață pe omu și în lipsă de prevedere a legiuitorului. Heredele amenința pe legataru cu repudiarea, și atunci legatarii transigeau cu heredele, conveneau cu dânsul să 'i abandone o porțiune suficientă din moștenire, reducând de bună voie legatele lor, spre a avea interesu heredele a face adițiunea moștenirei. De la legea Falcidia aceste transacțiuni deveniră inutile în majoritatea casurilor. Căci acéstă lege decise că nici o dată valórea tutulor legatelor nu va putea trece peste trei quarturi din valórea întregi moșteniri, declarând *ipso jure* legatele reduse la quotitatea necesară pentru ca heredele să aibe unu quartu din hereditate. (Gaius Com. II § 227).

§ 227. „*Lata est itaque lex Falcidia, qua cautum*

est ne plus legare liceat quam dodrantem, itaque necese est ut heres quartam partem hereditatis habeat, et hoc nunc jure utimur.—De aceia a fost votată legea Falcidia, prin care s'a prevădut ca să nu pótă nimenea lega mai mult de trei quarturi din averea sa: prin urmare este neapărat ca heredele să aibă a patra parte din hereditate: și acésta este legea care se urmăseă actualmente în practică“.

Acéstă reducțiune se operă asupra fie-cărui legat, iar nu asupra legatelor celor după urmă. Tóte sunt reduse în aceiași proporțiune, Așa de exemplu dacă testatorul are un patrimoniu de 100000 de ași, partea hereditară fiind de 25000 ași, heredele va reduce fie-care legat în aceiași proporțiă ast-fel în cât să 'și perfacă o valóre de 25000 ași. Dacă de exemplu a instituit herede pe Primus, a legat lui Gaius fondul Cornelian care face 40000 de ași și lui Seius fondul Sempronian care face tot 40000 de ași, fiind că lui nu 'i rămâne de cât 20000 ași și 'i mai trebuie 5000 pentru perfacerea quarței falcidie, va reduce din fie-care legat a șeai-spre-đecea parte adică câte 2500 lei din valórea fie-căruia, pentru ca din valorile amândurora să aibe 5000 care cu 20000 să 'i perfacă suma de 25000 lei. Paulu ne dă textul acestei legi într'un fragmentu din Comentariul său (compusă din o singură carte) asupra legii Falcidia care forméseă legea 1 principium Cartea XXXV, titlul 2. „*Qui cives romani sunt, qui eorum post hanc legem rogatam testamentum facere volet, ut eam pecuniam easque res quibusque dare, legare volet, jus potestasque esto, ut hoc lege sequenti licebit. Quicumque civis romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique civi romano pecuniam jure publico dare, legare volet, jus potestasque esto: dum ita detur legatum, ne minus, quam quartam partem hereditatis, eo testamento heredes capiant: eis, quibus quid ita datum, legatumve*

erit, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto : isque heres, qui eam pecuniam dare jussus damnatus erit, eam pecuniam debeto dare, quam damnatus est. — D'între cetățeni romani, acela care va vrea să facă testament în urma acestei legi, să aibe drept și putere să dea, să lege cui-va voi averea sa, lucrurile sale, conformu cu dispozițiunea următoare a legii. Orî-ce cetățenū romanū va face testament în urma acestei legi, să aibe drept și putere să dea, să lege, orî-cărui cetățianū romanū cât va voi din averea sa conform dreptului publicū, cu condiție ca să rămăie și hereșilor a patra parte din hereditate : în astū-felū de casū, fie-care ce va primi ca legat să și 'lū ia fără nici o pagubă, și hereșele în sarcina căruia se vor fi pusū legatele făcute în acéstă limită, să fie obligat să le execute“.

Calculul legii Falcidii se face în momentul morții testatorului. Trebuia să se determine un moment pentru a face aplicațiunea acestei legi, pentru a vedea dacă legatele trecū saū nu peste trei quarturi din averea testatorului, și cu câtū trecū, și prin urmare intru cât trebunscū reduse. Care trebuia să fie acelū moment ? Elū nu putea fi de cât saū momentul morții testatorului, saū momentul adițiunei heredității. Nu s'a putut alege acest din urmă moment, căci elū este prea mobilū, depinde de graba saū de întârzierea ce va pune hereșele spre a face adițiune. Nu putea să depindă sôrtea legatarilor de acésta, nu putea și nu trebuia sôrtea lorū să fie lăsată în mâna heredelui. Nu rămănea dar alt moment de cât momentul morții testatorului, moment care nu atărnă de niminea, ci de la natură, moment în care în acelașū timpū se deschide obicinuit dreptul la legate, căci în regulă generală *dies legatorum cedit morte testatoris*. Din causa acésta se pôte întâmpla ca, până în cele după urmă, adică până în fapt se va face calculul, care în faptū nu se pôte efectua de cât după adițiunea de

hereditate, se p^ot^e întâmpla, ^{adică} ca sa^u heredele să profite și legatarul să păgubescă, ceia ce se va întâmpla dacă bunurile hereditare vor crește în val^ore, sa^u vice-versa heredele să păgubescă și legatarul să profite, dacă se va întâmpla ca bunurile hereditare să scadă în val^ore. Să presupunem^u în adev^er^u că testatorul a lăsat pe Primus moștenitor, pe Secundus legatar^u al fondului Cornelian și o avere de 100000 sesterțⁱ, în care intră și fondul Cornelian, care la m^ortea sa valeasă ș^ep^te-decⁱ și cincⁱ miⁱ de sesterțⁱ. Fiind că calculul Falcidiei se face la m^ortea testatorului, și la acest moment fondul Cornelian legat equival^esă tocmai cu treⁱ quarturⁱ din val^orea heredității, legatarul nu va suferi nici o reducțiune. Dar dacă se va întâmpla ca acest fond^u între m^ortea testatorului și adiciune să se urce la 100000 sesterțⁱ, atunci legatarul în realitate va lua mai mult de cât treⁱ quarturⁱ din avere, căci averea valând la adiciune 125000 sesterțⁱ, el luând fondul Cornelian ia în realitate patru cincimi din hereditate. Și iarăși dacă se va întâmpla ca restul averii peste fondul Cornelian să se compue de servⁱ hereditari și de o casă, care servⁱ să m^oră și care casă să ardă și să nu mai rămăe de cât locul care să nu facă la adiciune de cât 10000 de sesterțⁱ, atunci se va întâmpla iarăși că legatarul va lua, chiar dacă fondul Cornelian nu ar face la adiciune de cât tot 75000 sesterțⁱ, mai mult de treⁱ pătrimi, el va lua $\frac{75000}{85000}$ sa^u $\frac{75}{85}$, adică mai mult de $\frac{7}{8}$ din hereditate ; adică și în cazul acesta legatarul va profita și heredele va perde. Dacă însă presupunem^u că fondul Cornelian are construcțiuni pe el, și viiă, construcțiile vor arde și via va degera, și de unde vala 75000 la m^ortea testatorului, numai val^esă la adiciunea de hereditate de cât 50000, atunci heredele va profita și legatarul va pierde, căci heredele va lua val^ore de 25000 sesterțⁱ, pe când legatarul nu va lua de cât val^ore de 50000 sesterțⁱ adică nu-

mai $\frac{2}{3}$ iar nu $\frac{3}{4}$ din avere. Dacă de la mörte până ce să facă adițiune scadū atât de mult bunurile hereditare, în cât să vadă heredele că nu'î rămăne a patra parte din valörea averii hereditare, n'are de cât să nu facă adițiune, și să siléscă pe legatari să transigă cu elū oferindu'î din averea hereditară atât cât să'î vie la socotélă să facă adițiune. Töte acestea resultă între alte texte din paragraful 2, titlul nostru din Instituțiunile lui Justinian, extrasū din legea 73, principium *Ad legem Falcidiam* (XXXV, 2) în Pandecte, și din legea 30 §§ 2, 3, 4 și 5 D., *eod. tit.* Vomū traduce paragraful 2 din Instituțiuni.

„Quantitatea patrimoniului la care se refera calculul legii Falcidie, se considera în momentul morții testatorului. De aceia, de exemplu, dacă acel care are în bunurile sale valori de o sută de aurei, va lega o sută de aurei, nu folosește nimic legatarilor, dacă între momentul morții și adițiunea heredității se va fi adăogat la hereditate din acquisițiunile servilor hereditari, din partul ancilelor hereditare, din prăsila animalelor coprinse în turmele hereditare, atât de mult în câtū deducându-se integral legatele de o sută de aurei, totuși să rămăie o pătrime heredelui din valorile hereditare: ci totuși trebuie să se deducă o pătrime din legate. Vice-versa dacă cineva a legat șapte-zeci și cinci, și între mörtea testatorului și adițiunea heredității aū descrescut întru atât bunurile hereditare (de exemplu din causă de incendie, naufragie sau mörte de servi hereditari) în cât să nu măi rămăie substanță de cât de șapte-zeci și cinci de aurei, sau chiar și măi puțin, legatele se vor presta integralemente. Și acésta nu póte să fie spre daună heredelui, care e liberū a nu face adițiunea heredității, ca să aibă nevoie legatarii să transigă cu heredele și să'î lase și lui o parte din bunurile hereditare, pentru ca nu cumva destituit fiind de efectū testamentul să nu se expuie a nu lua nimicū.“

Accarias merge și mai departe și susține cu drept cuvânt că se poate întâmpla ca heredele să plătescă legatele *de suo*, adică din buzunarul său, nu din valorile hereditare. El susține că acesta s'ar putea întâmpla în cazul în care lucrurile hereditare ar suferi după adițiune deteriorațiuni importante. Să presupunem de exemplu că în momentul morții succesiunea se compune de fondul Cornelian care face 75000 sesterți și de herghelii de cai, cireți de boi, turme de oi cari facă alți 85000 sesterți, în care casă dacă s'a legat legatarului fondul Cornelian și 45000 sesterți *per damnationem*, și dacă la adițiune averea este în pērū și facetot atât, iar după adițiune și până la executarea legatului morū tôte vitele, totuși heredele trebuie să-i plătescă legatarului 45000 sesterți, căci $45000 + 75000 = 120000$ adică $\frac{3}{4}$ din $75000 + 85000 = 160000$.

În adevăr numai în legatul *per vindicationem* și *per praeceptionem*, legatarul este proprietar și prin urmare în virtutea principiului că *res perit domino*, riscurile sunt pentru el. În legatul *per damnationem* legatarul este un creditor, și când creanța sa n'are de obiect un lucru cert, ei bani sau alte lucruri fungibile, fiind că lucrurile fungibile nu se stingă nici o dată, sunt ca genurile *et genera non pereunt*, creanța sa nu se va stinge prin împrejurarea că aș perit lucruri din hereditate, heredele făcând adițiune a primit obligațiunea impusă lui de testator, care nu se poate stinge de cât ca ori-ce altă obligațiune prin modurile proprii de stingere a obligațiunilor. Acesta rezultă din legea 30 §§ 3 și 5 D., *Ad legem Falcidiam* în Pandecte sus-citată. Eacă ce dice jurisconsultul Marcian în aceste paragrafe ale legii 30 extrasă din Cartea 8 a Comentariului său asupra *Fideicomiselor*: „Este exact însă numai la lucrurile fungibile, adică a căror valoare constă în ponderare, numărare sau măsurare că ori-ce pagubă se va întâmpla în urmă (a-

dică după mórtea testatorului, prin urmare a fortiori după adițiune) nu se va scădea nimic legatarului din porțiunea ce i s'ar cuveni, fiind socotélă de estimațiunea bunurilor în momentul morții.—Cât pentru lucrurile incerte, adică pentru lucrurile *în genere* trebuie să facem o distincțiune: dacă testatorul a legat unŭ lucru incertŭ, adică unŭ lucru *în genere* de luat dintre lucrurile sale, de exemplu *argintul ce va alege* (legatarul), și va pieri tot argintul testatorului fără culpa heredelui, nu va lua nimic legatarul. Dacă însă s'a legat purŭ și simplu o cătătime óre-care de libre de argintŭ: de și în urmă va pieri tot argintul testatorului, după reducțiunea quartei Falcidie, se va da legatarului porțiunea acelei cantități care era în bunurile testatorului în momentul morții: *și perderele ce se vor întâmpla în urma morții nu vor avea nici unŭ efect întru diminuirea acelei cantități.*“

Ca să aplicăm reducția legii Falcidia, trebuie să constituim mai întâiŭ activul brutŭ, și din acesta să deducem pasivul, pentru ca să aflăm activul netŭ, asupra căruia se calculésă quarta.

Activul se compune nu numai din lucrurile corporale ale testatorului, ci și din creanțele ce avea elŭ în contra deosebitelor persóne și chiar în contra heredelui instituit.

Creanțele se compută după valórea lor nominală, dacă sunt pure și în contra a debitorŭ solvabilŭ. Dacă creanța este în contra unui debitorŭ insolubilŭ, dacă consimte a plăti ceva și a rămănea debitorŭ pentru restŭ, se comptésă ceia ce s'a plătit și restul creanței se vinde și prețul iarăși se comptésă în activŭ. Acesta decide Ulpianŭ în legea 82 *titlu nostru*. Dar acesta se va întâmpla fórte rarŭ. Căci rar se va întâmpla ca debitorul insolubil să plătescă un acompt și să consimtă a rămănea debitorŭ pentru rest. În regulă generală el orŭ nu va plăti nimic, și atunci se va

vinde creanța și ce se va putea obține pe ea se va computa în activă, sau va transige pentru o sumă mai mică pe care o va plăti-o drept întreaga datorie, și atunci se va computa acea sumă în activă. Dacă creanța este cu termen, se va deduce dobânda până la termen, și restul se va computa în activă. Dacă creanța este condițională sunt mai multe sisteme. Systemul practic este de a o computa pentru valoarea sa venală, după cum ne spune Gaius în legea 73 § 1 *titlu nostru* sau de a o computa pentru valoarea sa nominală, și atunci legatarul va promite dând și fidejutor heredelui că-i va restitui ună quartă din această creanță dacă condițiunea nu se va realiza, sau de a nu o computa de loc, și atunci heredele va promite dând și fidejutor că va plăti ună quartă din această creanță dacă condițiunea se va îndeplini (Gaius aceeași lege 73 § 1). Dacă creanța este coreală atunci dacă coreul este *socius*, se va computa creanța pentru partea defunctului în societate, dacă din contra creanța coreală este pură, fiind că nu se știe în mâna cui va plăti debitorul, în mâna heredelui sau celui-lalt coreu, nici cine din corei va apuca înainte întru urmărirea debitorului, se va aștepta până la plata benevolă sau urmărire, pentru moment reducția nu se va opera, ea va fi *suspensă* (Ulpian, l. 62 din *titlu nostru*).

Se comptesă și creanța pe care testatorul o avea contra heredelui instituit, căci măcar că ea se stinge în urma adițiunei prin confusiune, totuși el neplătind suma ce datora defunctului se inavutește cu valoarea ei, valoare care-i provine tot din cauza instituțiunei (Paulu legea 1 § 18 *titlu nostru* în Pandecte).

Din activul brută ast-fel constituit se scade pasivul adică mai întâi quantul tutulor datorielor ce avea defunctul către deosebite persoane și chiar aceia pe care o avea către heredele instituit, căci cu totă confusiunea, nu e mai puțin adevărat că din cauza instituțiunei

valórea acestei datorii rămâne în hereditate, și e injust ca ea să fie computată heredelui ca activă netă, când în realitate nu e averea defunctului, ci a lui. Datoriile pure se scad integral. Cele cu termen, după ce se va deduce dobânda, se scade din activul brut numai restul. Cât pentru creanța condițională, or se scade valórea ei venală, or se scade quantul ei integral și heredele promite legatarului dându-i și fidejutor că dacă condițiunea nu se va realiza îi va plăti un quart din quantul acestei datorii, or nu se scade de loc, și legatarul promite heredelui dându-i și fidejutor că dacă condițiunea se va împlini, îi va plăti heredelui un quart din quantul acestei datorii (Gaius l. 73 § 1 din titlul nostru în Pandecte). Dacă datoria e coreală, atunci dacă defunctul era *socius*, datoria se va scădea pentru partea defunctului în societate, iar dacă defunctul nu era *socius*, scăderea va fi suspensă până se va vedea pe cine urmărește creditorul pe herede sau pe celălalt coreu (Ulpian legea 62 princ. titlu nostru în Pandecte).

Se mai scad și impensele funerarii, și valórea serviciilor manumișilor directă sau prin fideicomis, căci libertatea fiind indivizibilă și meritând favoare s'au declarat după opiniunea care a prevalut legatele și fideicomisele de libertate valabile integral. Legea Furia Caninia punând o limită manumisiunilor testamentare, pericolul absorpțiunei întregului patrimoniu prin asemenea manumisiuni era înlăturat. În urma însă abolirei legii Furia Caninia de către Justinian, prin manumisiuni putea cineva să sleiască întregul patrimoniu său. Se mai scad și darurile făcute deilor după cum ne spune Paul în Sentințele sale, Cartea IV titlu 3 § 3: „Legea Falcidia (aplicabilă legatelor, precum și Senatusconsultul Pegasian (aplicabil fideicomiselor) a voit ca după ce se va deduce datoriile testatorului și darurile făcute de el deilor fie prin legate, fie

prin fideicomise, a patra parte din hereditate să a-partie heredelui." Se mai scadă apoi, căci nu se a-tingă de legea Falcidia, și lucrurile mobile ce a cum-părat bărbatul pentru femeia sa și pe care le-a des-tinat pentru usul său. Fie că ele sunt considerate ca dăruite între vii de către bărbat, și donațiunea de a-semenea obiecte e valabilă, și ca donațiune între vii nu se compută în patrimoniul testatorului, fie că ele îi sunt legate expresă prin testament și atunci ele nu sunt reductibile, ci se deducă din averea mortului (Marcellus l. 81 § 1 *titlu nostru* în Pandecte).

După toate aceste deducțiuni avem activul netă ală heredității, asupra căruia se operă reducțiunea, și din care heredele ia a patra parte. El ia această parte în calitate de herede și nu e constrânsă a computa într'ênsa nici ceia ce va fi priimit ca donatară între vii (acesta merge de sine), nici ca donatară *mortis causa*, nici ca legatară, nici ca fideicomisară, afară numai că în aceste din urmă trei calități liberali-tățile lui are să fie supuse reducțiunei, nu în cazul în care e singur moștenitor, căci atunci n'are în fa-vôrea cui să se opere reducțiunea, căci tot el ar pro-fita de ea, ci în cazul în care mai este alt herede, care pentru partea din legat său din fideicomisă ce-i incumbă lui a presta heredelui va reține quarta. Să presupunem de exemplu că hereditatea valésă netă 100000 sesterți, că testatorul a instituit heređi pe Pri-mus și pe Secundus, că a legat lui Primus 20000, și lui Gaius 80000. Primus își datorește sie din legat 10000 și 10000 i se datoresc de Secundus. Din a-cești 10000 va reduce $\frac{1}{4}$, adică 2500, și va lua dar Primus ca legatară în total 17500, iar ca moșteni-tori voră lua din legatul de 80000 Gaius $\frac{3}{4}$ adică 60000, iar 20000 se vor lua în virtutea Falcidiei de Primus 10000 și de Secundus 10000. Așa în cât se va împărți averea astfel: Primus 27500, Secundus 12500, Gaius 60000. Dacă din contră ar fi să se com-

pute legatul în quarta sa, elă n'ar mai lua nimic ca herede, căci legatul ar trece peste 12500 ce i s'ar cuveni ca herede, și atunci legatul de 80000 s'ar reduce numai în favoarea lui Secundus care ar lua 12500 ca quartă, adică ca $\frac{1}{4}$ din jumătatea întregii averi adică din 50000, iar restul de 67500 până la 80000 l'ar lua legatarul Gaius. Acésta rezultă din legile 74 și 91 din titlul nostru în Pandecte. E adevărat că textul nu dice că coheredele are dreptul a reține quarta și din legatul heredelui legatar său preciputar, dar acésta se subînțelege, căci altmintrelea în speciă dacă Primus ar lua patru-deci de mii, or s'ar reduce prea mult din legatul lui Gaius ca să'i rămăie quarta întregă din jumătatea moștenirii adică 12500 lui Secundus, și n'ar lua Gaius de cât 57500, și ar fi injustă ca reducția să nu se opere de cât asupra legatului lui, or atunci n'ar mai avea Secundus de cât 10000, ceia ce nu se pôte căci atunci n'ar mai avea Secundus $\frac{1}{4}$ din jumătatea moștenirii adică din 50000.

Reducțiunea legii Falcidia nu are loc în testamentele militarilor (Impăratul Alexandru Severă, constituțiune din anul 227 care formésă în Condiacă legea 7 titlul *Ad legem Falcidiam*, VI, 50).

Tôte legatele se reduc în mod proporțională. Scapă însă de reducția mai întâi legatul dotei făcut de bărbat soției sale, căci cum dice prea bine jurisconsultul Marcellus în legea 80 § 1 titlu nostru în Pandecte soția ia averea sa propriă, iar nu ceva de dară. Asemenea nu este supusă reducțiunei legatul dispensat anume de reducțiune de către testatoră, după cum o spune Ulpiană în legea 64 titlu nostru în Pandecte; însă în asemenea casă legatele cele-l'alte vor suferi o reducția mai mare, pentru ca în ori-ce casă heredele să sibă o pătrime din tótă averea. Asemenea nu sunt supuse reducțiunei legatele de lucruri indivisibile, cum e legatul usului unui lucru, sau unei servituți prediale, sau legatul *operis*. Insă în acestă casă pentru ca heredele să nu sufere pagubă, legatarul

e dator să'i plătescă a patra parte din valórea obiectului legatú, fără de care heredele va putea respinge acţiunea legatarului prin excepţiunea *doli mali*. Acesta o spune în modú expresú jurisconsultul Marcellus în legea 80 § 1 titlu nostru :

„Unele legate nu sunt susceptibile de divisiune : precum e legatul *viae* (dreptului de trecere pe o sosea), *itineris* (dreptului de trecere cu piciorul şi călare), *actus* (dreptului de a trece cu caru) ; căci nimeni nu póte exercita o asemenea servitute pentru o parte. Dar şi daca heredele a fost condamnat să facă unui municipiú unú *opus*, legatul este considerat ca indivisibil. Căci nu se póte considera că cineva a făcut un teatru, o baie sau unú stadiú, când nu l'a terminat, adică când nu 'i a dat forma care nu o capătă de cât după terminare. Relativú la asemenea legate, chiar când sunt mai mulţi heređi obligaţi, fiecare e ținut pentru totú. Dar se póte veni în ajutorul heredelui, permiţându'i ca făcând estimaţiunea să somese pe legatarú să'i plătescă o parte din estimaţiune. Şi daca nu plăteşte se póte definde în contra lui prin excepţiunea de dolú.“

Legea Falcidia operă *ipso jure*, de unde consecvenţa că heredele n'are trebuinţă de excepţiune pentru a se apăra în contra cererii exagerate a legatarului. Ba încă daca acţiunea legatarului este o acţiune *stricti juris* sau o acţiune în revendicare, legatarul trebuie să facă el însuşi reducţiunea, şi să nu cêră de cât ceia ce i se cuvine exact, după facerea reducţiunei, altmintrelea comite plus petitioe şi pierde totú procesul. (Gaius l. 73 § 5 titlu nostru în Pandecte, şi § 3 titlu nostru din Instituţiunile lui Justinian extrasú în mare parte din fragmentul precedent al lui Gaius).

Cel ce din eróre a executat legatele fără să fi reţinut quarta, fie-că erórea sa e de drept, adică ignora existenţa legii Falcidia, fie că erórea e de faptú, ignora

conținutul exact alu averii defunctului, fiind că a plătit indebitul, pôte repeta, pôte intenta condictiunea *indebiti*. El trebuie însă să facă proba erorii în care a cădut. Altmintrelea e presupus că a executat de bună voiă și cu plină știință voința testatorului, și nu pôte repeti (l. 20 § 1 D., *De donatibus* XXXIX, 5). Dreptul pretorian a inventat chiar unu mijlocu în favoarea heredeluî pentru a scăpa de necesitatea probei erorii. El pôte făcând plata, și înainte de a o face, să stipulase de la legataru și de la fideicomisarü că acesta e obligat a'i da, că 'i va restitui tot ce se va întâmpla să'i fi plătit mai mult (Ulpian l. 1 § § 1 și 7 *Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit legatum esse dicetur*, XXXV, 3).

Până acum amu presupusü că este unu singuru herede instituitü.

Quid când sunt mai mulți heređi instituiți, și legatele puse în sarcina amândorura nu întrecü trei pătrimi din partea pentru care este instituit unul din heređi? Seius are o avere de o sută de mii de sesterți, institue heređi pe Primus și pe Secundus, și condamnă pe Primus să dea lui Gaius trei-deci de mii de sesterți, și pe Secundus să dea lui Mevius patru-deci de mii de sesterți. Legatele urcându-se la 70000 de sesterți adică la mai puțin de 75000 de sesterți, nu trecü peste $\frac{3}{4}$ din hereditate, darü legatul de patru-deci de mii de sesterți absorbă mai mult de $\frac{3}{4}$ din 50000, jumătatea din hereditate cuvenită lui Secundus, trece peste 37500 cu 12500 sesterți. La prima vedere s'ar părea că de ore-ce rămâne $\frac{1}{4}$ nedispusü prin legate, și de ore-ce nu e interesü ca Secundus să nu repudiese, căci de va repudia, partea lui va accresce lui Primus și atunci Primus luând hereditatea întrögă va plăti toate legatele în sumă de 70000 și tot îi va rămânea 30000 mai mult de cât ceia ce îi ar fi rămas dacă venea în concursu cu Secundus, nu se va aplica Falcidia. Atât mai rău pen-

tru Secundus daca ar repudia. Totuși însă de și pare că questiunea a fost controversată, a prevalut (placuit) opiniunea ca reducțiunea să aibă loc, considerându-se împărțită hereditatea în atâtea heredități câți hereți sunt și dându-se prin urmare fie-cărui herede dreptul de a aplica Falcidia la partea sa. Acésta o decide Gaius l. 74 D., titlu nostru și Justinian în paragraful 1 alu titlului nostru din Instituțiuni unde dice: „*Et quum quaesitum esset, duobus heredibus institutis, veluti Titio et Seio, si Titii pars aut tota exhausta sit legatis, aut supra modum onerata, a Seio vero aut nulla relicta sint legata, aut quae partem ejus duntaxat in partem dimidiam minuant, an, quia is quartam partem totius hereditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quae ab eo relicta sunt, retinere liceret, placuit, ut quartam partem suae partis salvam habeat, posse retinere; etenim in singulis heredibus ratio legis Falcidiae ponenda est.*—Si fiind că fusese questiune, în casul în care s'au instituit două hereți, de exemplu Titius și Seius, și partea lui Titius saū a fost sleită prin legatele puse anume în sarcina lui, saū încărcată peste măsura legii Falcidia, iar partea lui Seius nu a fost de locū împovărată cu legate, saū împovărată numai pentru jumătatea valorii ei, daca, fiind că acesta din urmă are pătrimea părții sale saū și mai mult, Titius n'are dreptul de a reduce nimic din legatele puse în sarcina lui, a **prevalut** ca, pentru ca să pōtă avea a patra parte din partea sa salvă, să aibă voie a reduce legatele puse în sarcina sa; **căci calculul legii Falcidia trebuie făcut pentru fiecare herede deosebitū.**“ Motivul theoriei care a prevalut a fost ca nu numai să avemū un herede testamentarū, darū să se facă în acelașū dreptate fie căruia din hereți.

Ce se va întâmpla în casul în care din cei două instituiți numai unul vine la moștenire?

Se p te întâmpla să vie singur prin efectul accresc mentului, atunci trebuie să distingem ; daca vine cel  a cărui parte este încărcată peste măsură sau sleită, e considerat ca cum ar fi fost instituit singur  mo tenitor , prin urmare daca legatele care sleesc  sau trec  peste $\frac{3}{4}$ din partea sa nu trec  peste $\frac{3}{4}$ din t t  mo tenirea, el  nu va avea dreptul de a reduce nimic  din legate, prin urmare legatarii vor  profita, întocmai cum profită legatarii c nd numai unui vin  din lipsa celor ce nu vin  s  i ia legatele. Daca însă vine cel  a cărui parte nu este onerat  peste măsură de legate,  i lipsește heredele cu partea sleită sau extra împovărată, atunci heredele care vine va avea dreptul să reducă partea celui ce lipsește legatele ce o  mpov r s  ca cum ac st  parte ar fi luată de către heredele deficientă. Cu alte cuvinte heredele ce vine va plăti integral legatele impuse lui  i va reduce legatele impuse heredelui deficient întocmai  i în aceia i propor i  ca cum le ar fi dedusă acesta din urmă daca venea. Ac sta o decide Gaius în legea 78 D., titlu nostru în Pandecte.

„Daca însă dintre here i unul lipsește  i vine numai cel-l'alt singur  la mo tenire, este întrebare daca calculul legii Falcidia se va face ca cum el singur *ab initio* ar fi fost singur  institut mo tenitor , sau daca calculul se va face separat asupra p r ii fie-căruia dintre here i?  i a prevalut că daca vine la mo tenire heredele cu partea sleită de legate, legatarii, să fie ajutati din partea deficientului: căci ea nu este onerat  de legate: căci  i legatele care r m n  la herede a  de efect  ca legatarii să fie redu i m  puțin sau să nu m i fie redu i de loc . Daca însă lipsește de la mo tenire heredele cu partea sleită, calculul legii Falcidia se operă relativ  la d nsa, ca cum ar apart ne chiar aceuia  nsu i care lipsește de la mo tenire (adică cum s'ar opera reducerea daca ar fi în m inile lui)“.

Ar fi fost consequent ca de óre-ce accrescământul se opera *sine onere*, heredele care ia partea sleită saú extra împovărată, să o ia fără să plătescă nimicú din legatele ce cadú asupra'í. Aşia a trebuit să fie la început, după cum o spune Celsus în legea 29 §§ 1 şi 2 D., *De legatis* 2 (XXXI) şi Julian, legea 6, § 1 *eod. tit.* Darú, în urma unui rescriptú alú Impăraţilor Septimú Severú şi Antoninú Caracalla, s'a hotărât să se urmese ca în cazul de substituţiune, heredele care vine prin accrescământ să fie considerat că vine ca substituit tacitamente celui care nu vine. Şi Ulpianú în l. 61 § 1 supra citată care este extrasă din Cartea 18 a Comentariului său asupra legii Julia şi Papia, după ce menţionésă opiniunea lui Julian sus-enunţată, arată că în practică în timpul său se urmésă ca în casú de substituţiune, şi acésta în urma şi conformú rescriptului.

Se póte întâmpla să vie singurú ca substituit. De exemplu testatorul a ăisú : *Primus et Secundus heredes suntó ; si Primus heres non erit, Secundus heres esto, si Secundus heres non erit, Primus heres esto.* Partea lui Primus e sleită de legate, a lui Secundus nu e încărcată peste măsură.

Daca vine Primus singurú, ca instituit pentru partea lui, ca substituit pentru partea lui Secundus deficient, e considerat ca cum ar fi fost instituit singurú moştenitor, prin urmare legatarii profită, elú nu va avea dreptul de a reţine quarta de cât asupra întregéi mase succesorale. Daca însă vine Secundus singurú, ca instituit pentru partea lui, ca substituit pentru partea lui Primus, elú va reduce legatele ce împovărésă partea deficientului întocmai şi în aceiaşi proporţiă ca acesta. Veđi Paulú legea 1 § 13 D., titlu nostru, 6.

„Ceia ce aparţine unui herede din caúsă că este substituit coheredelui său, profită legatarilor. Acésta în adevérú sémănă cu unú herede care pentru o parte

este instituit pură, iar pentru cea-l'altă parte sub condițiune. Dară legatele puse în sarcina sa, dacă este elă care repudiasă hereditatea nu se vor augmenta, dacă adică au fostă în modă nominativă impuse în sarcina sa, nu însă și dacă testatorul a ăisă *oră cine va fi heredele meă* să plătescă tôte legatele."

Se pôte întâmpla să vie singură, revendicând ca *pater* partea caducă a deficientului. În cazul acesta se petrece întocmai ca în cazul precedent, admițându-se aceeași distincțiune (Paulă legea 1 § 14 D., titlu nostru) după Proculus și Julian a căror opiniune o aprobă și Paulă. După Celsus însă a căruia opiniune se ăice că a fost aprobată și de Impăratul Antonin celă Piă într'o sentență ce a dat sub formă de decret într'ună procesă, trebuie să nu se facă distincțiunea, ci să se considere hereditatea o masă și să se execute legatele asupra ei reducându-se la $\frac{3}{4}$ numai dacă tôte legatele trecă peste $\frac{3}{4}$ din masa întregă a heredității. Veă aceeași lege 1 § 14 titlu nostru în Pandecte.

„Dacă partea coheredelui încă este sleită iar a mea întregă și voiă revendica-o, Cassius ăice că ambele porțiuni trebuiescă confundate : Proculus din contră. Juliană este de părerea lui Proculus : și părerea loră mi se pare mă admisibilă. Totuși se ăice că divul Antonină ar fi judecat că ambele porțiuni trebuiescă confundate întru computarea quarței legă Falcidie."

Opiniunea însă care a prevalut este opiniunea majorităă care admite aceeași distincțiune ca și în materie de accrescămēt.

Prin Novela I, capă 2 § 2 (din anul 539) Justinian a decisă că pe fiitoră legea Falcidia nu se va mă aplica de căt în cazul în care testatorul n'a exclusă expresă prin testamentul seă aplicațiunea ei. În dreptul clasică și chiar Justinianeă până la acăstă novelă, tot ce putea testatorul a face, era de a decide că

cutare legatū sau fideicomisū nu va fi supusū reducțiunei, dar nu a împedeca aplicațiunea quartei Falcidii, care atunci opera în mod mai mare (așa în cât să rămăe heredelui salvă quarta din hereditate) asupra celor-l'alte legate și fideicomise. Pe fiitor pôte exclude complectamente aplicarea reducțiunei.

Prin constituțiunea sa din anul 531, care formésă legea 22 în Condică *De jure deliberandi*, Cartea VI, titlu 30, prin paragraful 14 alū acestei constituțiuni, precum și prin aceiași novelă I, capū 2 §§ 1 și 2, dată opt ani în urmă, Justinian decide că heredele care nu a făcut inventar, sau nu a făcut inventar în timpū utilū (adică în termenul acordat de Justinian) este presumat că acceptă o hereditate solvabilă și în care legatele nu covârșescū peste trei pătrimi, prin urmare este obligat de a plăti datoriile *ultra vires successionis*, (cum le plătea înainte de aceste două constituțiuni în tôte casurile, adică chiar daca făcea inventarū) și a executa legatele în mod integral fără a reține quarta Falcidiei, ceia ce până la acéstă constituțiune nu avea locū, căci heredele ori făcea ori nu făcea inventarū, avea dreptū la quartă, quarta chiar era considerată redusă *ipso jure* cum am arētat, și celū ce din eróre plătise fără să o reție avea pentru a repeta condicțiunea *indebiti*.

La începutū erau fôrte puțin similitudinī între donațiuni *mortis causa* și între legate.

Similitudinī erau :

1° Că și într'unele și într'altele dispunătorul, gratificatorul putea revoca *ad nutum*.

2° Că în ambele gratificatul trebuia să supraviețuiască gratificatorului, altmintrelea liberalitatea devenea caducă.

3° Și legatarii și fideicomisarii și donatarii *mortis causa* contribuiau împreună cu moștenitorii testamentari sau *ab intestat* la impositul de 5 la sută adică de o douădecime din hereditate asupra valorilor hereditare (Dionysius Cassius, XLV, 25).

Diferințele erau numeroase :

1° Legea Furia testamentaria se aplica numai legatelor, iar nu și donațiunelor *mortis causa*;

2° Legea Voconia se aplica asemenea numai legatelor iar nu și donațiunelor *mortis causa*;

Aceste două legi însă au încetat de a se mai aplica, ca ineficace în urma legii Falcidia.

3° Acastă lege nu se aplica de cât legatelor. Senatusconsultul Pagasianu o aplică fideicomiselor, cuprinse în testamentu său în codicile confirmate prin testamentu (Gaius Inst. Com. II § 254). O constituțiune a Impăratului Antoninu celu Piu o întinse și la fideicomisele puse prin codicilu neconfirmatu în sarcina heredelu *ab intestat* (l. 18 princ. D., *Ad legem Falcidiam*). Și în fine o constituțiune a Impăratului Septimu Severu o întinse și la donațiunile *mortis causa* (l. 5 C., *Ad legem Falcidiam*, VI, 50).

4° Legea Julia caducaria împedeca numai pe legatarii *coelibes* de a beneficia de liberalitățile făcute lor și pe *orbi* de a beneficia de jumătate din ele. Senatusconsultul Pagasianu întinse incapacitatea și la fideicomisari (Gaius II § 286). Mai târziu însă unu Senatusconsultu întinse incapacitatea și la donatari *mortis causa* (l. 35 princ. D., *De mortis causa donationibus* XXXIX, 6).

5° La începutu nu erau computeate *querelantelu* în quarta legitimă de cât ceia ce priimise cu titlu de herede sau de legataru. Mai târziu i se compută și ceia ce priimise cu titlu de fideicomisaru. Apoi i se compută și ceia ce priimise cu titlu de donataru *mortis causa*.

6° Donațiunea între vii era supusă prin legea Cincia la ore-care limită. Donațiunea *mortis causa* ca și legatul nu erau supuse la asemenea limită.

7° Donațiunea între vii cându trece peste ore-care valoare, e supusă în legislațiunea Bassulu-Imperiū la insinuațiune, în legislațiunea lui Justinianu când trece

peste *trei sute de solidi de aur*, sumă pe care tot Justinian a fixat-o în urmă la *cinci sute de solidi de aur* (compară l. 34 cu legea 36 C., *De donationibus* VIII, 54). După Accarias și mare parte din interpreți a căror părere mi se pare cea adevărată, donațiunea *mortis causa* ca și legatul n'a fost nici o dată supusă insinuațiunei. După Savigny însă trebuie să facem o distincțiune : dacă donațiunea este făcută în vechia formă, adică tradițiunea, stipulațiunea și chiar simplul pact, insinuațiunea este necesară ; dacă însă donatorul preferă pôte să se servescă de forma codicilului, adică să facă donațiunea înscrisă sau oral înaintea a cinci martori. Acesta este sensul ce dă Savigny constituțiunei lui Justinian din anul 533 care formésă legea 4 în Condică titlul *De donationibus mortis causa* (VIII, 47). Veđi Savigny, *Système de droit romain*, traducția Guenoux, 2-e édition, tom. IV p. 265 și următoarele. După mine însă este evident, la prima lectură a acestei Constituții, că ea nu face nici o distincție, și că Justinian decide că în toate casurile, donațiunea *mortis causa* trece sau peste 500 solidi, trebuie să fie făcută în fața a 5 martori, fără nici o formalitate suplimentară de insinuațiune.

8° Donațiunea *mortis causa* ca și legatul când creasă sau mărește insolvabilitatea este revocabilă, fără necesitatea conștiinței frandei din partea gratificatorului, cu toate că acesta este o regulă relativă la toate liberalitățile aplicabile, prin urmare și donațiunelor între vii, este aplicarea dictonului : *Nemo liberalis nissi liberatus*.

9° În toate casurile în care *bonorum possessiunea contra tabulas* face să cadă legatele, ea produce același efect și relativu la donațiunile *mortis causa*.

Totuși, cu toate aceste similitudini între donațiunile *mortis causa* și legate, tot au mai rămas între ele deosebiri : Așa :

1° În vechiul dreptul clasic Latinul Junianu nu putea primi legate. Putea însă primi fideicomise (Gaius C. II § 275). Și donațiunii *mortis causa*. Această deosebire a dispărut însă în legislațiunea lui Justinian unde nu mai avem Latinii Juniani.

2° Legatul *per vindicationem* e un mod special de *acquișițiune a proprietății saū a unui desmembramentu a dreptului de proprietate*, pe când donațiunea *mortis causa* e un motiv, o justă cauză de *acquișițiune*, care însă pentru a se realiza are trebuință de o mancipațiune, de o cesiune *in jure* saū de tradițiune. În legislațiunea clasică chiar dreptul de creanță nu putea resulta în materie de legate de cât din forma specială a *legatului per damnationem* pe când în casu de donațiune *mortis causa* dreptul de creanță se constituie în forma generală a stipulațiunei. În legislațiunea lui Justinian însă, în părerea mea, în mod general donațiunea *mortis causa* spre a crea unu dreptu de creanță putea fi făcută înainte a cinci martori înscrisu saū verbal ca ori-ce codicilu care de asemenea putea conține unu legatu saū unu fideicomisu. Cu deosebire însă că pentru facerea donațiunei *mortis causa* prezența a cinci martori era necesară în timpul lui Justinian, după cum rezultă din constituțiunea sa din anul 532 care formésă legea 4 C., *De don. mortis causa*, în sensul în care am interpretat-o. eu, pe când din contra în legislațiunea lui Justinian pentru a face unu fideicomisu și chiar unu legat era destul unu codicilu chiar neconfirmat prin testament, și codicilul nu mai avea nevoie ca în timpul lui Theodosiu de cinci martori în privința acesta (Veđi legea 8 § 3 C., *De codicillis* VI, 36) care este o constituțiune din anul 424), ei se putea face fără prezența a nici unui martoru, și fi probat prin deferiarea jurământului decisoriu de către fideicomisarū fiduciarului, saū de către legatarū heredelu *ab in-*

testat cu condiția numai ca prealabilu fideicomisarul sau legatarul să fi prestat jurământul *de calumnia*, să fi jurat adică că procesul ce face nu este un proces de chicană, după cum acesta rezultă din legea 32 C. *De fideicommissis* (VI, 42), care este o constituția a lui Justinian din anul 531 ¹⁾ cu două ani înainte de Constituțiunea relativă la donațiunile pentru cauză de mörte.

3° Donatarul *mortis causa* pöte conserva donațiunea de și a intentat querela și a pierdut procesul. Pe când din contră legatarul care a pierdut procesul ce a intentat ca herede *quere/ans*, pierde legatul.

4° Donațiunea *mortis causa* nu se stinge ca legatul din cauză de lipsă a adițiunei heredelui testamentar căci nu presupune ca absolut necesară facearea de testament; prin urmare și când a fost făcut unü testament, este indiferent pentru dënşa ca testamentul să producă efectü saü să fie din contră *des-titutum*.

Ca apendice să vorbimü despre câte-va mäsuri fiscale in materie de heredități.

Cea d'ântëiü măsură fiscală introdusă in materie de heredități fu impositul de o douë decime (5%) asupra valorilor hereditare, fie ele percepute de herede *ab intestat*, fie de herede testamentar, fie de herede fideicomisarü, fie de *bonorum possessor*, fie de legatarü parțiarü, fie de legatarü singularü, fie de fideicomisarü singularü, fie de donatarü *mortis causa*. Ori cine lua o fracțiune öre-care saü unü obiectü öre-care din averea unui mortü cu ori-ce titlu de liberalitate ar fi fost era datorü să plătescă fiscului

¹⁾ De și această constituțiune nu pörtă nici o dată, dar ea este probabil tot din anul 531 ca și constituțiunea inserată in legea precedentă 31, și care ca și acesta este adresată totü lui Joanü, prefectul pretoriului.

5% din valoarea fracțiunii hereditare sau obiectului ce lua. Acestu impositu a fost stabilit de August prin una din multiplele sale legi Juliae, prin legea așa numită Julia *De vicesima hereditatum*. Ea a fost gravu combătută. August a avut mare dificultate ca s'o facă să fie votată și n'a isbutit de cât amenințându că va supune la imposit moșiele și casele. Acesta ne o spune Dionyssiū Cassiū (LV, 25). De acest imposit erau scutiți hereșii *sui*. Și după cum ne relate Pliniū celū tēnēr ¹⁾ în Panegyricul său asupra Impēratului Trajan numerile 37 până la 40, Nerva a scutit și pe mumă succedând copiilor ei, și vice-versa pe copii succedându mumei lorū, iar Trajan a întinsu scutirea făcută de tatăl său adoptivū și la succesiunile reciproce între moșu, mōșă și nepotū, și între frați și surori. Acestă lege a cădut în desuetudine. Justinian în legea 3 C., *De edicto divi Adriani tollendo*, VI, 33, constată căderea ei în desuetudine și își dă ostenela a o mai abroga și în modū expresū.

O altă măsură întrebuintată de fiscū fu aceea de a'și atribui în regulă generală tōte succesiunile sau liberalitățile de la care erau excluși cei chiămați la dēnsele din cauză de indignitate. E adevērat că câte o dată liberalitatea răpită nedemnului nu era confiscată, ci atribuită aceluia care era însărcinat s'o pretese sau aceluia în detrimentul căruia era făcută, adică care ar fi avut-o dacă ea nu ar fi fost făcută, cum este de exemplu casul tutorului numit prin testament de către un ascendent descendentului său și care se scusă de la tutelă, care este declarat nedemn de a beneficia de liberalitatea lăsată lui de testator prin acelașu testament, după cum ne o spune Ulpian în legea 4 § 3 D., *De his quae ut indignis auferuntur*. (Despre cele ce se răpescū ca la nește

¹⁾ Elū se numea C Plinius Caecilius, și se supranumea Junior în opozițiune cu unchiul său C. Plinius Secundus, disū și Major, membrū cel mai ilustru al ginte Plinia.

nedemnă de a beneficia de ele) XXXIV, 8. Dar în majoritatea casurilor succesiunea saŭ liberalitatea răpită nedemnului (care și poartă numirea de *eraptorium*, de la eripere, 'a răpi), se atribuie fiscului. Așa se întâmpla în cazul Senatusconsultul Libanian, votat în timpul lui Augustă, prin care s'a decisă că heredele chiămat la moștenire, fie civilă, fie pretoriană, nu pôte nici face adițiune de hereditate, nici cere posesiunea înainte de a se fi constatat prin cercetare cu supunere la tortură a servilor defunctului a cărui mörte este suspectă, este bănuită că ar fi rezultatul unei crime, sub pedăpsa pentru celă ce va fi făcut adițiune saŭ va fi cerut *bonorum* posesiunea, înainte de a fi exclusă de la moștenire ca nedemnă și de a vedea moștenirea confiscată ba încă de a fi și condamnat la o amendă de o sută de mii de sesterți (Paulă *Sentente* Cartea III, titlu 5 *Ad Senatusconsultum Silanianum* §§ 1 și 10). Relativă la acest Senatusconsultă este consacrată și un titlu special în Pandecte care este titlul al 5-lea al cărții XXIX). Așa se mai întâmpla cu acela care se însărcina să restituie ună fideicomisă unei persoane incapabile, unui *celibe* saŭ unui *orbus*. Ca să elude legile caducare adesea un testator însărcina verbal pe ună herede saŭ pe un legatară să predea ceva din hereditate unui *celibe* saŭ unui *orbus*. Acela care priimea o asemenea sarcină în fraudă legilor caducare, se declara nedemnă de a reține quarta pegasiană, și ceia ce era însărcinat a restitui și quarta lui erau confiscate precum și ceia ce ar fi putut revendica din hereditatea testatorului ca *pater*. Acăsta era prevădută și de legile caducare și de Senatusconsultul Pegasian. Totă așa se întâmplă dice Papinian într'ună fragment din Cartea XXXIII a Questiunelor sale, care formăsă legea 16 din titlu 9 a Cărții XXXII, relativă la indignă, deja citată, și pentru femeia condamnată pentru *stuprum* care va fi fost instituită herede de ună militar care a trăit

în contubernium cu dânsa după condamnare pentru *stuprum*, instituțiunea este nulă și hereditatea este confirmată. *Stuprum*, după legea Julia *De adulteriis* este atentarea la pudorea unui bărbat liber cu voia saă fără voia lui, la o văduvă onestă saă vergină fără voia ei saă cu voia ei. Când e fără voia, comite *stuprum* numai atentatorul și este pedepsit cu mórtea (Sentențele lui Paul Sentențe Cartea II, titlu 26 § 12). Când e cu voia, atunci amânduoii sunt culpabili de *stuprum* și sunt condamnați dacă sunt persoane de condițiune onestă la confiscarea a jumătății bunurilor, dacă atentatorul este o persoană humile atunci va fi pedepsit cu închisórea și relegațiunea într'o insulă. (Paul Sentențe Cartea II titlu 26 § 13 și Justinian Instituțiuni C. IV, titlu 23 § 4),

Cu alte cuvinte nu póte o femeia ingenuă de onestă condițiune văduvă saă vergină să aibă nici chiar relațiuni pasagere cu un bărbat. Nu póte trăi nici chiar în concubinat cu el. În ambele casuri comite *stuprum*. Relațiuni pasagere ca și conviețuire în concubinat nu póte avea o femeia de cât când este libertă saă o femeia ingenuă de condițiune humilă fără să comită *stuprum*. Dacă femeia este de aceea condițiune în cât póte avea relațiuni pasagere fără a comite *stuprum*, de exemplu este o libertă saă o igenuă de condițiune humilă, dacă nu trăește din comerțul ce face cu corpul seă, dacă nu este o prostituită, atunci póte priimi o liberalitate, fie între vii fie *mortis causa* de la persoana cu care a avut relațiuni. Acesta este sensul legii 5 D., *De donatiónibus*, Cartea XXXIX, titlu 5, în care vorba *meretrix* nu e luată în sens de *prostituată*, ceia ce dovedește că acéstă vorbă are două sensuri unul de femeia *ușurică*, fără să fie *prostituată*, sensul din legea noastră, și altul de femeia *prostituată* sensul din legea 3 principium *Si a parente quis manu-missus sit* (XXXVII, 12) în care vorba *meretrix* este

luată ca sinonimă de *persona turpis*, ceia ce dovedește că *inhonesta persona* și *turpis persona* nu e tot una. În cazul în care femeia gratificată este o prostituată, o *meretrix* în sensul cel rău al cuvântului, o *fornicaria* cum o numește Cujas, înscrisă de edili între femeile publice cu tablă, care face comerț cu corpul său, cum țice Freund în dicționarul său, la vorba *meretrix* unde citează versul lui Ovidiu (*Stat meretrix certo cuivis mercabilis aere*. — Stă meretricea de vânzare către ori și cine pentru ună anume preț), sensu în care este luată vorba de către Paul în legea 3 princ., Cartea XXXVII, titlu 12, susu menționată, sinonimă de *persona turpis*, și de către Tryphoninū în legea 41 § 1 *De testamento militis*, XXIX, 1, în care elū vorbește de o liberalitate făcută prin testament unei femei turpe, în cazul acesta femeia nu pôte priimi liberalitate de la acela la care s'a prostituitū, chiar dacă ar fi unū militar, dar liberalitatea făcută ei, nu e luată de fiscū, nu e confiscată, nu o țice nici Triphoninū, ci, după cum țice Paul în legea sus-menționată, profită de dēnsa persōna care ar fi profitat de acea parte din hereditate dacă nu s'ar fi dispusū de dēnsa prin testament, în specia lui Paulū, profită ascendentul emancipator care ar fi moștenit universalitatea patrimoniului descendentului emancipat. Numai așa putemū concilia între dēnsele legea 14 D. Cartea XXXII, titlu 9, legea 5 D., L. XXXIX titlu 5, legea 3 principium D. Cartea XXXVII, titlu 12 și legea 41 § 1 D., Cartea XXIX, titlu, care altmintrelea ar părea că se contradicū și pe care le citează fără destulă atențā Accarias, și la care tōte nu a cugetat nici Cujas.

Câte o dată, cum observă în mod fōrte justū Accarias, casurile de indignitate, care se numescū propriū ȑisū *ereptoria* sunt numite în mod impropriū *caduca*, cu care nu trebuiescū confundate. *Caducul* este considerat ca cum n'ar fi dat gratificatului, de

aceia gratificatul e considerat strein^u de el^u, și prin urmare, dacă este o instituțiune care este isbită de caducitate, heredele este considerat ca strein^u de d^{en}sa, prin urmare dacă era creditor^u al defunctului creanța sa nu se stinge, căci nu se operă confusiune căci el^u în ceia ce 'l^u privește pe el^u este considerat ca cum n'ar fi fost instituit, pe când^u din contră cel depărtat ca nedemn^u e considerat ca cum a fost gratificat dar a pierdut liberalitatea, și dacă este un^u herede, el^u este desinvestit^u de hereditate după ce a fost investit de ea prin acceptare, prin urmare după ce confusiunea s'a operat dacă era creditor al defunctului, și printr'o rigóre exagerată creanța sa nu este considerată ca reînviată, nu i se dă nici măcar o acțiune *utilis* relativ la ea (legea 8 D., *De his quae ut indignis...*). Sub cele-l'alte puncte de vedere, *ereptorium* s^{em}ănă cu *caducum*, constituie ca și d^{en}sul o acquisițiune *lege* și continuă în mână celui ce se folosește de d^{en}sa de a fi încărcat cu tóte sarcinele de care a încărcat^u o dispuitorul.

Justinian care a abolit *caducele*, a conservat intactă theoria clasică a *ereptoriilor*. (Veđi legea unică § 12 C., *De caducis tollendis*, Cartea VI, titlu 51, pe care am^u transcris-o și tradus-o în intregimea ei).

